

RAST – L. V,
ŠT. 7–8 (29–30)
DECEMBER 1994

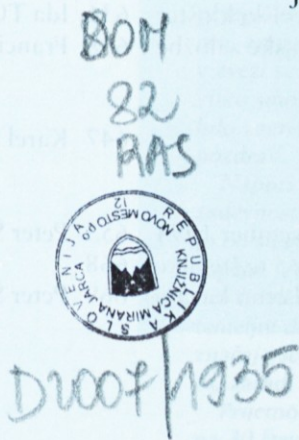
ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

	VSEBINA	str.	RAST. št. 7–8 (29–30)
UVODNIK	Sklepna številka petega letnika	479	Jože ŠKUFGA
I LITERATURA			
Poezija	Dolenjska	483	Edvard KOCBEK
	Kaj smo iskali	484	Janez KOLENC
	Jožetu Dularju za 80. rojstni dan	485	Stane PEVEC
	Vedno korakajo isti		
	V megli		
	Naprej sam		
	Nasvet iz groba	486	
	Vžigalica	486	Jurij KOVIČ
	Skrij svoj obraz		
	Pajčolan	487	
	Poletje 1994	488	Rudi STOPAR
	Zdaj vem	488	Primož KAUČIČ
	Jamb	489	André CHÉNIER
	Mlada jetnica		(prevod: Janez KOLENC)
	Vinko	491	Gitica JAKOPIN
	Izčekanec	494	Milan MARKELJ
	Vstop	497	Jaka ŽELEZNIKAR
Preводи			
Proza			
II KULTURA			
	Stalna zbirka Janeza Boljke		
	v Kostanjevici na Krki	502	Ida TOMŠE
	Renesansa stiških romanskih		
	rokopisov v letu 1994	508	Mihael GLAVAN
	Pred devetdesetimi leti	513	Marijan ZADNIKAR
	Ob visokem jubileju Splošne bolnišnice		
	Novo mesto	521	Tone GOŠNIK
	Ob 150-letnici rojstva Simona Gregorčiča	538	Marta FILLI
	Jože Ambrožič–Josip Jurčič ameriških		
	Slovencev	547	Franca BUTTOLO
	Post scriptum	553	Taras KERMAUNER
	Minevanje, odlomek	561	Vladimir KAVČIČ
	Beseda o pesniškem svetu Janeza		
	Menarta (Ob pesnikovi petinšestdeset-		
	letnici)	564	Marjan BREZOVAR
III NAŠ POGOVOR			
	Krka bo živela naprej		
	(Ob bližajoči se osemdesetletnici		
	pesnika, pisatelja, publicista in		
	muzealca prof. Jožeta Dularja)	571	Ivan ZORAN
IV DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Naša družina	591	Prispevki učencev
			OŠ Dolenjske in
			Bele krajine
V RASTOČA KNJIGA			
	Univerza se nam približuje	607	Joža MIKLIČ
	Vloga knjižnice pri ekološkem ozaveščanju	610	Andreja PLENIČAR

Lehnjak – naravni fenomen reke Krke
Kettejev drevored – problematika
celovite obnove drevoreda

619 Andrej HUDOKLIN

623 Mira IVANOVIČ

VI ODMEVI IN ODZIVI

Podjetništvo v šolskih klopih
Glasbena šola na Koroškem
Kostanjeviški kloster
Novosti Dolenjske založbe

631 Joža MIKLIČ

632 Jožko HUDL

636 Ida TOMŠE

638 Franci ŠALI

VII GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

647 Karel BAČER

VIII KRONIKA

September – november 1994
Sodelavci te številke
Letno kazalo

653 Peter ŠTEFANČIČ

668

669 Peter ŠTEFANČIČ

NASLOVNICA: Zima v Dobovi, foto: Hrvoje ORŠANIČ, Zavod za gozdove Brežice, last Društva za opazo-
vanje in spoznavanje ptic Slovenije

SKLEPNA ŠTEVILKA PETEGA LETNIKA

Pet let je mimo, odkar smo se dogovorili, da bo začela izhajati Rast kot naslednica trebanjske Samorastniške besede. Združila so se hotenja z nemalo volje. S poreditvijo prve številke smo zlasti tisti brez izkušenj na tem področju začeli verjeti, da gre zares. Vodstvo Tiskarne nas je spodbujalo in za prispevke v prvi številki ni bilo možno nobenemu avtorju izplačati honorarja. S sklenitvijo prvega letnika je bilo že jasno, da Rasti ne bo primanjkovalo sodelavcev in bralcev, ampak da bo glavni problem, kako ji zagotoviti gmotno eksistenco. S tem v zvezi se je začel pravi križev pot, vse do te številke. Tako rekoč za vsako številko smo bili v skrbeh, ali bo sploh izšla in vsaj približno pravočasno. Če ne bi bilo zagretega uredništva, bi Rast že kdaj pomahala temu prostoru v poslednji pozdrav.

Napori članov uredniškega odbora, zvestoba ustvarjalcev in naročnikov, prizadevnost skrbnikov za njeno jezikovno in oblikovno podobo ter drugih, ki so jo od številke do številke napravili zrelo za izid, so danes potrjeni z neutajljivimi uspehi. Večjimi, kot smo jih ob snovanju Rasti načrtovali in pričakovali. Vseh pet letnikov je sedaj na voljo kritični presoji, temeljitejšemu pretresu. Njeni temeljni dosedanja zasnovi pa se bo težko odreči. Ohrani naj neodvisen status in značaj vsebinske pluralnosti ter prvenstveno pozornost do odzivanja iz prostora, zaradi katerega se je v slovenski kulturni javnosti tudi pojavila.

Prijetno je zapisati, da se je vključno s to številko petega letnika Rast povzpela na 30 številke (od teh je bilo deset dvojnih) in na 2630 strani. Do sedaj je v njej sodelovalo 335 avtorjev s 458 prispevki.

V tem letu pa so izšle štiri podvojene številke na 640 straneh. Za to bero se je potrudilo 90 avtorjev.

Žetev petih let pa je po razdelkih naslednja:

Objavljenih je bilo 391 pesmi 121 avtorjev, od tega je 21 prevedenih pesmi petih tujih avtorjev, 45 prozaistov je objavilo 59 prispevkov, medtem ko je kulturno področje našelo 110 zapisov 101 avtorja, v Naš pogovor pa je bilo sprejetih 18 prispevkov 14 avtorjev. V rubriko Družbena vprašanja je bilo uvrščenih 72 prispevkov 71 avtorjev, v Rastočo knjigo pa 31 razmišljanj 27 piscev. V Odmevih in odzivih je bilo 123 zapisov 89 avtorjev.

Gradivu za dolenski biografski leksikon so bili namenjeni trije prispevki, več kot leto dni pa je v vsaki številki tudi Kronika.

Revija ima v tem času nekaj manj kot 600 naročnikov. Letos je bilo 30 odpovedi, novih naročnikov pa samo 23.

Največ naročniških naslovov ima novomeška občina (kar 317), sledijo ji trebanjska, krška, metliška, sevniška, črnomalska, litijska, kočevska itd. Nekaj izvodov potuje tudi v tujino, kar precej pa v Ljubljano.

Dejstvo je, da je število rednih naročnikov preskromno. Uredništvo si ob vseh drugih obveznostih ni moglo naložiti še naloge za pridobitev novih rednih bralcev. Drugih možnosti pa ni bilo, tudi finančnih prav nobenih. Nekaj uspešnih premikov bo v zvezi s tem treba napraviti. Mnogi, ki bi lahko bili naročniki Rasti, niti ne vedo, da izhaja. To so neprijetna presenečenja in škoda je, da ta kulturni poganjek za mnoge po petih letih še vedno tiči v zakulisju anonimnosti.

Ta predel Slovenije lahko živi in preživi tudi brez revije, saj je pravzaprav ni »naročila« nobena uradna institucija. Tako gledanje na kulturo in njeno vlogo pa je, milo rečeno, vse prej kot sprejemljivo za danes in jutri. Pa takih opredeljevanj ne gre posploševati. V najbolj kočljivih situacijah, ko ji je šlo za biti ali ne biti, je vedno našla odrešujoče ljudi in pristojna telesa, ki so ji pomagali splavati na površje.

Pred nedavnim pa se je za njen obstoj zavzelo koordinacijsko telo županov in predsednikov izvršnih svetov dolenskih in belokranjskih občin. Od tod je šla tudi pobuda drugim dolenskim, posavskim pa tudi zasavskim občinam s predlogom, da se izhajanje revije uredi z napisanim dogovorom in porazdelitvijo gmotnih potreb za njen stabilni razvoj. Izreden posluh za Rast je že do sedaj imela novomeška občina, ne nazadnje tudi za to številko. Še večjo pozornost do

revije pričakujemo tudi pri Ministrstvu za kulturo, tako, kot jo imajo druge vrstnice v Sloveniji. Med redne in občasne sponzorje pa bodo povabljeni tudi ustanove, podjetja in kulturi naklonjeni posamezniki.

Ob rednih številkah naj bi se letno oblikovala tudi dva izredna zvezka Rasti. S tako načrtovanim početjem in zato, da bi revija pridobila vsaj še nekaj sto naročnikov, bo potreben redno zaposlen delavec, za začetek vsaj za polovico delovnega časa.

Molčati ali spregovoriti, je v dilemi tožil prikovani Prometej. Odločil se je, da spregovori, da izpove resnico o svoji usodi. Zmagala je notranja sila po izpovedi, moč besede je doživela utelešenje in svoj namen.

Rast se je oglasila iz odpora do praznega revialnega prostora in izpričuje svojo hoteno resnico že nekaj let. Mukoma prihaja pred obličje sedanjosti, toda poglobitve zadrege o dilemi, kako naprej, so, upajmo, premagane. K temu so vsaj malo pripomogle tudi uvodne besede, ki so često, morda celo prevečkrat, opozarjale na njeno neprijetno življenjsko počutje. Bolje je, da so pravočasno, čeprav pogosto nezaželeno, prihajale v javnost, kot da bi ostale zamolčane, zatrite. Vedno so se zavzemale samo za revijo, drugih namenov v njih in ob njih ni bilo. Po petih letih ima Rast za sabo popolnoma čiste račune. Niti en sam belič pod njenim imenom ni bil napak porabljen. Pa naj ostane zapisano tudi to, za neomadeževan spomin na vsa delovna srečanja za revijo, na požrtvovalno delo prav vseh, ki so pripomogli, da lahko peti letnik ob koncu 1994. leta kar spoštljivo in uspešno zaključujemo.

Vseh prispevkov, ki so bili na voljo, ni bilo moč uvrstiti v to številko. Počakati bodo morali na prvi naslednji zvežčič, ki bo izšel marca 1995. leta. Gradiva zanj je že toliko, da bo lahko pravočasno ugledal luč sveta.

Vsebinsko je tudi ta številka bogata. Taki so pravzaprav vsi njeni razdelki. Pozornost vzbuja tudi po oblikovni strani. Estetsko pa ji dajejo poseben čar podobe iz umetniške ustvarjalnosti kiparja in slikarja Janeza Boljke, ki ima od letos dalje svoje stalno razstavno mesto v Kostanjevici na Krki.

Naš portretiranec v tej številki je prof. Jože Dular, pesnik in pisatelj, prosvetni delavec in muzealec, etnolog in publicist. Še ves pri močeh, ustvarjalen, ob srečanjih hudomušen in poln dovtipov, ne kaže, da se mu bo čez dobra dva meseca nabralo že 80 let življenja. Zapis o njem je oblikoval pesnik Ivan Zoran. Objavljamo ga že v tej številki, sicer bi to lahko napravili šele marca prihodnjega leta. Pozdrav v tej obliki naj jubilarita v Rasti pričaka. Vsekakor je taka odločitev prijaznejša, kot da bi tvegali enomesečno zamudo. Našemu slavlencu želimo, da bi še in še potrjeval svoje duhovne moči in da bi kaj na sveže ustvarjenega naklonil tudi Rasti, pa zdravja in še posebej prijetno snidenje z dogodkom, ki se mu bo častno in častljivo razodel 24. februarja 1995.

Prav vsem, ki ste bili z revijo v tvornih in prijaznih odnosih, želi uredništvo srečno 1995. leto.

Osebnostno pa izražam najbolj iskrene želje, da Rast še uspešnejše nadaljuje svoje nezamenljivo kulturno poslanstvo. Hvala vsem sodelujočim in iskreno lepo pozdravljeni!

Novo mesto, 11. 12. 1994

Jože Škufca

RAST – L. V,
ŠT. 7–8 (29–30)
DECEMBER 1994

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

Jovard Kocbek (1904–1981) (ob 90 letnici rojstva)

I DOLENJSKA

Topla hoja po tisti,
romar iz devnine,
uporni človek nosi
parole iz mine.

Srce stihne piše
na rob vekapeke,
okrog nas se rabi
biblijska epopeja.

Skrati in naboji
nad sanjami omrežje,
zunaj in znotraj boji
za prvo ravnostelje.

Od maja do maja
mesečina zabaja,
mimo vsakega kroga
zveši pes nar ize kroga.

KAJ SMO ISKALI

Ali se še spominimo,
kako smo se zopoldi narzgor
in si osvojili strni breg
in kako si nismo odpocili,
marveč se zaloteli dalje,
ali se spominimo?
Spominimo se, spominimo se.

Ali se še spominimo,
kako smo zdrveli na drugi breg
in ga v nashoku zaseli,
potem pa odvihrali dalje,
povejte, ali se spominimo?
Spominimo se, dolati se spominimo.

Povejte še to, ali se spominite,
kako smo se zagnali na prajo goro
in se nismo mogli več ustaviti,
kako smo oddivili naprej, vedno dalje
in nismo več šeli vzpeti,
ali se spominite?
Spominiva se, spominiva se.

Ali se veste, mila moja,
kako se je zatem zravnila zemlja
in se je odprla tuja ravšina
in ni bilo nobenega tribo več?
O spominim se, spominim se.

In zakaj se mi je jask zspletel, bratec?
Kaj naj se je vpraskan? Kaj naj
Kaj smo iskali.

LITERATURA

Janez BOLJKA: Motiv iz Ribnice,
železo, 72 x 28 x 17 cm, 1962

DOLENJSKA

Topla hoja po rosi,
romar iz davnine,
uporni človek nosi
parole in mine.

Srce stihe piše
na rob vekapebeja,
okrog nas se riše
biblijska epopeja.

Škrati in naboji,
nad sanjami omrežje,
zunaj in znotraj boji
za pravo ravnotežje.

Od maja do maja
mesečina zahaja,
mimo vsakega kraja
zvesti pes nas izdaja.

KAJ SMO ISKALI

Ali se še spomnite,
kako smo se zapodili navzgor
in si osvojili strmi breg
in kako si nismo odpočili,
marveč se zaleteli dalje,
ali se spomnite?
Spomnimo se, spomnimo se.

Ali se še spomnite,
kako smo zdrveli na drugi hrib
in ga v naskoku zasedli,
potem pa odvihrali dalje,
povejte, ali se spomnite?
Spomnimo se, dobro se spomnimo.

Povejte še to, ali se spomnite,
kako smo se zagnali na tretjo goro
in se nismo mogli več ustaviti,
kako smo oddivjali naprej, vedno dalje
in nismo več šteli vzpetin,
ali se spomnite?
Spomniva se, spomniva se.

Ali še vesta, mila moja,
kako se je zatem zravnala zemlja
in se je odprla tuja ravnina
in ni bilo nobenega hriba več?
O spomnim se, spomnim se.

In zakaj se mi je jezik zapletel, bratec?
Kaj naj te še vprašam? Kje si?
In koga naj vprašam?
Izgubil sem spomin in ne vem več,
kaj smo iskali.

Janez Kolenc

JOŽETU DULARJU
ZA 80. ROJSTNI DAN

1.

Prijatelj dragi, v osemdeset let
povezalo trenutke je življenje!
Zdaj, upam vsaj, da mirno zreš razplet
nekdanjosti – v motljave in vrvenje.

In veš, da bil si rojen tiste dni,
ko Krka v tebi je začela teči
in si porajal svoje ji ljudi
in nisi mogel se nikdar doreči.

Ustvarjaš v čas požrešnosti praznine,
ki nas požira, zdi se, brez odziva;
ti veš, kaj večno živo je, kaj mine.

Da je življenje vedno lačna njiva
semen, kalečih le, vse drugo – zgine,
in veš, da je beseda tvoja – živa.

2.

Kaj naj še rečem? V prejšnjem sem sonetu
v imenu ti življenja izgovoril,
zdaj pa bi rad, kot diše cvet v razcvetu,
te kot prijatelja le nagovoril.

Kdo si, sam veš, zato ne bom te cenil
in hvale pel, saj veš, kako se reče
temu, ki hvalo glasno bi le spenil,
vsebino pa prodal za skledo leče.

Rad stisnil bi roko, da bi začutil,
da iz krvi beseda se rojeva,
in željo mojo zate vsaj zaslutil.

Saj veš, da čim glasnejša je beseda,
bolj prazna je, a ta od tam prepeva,
od koder najsvetejše v meni vzleta.

Janez BOLJKA: Saksofonist, bron,
42 x 17 x 14 cm, 1972

Stane Pevec **VEDNO KORAKAJO ISTI**

Štrlečih komolcev, z nazaj vrženo glavo
korakajo, da se spod škornjev dviga prah,
da se nam v srca tihotapi strah,
korakajo, korakajo, korakajo
k cilju, ki se izgublja v daljavo,
skozi špalir mnogih, ki čakajo,
da se zgrnejo pod njihovo zastavo,
dokler samim neopazno ne zrasedo krila;
in ko ubranost korakajočih nog
zmoti povelje »Na desno krog!« –
spredaj je, kar je prej zadaj capljalo,
iz tiholazcev postanejo sila,
vse doseženo jim je premalo,
nov cilj zakoličijo v daljavo,
v zrak sunejo svojo zastavo
in korakajo, korakajo: petolizci in karieristi.
Kot bi pred prejšnje postavil zrcalo,
vedno korakajo isti.

V MEGLI

Verjeti komaj moremo pogledu:
v megli so kot ledolomilci hribi
in sonce ribič, ki ob luknji v ledu
premražen streže po življenju ribi.

Kot steblo bivanje je znotraj votlo,
od zunaj ga kot steblo snet našira.
Živeti je mogoče tudi podlo.
A komu je vseeno, ko umira?

Ko zdrsnemo s poti, kot v megli sivi
nikoli več ne bomo prepoznavni.
Neznosno razlikujemo se živi,
zato smo mrtvi nemo enostavni.

NAPREJ SAM

Dnevi se zgoščajo v nevarno težo
kot kaplje med dežjem na robu lista.
Nikogar ni več vštric – naprej greš sam
in zgodba je kot tolikokrat ista:

Naprej grem sam kot voz, drseč v prepad,
ko mu nihče več hrbta ne podstavi;
naprej se opotekam sam kot bik v areni
z gobcem pri tleh in s kopjem v glavi.

LITERATURA
Rast 7–8/1994

Prostor se oži in izteka čas.
Kmalu bo mesta samo še zame.
Posrkan kot školjka iz lupine
črviv skelet bom na dnu jame.

Ničesar o meni ne veš,
saj tudi ničesar ne piše.
Razen imena na križu,
ki ga čas neusmiljeno briše.

Opaziš, če rož ni v vazi
in za dan mrtvih sveče,
navajen, da med voščenimi obrazi
tako nikoli ni gneče.

Za hip korak ti zastane
vsakič, ko drsa mimo.
To čutim na dnu jame
kot odjužno pomlad in otrplo zimo.

Tako malo o meni veš,
a toliko rad bi od mene izvedel:
kam pravzaprav greš?
Ko bi ti to povedal,

pogum bi ti vzel za pot naprej,
zato, neznanec, ne sprašuj!
Tako kot cvet od semena
pot je lepša od cilja. Kar nadaljuj!

Jurij Kovič VŽIGALICA

Nisem vžigalnik
ki se v njem ogenj na tvoj ukaz

prižiga in ugaša,
sam pa ostaja hladan

kot ledene rože tvojih oči.
Vžigalica sem,

ki je le enkrat zažarela
in se zvila vase

kot prezgodaj uveli cvet,
ki si jo upihnila in odvrгла.

SKRIJ SVOJ OBRAZ

LITERATURA
Rast 7–8/1994 Skrij svoj obraz med prsti večera,
skrij svoje solze, ko svet umira.

486 Skrij svoj pogled, neznan še tebi,
skrij svoje roke, skrij svoje rane.

Jurij Kovič *Skrij svoje oči, da jih ne vzamejo tujci,
skrij vzorce v pesku, valove v morju.*

*Skrij svoje misli na dno oceana,
skrij svoje sanje med tihe otoke.*

*Magnetno srce ne zlomi tišine,
ko kaplje večera polzijo v besede.*

*Ne išči jezika za gluha ušesa,
ko pot se odpira le v tebi brez konca.*

*Ne poj jim o pticah, ne riši jim cvetja,
iščočim resnice ne daj razodetja.*

*Ostani na bregu, ko ladja izginja
in skrij svoj obraz med prsti večera.*

PAJČOLAN

*Tisto noč, ko si prišla
vsa čista, tiha*

*v mojo posteljo,
nisi nosila pajčolana čez srce.*

*Pijana od želja in hrepenenja
si padla name kakor slap*

*in me obsipala s poljubi sreče.
Gorela sva kot bakli,*

*ki prestopata iz snovi
v ekstazo ognja.*

*Plesala si svoj ples strasti
in jaz sem se izgubljal*

*kot pesek, kakor prah v tvojih rokah.
Zdaj ni od mene ostalo nič,*

*le neka senca hodi
po žarečih, sončnih ulicah*

*in maha drugi senci,
ki spominja nate,*

LITERATURA
Rast 7–8/1994

*takšno, kot si bila
tisto noč, kot si prišla*

487 *vsa čista, tiha v mojo posteljo
in nisi nosila pajčolana čez srce.*

Rudi Štopar POLETJE 1994

*

spominčice
razsuti spomini –
plavi časi

*

*

poldan
zvoni k soncu –
otrem znoj

svetleč posip
od obale k obzorju
slepi pogled

*

*

vročina –
na opoldanski klopi
sonce počiva

dan izgublja dno
žužnjajoče petje
pastirski ognji

*

*

večerna zarja
rana neba do krvi
dan je izpet

vrabci v letu
kozolci na planem –
zavetje

*

*

žareč lunin prah
na nakovalu noči
pripet lesk

v temi – daleč
uspavana samota
tajanstvena luč

Primož Kaučič ZDAJ VEM

Spet gledam skozi okno,
kot gledal sem že dni nešteto:
kar bilo očem je znano,
stokrat iz duše vse izgnano,
v srcu stokrat vse prekleto.

A danes vse drugače je:
svet se kaže v barvah novih;
rad naslikal bi jih v pesmih svojih,
pa ne znam.
(Kdo zna žarek sonca,
kdo vonj morja opisati?)

LITERATURA
Rast 7–8/1994

Zdaj vem,
zdaj čutim, kaj mi je storiti:
spraševati ne, če smem,
zdaj moram v svet oditi.

Ko jarcu blejajočemu mračna mesnica
odpira svoje smrtno dno,
ne zmenijo pastirji, ovce se, drobnica,
ne psi več za usodo zlo.
Nekoč na paši so otroci z njim skakali,
dekleta rožnatih polti
poljubljale ga v čredi, vsi mu v volno tkali
so trake, cvetje – mar jim ni.
Jedo ga, če dovolj mu nežno je meso.
In jaz v to brezno pokopan
z usodo prav podobno in sprijaznjen z njo,
da sem pozabi že predan.
Pozabljeni kot jaz v pošastnem tem brlogu,
kaj je kozličkov kakor jaz,
s krvavih kavljev v kostnici smo ljudstvu – bogu
viseči, čakajoči čas.
Prijatelji? Beseda, z migom dana le roké
skoz te rešetke mi v pozdrav,
bila bi balzam za ponižano srce.
Zlato za rablje? S tem predal
bi jih nevarnosti. Prijatelji, živite
res srečno in s pravico vso,
kljub vsemu le počasi mi sledite,
morda bi storil sam tako
v srečnejših časih, morda solzam bi nesreče
odtegnil v strahu sam pogled.
Na vrsti danes jaz sem, naj vas to ne peče,
užijte, kar vam nudi svet.

MLADA JETNICA

»Zorel mi klas, ni kosa mi grozila,
poletje vse je trta čare pila
in preše ni ji bilo mar.
In jaz kot ona mlada sem in lepa,
čeprav ta ura z grozo me oklepa,
umreti ne želim vendar.

Naj srepi stoik smrt želi objeti,
a jaz še upam, jočem, v burji kleti
upogibam, dvigam še glavo.
Če dnevi grenki so, so sladki tudi,
kateri méd ž grenkobo ne zastudi,
morjé, kje z burjo ni strašno?

Prevodi
LITERATURA
Rast 7–8/1994

Še sladek sen v naročju mi trepeče,
zaman teži me zidna peza ječe,
kam s krili upov še veslam!
Ko krutežu ušla je Filomela
iz mreže, še bolj živa in vesela
letaje poje spev ubran.

André Chénier

Pot moja, zdaleč nisi še končana!
Potujem, pot z brestiči je obdana,
te komaj prve sem prešla.
Življenja praznik komaj sem začela,
v njem hip le k ustom čašo sem prižela,
v rokàh še polna se smehlja.

V pomladi sem in rada bi še žela,
kot sonce vzhod zahod bi jaz želela
končati svoj življenjski krog.
Ponos sem vrta, v stebelu vsa blesteča,
svetila mi je zarja le ljubeča,
končati hočem dneva lok.

Oddalji, Smrt, se, moreš še čakati,
k njim pojdi, ki jim moreš res kaj dati,
ko groza, sram, obup jih žre.
Še Pales nudi mi zelena krila,
ljubezen, Muza še me bo ljubila,
zato pa zdaj umreti – ne!«

André Chénier
(1762–1794)

M. D. Berlitz v svoji *Éléments de la Littérature Française* pravi, da bi bil André Chénier lahko največji francoski pesnik, če... Brez dvoma pa je največji pesnik tega naroda v 18. stoletju, ko ga je smrt pod giljotino pokosila.

Njegova mati je bila Grkinja, tako je grška književnost močno vplivala na mladega pesnika. Francozi po zatonu klasicizma nikakor niso mogli sprejeti novih smeri, prebudil se je novi klasicizem, celo prosvetljenstvo je bilo močno pod vplivom klasicizma, opojeno le z novimi idejami, po stilu pa je ohranilo klasiistično izražanje. Tudi romantika, ki je viharo zajela Evropo, si je le stežka šele 1829. leta utrla pot z zmago Hernanija Victorja Hugoja. André Chénier je obsojal tiranijo mlade revolucije in krvoločnost revolucionarnega meščanstva, zato je moral v zapor, v katerem so le čakali, kdaj jih bo kočija odpeljala na morišče. In v jetnišnici je doživljal tožbo mlade jetnice... Obglavljen je bil 1794, star 32 let.

Dela: *Idile*, *Ekloge*, *Jambi*. Njegova dela so bila objavljena šele 25 let po njegovi smrti, 1819. leta.

Janez Kolenc

LITERATURA
Rast 7–8/1994

Jetnica, moja lira, se budila
tako je včasih, tožb teh glase pila
jetnice neke mlade tu.
Da težke te bi dne si razbremenil,
v zakone petja sem te tožbe vklestil
naivno ljubkega glasu.

Te moje pesmi so pojoče priče,
morda dognati koga kdaj zamiče,
zaman, če lepa morda je bila.

Prelest bil govor je in čelo deve,
kot to zro z grozo v svoje zadnje dneve
vsi, ki jih z njo smrt pokonča.

(Pisano v Saint Lazaru)
Prevedel: Janez Kolenc

André Chénier (reproducirano iz
Grand Larousse encyclopédique, zv.
4, 1970)

Gitica Jakopin VINKO

Kadar pridejo spomini iz otroštva, vselej nepoklicani in vedno bolj mili, spustim veke, in pred mojimi očmi, ki so okna v drug svet, miren, osvobojen preveč zaznavnih šumov in glasov, varen pred vsem nepredvidenim, se zariše črta. Pustim ji prosto pot. Črta se razširi in v mojem sproščenem duhu se izoblikujejo obrisi, počasi se razpustijo njih ohlapne zgornje plasti in izluščijo se vrbe, drevesa mojega spomina.

Vrbe ob potoku, ki se izliva v bližnjo reko. Stare vrbe, žive, tople, skrivnostno tihe, z brazgotinami na deblih, ki poslušajo, s konci vej, ki vidijo. Vrbe z ozkimi listi, še v temi polne mavričnega šelestenja kačjih pastirjev, njihovih varuhov in lahnih ljubimcev.

A na koncu vrb, tik pred trdo kamnito cesto, po kateri so takrat hrzali konji in bobneli kmečki vozovi, stoji on, Vinko.

Najbrž je Vinko moj edini stalni, nespremenljivi spomin iz brezskrbnih let osnovne šole, čeprav sem ga pred svojimi odraslimi očmi, ki vsega niso več hotele videti, našla le malokdaj. Prikazoval se mi je ponoči, v spanju, kot nujna spremljava kaotičnih sanj, ki se končajo z moro. Naj me je v njih tlačilo karkoli, preden sem zavpila brez glasu, preden se je presekala beg zvezanih nog in preden je kača spustila strup, sem od strani, s končkom pogleda zaslutila še nekaj, kar me ne misli mučiti, niti mi ne streže po življenju, samo navzoče je, prej del mene same kot sestavina sanj: Vinko.

Vinko je bil malo bolj počasne pameti. Iz sosednje vasi je vsake toliko časa prišel v moj rojstni kraj; držal se je hišnih vogalov ali pa je slonel pred kakšno vežo. V šolo ni nikoli hodil, v zavod ga starši niso dali, ker se to ni zdelo potrebno ne njim ne komu drugemu, in v ustanovo za umobolne ga tudi ni nihče pošiljal, saj ni še nikomur ne rekel ne storil kaj žalega. Včasih je prišel tudi v trgovino, kjer je moj oče z bistrim očesom nadziral vajenke in pomočnike. Vedno je imel v rokah cekar s trdim dnom in ravnimi stranicami; notri je bil listek z naročilom – sladkor, franckova kava in cikorija, petrolej, vžigalice in cigarete, ki ga je kar oddal prodajalki, pa v kotičku rdeče karirastega robca zavezan denar, same kovance, težek in veliko vreden denar.

Nekaj časa se je vselej motovilil pod stopnicami, ki so vodile k vhodu v trgovino, ker si pravzaprav ni upal noter. Bal se je tako drugih kupcev, ki so ga suvali in odrivali, če je bila gneča, kakor prodajalcev, ki so ga dražili, če so le utegnili med beganjem od police do police in po skladiščih. Strah ga je tudi bilo, da se pri njegovem nakupu ne bi kaj zapletlo, tako da bi bil on kriv in potem doma od očeta tepen. Najbolj vesel je bil, če je bila trgovina bolj prazna, tako da je na hitro opravil, vendar se mu ni mudilo domov. Ko je imel svoj važni popravek srečno za seboj, se je še malo potikal po vasi, kjer je bilo najbolj živahno. Ko sem ga prvič videla, sem čez čas tudi že prestregla besede za svojim hrbtom: »To je Vinko z Drnovega. Revež je vedno bolj zmešan, prej ali slej ga bo kaj povozilo! Da ga le pustijo samega hoditi okoli!«

Nisem se ozrla za tenkim glasom ženske jasnovidke; raje sem si ogledala njega.

Vinko je bil velik, neroden fant, čudno tršatih udov in debelih sklepov, star kakšnih trinajst let, lahko pa tudi več, kdo bi to mogel reči. Z neuko roko pristrizeni lasje ržene barve so mu ko strnišče stali nad čelom, od ušes in po vratu. Oči je imel motne, rahlo izbuljene, večno začudene in bolj tipajoče predse, kakor raziskujoče ljudi in predmete kaj

dlje naokoli. Na sebi je imel srajco, skozi rokav katere je gledal komolec; bedra so mu pokrivala ozke, nekeje pod kolenom kar odrezane hlače in obut je bil na boso nogo v visoke čevlje brez vezalk.

Zastrmela sem se vanj, kakor da je duh, ampak previdno, kajti zdel se mi je silno močan. Na sebi je gotovo začutil moj zgroženi pogled, ker se je nenadoma z vsem trupom obrnil, naredil je korak naprej, proti meni, in obstal. Roke so mu nekam težke visele ob telesu, toda stal je negiben ko kip. In njegove boljšeče oči so me začele ogledovati, kakor so otroci vajeni ogledovati močerada ali čuden kamen. Pregledal me je vso, od glave do nog, najprej v celoti, potem v posameznih nadrobno-stih, ki so se mu morale zdeti posebno zanimive ali morda samo drugačne. Kakor uročena sem sledila temu natančnemu preiskovanju od nekod drugod, z nekega prvinsko poenostavljenega in izčiščenega zornega kota. Nejasno sem začutila, da se godi nekaj važnega.

Veliko modro oko, kakor morje, kakor plamen, kot nebo. Zanihalo je nad menoj, viseče na prosojnih nitih vesolja. Občutila sem ga na koži, ki je s tistim trenutkom prenehala biti samo moja. Ugnezdilo se mi je v lasih, ki so postali svetu neznane barve, bolj žive in toplejše od siceršnjih. Obstalo mi je na čelu, za katerim se je šele tedaj prvič pomudila prava človeška misel, in zabrnelo ko struna. V mojih očeh, ki so bile lahko samo polsestre njegovih, je zanetilo iskro, ki je zahrepenela po drugačnih, morda bolj njegovim podobnih svitanjih. Zdrsnilo je do ustnic, ki so se mu razprle, in uganila sem, da so se tisti hip razmahnile v neko svoje, zamamno bivanje, kakor da so se odtrgale z neopredeljive, pozabljene slike v tistem kotu. In potem, moje srce. Oko se je bobneč odluščilo z vesolja in se zakotljalo v globino, semkaj, še bliže in tik do mene. V mojih prsih je zasijala globel, polna sonca in senc, in oko je potonilo v žametni mrak mojega čustvovanja; ko je pojoč prodrlo do mojega utripa, sem zdrsnila v njegovo zavetje, zavetje vesolja, obždelala sem in pustila svojim željam, da so se, komaj porojene, izpolnjevale v nepretrgani verigi — pod njegovim globokim, nepremičnim, boleče modrim pogledom.

Kdo ve, kako dolgo je to trajalo. Čas je miroval, kraj se je zgostil v eno samo točko. Zaprla sem oči, kakor od prevelike sreče, in uzrla like, ki se mi niso prikazali še nikoli, vijoličaste krogce in elipse; vse se je dopolnjevalo, prepletalo in spreminjalo, da so se porajale vedno nove podobe, prekrasne, pomenljive in popolne. Zaslišala sem glasove, ki bi jih morala poznati, vendar se mi v tem zvenenju še niso odkrili; bili so na nove načine ubrani, bolj izraziti in skoraj nevzdržno vznemirljivi. Nič se nisem začudila, ko so prešli v zamolklo, vroče valovanje — in že s truščem zamrli, v zateglem kriku podeč pred seboj in podirajoč ves ta moj blaženi sanjski svet. Kajti Vinko se je bil iznenada vrgel proti meni in njegov veliki obraz, njegova silna šapa sta se mi bližala kakor mlin-sko kolo.

Zavpila sem in odskočila.

Vinko je odrevenel, kakor da sem ga s svojim krikom, s svojim umikom spremenila v kamen. Potem se mu je globoko iz grla utrgal stok, tako nečloveški, pa tako nemočen in nesrečen, da me je spreletel srh. Še vedno je boljšal vame, nagnjen naprej, kakor da se ne more več ustaviti v svojem strašnem hotenju, da bi se me dotaknil, da bi se s tem najbolj bežnim dotikom za vse večne čase združil z menoj. Njegova roka je otrpnila v prostoru, ki naju je še ločeval in za katerega danes vem, da je izmeril večnost, kajti zajel je moje življenje in njegovo smrt.

Gitica Jakopin
VINKO

V meni se je zganilo nekaj globoko mojega, nekaj, kar mi je narekovalo, naj storim, kar sem storila brez odlašanja in brez omahovanja: iztegnila sem roko in stisnila njegovo togo izproženo dlan. Nisem je takoj izpustila, še bolj sem jo stisnila, da bi vanjo prelila svojo moč in ljubezen, a že sem spoznala, da padam skozi svetove, trkam ob planete, razrivam pogorja in tonem v oceane – Vinko se mi je bil oddolžil z glasom, ki naj bi bil smeh, a je bil še v svojem radovanju do dna prežet z bolečino.

Odtrgala sem se. Obrnila sem se in pobegnila.

Bežala sem dolgo, ves tisti dan, vso naslednjo noč, potem še mesece in leta, a zaman. Vedno znova stezam roko in iščem njegovo dlan.

Janez BOLJKA: Ivan Cankar, bron,
31 x 8,5 x 6 cm, 1987

LITERATURA
Rast 7–8/1994

Milan Markelj IZČVEKANEC

Nekaj dni predno so se meglene slutnje in hotenja strnila v dejanje, ga je preblisnila strašna misel. Zelo verjetno je, da se je porodila iz uničujočih popivanj, v morastih urah mačka, verjetno pa je tudi, da se je izvila iz prihajajoče duševne zmede in bolezni kot nekakšen oglednik, predstraža rušilne vojske strahov. Kakor koli že, obsedla ga je strašna misel, da se je razgubil, da po svetu tava samo še olupek, truplo brez vsebine.

»Glej, da me zbereš skupaj! Poberi vse moje ostanke, kjer moreš in kakor veš in znaš, samo zberi me skupaj. Išči besede, ki sem jih potočil v kavarnah, gostilnah, bifejih, in jih zapiši... Ujemi vse moje podobe, vse podobe, ki sem jih slikal na duše drugih... Zdaj je morda še čas, predno izginejo v črna žrela tujih pozab, predno jih minljivost zmelje v moknati prah pozabe...«

Dihal je vame strupeno, noro sapo. Oči so mu peklensko sijale. Je vročični lesk pijanosti vžigal nenaravno luč v njegovih očeh? Se je odsvitalo v njegovih zrklih nekaj drugega, tujega temu svetu, a po njegovih danostih hrepenečega? Katerega temnega angela pogled je odseval v njegovih zenicah?

»Čemu jaz? Ti jih bolje poznaš, vse svoje besede. Ti veš, kje vse si jih cedil, sadil in razmetaval,« sem mu poskušal ugovarjati. Bolj zaradi lepšega, saj nisem verjel, da misli resno, kljub vročičnosti, s katero je iztisikal nenavadno grozo iz sebe.

Tisto noč sva pila v družbi nekih mladeničev in mladenk, sirastih v obraz od množično sproducirane glasbe in od površno zaužite spolnosti. Proti jutru sva edina ostala pokonci, poltujca v stanovanju, zasajenem nekje sredi velikega betonskega silosa za ljudi. Sedela sva na tleh, naslonjena na naslanjače, pljuskala v debelušastih kozarcih konjak in z ostrino alkohola rezala testeno meglo v glavi.

»Ti boš to naredil! Tvoja dolžnost je! Spomni se, da si mi obljubil. Se spominjaš: jaz tebi grmado, ti meni, kar si bom izbral?... Jaz nisem nič pomišljal. Obljubil sem ti, da postavim tisto tvojo grmado na Hribu in položim nanjo tvoje posmrtno ostanke, četudi bi jih moral ukrasti v mrtvašnici ali izgrebsti iz groba. Zdaj pa mi moraš ti obljubiti, da boš zbral moje ostanke in jih zaprl v krsto knjige.«

Njegove besede so me spomnile na divjo neumnost neke podobne noči iz zbeganih najstniških let, ko je še ves svet cvetel od obljub prihodnjih polnosti. Takrat se je v pijanosti od mene odluščila čudna podoba, osnovljeni strah, izsanjan iz groze pred gnitjem v grobu. Videl sem mogočen kres na Hribu nad mestom, na njem pa svoje truplo, kako se v ognjenem piru odrešuje gnitja, trohnobe in golazni.

Ko sem podobo v mladostni zagnanosti sestavljal skupaj, sem šel celo tako daleč, da sem načrtoval tudi take podrobnosti, kot denimo, kje bom zbral drva, da bi jih lahko kar najhitreje zložil v grmado. Ali pa sem se ukvarjal s problemom, kako se sam zakuriti na grmadi in potem na neboleč in hiter način prerezati tisto slovito nit življenja.

Toda to so bile sanje! Bil je strah pred gnitjem v grobu, strah pred smrtjo, ki jo živiš. A bila je tudi moč mladosti, vera v temeljno resnico, da si pravzaprav nesmrten in da se umiranje dogaja drugim in drugod, da te nikoli ne zadene zares.

V pijanosti neke noči se je podoba izluščila iz mene in se prelila v igrivo misel, ki sem jo s pijansko zaupljivostjo prelil v prošnjo Janu, naj me po smrti zažge na grmadi. Jan mi je brez pomišljanja takoj obljubil.

Opazil sem, da so se mu v očeh celo prižgale iskrice zavisti, ker sem se domislil take fine stvari, ognja, trupla, prsečih isker pod večerno nebo in grmade na Hribu nad mestom pa šepetajoči val začudenja in presenečenja skozi ulice in stanovanja.

»Res si obljubil,« sem počeno odvrnil, »ampak vedel si, da ti obljube ne bo treba izpolniti.«

Vprašujoče me je pogledal, nato pa se je zazrl v zlatorumenkasto lužico v trebušastem kozarcu in sarkastično vprašal: »Kaj nisi več takih misli?«

Natanko je ciljaj kljub otopeli pijanosti in kljub napornemu bremenu cele noči. Zadel je v tisto ranljivo točko samopotrjevanja, tisti sprimek drobnih laži, ki nam ne dopušča, da bi sami sebe puščali na cedilu.

»Saj ne boš mogel tovoriti mojega trupla,« sem začel pojasnjevati. »Mrtvec je težak kot kamen, trd, skratka, neprikladen za prenašanje. In nekaj novih kil sem si nabral v zadnjih letih... Kako bi me sploh lahko ukradel iz mrtvašnice? Menda mrtve stražijo, kaj vem. Gotovo niso prepuščeni grdobijam. Mrtvašnice zaklepajo...«

»To so malenkosti. Nemarnosti je povsod dovolj. Tvoje truplo bi se dalo odpeljati, kadar bi hotel. To bi bil še najmanjši problem. Zares malenkost... Vendar to zdaj ni važno. Jaz sem ti obljubil, kar si si zamislil. Ti si meni obljubil, da boš naredil, kar si bom jaz zamislil... Je bilo tako ali ne?«

»Bilo, bilo,« sem odmrmljal.

»Ti si se premislil in boš raje lepo po domače gnil v zemlji slovenski. To je tvoja stvar, črvi in gnitje in predrte oči v temi. Cedenje sokov iz trupla v zemljo ni nič strašnega. Izmenjava snovi, nič drugega. Morda za življenje plodnejša kot sežiganje na grmadi, a nič drugega kot izmenjava snovi.«

V hipu se me je nadvse živo dotaknila stara podoba mogočnega kresa na vrhu Hriba. Z grozljivo jasnostjo sem ugledal črn dim, kako se vije pod zvezdnato nebo in kako se dimasta senca sklanja nad strehe mesta spodaj, kako se v dimu moje izparjeno truplo dviga v višave... Hkrati pa sem ugledal sesedanje gnijočega telesa, izcejanje sokov, napihovanje gnilobe in smradno premikanje.

»Kdo pravi, da sem si premislil?« sem planil. »Nič se nisem premislil, le ti tega ne boš naredil, ker si se ti premislil.«

»Kha...,« je pomenljivo zakašljaj, potem pa se z nekakšno dotlej meni neznano zvijačnostjo zagledal v nekaj, kar je bilo nekako znotraj mene ali tik za menoj. »Strahek te daje, strahek...«

Seveda sem potem vse obljubil.

Torej pobirati besede po smeteh tega sveta, po razmetanih spominih, trgati jih iz polpozab, iz meglenih srečanj, rahlih navezanosti ali odbojnosti. Naj ima te svoje besede, če že resno misli, da se jih drži meso njegovega bivanja! Navsezadnje se morda res vse dogaja le v besedičenju. Morda se res vsi mi, četudi neponovljiva bitja, spreminjamo v ponovljive in zlaajnane besede, četudi nezaobsegljivi, se sprevržemo v boren skupek naključnih besed. Ali pa še to ne. Čudna obsedenost od besed, cepljena na otožni slovenski duh! Pa saj ni nobene razlike, ali ostane za kom nekaj besed dolgo geslo v zajetni enciklopediji ali pa če se povsem razhlapi in izgine še iz besed.

»Glej, da me zbereš skupaj! Poberi vse moje ostanke, kjer moreš in kakor veš in znaš, samo zberi me skupaj. Išči besede, ki sem jih potočil v kavarnah, gostilnah, bifejih, in jih zapiši... Ujemi vse moje podobe, vse podobe, ki sem jih s čvekanjem slikal na duše drugih...«

»Prav, prav. Tako bo, kot želiš...«

Konjak je skrivnostno pljuskal v debelušastih kozarcih, s tankimi žarki požirkov je rezal blodnjavo jutranjo pijansko pamet na trakove. Svet je bil nekaj malega, skritega v kozarcu in v na pol zadušeni volji, ki je rasla iz njega. In zavrt v pisane cunjice trenutnih domislic.

Kasneje je butnilo vame. Tako je bilo kot v tistem davnem popoldnevu, ko sem se ves sirotin in samotin vlačil po stolnem mestu in razmišljal grenka pota bodočnosti. Izgubil sem vid. Šel sem po pločniku ob prometni cesti, videl pa nisem ne ljudi ne avtomobilov. Naenkrat je svet kovinsko zazvenel, svetla nevidnost se je zgostila v prednezavestno meglo in se nato razpočila v bolečo svetlobo. Zamaknjen v notranje podobe sem treščil v obcestni kovinski kandelaber. Trenutek kasneje se mi je povrnil vid in presunjen in presenečen sem zagledal hiše, ceste, ljudi, avtomobile kot nekaj povsem novega in nepoznanega. Kar nekaj časa sem bil popolnoma zmeden in nisem vedel, ne kam grem ne kje sem.

Janova prošnja je podobno butnila vame čez nekaj dni.

»Prehitel me je,« sem osuplo ugotavljal. »Saj se lahko odseli od tu, ubeži v črno jazbino smrti, jaz pa sem, kozel nadelani, imel vse skupaj samo za pijansko domisljico! Le kako se bom zdaj rešil bedaste obljube?«

Tisti hip sem bil najbrž jasnoviden ali pa je šlo za naključje.

»Prehitel me je,« sem namreč ponavljal nekaj dni pozneje, ko sem stopal po pokopališki poti in družno z množico ljudi prelivaval grenka počutja z melodijami mestne godbe, pridušenim jokom svojcev in tistim tiho glasnim škripanjem peska pod čevlji, ki stori pogrebe tako čudno neresnične. Bilo je nekaj besed o našem Janu, ki ga ni več, o strašnem dejanju, ki je pretrgalo nit življenja, o otrocih, ki so izgubili skrbnega očeta pa o božjem kraljestvu in prihodnji slavi od smrti vstalih... A vse te besede so bile že brez Jana, med njimi in njim je že stala za živčice neprebojna gluha stena.

»Prehitel me je,« sem še vedno ponavljal sam pri sebi, ko sem v bližnjem bifeju z bedastim občutkom zvrnil kozarec vina v spomin na pokojnega. Ob polnasmehu natakariče, ki je pomivala kozarce za točilno mizo, kot bi jih učila plavati – bila sva sama v mračnem prostoru – sem pomislil na nasmeh, ki se je Janu izrisal tisto čudno pijansko noč. On je že takrat vedel, kaj bo naredil. Vedel je, vse je imel že v glavi, pa naj zdaj govorijo, kar hočejo o duševni zmedenosti in o nesrečnem slučaju. Vedel je, zato me je obtežil z norostjo. Na domisljico je pritisnil pretežak pečat, da bi lahko ostala puhla stvarca, ki neopazno skopni in ni več obvezujoča.

Tako zdaj zbiram skupaj besede, plevice življenja, besede, besede, polprazne, mesnate, zvence in pojoče pa težke in globoke, nekatere ostudno oprijemljive in druge kot polpozabljene. Besede, besede...

Žalosten sem postal od besed, kot da so me polepile z močvirno gnjilobo in zatohlim vonjem. Noben sončen dan, nobena pametna misel ne izmije tega vonja iz mojega življenja. Tudi ko pozabim na vse skupaj in se izgubim v porah vsakdanjosti, ko se premaknem v tista – naj rečem srečna? – vsakdanja opravila in dejanja, ki nam po predani modrosti prednikov prinašajo polnost življenja in osmislitev bivanja, me spremlja iz ozadja ta mrakobna besedna žalost.

Tako se puhla domisljica poigra z življenjem.

In življenje postane prazna domisljica.

Jaka Železnikar VSTOP

Skrij svojo senco, razdeli se. Rumene pike so na obisku. Bodi sam in glej milijone svojih odsevov, obarvanih z drugačnimi obstoji; pokloni se jim.

Skrijem svojo senco, razdelim se. Rumene pike so na obisku. Sam sem in gledam milijone svojih odsevov, obarvanih z drugačnimi obstoji; poklonim se jim.

Skrila je svojo senco in se razdelila. Rumene pike so jo obiskale. Sama je in gleda milijone svojih odsevov, obarvanih z drugačnimi obstoji; pokloni se jim.

Morje se je dotaknilo svojega roba, razlilo po peščenih korakih skal, objelo kamenje in drobnejši pesek pod njim, zalilo prazne školjke, vzne-mirilo nekaj morskih prašičkov in se umaknilo, povleklo črto zvoka – obalo. Zavihala si je hlačnice in bosa hodila po daljšem delu obale, ki je bil peščen, ujet v lok skal, ki je napenjal gosto prepletena drevesa s tankimi stebli, med njimi bodljikavo grmovje – kraljestvo martinčkov in kač – napenjalo proti zemlji, odprti prostranstvom velikega modrega ustvarjalca, glasbenika, ki igra, uglašuje zvoke in prepleta notno črtovje s peno valov, ko se razbijajo ob skalah. S svojimi koraki je sledila drsenju peska, z dihanjem enakomernim ritmu valov, vnašala, poudarila njih-ov ritem.

Ležim na tleh, nad mano se odvija divja igra vetra, globokega, a svetlomodrega neba in bogatih belih oblakov, abstraktna slika človeških usod – zapeljevanje, združevanje, smrt, spremembe – zlijem se v nebo, telo mi izgine in volja se prepusti pogledu, čistemu pogledu, brez misli, brez čustev... Vsa pozornost na enem mestu – kot bi postal nebo.

Hodiš po obali, prej si si ogledal otok... pravzaprav del otoka, dolgo zavito plažo, prazno, zapuščeno... rad bi srečal ljudi. Prižgeš si cigareto.

LITERATURA
Rast 7–8/1994

Počasi se zavem najprej telesa, okolice in svoje želje poiskati, kaj, ne vem – zaslutim smer in odidem.

Usedla se je na obali in s prsti začela razpirati droben cvet iz kamenja, kamenja — velikih cvetnih listov in peska — drobnega nežnega srca, ki je skrivalo na milijone drobnih raznobarnih školjkic.

Cigareta se ti bliža koncu, dim je vroč in močen, čutiš ga, kako se izvija med tvojimi prsti. Medtem si prehodil del poti, ki vodi med borovci, stopal si po rjavih posušenih iglicah in sedaj se pred tabo odpira pogled na morje in plažo, plažo, kjer so se skale razprle v pesek, vidiš drobno figuro, ki sedi na tleh, veter ji razpršuje dolge lase, sedi na tleh in nekaj išče po tleh. Bližaš se, odvrigel si cigareto, figura raste. Ne opazi te, zdaj si ji že blizu. Ženska je. Razločno vidiš njen obraz, da je zatopljena v nekakšno delo, mirna; oblečena v pisano obleko, zeleno-modro s kašmirskim vzorcem, kratki rokavi in zapestnice z raznobarnimi vzorci, usnjeni trakci okoli roke, verižica iz ogrlic okoli vratu. Presune te njena lepota, lepota, ki ni iz oblik telesa, bolj v njenih gibih, usklajenih gibih, njeni samoti, ki ji ni dolgočasna. Dobiš občutek, da te nekdo gleda in se obrneš, zagledaš se v dečka, moškega... opazuje te, stoji na miru, negiben in te gleda v oči, na obleki ima narisane vzorce in všito kamenje, ko ga gledaš, dobiš občutek, da je zlezel vate, da ve vse o tebi. Čez nekaj časa se premakne, odide in ti ga gledaš v hrbet, on hodi, veš, da hodi, v roki drži dve vejici grma, približa se deklici, v mislih si njo, ki si jo gledal, poimenoval deklica, ustavi se pred njo, z vejicama grma, v vsaki roki eno. Postavi se pred deklico in dvigne roki, ona ga pogleda, on samo stoji, kot bi zamrznil, vejici v rokah, na njiju so listi — vejici veter premetava in zdi se ti, da jih bo veter s svojo močjo odpihnil, iztrgal iz njegovih rok, cela obala, rastline se vznemirjeno borijo z vetrom, valovi začnejo divje butati v obalo, dvigajo se vedno večji, z rokama se zagrabiš za rastlinje na tleh, veter te nagne, vidiš, kako deček spusti roki in združi vejici, takrat se vse umiri.

Stoji pred deklico in se gledata, oba negibna, nato on počasi, ne da bi jo nehal gledati, iztrga pisan kamen iz svoje obleke in ga položi pred njo, čaka, ona ga gleda, opaziš, da vse stoji negibno, cela obala je negibna, ptice letijo tako počasi, da izgleda, kot bi bile pripete na nebo, če ne, bi morale že zdavnaj strmoglaviti v vodo, metulj ob tebi kot bi lebdel v zraku, njegovi gibi s krili so, kot bi sekundni kazalec postal minutni, pogledaš nazaj na njiju — še vedno stojita, on čaka, ona počasi vzame kamen in ga položi v cvet, on vrže vejici v morje, se mu pokloni in spet zapiha veter, isto kot prej, ptice in metulji vzletijo, morje spet igra svojo igro, deček se obrne k njej, jo pogleda in počasi odide, ona gleda za njim.

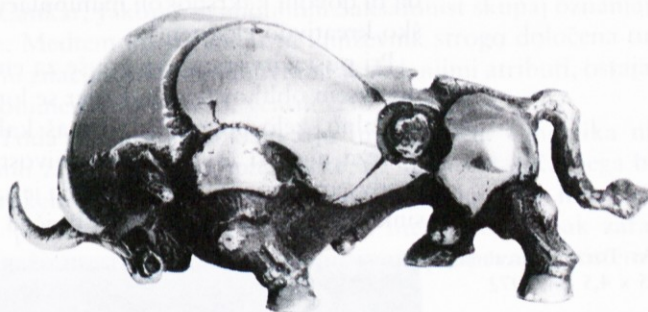
**RAST – L. V,
ŠT. 7–8 (29–30)
DECEMBER 1994**

II

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

KULTURA

Pogled na razstavne prostore; foto:
Janez Pukšič

Janez BOLJKA: Razburjeni bik,
bron, 10,5 x 25,5 x 9 cm, 1983

Pogled na razstavne prostore; foto:
Janez Pukšič

Ida Tomšc STALNA ZBIRKA JANEZA BOLJKE V KOSTANJEVICI NA KRKI

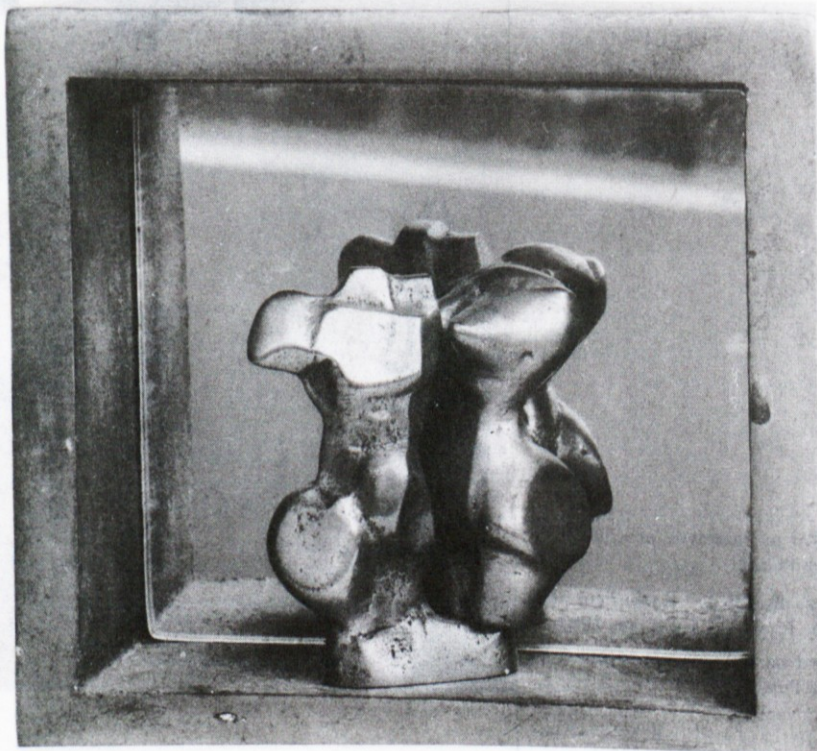
V prenovljenih grajskih hlevih je od 8. septembra 1994 na ogled stalna zbirka Janeza Boljke, ki je Galeriji Božidarja Jakca podaril več kot 250 umetnin. Kompletan umetnostni inventar in sama prenova grajskih hlevov je umetnikova donacija. Primer take donacije še za življenja umetnika je nekaj posebnega na Slovenskem, saj smo zelo pogosto vajeni drugačne mentalitete, ko umetnik ali njegova družina ljubosumno stiska zapuščino in se celo odloča za delno prodajo tistim, ki prinašajo večji kapital. Tako umetnine izginevajo, izgubljajo svojo kolektivno pripadnost, skupno zavest o umetniškem bivanju, čeprav ne gre zavračati avratičnosti posameznih umetniških eksistenc razpršenih pri različnih lastnikih.

V zbirkah je razstavljenih 84 eksponatov in dvometrski Saksofonist v mali niši ob vhodu.

Izbor umetnin je narejen dokaj nenavadno in prvi hip mogoče nerazumljivo, vendar je oblikovalec razstave Miljenko Licul preveč velik poznavalec Boljkinega opusa, da bi pri tako reprezentančni postavitvi tvegala kakršnokoli nepoznavanje, Boljka pa preveč senzibilen umetnik, da bi dovolil kakršnokoli manipulacijo, ki bi izmaličila njegovo umetniško kreativno eksistenco.

Pri postavitvi razstave gre še za en velik paradoks – Licul je namreč predvsem oblikovalec, in kadar se loteva razstav, jih obdeluje predvsem vizualno, zelo pogosto na rovaš kakšne zgodovinske epohe, če to ne ustreza njegovi estetski dopadljivosti. V tem primeru pa se je lotil predvsem ikonografsko, s tem da je samo oblikovno postavitev podredil simetriji, kar tudi ni njegova tipična lastnost, še manj pa Boljkina.

Janez BOLJKA: Torza z zrcalom,
bron, 14 x 10,5 x 4,5 cm, 1972

KULTURA
Rast 7-8/1994

Toda bodi kakorkoli že, razstava stoji – tudi brez ukradenega Cankarjevega kipa. (Ukradel ga je velik poznavalec Boljkinega opusa. Umetnik je temu kipu intimno pravil Cankar z iztrgano krizantemo in mu je pomenil idejni osnutek v tej seriji od leta 1981 dalje, čeprav ga seveda ni treba enačiti s tistim iz šestdesetih let, ko je Boljkin Cankar hodil še v balonskih plaščih in uniformah ter pelerinah).

Umetnine – predvsem ikonografsko strnjene v Ribniški sobi pa Živalski sobi, Erotičnem ciklusu, eksponiranih umetninah v nekdanji vinski kleti in končno v Cankarjevi sobi – ob svoji vizualni komunikaciji in estetski vzdržljivosti zahtevajo svojo razlago. Zato se pomudimo najprej prav v Cankarjanski sobi, ki je seveda popestrjena z eksponati Riharda Jakopiča in pa neznanega Saksofonista. Tak koncept ni čisto nič nadrealističen, ampak popolnoma razumljiv s strani apologetike naše kulturne polpreteklosti in sedanjosti.

Enajst Cankarjev, pet Jakopičev in trije saksofonisti predstavljajo v Boljkinem opusu nekakšno konstitucijo naše kulturološke polpreteklosti. Boljka je senzibilen in intelektualen, nagnjen k iskanju svojih umetniških korenin, ki se včasih mešajo z nacionalno konstitucijo, čeprav ta danes v njegovi internacionalizaciji in epohalni pripadnosti vesoljski univerzalnosti na pragu novega tisočletja ni več tako aktualna, kot je bila še nekaj let nazaj.

Cankar, Jakopič in anonimni Saksofonist skupaj oznanjajo naše bivanje. Medtem ko sta slikar in književnik strogo določena tudi s portretnimi značilnostmi in njihovimi vsakdanjimi atributi, ostaja Saksofonist anonimen in drugačen, včasih celo brez glave.

Toda vrnimo se k Cankarju in Jakopiču. Umetnika nista soočena samo zaradi njune skupne točke, tj. moderne, sočasnega bivanja v slovenskem kulturnem prostoru in oblikovanja novih morfoloških govoric na področju likovne umetnosti in literature, ampak zaradi družbene angažiranosti, ki sta jo vsak po svoje prispevala v tistem času za naš narod.

In vendar sta oba umetnika tako različna. Cankarju v svoji angažiranosti lahko pripišemo alternativo, trpljenje, kaotičnost, anarhičnost in večno kritiko ter le v izjemnih primerih neko umirjenost in urejenost, kar je doživel, denimo, v slovenskem salonu družine Kessler 1907. leta, ko se je zaljubil v Mici, s katero se je pozneje poročil Miha Čop. Cankar je v svojih delih v taki ali drugačni obliki vedno patološko izpostavljал svoj socialni status in s tem status umetnika.

Jakopič, iz socialno urejenega položaja, izhajajoč iz meščanskega stanu, pa je konstitucijo, etabliranje, pravila in normative prenesel na širše področje, ne zgolj na umetniški impresionistični stil, ampak na številne angažirane organizacijske elemente znotraj bodočih slovenskih institucij. Ravno pod njegovim okriljem so se zvrstile številne umetniške razstave, razstavišča, šole, akademije, galerije itd. Jakopič je spričo pomanjkanja lastne države, ko je umetnost prevzela vlogo državotvornosti spričo organiziranih številnih institucij znotraj umetnosti, uredil in postavil družbene normative slovenske države, Cankar pa je bil kritik že obstoječega stanja našega kulturnega prostora. Vprašanje je, kako bi se te stvari razvijale dalje, če Cankar ne bi tako zgodaj umrl, za razliko od Jakopiča, ki je imel dovolj časa, da je izpeljal svoj organizacijski umetniški program.

V pripovedi Tujci iz 1901. leta sta si Cankar in Jakopič še blizu, saj Cankar izpostavlja problematiko iz sodobnega umetniškega življenja in

problem odtujenosti slovenskega umetnika, ki ga je do 1904. leta doživljal tudi Jakopič, ko so bili končno deležni pozitivne kritike in sprejeti v širši srednjeevropski kontekst, s tem pa tudi v domačem okolju in tako prenehali biti »špinačarji«.

Tako je Boljka s svojim izrednim smislom za senzibiliteto, za intelektualni samopremislek ne samo o svojem lastnem delu, ampak tudi o polpreteklosti okolja, v katerem deluje, še posebej spričo dejstva, da je bil, ne glede na genske vezi, rojen izven ozkega matičnega okolja, soočil ta dva umetnika in ju že dolga desetletja obdeluje. Ravno zaradi tega, ker Boljka gleda na stvar tudi od zunaj, saj ima to opcijo prirojeno s prostorsko pripadnostjo izven meja ozkega kroga, lahko tako briljantno umetniško analizira. Sooča naša dva umetnika, ju portretira in interpretira: enega zelo pogosto na nivoju soočanja etične krivde in katarze, drugega pa na nivoju kanoniziranja in prav tako umetniške katarze. Toda pustimo anarhista s peresom in vzpostavljalca normativov s čopičem ob strani in preidimo k tretjemu umetniku – to je Saksofonistu.

Prva dva sta bila spoznavna in določena tudi s svojimi atributi, portretnimi značilnostmi in bogato umetniško in družbeno angažiranostjo. Saksofonist je Anonimus, razen njegovega inštrumenta ne vemo o njem ničesar, ne le da nima portretnih značilnosti, ampak sploh nima glave. Toda kljub tej anonimnosti Boljkinemu Saksofonistu lahko pripišemo neko določenost, to je, da je precej mlajši. Saksofon je začel intenzivno osvajati Evropo in Ameriko v dvajsetih letih našega stoletja, potem ko je bil Cankar že mrtev, Jakopič pa je že zdavnaj izoblikoval svoj stil in ga celo prepuščal Inchiostriju in nekaterim drugim in konstituiral celo kopico slovenskih inštitucij. Zdi se, da je glasbenik evolutivni nadaljevalec obeh umetnikov. Bivanje vseh treh v enem prostoru ni nikakršno naključje – Boljka je osveščen umetnik o samobitnosti svojih korenin, Mile Licul pa velik poznavalec Boljkinega opusa in takih stvari ne prepušča naključju. Morda nosi Saksofonist tudi neko simbolično določenost in je eden za vse, saj se za saksofonom krije cela kopica sodobnih organizatorjev življenja, ki nadaljujejo svojo vlogo kulture, kot sta jo videla ob prelomu stoletja Cankar in Jakopič. Kakorkoli že, omenjena soba Janeza Boljke ni zgolj sinestezija glasbe, literature in likovne umetnosti, ampak je kulturološka epopeja konstitucije naše identitete od preloma stoletja dalje s projekcijo v 19. stoletje in njeno angažiranostjo in konkretno vzpostavitev za bodoče rodove.

Poseben prostor je posvečen drobnim, humanoidni erotiki in ga avtor sam imenuje erotični cikel. Protagonisti, ki v njem nastopajo, so izrazito človeške figure brez kakršnih drugih živalskih ali pa satirskih elementov. Vendar prav te humanoidne podobe pomenijo pravo nasprotje njegovemu živalskemu ciklu. Temu najnovejšemu ciklu, v glavnem iz leta 1990, ne samo da ne moremo pripisati seksualno ekspanzijo živali, niti erotiko klasičnega ljubljenja, še lahkotno igrivost ne homo ludens, ampak čisto preprosto totalno pasivteto. Omrtvičene dvojice, trojice, včasih samotne podobe sedijo na divanih in foteljih in zrejo, kot da bi imele pred seboj televizijski aparat ali pa monitor. Gre za totalno odtujitev pa tudi za odvzem osnovnega poslanstva, ki ga je imelo ljubljenje pri živalih – za nadaljevanje živalske vrste. Tukaj je vse na daljavo – uprto v monitor. Kot da gre za neko posebno kibernetično in humanoidno sožitje človeka in stroja, za izključitev organskega početja, ki ga je človeštvo prakticiralo skozi svojo zgodovino.

Nosorog z malim nosorogom, bron,
7,5 x 10,5 x 5 cm, 1983

Čeprav večina njegovih ljubezenskih protagonistov nosi letnico 1990, je Boljka na nivoju udobnega naslanjača in zleknjenosti komolcev v njem začel upodabljati že zelo zgodaj, že kmalu po 12. decembru 1979. leta. Ljudje v foteljih, ki so številno razstavljeni v enem prostoru, kontaktirajo vseeno na daljavo kot razstavni eksponati in čakajo – kot da bi pričakovali lahkotnega angela s ključi v rokah.

Verjetno si Boljka še sam ni na jasnem, kaj je, ali je pasiviteta in odtujenost ali je neko transcendentalno občevanje posameznikov, prikrita strast, z etiketo pasivitete – kakorkoli že, tako ljubezensko odtujitev Boljka upodablja v svojih delih že dolgo časa.

Pa še ena zanimivost je pri tem erotičnem ciklusu. Ti kipci nosijo v sebi neko posebno estetiko figur. Medtem ko je bil njegov živalski ciklus razcefran, z razjedenimi, grdimi površinami, z izpostavitvijo razbrazdane živalske kože, je koža humanoidnih figur sorazmerno gladka in tudi fotelji še zdaleč niso tako raztrgani, kot je to v satiričnem ciklusu.

Kot da bi Boljka po dolgem času v svojih kipih poskušal vzpostavljati estetiko lepega.

Vendar smo se v naših mislih vse preveč zadrževali pri kipih in nekoliko zanemarili njegov grafični in slikarski opus – zato bomo za hip skočili še k slikarskem opusu. Kot nekakšen oljni pendant, kar je bilo pričakovati veliko prej, se pojavlja serija šestih slik, poimenovana Erotika.

Spričo dejstva, da se njegov erotični ciklus v kiparstvu že začel leta 1979, in to zelo pogosto v poznobaročnih foteljih, je bilo pričakovati tudi podobno zleknjenost in ležernost, neko pasivno erotično komunikacijo tudi v slikarstvu. Njegova stvaritev šestih olj je sorazmerno nova, nastala je junija 1994. leta in nosi neko simbiozo rdeče, črne in bele barve, z eno samo izjemo: Cankarja z muzo v sivih in zelenih odtenkih, kjer ima Cankar bolj prisposodbo duha kot pa resnične podobe. Intermedialni vpliv slikarstva in kiparstva, ki je bil tako značilen za njegov živalski ciklus, ravno v tem omenjenem redu prebije tudi ta erotični ciklus in vzpostavi nekoliko drugačen estetski red, kot smo ga bili vajeni

Janez BOLJKA: Krava in bik pri parjenju, grafika, 12 x 19,5 cm, sign. d. sp. J. Boljka, 1975

pri življenjskem ciklusu. Omenjena erotična platna nosijo v sebi neko dopadljivost in estetsko koketiranje z določenimi lepotnimi ideali, le da Boljka ne more mimo svoje površinske destruktivnosti. Omenjena platna spominjajo v svoji tihi pozerski drži zrenja v neko točko pred seboj na eno samo Jordanovo sliko, poimenovano Otok (ali interno Infantinja), ki je bila razstavljena junija letos v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici. Jordanova Infantinja radikalno izstopa iz njegovega celotnega ciklusa umbre pa tudi iz njegovih metafizičnih conversation peaces.

Infantinja prav tako koketira z estetskimi ideali neke univerzalne lepotnosti, kot je to primer Boljke, le da se Jordan drži lazur in jih vztrajno uporablja pri svojem platnu, Boljka pa prostorsko razjeda oljno podobo, kot je razjedel svoje živalske prisposode v bronu.

Toda pozerstvo in kolorit ostaneta značilna za obe umetniški kreaciji. V nekem trenutku, v istem razstavnem prostoru, sta se srečali dve nekoliko nadrealni umetniški identiteti, tokrat postavljeni v variaciji stabilnosti in zrenja v prazen prostor z izrazito poudarjenim očiščem. Vse umetnine so datirane z letnico 1994 in niso tipične kreacije za oba umetnika, omenjamo jih prav zaradi različnosti.

Ko si tako ogledujemo Boljkine stvaritve na razstavi – nekateri eksponati so še iz zgodnjih šestdesetih let, ko je delal Ribničane še v železu, se takoj izpostavi estetsko vprašanje Boljkinega opusa. Umetnikova estetika je v večini primerov estetika grdega – je antiestetika in zavrača normative dobrega, lepega in resničnega, ki je tako usodno zaznamovala naš kulturni prostor od 19. stoletja dalje in še danes deluje na naše številne umetnike mlajšega rodu. Nekateri normativi iz enciklik Leona XIII. pa so se dotaknili tudi našega Boljke – gre predvsem za nekatere humanoidne erotične cikle, kjer Boljka vsaj delno koketira, če ne že z realnim, potem pa vsaj z lepim.

Toda nadrealno prav nerad zapušča, in če jim že poskuša dati kakšno realno podobo, se ta giblje predvsem v sferah arhaičnega. Arhaična togost in nepripadnost nekemu realnemu, konkretnemu stanju sta dva njegova glavna normativa.

In za konec mogoče še utrinek o konceptu ustvarjanja Janeza Boljke. Janez Boljka je tih, senzibilen, delaven človek z lastnim samopremislekom, a kljub temu se zdi, da ima kreativne mentorje, o katerih malo govori. Pred desetletji je Amerika demitizirala razmerje med umetnikom in tržnim blagom. Zdi se, da smo pred tem, ko bo tudi Evropa demitizirala enkratno umetniško avratičnost posameznega kreativca in ji pripisala mogočno simbiozo in prisotnost večnega poganjalca umetniške kreacije tudi od zunaj – prisotnost sugestivnega mentorja kot enakovrednega kreativca.

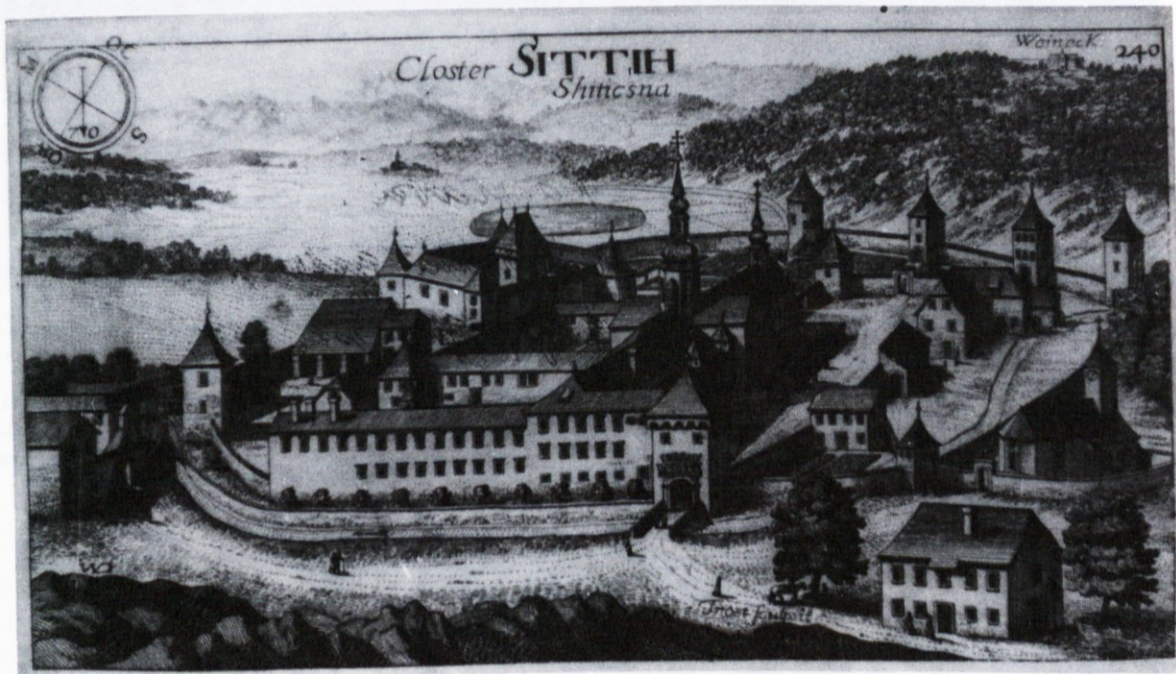
Če je umetnina našega stoletja potrebovala teorijo kot podaljšek svoje umetniške eksistence pa trženje umetniškega blaga prav tako kot svoje nadaljevanje, potem je več kot očitno, da sta duhovnost in znanost tretje osebe danes konstitutivni element umetnine.

Kostanjevica na Krki, 23. novembra 1994

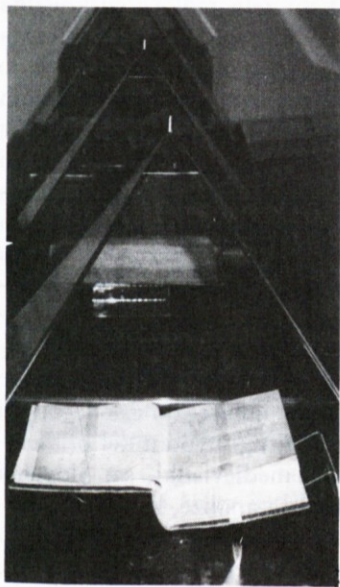
Janez BOLJKA: Opice, olje-platno, 121 x 79 cm, sign. ni

Mihael Glavan RENESANSA STIŠKIH ROMANSKIH ROKOPISOV V LETU 1994

Janez V. Valvasor: Stična

Slovenci hranimo samo v svoji nacionalni rokopisni zbirki v Narodni in univerzitetni knjižnici približno sto pravih srednjeveških rokopisov, torej tistih, ki so nastali od 9. do konca 15. stoletja. Najobsežnejši fond izvira iz cistercijanskega samostana v Stični, našega duhovnega, kulturnoumetnostnega in splošnocivilizacijskega srednjeveškega centra. Z vidika kulturnoumetnostne dediščine je še posebej dragocen korpus romanskih kodeksov, ki so nastali v stiški rokopisni delavnici v zadnji četrtini 12. stoletja. Vsi so bili napisani v zamahu neverjetnega kulturnega podviga, ki ga je med letoma 1175 in 1181/1182 izpeljal stiški opat Folknand. Do danes se je od te celote ohranilo 38 enot, 32 popolnih kodeksov in šest fragmentov oziroma točneje povedano, toliko je doslej prepoznanih članov te družine, čeprav je seveda zelo verjetno, da je bilo skozi stoletja nekaj uničenih, nekateri pa so morda tudi preživeli, a še ne vemo zanje. Kakor je znano, je bila stiška biblioteka ob začetnem zaprtju samostana razseljena. K sreči je največji del, 21 enot, prišel v tedanjo Licejsko biblioteko v Ljubljani, predhodnico današnje Narodne in univerzitetne knjižnice, ki jo je ne dolgo pred tem ustanovila Marija Terezija. Manjši del, 10 rokopisov, je po načelu čimbolj popolne imperialne knjižnice prevzela dunajska cesarsko-kraljeva biblioteka. Kako je še en kodeks te provenience prišel v Wolfenbüttel, ne vemo natančno, vendar pripis v njem sporoča, da ga je tja prinesel energični reformator iz hrvaškega Labina, Matija Vlačić – Flacius Illyricus. Fragmenti šestih različnih del so bili odkriti kasneje na različnih mestih in so se srečno združili v fondih današnjega Državnega arhiva Republike Slovenije.

Razstava v Narodni galeriji v Ljubljani, april–maj 1994

Razstava stiških rokopisov iz 12. stoletja v Narodni galeriji

Zamisel o razstavi romanskih stiških rokopisov se je porodila v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice, kjer je dr. Nataša Golob več let raziskovala to gradivo in pripravila svojo znanstveno monografijo o njem. S podporo Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, Veleposlaništva Republike Avstrije, ob razumevanju Avstrijske nacionalne knjižnice na Dunaju in drugih institucij, ki poleg Narodne in univerzitetne knjižnice hranijo to gradivo, ter seveda s strokovnim in tehničnim delom posameznih sodelavcev smo pripravili veliko in odmevno razstavo, ki je bila na ogled v Narodni galeriji v Ljubljani od 14. aprila do 29. maja 1994. Ogledalo si jo je okoli 10.000 ljudi, ob njej pa je potekala tudi slikarska delavnica za mladino na temo iniciala, ki jo je vodil akademski slikar Lucijan Bratuš. Ob razstavi je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani izdala obsežen katalog z nad 40 barvnimi fotografijami in dvema študijama. Prvo je prispeval dr. Otto Mazal, eden vodilnih evropskih strokovnjakov za srednjeveške rokopise, drugo pa dr. Nataša Golob, vsebinska avtorica razstave.

Monografija dr. Nataše Golobove o stiških romanskih kodeksih

Čudovito telo stiških romanskih kodeksov, ponos cele dolenjske regije, je v svoji polni celovitosti zaživel zlasti v obsežni monografiji dr. Nataše Golobove, ki jo je sredi letošnjega leta izdala založba Slovenska knjiga (vsebinska podoba knjige na 210 straneh in z 267 ilustracijami). Povedati je treba, da bo delo že čez nekaj mesecev v angleščini objavljeno tudi pri imenitni strokovni založbi Harvey Miller Publishers v Londonu. Za njeno delo pri raziskovanju gradiva, za pripravo razstave, študijo v katalogu in za veliko monografijo je avtorici stiški cistercijanski samostan letos podelil odličje sv. Bernarda.

Vsebinska podoba knjige

Že pregled kazala, ki vselej sporoča avtorjevo vizijo obdelave gradiva, razločno pokaže, da avtorica hoče konkretno gradivo, stiške rokopise iz 12. stoletja, obravnavati z univerzalnimi načeli, zreti nanj v zavesti diahrone razvojne črte srednjeevropskega srednjeveškega kodeksa in hkrati zaustaviti pogled na sinhroni krožnici tistega, razmeroma zelo kratkega obdobja, v katerem so obravnavani stiški kodeksi nastali. Tako ima njeno znanstveno delo dve uvodni poglavji, ki razlagata udeležbo in prispevek cistercijanov k evropski umetnosti 12. stoletja in vsebinsko ter tehnološko podobo takratne biblioteke. Zelo dobro dopolnilo temu razglabljanju je tudi karta Evrope z vrisanimi kraji, ki so bili povezani s Stično. Opazovalca preseneti dvoje: gostota relevantnih središč, ki se ne razredči do nas, in skrajna vzhodna lega Stične na tem evropskem zemljevidu srednjeveške duhovnosti.

Uvodno poglavje o cistercijanskem 12. stoletju predstavlja zelo zgoščeno, vendar z izkušnjo strokovnjaka znanstvenika in pedagoga za to področje, pogled sodobnega raziskovalca v visoki srednji vek, v njegovo politično, filozofsko, versko in umetnostno misel ter prakso. Zelo koristno je, da na kratko poseže tudi v razvojno črto cistercijanskega reda, vključno s podatki o ustanovitvi stiškega samostana v letu 1136. Skrbneje in natančneje razsvetljuje predvsem odnos cistercijanskega reda do umetnosti, zlasti do poslikav v kodeksih, kar je seveda zelo pomembno kot most h glavnemu predmetu. Tega gradi na svojih ugotovitvah, da je cistercijansko doživljanje lepega in ustvarjalnega »svetlo,

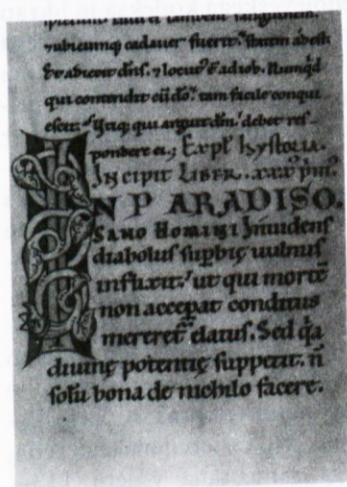
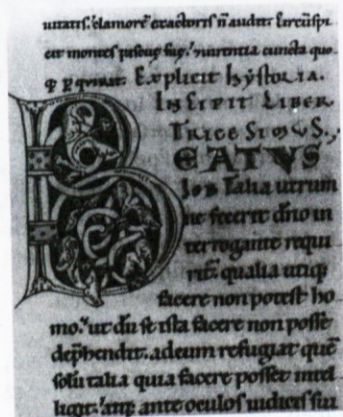
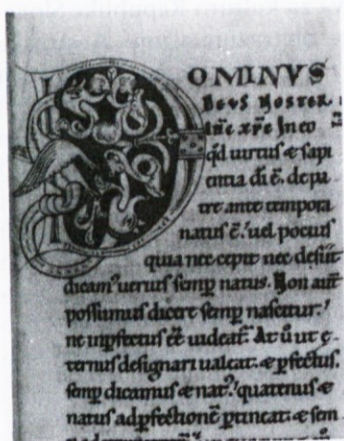
ljubeče in harmonično«. Ob pazljivem branju integralnega razpravnega besedila se ti trije postulati kažejo kot temeljni tudi za avtorico. Svoj raziskovalni predmet nezgrešljivo obdeluje s pristrčnim osebnim odnosom.

Biblioteka v 12. stoletju je na Slovenskem zelo redka raziskovalna tema, zato smo je tembolj veseli, čeprav je zaradi poudarka raziskovanja na drugih vsebinah obdelana le na kratko. Za nadaljnje raziskovalno delo je zlasti dragocena analiza stiške biblioteke iz 12. pa tudi nadaljnjih stoletij, v katerih je tudi nekaj novih odkritij in dopolnil. Posebej pomemben je poskus rekonstrukcije fonda kodeksov, ki ga je stiški samostan ob koncu 12. stoletja najbrž zares imel. Avtorica prepričljivo ugotavlja, da je moral obsegati nekaj nad 60 enot, kar je zelo veliko za komaj štiri desetletja delujoči samostan. Ugotovitev je hkrati tudi novo glasno opozorilo, kako močno je slovenske samostanske knjižnice prizadela sekularizacija. V skladu z metodologijo kodikološkega popisa je za zaključek tega poglavja na kratko predstavljena tudi vsebina te skupine kodeksov. Ne ekstenzivno, ker bi sicer razlaga že posegala v druge stroke, a dovolj izčrpno, da strokovnjak ali ljubiteljski iskalec dobi temeljno informacijo o besedilih. Tako je ta drugi uvodni del pomemben tudi kot interdisciplinarni prispevek k medievistiki, saj Slovenci sploh še nimamo resnega znanstvenega poskusa analize, kaj šele rekonstrukcije srednjeveških bibliotek, rokopisnih delavnic ali morda celo skriptorijev na našem ozemlju. Tam, kjer so se tega že temeljito lotili, npr. v Avstriji dr. Otto Mazal in drugi, čedalje bolj trdno ugotavljajo, da se z raziskovanjem srednjeveških bibliotek odkrivajo radikalno novi razgledi v duhovne, znanstvene in leposlovne profile posameznih področij in celih nacij.

Vez med širšimi pogledi na romanske kodekse in konkretnim stiškim materialom je poglavje o vezavah, pergamentih in legah kot materialnih sestavinah rokopisov, med katere bi lahko sodil tudi še del naslednjega poglavja, ki obravnava barve in tinte, ki so jih pisarji in iluminatorji uporabljali pri svojem delu. To so dragocena besedila, še posebej za študente in bibliotekarje, saj v slovenščini skorajda nimamo nobene strokovne literature o obdelavi, zgibanju in šivanju pergamenta, o sestavi leg, o izdelavi pisnih zrcal ipd.

Približno dve tretjini monografije je avtorica namenila pisarjem in iluminatorjem stiških rokopisov iz 12. stoletja oziroma vizualnim podobam zapisov, kaligrafskim in slikarskim inicialam. Tu se je torej odprla kot specialistična umetnostna zgodovinarka na področju srednjeveške podobe izrisane in naslikane črke. Večletno raziskovanje gradiva jo je pripeljalo do spoznanja, da te rokopisne knjige iz Folknandovega časa razkrivajo v mozansko-burgundskem okolju šolane skriptorje in iluminatorje, katerih izdelki v Stični kažejo razločno samostojnost in imajo le splošne lastnosti, skupne tistim iz drugih cistercijskih filial v Evropi, npr. v Reinu.

Paleografska analiza je avtorico pripeljala do sklepanja, da je stiško skupino romanskih kodeksov pisalo 12 skriptorjev. Delo so opravili v zamahu velikega kulturnega podviga, ki je trajal približno šest let. Vodil ga je že omenjeni znameniti opat Folknand, ki je na enem od kodeksov tudi upodobljen. Dva pisarja sta izpričana tudi z imeni, ostali so razvrščeni z verzalkami od A do L. Dodana so tudi opažanja o rubriciranju in korekturnih znamenjih kot važnih sestavinah besedil. Poseben čar sicer analitičnemu znanstvenemu besedilu dajejo avtoričini poskusi vživ-

Slike: Gregor Veliki – Moralia in Job, 28.–35. knjiga, inicialke, ok. 1180

MS 8/IV, 64 r; Gregor Veliki: Moralia in Job, 28.–35. knjiga; inicialka; ok. leta 1180

MS 11, 1 r; Kolektar; inicialka; ok. 1165–1180

ljanja v ustvarjalce, ki so dan za dnem pisali in slikali besedila. Preko kratkih komentarjev, risarskih in slikarskih domislic, ki so jih zapustili v kodeksih, komunicira z njimi kot s konkretnimi osebami.

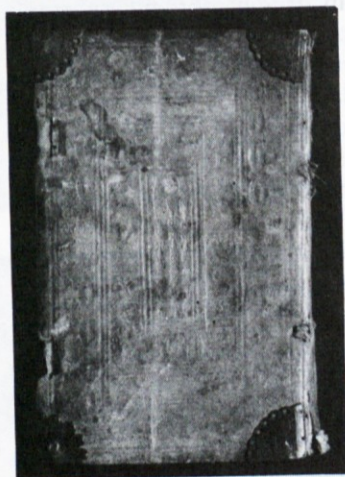
Posebna pozornost in razmeroma veliko prostora v knjigi je namenjeno inicialam, kaligrafskim in slikarskim. Oboje so teoretsko in praktično podrobno predstavljene ob gradivu iz stiških kodeksov pa tudi od drugod, kadar je bilo treba posebnosti dodatno dokumentirati. Prav ta del je izdelan s posebno veliko akribijo, ki se kaže z velikim številom izrisanih primerov, detajlov in preglednic pa tudi z obsežnim navajanjem referenc iz svetovne literature. Gre torej za zelo minuciozno obdelavo, ki je osnova za nadaljnja ukvarjanja s temi umetnostnimi izdelki, zato knjiga postaja tudi priročniška literatura za vse tiste, ki želijo kodekse preučevati, jih bibliotekarsko obdelovati ali jih uporabljati kot vire in literaturo za druge raziskave.

Najdaljše zaokroženo besedilo znotraj tega poglavja in sploh celotne knjige je tisto o iniciali kot sliki. Ta je sicer le eden od enakovrednih elementov kodeksa, kar priznava tudi avtorica sama, vendar tisti element, ki je zlasti danes najbolj vtisen zaradi svoje velikosti, barve in okrasja. Seveda je ta plast kodeksa avtorici tudi najbližja zaradi njene temeljne stroke in glede na to, kar je raziskovala in o čemer je pisala v svojih prejšnjih delih. Vsebina tega dela je v bistvu pregled in analiza izdelkov posameznih slikarjev, od katerih so bili nekateri tudi zapisovalci. Te za razloček od pisarjev poimenuje glede na vsebino, ki so jo opremljali, npr. Gregorjev mojster, in jih našteje deset, od Bernarda do Prüfeninškega mojstra. Njene analize so izčrpne, a hkrati očarljive. Avtorica namreč ne niza le cizeliranih predstavitev posameznih risb, linij, barv, slikarskih tehnik, floralnih, zoomorfni in drugih motivnih substanc, ampak posrečeno odstira tudi portretne poskuse, kostumska in še druga vizualna sporočila, ki jo navdihujejo, da vidi globlje in širše v svet, ki je ustvarjal te rokopise. Nezgrehljiv je poudarek na človeku tistega časa, tako na umetniku posamezniku, ki je neposredno opravil kreativni akt, s katerim smo soočeni, kot na menihu cistercijanu, ki se je duhovno hranil in krepil ob obsežnih besedilih, in končno tudi na verniku, slovenskemu človeku, ki je prav tako prejemal iz te shrambe, čeprav posredno. Komajda je potrebno dodati, da je ta del najbolj bogato opremljen z množico barvnih ilustracij iz ljubljanskega in dunajskega gradiva, med njimi je veliko celostranskih.

V sklepu knjige, ki mu sledi le še kodikološki popis posameznih enot, je Nataša Golob prevzela tudi nekaj bistvenih spoznanj, ki so se razbistrila v večletnem preučevanju. Predvsem je treba poudariti, da je zanesljivo opredelila samostojno stiško romansko rokopisno delavnico kot duhovno-kulturno akcijo, ki je sicer trajala le nekaj let, vendar je v tem času združila strokovnjake laike in klerike iz pretežno zahodne Evrope, ki so nam ustvarili slogovno skladen korpus iluminarnih rokopisov, ki izkazuje povezanost z lorensko-alzaško-kölnsko šolo. Odkrila je tudi druge dokaze, da je bila Stična v tistem času zelo samostojna cistercijanska postojanka, ki se je s svoje vzhodno ležeče pozicije neposredno bolj povezovala s svojo matično redovno skupnostjo v zahodni Evropi kot pa z bližnjimi samostani na severu. Čeprav tega sama ni zapisala, pa menimo, da je storila še več. Odkrila je Evropi enakovredno ustvarjalno središče, čeprav ne pravi skriptorij, ki bi ustvaril lastno šolo in tradicijo, je pa vendarle odslej nespregledljiv pri nadaljnjih raziskavah srednjeveške knjige. Svojo monografijo o stiških kodeksih iz 12. stoletja bo še

MS 16, 26 r; Izidor Seviljski: Etimologije; inicialka, ok. 1165–1180

MS 31, zunanost; Kodeks z redovnimi določili (Consuetudines Cisterciensium, Charta caritatis, Institutum capituli generalis, Capitula ecclesiasticorum officiorum; ok. 1178–1180)

Vse fotografije v tem prispevku so iz NUK v Ljubljani

KULTURA
 Rast 7–8/1994

trdneje postavila v univerzalno strokovno zavest, ko bo še letos dostopna tudi v imenitni londonski izdaji založbe Harvey-Miller.

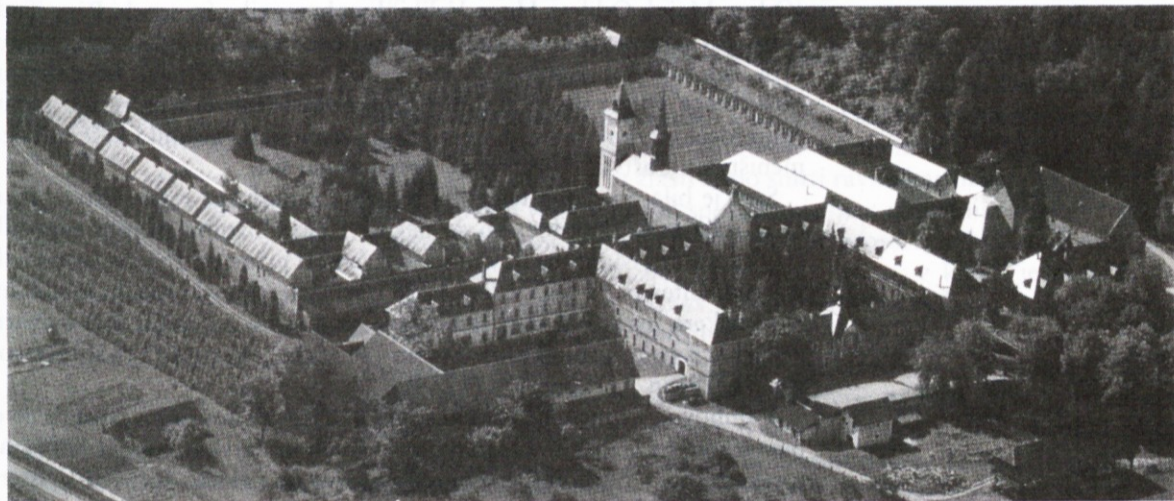
Za našo slovensko državo pa knjiga odpira še eno vitalno vprašanje oziroma razgalja še eno komaj načeto rušo, pod katero še zmeraj tiči množica neobdelanega in neraziskanega srednjeveškega in nekoliko kasnejšega slovenskega rokopisnega gradiva in starih redkih tiskov. Slovincem je neobhodno potreben inštitut za raziskovanje srednjeveške in sploh starejše pisne in tiskane dediščine. Tudi to je nacionalna in državna funkcija vsakega ozaveščenega naroda. Če tega ne bomo prav kmalu storili, bomo nadaljevali in še povečali balkansko odrinjenost, ki nam jo tudi zaradi takih deficitov Evropa upravičeno dodeljuje.

Natančnejša analiza razlagalnega besedila nam seveda prekljuje v zavest še več ožje strokovnih lastnosti in odlik te knjige. Naj podčrtam le eno, ki jo je izpostavil že njen glavni recenzent, dr. Otto Mazal, in je razvidna tudi v glavnih odstavkih te predstavitve. To je izrazita večplastnost raziskovalnega pristopa. Tudi zato, ali pa predvsem zato, ima to delo izhodiščno, usmerjevalno vlogo na področju srednjeveške kodikologije, saj načenja in kodificira vsa glavna področja, od politično-socialne analize duha, časa, prostora in tehnologije do vsebinske, estetske, paleografske in bibliotekarske obdelave gradiva. Od tu lahko nadaljujejo posamezne specialne študije in raziskave. Na to med drugim napeljuje tudi izredno obsežna strokovna literatura, ki je navedena na koncu in jo je avtorica v določeni meri uporabila že za to delo, hkrati pa že usmerja k novim iskanjem.

Vsako delo ima tudi pomanjkljivosti, toda ob tem prvem pregledu o njih še ne moremo govoriti. Zato zaključimo to poročilo z opombo, da nam je žal, da ni še obsežnejše, predvsem zato, da bi množica ilustracij lahko sporočala bolj jasno in razvidno, da podobe ne bi bile nekoliko nasilno ukleščene v besedilo. Ob tako pomembni, obsežni in reprezentativni knjigi se s svojim delom odlikujejo seveda tudi drugi sodelavci. Omeniti moramo, da je knjiga gladko berljiva in ima le nekaj drobnih jezikovnih in tiskovnih napak. Ker lektor na publikaciji ni naveden, smemo tovrstne zasluge pripisati kar avtorici. Zelo natančno in korektno so natisnjeni latinski in drugi tujejezični deli, ki jih ni malo. Žal tudi pri tem ne najdemo opombe, če je imela avtorica pri tem kako pomoč. Najpomembnejši sodelavec pa je seveda akademski slikar Lucijan Bratuš, ki je imel izredno obsežno in odgovorno delo z zahtevnim in raznorodnim materialom, ki je bil izdelan po izvirnikih iz 18 evropskih naha-jališč, zvečine seveda iz Ljubljane in Dunaja. Knjigi bi koristila bolj zračna razmestitev številnih fotografij, kar bi sicer nekoliko povečalo njen obseg, a tudi preglednost in privlačnost. Založniki včasih tudi preveč varčujejo.

Oblikovalec je tudi sam opravil zahtevne prelome in izbral zelo dopadljivo in bralcu prijazno tipografijo. Še posebno poznavanje gradiva je pokazal z drobnimi dopolnili iz izvirnega gradiva, npr. dodatnimi latinskimi poimenovanji sestavnih delov (Exp. capt, Incipit Prologus, Explicit Prologus, Incipit liber, Explicit Liber, Amen), drobnimi vinjetami ipd. Tudi Tiskarna Mladinska knjiga je svoje delo opravila dovolj profesionalno.

Marijan Zadnikar PRED DEVETDESETIMI LETI...

Pleterje (posnetek iz zraka, foto: Bojan Radovič)

3. novembra 1904 je ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič v navzočnosti množice vernikov slovesno blagoslovil na novo pozidano kartuzijo Pleterje. Tako se je po 309 letih v zavetju miru in zgovorne tišine pod Gorjanci spet lahko začelo duhovno bogato življenje redovnih samotarjev. Pleterska kartuzija je po dolgi odsotnosti menihov in redovnega življenja spet oživila in živi še danes.

In zakaj »kartuzija«?

Mnoga velika verstva po svetu poznajo poseben način poglobljenega duhovnega in verskega življenja, ko se posebej poklicani združijo v večje ali manjše skupine, da bi, povsem ločeni od sveta, v večji popolnosti kot menihi pod vodstvom predstojnika in po utrjenih pravilih živeli v duhovni skupnosti. Že kmalu po nastanku krščanstva so se začeli zlasti na Vzhodu v smislu evangeljskih nauk posamezniki združevati v skupnosti. Bogu in predstojniku so za vse življenje obljubili uboštvo, čistost in pokorščino. Medtem ko je v 3. stoletju ob spodnjem Nilu zbiral okrog sebe asketske somišljenike sv. Anton, da bi kot svetu odmaknjeni anahoreti vsak zase živeli v globoki krščanski duhovnosti, in je v zgornjem Egiptu začel sv. Pahomij ustanavljati prve cenobitične moške samostane, v katerih je uvažal namesto samotarskega skupno meniško življenje, se je cenobitični način redovnega sobivanja z manjšimi samostani na pobudo sv. Bazilija začel tudi v Mali Aziji. Od tu se je v stoletjih razširil po grškem (Atos) in vzhodnoevropskem slovanskem svetu.

Čeprav je bilo tudi na evropskem Zahodu že v zgodnjem srednjem veku več poskusov meniškega življenja, je dovolj, če omenimo le eno veliko ime, sv. Benedikta, očeta zahodnega menišтва. S svojo Regulo je postavil temelje, ki še danes veljajo. Znano je zlasti njegovo načelo *Ora et labora* (Moli in delaj), ki je v jedru spremenilo in določilo značaj evropskega človeka. Zato velja sv. Benedikt tudi za pravega očeta Evrope, kakršna se danes upravičeno ponaša v civiliziranem in kulturno razvitem svetu. Po njem imenovani benediktinski red je kmalu zajel vse zahodno krščanstvo in pokril Evropo z nešteti samostani. Kljub idejni čistosti in organizacijski popolnosti pa je kot človeška ustanova postal

tudi ta strogi meniški red v stoletjih potreben reforme, saj se je že močno izneveril prvotnim idealom. Najpomembnejša je izšla v 10. stoletju iz samostana Cluny v južni Burgundiji, ki se je z vrsto imenitnih opatov (Odon, Majol, Odilon, Hugo Veliki) kmalu razvil v francoski Rim. Tudi clunyjski samostani so z obnovljenimi Benediktovimi zgledi kmalu prekrili vso zahodno Evropo. Z leti vedno večjega svetnega bogastva in posvetnega vpliva pa se je tudi Cluny počasi izneveril prvotnim meniškim idealom, kakor so jih evangelijsko oznanjali začetniki krščanskega menišтва, uboštvu, skromnosti, preprostosti itd.

Spet je bila potrebna temeljita reforma zahodnega redovništva. Tudi ta je izšla iz Burgundije, ko so nekateri nezadovoljni menihi zapustili svoj samostan Molesme in v močvirni samoti južno od Dijona ustanovili novega: Cîteaux. Iz tega je leta 1098 izšel cistercijanski red, ki je tudi na Slovenskem ustanovil štiri samostane in z njimi na naših tleh ustvaril veliko evropsko arhitekturo: Stično (1135/36), Vetrinj (1142), Monošter (1219) in Kostanjevica (1234).

V duhovno nemirnih časih, ki so jih označevali boj za investituro med papeštvom in nemškim cesarstvom, začetek križarskih vojn in reformatorske težnje v benediktinskem redovništvu, je nekako sočasno s cistercijansko reformo v francoskih Alpah pri Grenoble nastajal že drugi reformni red: kartuzijani. Njegov začetnik sv. Bruno je v gorski samostanski samoti Chartreuse, po kateri je tudi red dobil svoje ime (fr. Chartreux), leta 1084 skupaj s šestimi tovariši ustanovil kartuzijanski red. Za razliko s cistercijanskim, ki se je v načinu redovnega življenja in v zasnovah samostanov močno naslonil na benediktinsko, cenobitično tradicijo so se kartuzijani bolj približali načinu redovnega življenja prvih anahoretov: živeli so sicer v redovni skupnosti pod vodstvom priorja, vendar so kolektivni samoti v popolni odmaknjenosti od zunanjega sveta dodali še samoto posameznika. Živeli so torej ločeno vsak v svoji hišici in se večkrat na dan sestajali le v cerkvi. Tak način redovnega življenja pa je pogojil tudi povsem nov tip redovne naselbine, ki jo ustrezneje kakor samostan imenujemo kartuzija. Zato s tem imenom označujemo tudi naselbino redovnih samotarjev pod Gorjanci – kartuzija Pleterje.

Ko se je novi red notranje utrdil in je dobil tudi svojo zakonodajo, se je začel iz svoje francoske matične hiše, iz Velike kartuzije, širiti tudi v druge evropske dežele. Že razmeroma zgodaj je iz okolja francoskih Alp posegel daleč proti vzhodu in je na ozemlju srednjeveškega nemškega cesarstva ustanovil svojo prvo naselbino prav na slovenskih tleh. Tako je bila žička kartuzija na južnem Štajerskem v bližini Konjic, ustanovljena okrog leta 1160, prva kartuzija v Srednji Evropi. Sledila ji je okrog 1173 jugovzhodno od Celja kartuzija Jurklošter, 1255/60 kartuzija Bistra zahodno od Ljubljane in končno 1403/07 še kartuzija Pleterje na Dolenjskem pod Gorjanci.

Duhovno nemirni časi so se, podobno kakor ob nastajanju kartuzijanskega reda, ponovili tudi ob nastanku pleterske kartuzije. Opredeljevala sta jih predvsem razkol v vodstvu rimske Cerkve po letu 1378, kar je privedlo do dvojnega vodenja poprej enotnega in strogo centraliziranega reda, v naših krajih pa tudi prenehanje svetne oblasti oglejskega patriarha nad velikim delom slovenskega ozemlja. Slovenske kartuzije, zveste rimskemu papežu, so se odrekle francoskemu vodstvu reda s strani generalnega priorja v Veliki kartuziji in se podredile generalnemu priorju Štefanu Maconeju, ki je imel od leta 1398 svoj sedež v žički kartuziji, katere prior je postal. V takem vzdušju je začela nastajati pleter-

ska kartuzija. Pobudnik njene ustanovitve je bil Herman II., najmenitnejši v rodbini Celjskih grofov, katerih moč je v drugi polovici 14. stoletja silno narasla. Postali so celo tekmeči državnih knezov Habsburžanov. Z ustanavljanjem in podpiranjem samostanov so bili odločno na strani Cerkve, kar jim je tako v političnem kakor v duhovnem pogledu samo koristilo. Tako se je Celjan Herman II. odločil ustanoviti na Dolenjskem pod Gorjanci novo kartuzijo Pleterje, v kateri bi dobil tudi svoje poslednje počivališče. Zaupal je bil namreč v veliko molitveno pomoč že za življenja in zlasti še po smrti ravno kartuzijanom, ki so uživali pri ljudeh velik ugled in spoštovanje. Kot nasledniki sichersteinskih posesti so Celjani pridobili ne le primeren prostor, marveč tudi osnovno dotacijo za novo kartuzijo. Ustanovno listino, v kateri je zapisal, da ustanavlja kartuzijo »v čast sv. Trojice, Matere božje in vseh angelov«, je Herman kot pravno potrditev vsega dotlej storjenega izdal v Celju leta 1407, ki pa ne pomeni začetka ustanavljanja. Že iz leta 1403 je znana najstarejša posestna listina za Pleterje pa tudi zapis generalnega kapitlja, ki omenja ustanovitev tridesetdnevne v dušni blagor grofa Hermana, »ki je začel zidati lep samostan našega reda«. Za graditelja nove redovne naselbine s strani reda je bil določen brat Hartman iz avstrijske kartuzije Gaming, vse stroške zanjo pa je plačeval grof Herman.

Ob izdaji ustanovne listine je morala biti kartuzija že toliko dograjena, da se je v njej lahko začelo redno redovno življenje in je generalni vikar oglejskega patriarha v kapitlju in v zakristiji posvetil oltarja. Očitno so bili tedaj gotovi že tudi drugi skupni prostori, zlasti pa anahoretični del kartuzije z velikim križnim hodnikom in meniškimi celicami ob njem.

Velika redovna cerkev kot najzahtevnejša gradnja je kakor v drugih samostanih (Stična) očitno prišla zadnja na vrsto in jo je šele leta 1420 po pooblastilu pristojnega škofa, oglejskega patriarha, posvetil freisinski škof Herman, nezakonski sin ustanovitelja nove kartuzije. Pa tudi s tem gradbenih del očitno še ni bilo konec, kakor dokazuje listina iz leta 1427, ki razpisuje odpustke za vsa darila za zidavo, leta 1433 pa so ji Celjani spet namenili dohodke, da bi ob velikem križnem hodniku menihi lahko pozidali še štiri nove celice. Pleterska kartuzija je bila v 15. stoletju deležna velikih zemeljskih in duhovnih dobrin, še najmanj od deželnih knezov Habsburžanov. Zato pa so te darovnice v 16. stoletju ponehale. Duh časa s protestantizmom, ki redovništvu ni bil naklonjen, pa turški vpadi, ki so se po padcu Bosne leta 1463 in s prvim napadom na Pleterje leta 1471 kar vrstili, so skupaj s kmečkimi upori močno omajali redovno disciplino in zmanjševali samostanske dohodke. Meniške celice in kašče so se praznile, proti koncu 16. stoletja ni bilo v Pleterjah nobenega kartuzijana več in posestvo z vsemi stavbami je imel v zakupu luteran Karel Jurič. Na pobudo ljubljanske škofije so končno Pleterje prišle v roke novega jezuitskega reda za vzdrževanje njegovega kolegija v Ljubljani. Nekdanjo kartuzijo so prevzeli jezuiti leta 1595, kar je z bulo potrdil tudi papež Klemen VIII. leta 1596. Po 192 letih je tako kartuzija prenehala obstajati. Jezuiti so kot nepotrebne podrli vse meniške hišice okrog velikega križnega hodnika, pozidali leta 1682 zvonik nad cerkveno fasado, ki ga prej cerkev ni imela, in nataknili nanj ter na stolp za uro sredi zahodnega pročelja v duhu časa oblikovani baročni čebulasti strehi, v cerkvi sami pa prestavili lektorij s sredine cerkve k zahodni fasadi in ga uporabili za pevski kor. Z razpustom jezuitskega reda leta 1773 pa je njegova uprava v Pleterjah prenehala in vsa posest je prešla v roke dežele Kranjske. V državni lasti so ostale Pleterje do leta

1839, ko so prišle v zasebne roke. Njihov zadnji lastnik je bil madžarski baron Friderik Bors de Borsod. Njegove tri hčere so posestvo prodale leta 1899 kartuzijanskemu redu za 320 tisoč goldinarjev. Razen stare cerkve in nekaj nanjo naslonjenih poslopij so kartuzijani potem vse staro v celoti podrli, ker za njihov namen ni bilo več uporabno. Na tako pridobljenem zemljišču so pozidali povsem novo kartuzijo, ki je bila posvečena leta 1904 in v kateri se je začelo redovno življenje. Prvo svetovno vojno so Pleterje srečno prestale in med obema vojnoma se je redovno življenje lepo razvilo. Med drugo svetovno vojno in socialistično revolucijo pa se je kartuzija znašla med dvema nasprotnima tabo-roma. Februarja 1943 so jo napadli partizani in na najbolj izpostavljenem delu velikega križnega hodnika je bila močno poškodovana, pri čemer je zgorelo in bilo porušenih 18 meniških hišic, ki jih po vojni niso več obnovili. Po letu 1980 so spomeniške ostaline srednjeveške kartuzije z gotsko cerkvijo doživele pravo obnovo. Njena prvotna arhitektura je zdaj dostopna obiskovalcem, ki si v sosednji, tudi še gotski zakristiji, lahko ogledajo multivizijski program o zgodovini reda, o nekdanjih slovenskih kartuzijah in o pleterski še posebej. S tem je povsem razbremenjena turizma in številnih obiskov nova, še živa kartuzija, danes najvzhodnejša v Evropi, ki v popolni samoti kot otok miru sredi norega sveta živi za enake ideale, kakor jih je pred dobrimi 900 leti kartuzijan-skemu redu določil njegov ustanovitelj, sv. Bruno.

Nastanek kartuzijanskega reda ob koncu 11. stoletja pa je zaradi posebnega namena in načina redovnega življenja prinesla s seboj tudi povsem nov tip redovne naselbine, bistveno različen od samostanov reformiranega benediktinskega nasledstva – kartuzijo. Ta je v prvih stoletjih obsegala celo dve povsem ločeni redovni hiši, zgornjo za menihe – očete in spodnjo za brate – laike. V vsaki je bila posebna cerkev. Ko so s 14. stoletjem to delitev opustili, so se vsi redovniki zbrali v skupni hiši, ki jo je bilo treba tako urediti, da bratje s svojo gospodar-sko dejavnostjo niso motili očetov v njihovi samoti, posvečeni molitvi in premišljevanju. Namesto skupnega življenja po benediktinskem zgledu pa so kartuzijani v svojem samostanu, v kartuziji, uvedli poleg kolektivne samote, to je popolne odrezanosti od zunanjega sveta, še osebno samoto vsakega posameznika. Temu načelu in tej zahtevi je morala ustrezati tudi stavbna zasnova kartuzije. Njen cenobitični del s skup-nimi prostori, ki jih menihi le občasno uporabljajo, kakor oba kapitlja, skupna jedilnica in podobno, imajo mnogo manjši pomen kakor npr. pri cistercijanih. Zato pa zavzema v kartuziji mnogo večji obseg njen anahoretični ali puščavniški del z velikim križnim hodnikom, okrog katerega so nanizane meniške celice ali hišice, prebivališča redovnih samotarjev, v katerih prežive z majhnimi presledki, ko se zbirajo v cerk-vi, vse svoje življenje. Prav v smislu redovnega določila, ki velja že od začetka 12. stoletja, ko ga je peti prior Velike kartuzije Guigo zapisal v Consuetudines, v še zdaj veljavno redovno zakonodajo: »Naše pogla-vitno opravilo in naš poklic je, da živimo v molku svoje celice.«

Tako je bila zasnovana že prva pleterska kartuzija na začetku 15. sto-letja. Njen tloris poznamo po načrtu izpred dvesto let. Kaže nam po-vsem svobodno zasnovo, ne morda geometrično in simetrično, kakršne so se uveljavile komaj z renesanso in barokom in jo ima tudi zdajšnja nova pleterska kartuzija. Zaradi turških vpadov je bilo obzidje, ki je v velikem pravokotniku oklepalo srednjeveško kartuzijo, močno utrjeno s pravokotnimi in okroglimi stolpi. V sestavu kartuzije je bilo cerkvi

namenjeno povsem periferno mesto na južnem obrobju naselbine. Osrednji položaj je imel mali križni hodnik, ki se je na severni strani naslanjal na cerkev. Bistvena razlika s starejšimi slovenskimi kartuzijami pa je v tem, da ob vzhodnem delu cerkve nista več simetrično postavljena zakristija in kapitelj, temveč si sledita drug ob drugem na severni strani cerkve ob vzhodnem kraku galileje minor, to je malega križnega hodnika. Ob njegovem zahodnem kraku je bila zelo verjetno jedilnica in pod njo vinska klet, ki je še ohranjena, na severni strani pa so bila nameščena gospodarska poslopja, ki so jih oskrbovali in ob njih prebivali konverzi. Ves večji vzhodni del obzidanega pravokotnika je zavzemal eremitični del z velikim križnim hodnikom in samostojnimi meniškimi hišicami ali celicami.

Od te srednjeveške kartuzije se v naš čas ni veliko ohranilo. Veliki križni hodnik z eremitažami so kot nepotrebnega odstranili že pod jezuitsko upravo, vse drugo razen cerkve in manjšega dela nanjo naslonjenih poslopij pa še kasneje in zlasti v času pozidave nove kartuzije pred 90 leti. Od vseh ostalin prve kartuzije je najpomembnejša gotska redovna cerkev, ki se je po vseh nesrečah, kot so jih v stoletjih doživljale Pleterje, v celoti ohranila. Zaradi svoje periferne lege tik pod gozdnatim pobočjem je od treh strani neobzidana, le na severu se je nanjo naslanjal mali križni hodnik z nekaterimi pomožnimi skupnimi prostori. V mogočem zahodnem pročelju, ki se končuje s strmim čelom, je bogat gotski portal s paličasto-žlebasto razčlenjenim ostenjem. Portal je po gotskem načinu seveda šilast, njegov zunanji lok, ki ga spremljata vitki fiali in je okrašen z grčastimi listi, pa se zaključuje z lokom v obliki »oslovskega hrbta« in z veliko križno rožo na vrhu. Gladek timpanon so dali šele jezuiti poslikati s fresko Marijinega kronanja. Vzdolž južne zunanjsčine je razporejenih devet dvakrat stopnjevanih opornikov, med katerimi je močnejši le tisti, ki stoji v liniji »slavoloka«. Med njimi predirajo steno visoka, šilasta tridelna okna z zunaj gladkimi ostenji in z bogatimi krogovičji. Proti vzhodu se cerkev zaključuje z gotskim tristranim zaključkom, saj je medtem kartuzijanska arhitektura že opustila iz romanike prevzeti raven korni zaključek, kakor so ga še imele naše prve tri kartuzije iz 12. in 13. stoletja in sem ga kot prvi v Evropi ugotavljal prav na slovenskih primerih. V notranjščini je cerkev v skladu s kartuzijansko tradicijo velika enoprostorna dvorana brez izrazite delitve na ladjo in od nje ožji prezbiterij. Močno je poudarjena njena dolžina, saj mora cerkev zapovrstjo obsegati oltarni del, obsežen kor za menihe – očete in na zahodu še poseben kot za brate laike ali konverze. Vsa cerkev je spet v kartuzijanski tradiciji v celoti obokana, in sicer s preprostimi križnimi rebrastimi oboki, ki obsegajo sedem ozkih pravokotnih pol in 5/8 zaključek. Vsaka pola je zasnovana v razmerju globine, širine in višine 1:2:3, kar daje tudi celotnemu prostoru izredno skladnost in uvršča cerkev med najlepše gotske kartuzijanske prostornine v Evropi. Rebra se križajo v okroglih sklepnikih, njihovi obstenski služniki pa razen v oltarnem prostoru ne segajo do tal, temveč slone na spodnji tretjini celotne višine na konzolah, ker so bile po vsej dolžini cerkve k stenam prislonjene korne klopi. V času nastanka te arhitekture se je prvotno redovno odklonilno stališče do likovne umetnosti že toliko uneslo, da so sklepniki, kapiteli in konzole že kiparsko ali vsaj kamnoseško okrašeni. Poleg rastlinske listne dekoracije se na obočnih konzolah, na katerih počivajo služniki, pojavljajo celo figuralni motivi, ki so zelo zgovorni za iskanje izhodišč te arhitekture in njene stavbne plastike. Poleg

celjskega grba, ki potrjuje donatorstvo Celjanov in figuralne konzole z upodobitvijo stavbnega mojstra, ki se je pod težo bremena nad seboj globoko sklonil k tlom, je za določitev umetnostnega kroga, iz katerega izhaja ta plemenita arhitektura, pomembna zlasti konzola, na kateri se v nekakšno masko spreminja človeški obraz, ki ga vsega prerašča listovje.

Zaradi stroge hierarhične delitve kartuzije na očetovski in bratovski del ločuje tudi v cerkvi prečna pregrada oba njhova kora. Nekakšen zidan mostovž z rebrasto obokanim pritličjem in s pohodno ploščadjo na vrhu se pne v cerkvi poprek tako, da je njegovo pritličje proti vzhodu zaprto s polno steno, v kateri je le na sredini ozek prehod, proti bratovskemu koru pa se odpira s tremi šilastimi loki na oktogonálnih stebrih. Ta lektorij je imel poleg delilne funkcije tudi to nalogo, da so z njega pri mašnem bogoslužju brali evangelij in berilo, kar mu je dalo tudi ime, v nemščini »Lettner« in v francoščini »jubé« po latinski formuli, ki je to branje uvajala: »jube, Domine, benedicere«. Take lektorije so nekaj poznale tudi druge redovne cerkve in celo stolnice, za kartuzijanske pa je še posebej značilen. Pod stranskima baldahinoma sta bila navadno postavljena oltarja sv. Križa in Treh kraljev, pri katerih so patri brali bratom namenjene maše. Spomin na to so še ohranjene stenske vdolbine s piscino in za priložnostno shranjevanje liturgičnih predmetov.

V nekaj stopnic dvignjenem skrajnem vzhodnem delu cerkve je stal preprost glavni oltar, v južni steni pa so nameščene kamnoseško izdelane in z gotsko motiviko okrašene velike stenske sedilije, ki so na tem mestu pogojene s kartuzijanskim obredjem in jih omenjajo tudi že redovni statuti. Pod njimi je bila pod tlakom preprosta obzidana grobnica, v kateri je bil 1434 pokopan ustanovitelj prve pleterske kartuzije, celjski grof Herman II.

Kartuzijani pri vsem svojem obredju v cerkvi niso nikoli uporabljali nobenega inštrumenta in pri petju nobene inštrumentalne spremljave. Vsa dolga stoletja svojega obstoja so ostajali v koru zvesti enoglasnem gregorijanskem koralu, ki ima svoje začetke že v zgodnjem srednjem veku in je dobil ime po papežu Gregorju Velikem, čeprav on ni njegov začetnik. Koral ima pri kartuzijanih zelo vidno mesto in ga pojo pri službi božji in pri vseh molitvah v cerkvi, saj dobro ustreza bogati duhovnosti kartuzijanovega življenja. Da pa bi prihajalo intonančno čisto koralno petje v pleterski cerkvi, ki je bila brez sleherne odvečne opreme in brez množice obiskovalcev, do polnega izraza, je bilo treba poskrbeti za ustrezno akustiko cerkvenega prostora. V ta namen so v zgornjih delih sten vzdane lončene posode hruškaste oblike, ki s svojimi perforiranimi oblimi vrhovi gledajo iz stene, njihov tanjši in odrezani konec pa sega v globok stenski jašek, ki deluje kot resonančna celica. Teh resonančnih posod je v vseh treh stenah, razen v vzhodnem zaključku, vzdanih 75. V Pleterjah so jih nekaj imenovali »štimanice«, pač po nemški oznaki »Stimmtpöfe«. Podobne posode, ki naj bi v rimskih gledališčih povečevale resonanco in s tem slišnost izvajalcev, je poznala že antika, saj jih kot »vasa aerea« ali »echeia« omenja že rimski arhitekt in teoretik stavbarstva Vitruv kar v dveh izmed svojih Desetih knjig o arhitekturi. Uporaba zvočnih ali resonančnih posod v monumentalni arhitekturi se je ohranjala iz antike še v pozni srednji vek tako na evropskem Zahodu kakor zlasti še na Vzhodu, kjer spremlja bogoslužje le petje brez inštrumentalne spremljave, enako kakor v kartuzijanskih cerkvah in je zato ustrezna akustika prostora še toliko važnejša.

Na mnogih kamnoseško izdelanih delih stare pleterske cerkve, na rebrih in na okenskih ostenjih, je vklesanih vse polno različnih kamnoseških znamenj, ki dokazujejo, da je bilo ob gradnji na delu več plačanih kamnosekov in da cerkve niso zidali redovni ljudje. Ti znaki bi ob primerjalnem študiju morda pokazali celo smer, v kateri bi bilo treba iskati delavniška izhodišča za srednjeveško pletersko arhitekturo in za redovno cerkev še posebej.

Z dvignjenega oltarnega prostora vodi pravokoten gotski vhod v zakristijo, ki je bila na tem mestu najbolj smotrno nameščena. Njen vzdolžno pravokotni prostor je še zdaj gotsko rebrasto obokan z dvema drug proti drugemu obrnjenima šestdelnima obokoma.

Vsi drugi prostori, kolikor jih je po baročnih prezidavah in po načrt-nem rušenju pred 90 leti še ostalo, so povsem spremenjeni in ne pričujemo več o svojem srednjeveškem nastanku. Pač pa se je v celoti ohranil nepozidani prostor nekdanjega gotskega malega križnega hodnika. Od njegove obočne arhitekture so na okvirnih stenah ohranjeni le še skromni sledovi, ki nakazujejo, da je bil pritlični križni hodnik rebrasto obokan in da je vsaka stranica obsegala po šest kvadratičnih križnih obokov, skupaj torej dvajset. Vsaj na cerkveni strani je bil še nadstropni hodnik, ki pa ni bil obokan in je z njega vodil na cerkveni lektorij nadstropni vhod, ki je, sicer zazidan, še ohranjen. Nad vsem tem sta se vzpenjala od tal dva oporna loka, da severna cerkvena stena ne bi klo-nila pred stranskimi pritiski cerkvenih obokov.

Med lapidarijskimi kosi, ki so se ohranili od srednjeveške kartuzije, je treba omeniti štiri različne opečne tlakovce: s celjskim grbom, z napi-som o ustanovitelju kartuzije, celjskemu grofu Hermanu II., s simboli evangelistov in z gotsko okrasno motiviko. Ohranjenih je tudi več sklep-nikov, na katerih se spet pojavljata celjski grb in značilna parlerjanska maska, zlasti pa dve figuralni konzoli. Na prvi je moško poprsje z indi-vidualnimi, kar portretnimi potezami obraza in skoraj nobenega dvoma ni, da gre za ustanovitelja kartuzije, celjskega grofa Hermana II. Na drugi konzoli je verjetno upodobljena njegova žena Ana Schaunberška. Gre za dve izraziti parlerjanski poprsji z individualističnimi portretnimi potezami, kakršne je s svojim kiparskim delom uvedel v drugi polovici 14. stoletja v praški stolnici sv. Vida njen graditelj Peter Parler.

Srednjeveške Pleterje so pomembne v več pogledih: v zgodovinskem, ker je znan njihov ustanovitelj, celjski grof Herman II. (+1434), in vemo za letnice njihovega nastajanja na začetku 15. stoletja, v umetnost-nem pa zato, ker poznamo vsaj zasnovo srednjeveške kartuzije in se je v celoti ohranila njena cerkev kot imenitna gotska arhitektura. S svojo enoladijsko dvoransko prostornino plemenitih medsebojnih sorazmerij ni le značilna kartuzijanska stavba v redovni tradiciji in ena najlepših ohranjenih v Evropi, temveč kažejo nekateri njeni detajli, da je imenitni celjski ustanovitelj, čigar plemiške in celo rodbinske zveze so segale v osrčje Evrope – njegova hčerka Barbara je bila žena nemškega cesarja Sigismunda – poskrbel za sposobno gradbeno delavnico, ki je bila kos zahtevni nalogi. Prav kiparsko okrašeni sklepniki in konzole kažejo na to, da je delavnica prišla iz češko vplivanega umetnostnega prostora, ki ga je takrat obvladala umetnostna smer arhitekta in kiparja Petra Parlerja in njegovega nasledstva. Ta umetnostna smer se je bolj ali manj sočasno uveljavila tudi že na slovenskem Štajerskem, če se spomnimo Hajdine, Ptuja, Ptujске gore in Celja. Njen razpoznavni znak so zlasti z listovjem obdani obrazi, ki se tako spreminjajo v antropomorfne maske.

Najmlajša med slovenskimi srednjeveškimi kartuzijami je s svojo redovno cerkvijo ustvarila v takrat konservativnem dolenskem prostoru arhitekturo na stopnji tedaj vodilnega srednjeevropskega monumentalnega stavbarstva. Tudi z njo smo bili in smo vedno bolj nerazdelni sestavni del Evrope in njene zahodne umetnostne kulture.

Po 304 letih od ukinutve prve kartuzije so se kartuzijani vrnili v Pletenje. Od zadnjih zasebnih lastnikov so leta 1899 odkupili celotno posestvo. Vse stare stavbe razen gotske cerkve in manjšega dela nanjo naslojenih poslopij so podrli, da bi pridobili ustrezno zemljišče za pozidavo povsem nove kartuzije. Temeljni kamen zanjo so položili leta 1901, blagoslovil pa jo je na čast »Presvete Trojice« dne 3. novembra 1904 ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Zidavo je vodil francoski stavbenik Pichat, arhitekt Velike kartuzije, kakor se je sam ponosno imenoval. Vsi načrti zanjo so shranjeni v Pletenjah.

Nova pleterska kartuzija je pozidana v »pravilni« zasnovi, kakršna se je za razliko s svobodnimi srednjeveški uveljavila od renesanse dalje. Zanj je odločilna osrednja os, ki poteka vzdolžno skozi cerkev in je hkrati os celotne, nanjo simetrično zasnovane redovne zaselbine. V skladu s časom nastanka, ko historični slogi 19. stoletja očitno tudi v Franciji še niso bili premagani, se še najbolj uveljavljata pozna romanika in zrela gotika, torej sloga, ko je v srednjem veku doživljala verska misel tudi v umetnosti in z njo v arhitekturi največji razcvet. Takoj za vhodnim poslopjem se odpira parkovno urejeno »častno dvorišče« s stavbo za konverze na levi in za goste na desni strani, na sredini pa se dviguje visoka, nekoliko izstopajoča fasada redovne cerkve. V skladu s kartuzijsko tradicijo je zasnovana na dolgem pravokotniku kot enoprostorna dvorana z značilnim zaporedjem oltarni prostor, očetovski in bratovski kor. Južno ob cerkvi je mali križni hodnik, ob njem pa so na obeh straneh zgoščeni prostori cenobitičnega dela kartuzije, kakor sta dva ločena kapitlja menihov in bratov laikov pa skupna praznična jedilnica in vrsta kapelic za zasebne maše redovnih duhovnikov. Že v tem delu so za kartuzijo značilni dolgi hodniki, ki povezujejo skupne prostore s cerkvijo in se proti vzhodu stekajo v veliki križni hodnik. Okrog njega so nanizane in iz njega dostopne posamezne nadstropne meniške hišice v vrtilki, samotna bivališča kartuzijanov, v katerih v samoti in tihoti, v molitvi in premišljevanju preživijo vse življenje. Štirje dolgi hodniki obdajajo velik pravokotni prostor, zasajen s trato in s sadnim drevjem, na sredini pa je nekoliko dvignjeno samostansko pokopališče z visokim skupnim kamnitim križem in s črnimi lesenimi križi na brezimnih grobovih. Tu se končuje kartuzijanova življenjska zgovorna tišina, da bi se njegova duša v večni tišini lahko pogovarjala z Gospodom, ki mu je kartuzijan zvesto služil vse življenje.

Skupaj z načrti za novo kartuzijo je prišla iz Francije, iz prav tedaj razpuščenih kartuzij Bosserville pri Nancyju in Sélignac (Ain) tudi vsa oprema: za cerkev, kapelice in oba kapitlja, vrsta dragocenih slik, arhiv in celotna knjižnica ter celo zvonovi.

Slovinci smo lahko le veseli, da sta nas tudi stara in nova pleterska kartuzija še tesneje povezali z Evropo in z dosežki njenega ustvarjalnega duha, kakor ga je v arhitekturi in v likovni umetnosti skozi dolga stoletja pogojevalo krščanstvo. Tudi z njima smo vključeni v zahodnoevropsko umetnostno kulturo.

Tako smo se povsem na kratko spomnili pleterske kartuzije, ki prav letos praznuje eno pomembnejših obletnic v svojem obstoju. Knjigo o

Marian Zadnikar
PRED DEVETDESETIMI LETI...

stari in novi pleterski kartuziji, o njuni umetnostni podobi in pomenu pa bo z mnogimi barvnimi ilustracijami izdala Dolenjska založba spomladi 1995.

Tone Gošnik

OB VISOKEM JUBILEJU SPLOŠNE BOLNIŠNICE NOVO MESTO

Tako se je začelo: 1. januarja 1894 so usmiljeni bratje v Kandiji odprli prvo bolnišnico v Novem mestu. V levem kotu stavbe: skupina bolnikov v toplem jesenskem soncu, zadaj levo: v dozidani stavbi, ki so jo začeli graditi avgusta 1896, je bolnišnica julija 1898 pridobila 80 postelj. Sliko hrani fotoarhiv Knjižnice Mirana Jarca

Ob stoletnici obstoja združuje Splošna bolnišnica v Novem mestu vse oddelke, službe in celotno dejavnost na desnem bregu Krke

Primarij dr. Peter Defranceschi. Prvi strokovni vodja moške bolnišnice usmiljenih bratov v Kandiji, ugleden in popularen zdravnik in eden izmed takratnih najodličnejših slovenskih kirurgov. Poleg župana K. Rozmana in prošta dr. S. Elberta je bil tudi glavni pobudnik za zgraditev ženske bolnišnice

KULTURA
Rast 7–8/1994

Izteka se sto let, odkar je Novo mesto 1. januarja 1894 odprlo vrata svoje prve bolnišnice. V Kandiji, v takratni občini Šmihel–Stopiče, je ta dan šest usmiljenih bratov iz reda svetega Janeza od Boga, ki jih je vodil prior Kajetan Popotnik iz štajerske (redovne) province v avstrijskem Gradcu, sprejelo v oskrbo in zdravljenje prvih pet bolnikov. Strokovno vodstvo bolnišnice, ki je imela za začetek le 22 postelj, je bilo od prvega dneva v zanesljivih rokah ordinarija kirurga dr. Petra Defranceschija. O imenitnem dogodku, ki je pred sto leti pomenil prelomnico v zgodovini zdravstva na širšem dolenjskem območju, so Dolenjske novice 15. januarja 1894 med drugim poročale:

»...Ena najbolj perečih potreb (pa) je odstranjena z novim letom; spolnila se nam je ena najprisrčnejših želj: dobili smo bolnišnico v Kandijo pri Novem mestu. Otvorili so jo z novim letom usmiljeni bratje, ki so prišli tje kaj iz Gradca. Šest blazih gospodov oskrbuje sedaj, ko to pišemo, 20 bolnikov – dva pa sta vže ozdravljena zapustila hišo – polna hvaležnosti za tako ljubeznjivo skrb in preprijazno postrežbo. Ginljivo je bilo, ko se je ozdravljen deček kar branil iti domov, češ, tukaj pri Vas je bolj prijetno kakor doma!

Preskrbeli so si gospodje tudi jako izvedenega ter učenega doktorja, ki bolnišnico nadzira – g. Petra Defranceschija. Ta gospod je jako ljubezniv strokovnjak v svojem poklicu ter vrl narodnjak. Da, z vsem smemo biti popolnoma zadovoljni. Škoda, da nam manjka enake hiše za bolne ženske; sprejemajo se namreč samo možki...«

Sto let mineva, kar so usmiljeni bratje graškega konventa odprli bolnišnico za moške v Kandiji pri Novem mestu. Stoletne želje in sanje

Prior Kajetan Popotnik je bil prvi vodja konventa usmiljenih bratov v Novem mestu v letih 1893 do 1905

premnogih ljudi na Dolenjskem so bile uresničene: pokrajina je pretrgala še eno izmed spon svoje dolgotrajne nerazvitosti. Za ljudsko zdravje, medicinsko stroko in njeno znanost je tudi v naših krajih nastopilo novo obdobje.

Pot do prve bolnišnice v Novem mestu je bila dolga in naporna, saj sega skoraj petsto let nazaj: tako kot mnogi večji kraji ali važnejša središča je tudi Novo mesto imelo svoj prvi špital že v začetku 15. stoletja. O tem, da je imelo mesto že leta 1428 svojo ubožnico, imenovano špital, so pisali zlasti Ivan Vrhovec, Janko Jarc in dr. Drago Mušič. Bila je predvsem azil za ubožne meščane, ki si niso mogli več sami služiti kruha, kot za obubožane bolne, onemogle in neozdravljive bolnike ter hiralce. Takšni »špitali« so hkrati vendarle tudi pomenili nekakšno hospitalizacijo, združeno vsaj z najskromnejšim zdravljenjem, bolniško nego ter oskrbo pomoči potrebnim. V Metliki so ustanovili ubožno hišo leta 1493, iz 1525 je znan špital v Krškem, kot ustanova rakovniške graščine grofov Barbo pa je bila taka hiša tudi na Veseli gori pri Šent-rupertu.

Še prej, kot so v 16. stoletju prišli na Dolenjsko prvi zdravniki s fakultetno izobrazbo, so bile množice kmečkega in mestnega prebivalstva v naših krajih v pogojih kulturno in socialno zanemarjenega avstrijskega podeželja glede zdravniške pomoči dolga stoletja prepuščene ljudskemu zdravstvu v rokah padarjev in ranocelnikov. Drago Mušič trdi, da je bilo dolenjsko ljudstvo vse do konca 19. stoletja zaupano znanju in moralnim kvaliteta posvetnih in samostanskih kirurgov. Zelo zgodaj so v naših krajih nastali tudi samostanski špitali, infirmarije in lekarne, kot npr. v Stični (že od 12. stoletja dalje), v Kostanjevici in pozneje tudi pri frančiškanih v Novem mestu (od 1473) ter v pleterskem samostanu. Stopnjevanje zdravstvenega osebja je pred stoletji poznalo pravega, šolanega zdravnika (medicusa), za njim pa so se zvrstili ranocelnik, mestni kirurg, telesni kirurg, brivec in padar. Iz vrst brivcev so izšli še mazači, ki so se razrasli tudi v šarlatane: s sleparstvom so izkoriščali ljudsko lahkovernost, operirali kile, kamne v mehurju in očesne mreže ter po sejmi s kričanjem prodajali zdravila in odpustke.

Novo mesto izgubi in spet vzpostavi mestni špital

Prvi deželni zdravnik na Dolenjskem je bil dr. Andreas Charopius (1575–1585), že pred njim pa je delal tu okoli leta 1573 dr. Jakob Chlapitz (Hlapec?). Prvo javno lekarno v Novem mestu je 1569 ali 1570 odprl Peter Klaus, svak Primoža Trubarja. Novomeški fizik dr. Bartolomej Schober, ki je bil v Novem mestu 1587, je 1598 moral izreči mnenje o vlogi Janeza Laykauffta, ki je prosil deželne stanovce za službo in plačo kot drugi lekarnar v mestu. Za naštetimi se je v Novem mestu zvrstilo tja do konca 1800 precej domačih in tujih zdravnikov. Tako so npr. leta 1758 delali tu trije zdravniki, 1790 pa poleg zdravnika še dva ranocelnika, trije brivci, dva lekarnarja in dve babici.

Požari in kužne bolezni so med 15. in 18. stoletjem hudo prizadeli naše kraje, zlasti Novo mesto, ki so ga poleg teh nesreč pestile še velike gospodarske krize. Zlasti razcvet Karlovca po letu 1579, ki je postal središče, trdnjava in pomembno tržišče Vojne krajine, je povzročil, da se je blagostanje iz Novega mesta preselilo čez Gorjance. Kuga za kolero, požar za požarom, vojne tegobe in nasilja vojaških krdel, ki so se valila skozi mesto z vso odurnostjo in nasiljem, vse je prispevalo k obubožanju meščanov. Komaj opazna občasna gospodarska rast je sproti spet usihala.

Nalezljive bolezni so kot v valovih pobirale bolnike v ponavljajočih se epidemijah, saj je kuga npr. samo leta 1599 pobrala okoli 800 novomeških prebivalcev in mesto je skoraj izumrlo. Skromno organizirano dolenjsko zdravstvo je bilo v takih primerih skoraj brez učinkovite pomoči. Čeprav so Novomeščani zlasti v 17. in 18. stoletju z darovi in raznim premoženjem izdatno podpirali svoj mestni špital, je zgodovinar Franc Anton Breckerfeld, vnuk znanega novomeškega zdravnika W. K. Breckerfelda, leta 1790 vpraševal:

»Česa vsega ni to mesto izgubilo? Kje je mestni špital z vsemi svojimi posestvi? Niti sledu ni več o njem...«

Oskrbniki mestne ubožnice so z zaupanim premoženjem zanikrno slabo gospodarili. Mesto naj bi denar in blago špitala preudarno uporabljalo kot pomoč dvanajstim ubogim meščanom, medtem ko so dvanajst bolnih meščanov z vsem potrebnim oskrbovali v špitalu samem. Z denarjem ubožcev pa je mesto plačevalo svoje davke v deželno blagajno ali ga je celo brez obresti posojalo meščanom in kmetom. Mestni špital, ki je stal blizu Gorenjih ali Ljubljanskih vrat skupaj s špitalu pripadajočo Martinovo cerkvico, so leta 1799 podrli in na tem mestu zgradili poslopje za kresijo (zdaj obnovljena stavba Študijske knjižnice). Tako Novo mesto že od terezijanskih časov naprej ni imelo več niti običajnega mestnega špitala oz. ubožnice.

Mesto je zato 1845. leta kupilo poleg kapiteljske mežnarije ležečo hišo mizarja Buttlerja in v njej uredilo novi mestni špital z devetimi posteljami. Uličico ob njem so krstili za Špitalsko ulico (kasneje je bila to Kapiteljska, nato Hladnikova in po letu 1993 spet Kapiteljska ulica). Želje po obsežnejšem in predvsem boljšem zdravstvu v Novem mestu in na Dolenjskem so spričo skromnega gospodarstva in revščine v občinski blagajni ostajale le v upanju deželnih fizikov, kot so imenovali doktorje medicine v večjih krajih, da bo »nekoč boljše«.

Iz velikega sveta in od sosedov pa so tudi v Novo mesto prihajale novice, da se v zdravstvu drugje vendarle marsikaj premika na boljše. Odgovorni možje v mestu so vedeli, da so si v Kočevju v letih 1843/1844 zgradili mestno bolnišnico s 24 posteljami. V Krškem so imeli dve hiralnici, ozirali pa so se tudi že po zidanju bolnišnice. V Brežicah so s slednjo bolj pohiteli, saj so jo imeli že malo pred 1872; v tem letu jo je cesar Franc Jožef proglasil za javno bolnišnico. Za Dolenjce je bila najbližja bolnišnica v Brežicah, nato pa šele one v Ljubljani, Karlovcu in Zagrebu.

Od pobude v novembru 1862 do deželne bolnišnice v letu 1894

Zasilni mestni špital je imel na voljo skromne delovne pogoje. Da ni ugajal bolnikom imenitnejšega rodu, so domačini dobro vedeli. Dolenjske novice so 15. novembra 1886 poročale, da je bil graščak pl. Langer na lovu »...obstreljen v koleno. Z vzgledno požrtvovalnostjo so ga prijatelji nemudoma odpravili in spremili v zagrebško bolnišnico. Upati je, da ozdravi.« Graščaka so seveda prepeljali v Zagreb, mestna bolnišnica pa je morala biti dobra za tri delavce, ki so se decembra 1892 zaradi neeksplodirane mine ponesrečili pri gradnji dolenjske železnice.

Prvo resno pobudo, da bi Novo mesto dobilo bolnišnico, so novembra 1862 sprožili lekarnar Dominik Rizzoli, občinski odbornik Sigmund pl. Pilbach in uradnik Franc Zorko. Povabili so meščane, naj ob pripravah na petstoletni jubilej ustanovitve Novega mesta podpišejo vlogo na občinski odbor. Slednji naj bi poskrbel, da jubilejnega dneva ne bi praznovali samo z običajnimi slavnostmi, temveč naj bi ob tem

»deloma zgradili duhu in zahtevam napredujočega časa odgovarjajoče zavode, kot npr. bolnišnico, dozidavo gimnazijskega poslopja itd. itd.«.

Ostalo je le pri pobudi, čeprav je oklic, ki ga je podpisalo 80 meščanov, močno odmeval. Občinski odbor je mečkal in se obiral, se kregal z opozicijo v odboru in nenehno jadikoval zaradi slabega finančnega stanja v mestni občini. Šele januarja 1864 so znova razpravljali o predlogih v javnem oklicu, a vse je spet ostalo le pri prepirih. Fond iz javnega posojila in dobrodelne loterije naj bi namenili »za zgradbo bolnišnice, ureditev dekliške šole in izpopolnitev mestnega vodovoda«, toda novembra 1862 sprožena pobuda za zgraditev bolnišnice je utonila v pozabo.

Potem ko je na volitvah leta 1876 novomeška občina spet prišla v popolnoma nemške roke, narodna stranka kljub temu ni popustila. V letu 1880, ki pomeni za Novo mesto prelomnico v narodnopolitičnem, gospodarskem in kulturnoprosvetnem pogledu, je občina za trajno prešla v slovenske roke. Konec leta 1884 so za župana izvolili naprednega koroškega Slovenca, priseljenega notarja dr. Albina Poznika. Njegova zasluga je, da sta se gospodarstvo in kulturni dvig mesta začela razcvetati. Takrat so začeli graditi nova ali preurejati stara upravna poslopja in stanovanjske stavbe. Dogradili so Narodni dom, ustanovili Mestno hranilnico, mesto je aktivno sodelovalo, da je pokrajina dobila 1894. železnico do Novega mesta, župan dr. Poznik pa je dal tudi prvo resno pobudo, da bi v Novem mestu postavili javno bolnišnico.

V letih 1888 in 1889 je občina pri deželnem odboru v Ljubljani sprožila zamisel, da bi v Novem mestu postavili deželno bolnišnico. Županstvo je vlogo utemeljilo z vrsto prepričljivih podatkov in med drugim povedalo, da »...Dolenjska še nima železnice in da 76.381 prebivalcem iz sodnih okrajev Novo mesto, Žužemberk, Trebnje, Metlika in Črnomelj deželna bolnišnica v Ljubljani zaradi oddaljenosti prav nič ne hasni«. Nova deželna bolnišnica v Novem mestu naj bi koristila vsej deželi, občina pa ima zanjo že pripravljenih najmanj 11.400 goldinarjev. O takih načrtih in zahtevah so ponovno pisale tudi Dolenjske novice, Slovenski narod pa je 2. marca 1889 krepko podprl novomeške in krške potrebe po zgraditvi bolnišnice, ko je med drugim zapisal:

»... V Brežicah je dežela dala lani sezidati bolnico, ki stoji nad 100 tisoč. Prelepo poslopje, in še lepše urejeno... Pa Breški okraj ima le 22.000 duš – koliko pa cela Dolenjska! Božja pomoč tistemu, ki si siromak pri nas nogo zdrobi, ali ako je drugače kako hudo bolan! Zdravniki so redko sejani, bolnic pa nič ni. Mnogo operacij ni možno izvršiti posameznim zdravnikom, nemajo priprav. V Novem mestu imajo jedno bajto, – ki jo zovejo bolnico – dva krepka moža jo podereta, če se dobro vanjo upreta. V Kočevji imajo morda kaj boljšega, drugod pa še bajt ne...«

Po krajših zapletih in raznih posredovanjih je deželni odbor 11. januarja 1890 sporočil mestnemu županstvu razveseljivo novico: »Sklep deželnega odbora z njegove XIII. seje dne 18. novembra 1889 o prošnji županstva v Novem Mestu, da bi se deželna bolnica ustanovila v Novem Mestu.« Hkrati so obvestili Novomeščane, da je red usmiljenih bratov iz Gradca pripravljen v mestu ustanoviti bolnišnico. Občina je takoj odgovorila, da naj »...zgradijo bolnišnico za moški in ženski spol, ker z bolnico samo za jeden spol ne bi bilo potrebi odpomagano«. Mestni zastop je bil na seji 6. maja 1890 prisiljen tudi skleniti, da novomeška občina na svoje stroške ne more zidati večje bolnišnice, kakršna je

potrebna, da bi bila koristna »za vso dolenjsko stran«.

Sledilo je več ostrih dopisov in dokazovanj, tudi v Dolenjskih novicah v imenu davkoplačevalcev. Medtem se je 1891 provincialat usmiljenih bratov v Gradcu odločil, da ustanovi v Novem mestu svojo bolnišnico. Začel se je zanimati za odkup gradiča Novi dvor (Neuhof) v Kandiji, deželna vlada pa je 11. februarja 1893 izdala dovoljenje, da smejo usmiljeni bratje odpreti redovno hišo hkrati z bolnišnico v Kandiji pri Novem mestu. Slednje je sprožilo žolčne polemike mestnega vodstva, češ da bi bila bolnišnica tik desnega obrežja Krke v Kandiji lahko »celo pogubonosna za Novo mesto«, ki malo nižje črpa vso pitno vodo iz reke. Županstvo je predlagalo, da bi se »milosrčni bratje nastanili pod mestom, eventualno v nekdanji, za to jako pripravi vojašnici...«

Tudi protesti niso obrodili sadu. Vlada je že 22. junija 1893 potrdila načrte za adaptacijo gradiča. Gradbenik Viljem Treo iz Ljubljane se je lotil obnovitvenih del 10. avgusta 1893. Vodstvo reda ni ugodilo deželni vladi, ki je predlagala, naj ima bolnišnica 50 postelj: gradič je bil brez nadzidave primeren le za 22 postelj.

Poslopje so sredi oktobra 1893 pokrili, vseh obnovitvenih del pa to leto niso dokončali. Bolnišnico usmiljenih bratov so 8. decembra 1893 blagoslovili, 1. januarja 1894 pa je odprla vrata prvim bolnikom.

»Bratje prosijo, da drugim dajo ter tako prekrasno izpolnjujejo zapoved ljubezni...«

Moška bolnišnica v Kandiji je bila zasebna zdravstvena ustanova. Dolenjske novice so v prvem letu njenega dela objavile dvanajst krajših in daljših poročil ter sproti obveščale javnost, kako dela novi zavod. Predvsem so ljudem najprej razložile, da ubogi bolniki ne plačujejo za zdravljenje in oskrbo nič, premožnejši pa po svoji volji. Na krščansko ljubezen, ki naj s prostovoljno miloščino, ki jo bodo pobirali usmiljeni bratje po deželi, pomaga vzdrževati bolnišnico – je leto za letom trkal lokalni časnik na srca Dolenjcem in vabil domačine ter občine, naj po svojih močeh podpirajo bolnišnico, ki je postala »za Dolenjsko, sploh pa za bližnjo okolico neizmerno velika dobrot«. Še in še so Dolenjske novice tudi pisale, da neozdravljivih, jetičnih in hirajočih bolnikov v Kandiji ne morejo sprejemati.

Predstojništvo konventa v Kandiji je še prej, kot so bolnišnico sploh odprli, že prosilo tudi deželni odbor v Ljubljani za denarno podporo. Dežela je zagotovila letno pomoč 1.000 goldinarjev, prve podpore pa so začele pošiljati tudi nekatere dolenjske občine.

V januarju 1895 je bolnišnica izdala lično in pregledno tiskano letno poročilo za 1894. V prvem letu obstoja je sprejela 485 bolnikov, od tega 432 iz Kranjske. Ozdravelo jih je 343, stanje se je izboljšalo pri 88, neozdravljenih pa je ostalo 8. V tem letu je umrlo 16 bolnikov, od katerih so dva že umirajoča prinesli v zavod, štirje so umrli z avlo starostne oslabelosti, dva zaradi jetike in osem z avlo različnih neozdravljivih bolezni. V prvem letu je ordinarij bolnišnice dr. Defranceschi opravil 153 operacij.

Prostorska stiska v bolnišnici je začela naglo naraščati. V marcu 1896 so začeli postavljati bolniške postelje že na hodnikih zavoda. Spomladi 1895 je Kranjska hranilnica podarila bolnišnici 15.000 goldinarjev za povečanje zavoda. Deželni odbor ji je v začetku leta 1895 začel nakazovati po 2.000 goldinarjev letne pomoči, avgusta 1896 pa so začeli na vrtu za konventom kopati temelje za prizidek bolnišnice.

Tone Gošnik
OB VISOKEM JUBILEJU
SPLOŠNE BOLNIŠNICE V
NOVEM MESTU

Kandia pri Rudolfovem.
Moška bolnica in Grad na Kamnu.

Pogled na novomeški bolnišnici:
Zgoraj – desno bolnišnica iz leta
1894, za njo: poleti 1898 vseljena
enonadstropna stavba povečane bol-
nišnice.

V sredini: januarja 1911 so odprli še
drugo nadstropje povečane bolniš-
nice (levo od obeh stavb: grad
Kamen).

Spodaj: v novembru 1908 so sloves-
no odprli Cesarice Elizabete žensko
bolnišnico na levem bregu Krke. Iz
fotoarhiva Knjižnice Mirana Jarca.

KULTURA
Rast 7–8/1994

Bolnišnica cesarja Franca Jožefa (fotografija iz leta 1905 v Prangnerjevi Zgodovini samostanov in bolnišnic Usmiljenih bratov v štajerski redovni provinci, Graz, 1908)

Devetega julija 1898 je knezoškof A. Bonaventura Jeglič ob navzočnosti številnih odličnikov blagoslovil vse prostore nove bolnišnice, ki je pridobila 80 postelj. Zavod se je začel imenovati Bolnišnica cesarja Franca Jožefa I. Deželni odbor je za gradnjo nove bolnišnice prispeval 8.000 goldinarjev. Staro bolnišnično stavbo, nekdanji gradič, so nato obnovili in ga preuredili v klavzuro. Kandijski konvent je 12. decembra 1898 potrdil tudi avstrijski cesar. Danes je v tem najstarejšem delu bolnišnice njena lekarna.

V istem letu je bolnišnica zgradila paviljon za infekcijske bolezni v neposredni bližini novozgrajenega poslopja, na Loki pa so uredili Pintarjevo hišo za morebitne kužne bolezni. V štirih letih (1894–1897) je bolnišnica sprejela 2.490 bolnikov.

V novi stavbi so bili odlični pogoji za delo; primarija in kirurga dr. Defranceschija je najbolj navduševala velika in svetla operacijska dvorana. Po njegovi zaslugi je mlada bolnišnica hitro zaslovela daleč naokoli, saj so zaradi njegove izredne operativne tehnike začeli prihajati v Novo mesto bolniki tudi od drugod in celo iz oddaljenih hrvaških krajev. V prvih štirih letih obstoja zavoda je dr. Defranceschi operiral 771 bolnikov. Za bolnike kot za bolnišnico, a tudi za ugled Novega mesta in Dolenjske je bilo izredno pomembno, da je zavod od prvega dneva dalje vodil strokovnjak s široko razgledanostjo in etiko, z veliko poklicno spretnostjo in s plemenitim humanizmom. Vse do januarja 1911, ko je zapustil Novo mesto, je dr. Defranceschi slovel kot nadvse sposoben strokovnjak in vodja moške ter pozneje še ženske bolnišnice. A le malokdo je tedaj na Dolenjskem vedel, da je bil dr. Peter Defranceschi skupaj s prof. dr. Edom Šlajmarjem in prof. dr. Francem Dergancem v Ljubljani eden izmed treh najuglednejših in sposobnih zdravnikov, s katerimi je slovenska kirurgija stopila v novo obdobje razvoja in po letu 1895 dosegla evropsko raven.

»Ženskemu spolu je zdravniška pomoč na Dolenjskem zaprta...«

Tudi potem, ko so v Novem mestu 1. januarja 1894 odprli bolnišnico, so morale ženske iz vasi ali mesta s širšega dolenjskega območja še vedno iskati pomoč za zdravljenje v bolnišnici v Ljubljani, Karlovcu ali Brežicah. Zahteve po zgraditvi bolnišnice za ženske tudi v Novem mestu so se začele pojavljati že od 1895. leta dalje. Ko so Dolenjske novice leta 1900 opozarjale na stisko v moški bolnišnici, kjer 80 postelj ni več

zadostovalo za vedno večji priliv bolnikov, so hkrati dodale, da bo v kratkem treba ustanoviti tudi bolnišnico za ženske, ki je še bolj potrebna kot moška. Domači štirinajstdnevnik je poudaril:

»Od tukajšnjih gg. zdravnikov smo poizvedeli, da prihaja v ordinacijo na dom na 100 moških bolnikov 130 do 140 žensk.«

Občinski odbor Novo mesto je že tedaj sklenil, da prepusti zbrani bolniški zaklad 31.000 kron okrožnemu zdravstvenemu zastopu za prepotrebno žensko bolnišnico. Tudi Kranjska hranilnica je bila pripravljena zanjo prispevati za začetek 10.000 kron.

Sredi februarja 1903 je odbor zdravstvenega okrožja že imel načrte za žensko bolnišnico in jih je razstavil v Mestni hranilnici. Pri tem ne moremo spregledati starega rivalstva med občinama Novo mesto in Šmihel–Stopiče. Potem ko se je zdravstveni zastop v Novem mestu 28. decembra 1895 sporazumno z župani novomeškega okraja obrnil na deželni odbor in ga prosil, da bi v Novem mestu sezidali bolnišnico za ženske bolezni, se je 20. januarja 1896 s podobno prošnjo na isti naslov obrnilo tudi županstvo občine Šmihel–Stopiče. Predlagalo je, da »...se ena bolnišnica za ženske od dežele zgradi in sicer v novomeški okolici...« V pičlih treh tednih oddani prošnji dveh sosednjih občin za isto zadevo sta govorili med vrsticami predvsem o prenapetem ponosu in domišljavosti župana Janeza Pence in njegovih odbornikov iz šmihel-stopiške občine. Slednja je bila takrat res druga največja občina v kronovini Kranjski; imela je nekaj več kot 8.000 prebivalcev in samo občina Ljubljana s 30.505 prebivalci je bila večja. S »Kandijanarji« je imelo Novo mesto že prej prenekateri spor in neprijeten zaplet, saj Novomeščanom tudi v letu 1893 ni bilo všeč, da bo stala moška bolnišnica v Kandiji in da bodo morali meščani hoditi po zdravniško pomoč čez Krko v sosednjo občino.

Pravkar omenjeni prošnji nista bili takoj uslišani. Zdravstveno okrožje v Novem mestu je vztrajalo, da mora stati nova zgradba v »novomeškem pomeriju«, da mora biti bolnišnica dovolj velika za celotno okrožje in še za večji, deželni obseg. Vanjo bi morali tudi sprejemati na »brezplačno zdravljenje v Rudolfovo pristojne revne ženske«. V naslednjih letih je zdravstveno okrožje ponovno utemeljevalo potrebo po taki bolnišnici, dokler ni julija 1903 poslalo deželnemu odboru na njegovo zahtevo generalni načrt in proračun za novo bolnišnico v višini 240.000 kron. Zavod bi bil last zdravstvenega okrožja, ki je v jeseni 1906 zanj najelo 100.000 kron posojila. Konec poletja 1906 je domači stavbenik Josip Oliva začel kopati temelje za žensko bolnišnico.

Dolenjske novice so 15. februarja 1907 objavile, da je »cesar dovolil na tozadevno prošnjo, da sme nova ženska bolnišnica v Novem mestu nositi ime Cesarice Elizabete bolnica«. Spomladi 1908 je bila dvakrat v Novem mestu baronica Call, generalna vizitatorica usmiljenih sester sv. Vincencija Pavelskega iz Gradca. Usmiljenke naj bi v novi bolnišnici prevzele strežbo bolnikov, o čemer se je posvetovala s proštom dr. Elbertom in s primarijem dr. Defranceschijem.

Žensko bolnišnico so slovesno odprli 19. novembra 1908. Slavja so se udeležili odličniki iz Ljubljane in Dunaja, vsi člani zdravstvenega okrožja, kapiteljska duhovščina in številni drugi domačini. Poslopje je blagoslovil proš dr. Elbert in daroval v bolniški kapeli prvo mašo. Primarij dr. Defranceschi, ki je prevzel strokovno vodstvo bolnišnice, je v imenu zdravnikov zagotovil, da bodo naenajst vse svoje moči v polnem obsegu tudi tej človekoljubni napravi. Prvih šestnajst bolnic so v

ново bolnišnico sprejeli v novembru 1908; marca 1909 so bili malone vsi prostori v bolnišnici že polni. Dolenjske novice so 22. oktobra 1909 objavile, da je ženska bolnišnica dobila značaj in pravico javnosti.

Iz poročil o delu ženske bolnišnice v Dolenjskih novicah je bilo mogoče razbrati, da je imel zavod na oskrbi hkrati do 87 pacientk, prostora pa za sto postelj. Izredno lep odnos do novega zavoda so pokazali Novomeščani in okoličani, ki so pošiljali v bolnišnico razna darila, poljske in vrtno pridelke, sadje, slaščice, razna druga živila in pijače, a tudi denar. Iz prvega letnega poročila o delu bolnišnice, ki sta jo vodila primarij dr. Peter Defranceschi in hišni zdravnik dr. Josip Strašek, upravnik pa je bil Ludvik Kalčič, je bilo mogoče po 1. marcu 1909 prebrati, da je bilo med strežništvom 7–8 usmiljenih sester ter 2–3 pripravnice, služinčad pa so sestavljali kuhinjska dekla, dve perici in dva hlapca. V letu 1909 je bolnica oskrbovala 663 pacientk (med njimi je bilo tudi 46 fantkov, starih do pet let). Odpustili so 406 ozdravljenih bolnic, 152 izboljšanih in 36 neozdravljenih, medtem ko je umrlo 36 pacientk; med umrlimi je bilo tudi pet fantkov. V prvem letu je bilo v ženski bolnišnici 154 operacij. Prvega februarja 1910 so odprli tudi poseben oddelek za otroke s 15 posteljami.

V prvih 10 letih: 10.255 bolnikov in 190.936 oskrbnih dni v kandijski bolnišnici

Prvega januarja 1899 so Dolenjske novice objavile prvo fotografijo bolnišnice usmiljenih bratov v Kandiji. Iz leta v leto je domači časnik ponavljal obvestila moške bolnišnice, da je zavod poln ali prenapolnjen, zaradi česar naj vsak bolnik prej povpraša, ali je prostor v bolnišnici. Nenehno so se vrstile v časniku tudi zahvale za različne milodare za vzdrževanje bolnišnice, združene z novimi prošnjami za pomoč ubogim bolnikom. Vodstvo konventa se je pogosto obračalo tudi na deželni odbor s spretno sestavljenimi in z dobro utemeljenimi prošnjami za večjo denarno pomoč. Naraščal je režijski primanjkljaj, bolnišnico pa je dušil tudi še znaten dolg za stavbo. Za pravico javnosti zavod ni hotel prositi, čeprav bi ga to rešilo večine finančnih stisk in skrbi. Konec julija 1901 je deželni odbor obvestil vodstvo konventa, da mu je za deset let zvišal deželno podporo od 4 na 12 tisoč kron.

Po letu 1900 je bilo v javnosti vedno več glasov, da je bolnišnica v Kandiji premajhna. Letnemu tiskanemu poročilu za 1903 je konvent dodal tabelarični pregled o svojem desetletnem delu. Od 1894 do konca leta 1903 so v bolnišnico sprejeli 10.255 bolnikov, katerim so namenili 190.936 oskrbnih dni. Medtem ko je bilo 1894 v zavodu poprečno na dan 24 oskrbovanih bolnikov, se je njihovo število v letu 1903 dvignilo že na 85. V desetih letih je bilo v bolnišnici 3.178 operacij; zaradi različnih bolezni je v tem obdobju umrlo 341 pacientov.

Novomeški bolnišnici sta zgodaj šli v korak s časom. Strokovno je oba zavoda vodil in usmerjal dr. Defranceschi z močnim poudarkom na operativni medicini. Slednja se ni omejevala le na poprečno rutinsko kirurgijo podeželskih bolnišnic, saj je posegala tudi v specialna področja kirurške tehnike, kar velja tudi za diagnostiko. Bolnišnica v Kandiji je že 1894 uporabljala mikroskop, leto dni kasneje pa tudi cistoskop in rektoskop. Že leta 1902 je imela sterilizator–avtoklav, medtem ko ga je npr. precej večja bolnišnica usmiljenih bratov v Gradcu dobila šele leta 1905.

Tone Gošnik
OB VISOKEM JUBILEJU
SPLOŠNE BOLNIŠNICE V
NOVEM MESTU

levem bregu Krke nista bila le domova za stacionarno zdravljenje po takratnih sodobnih načelih, marveč tudi temelja sodobne medicine na Dolenjskem. In resnično je bilo v pokrajini takrat le malo ljudi, ki bi poznali delo primarija in ordinarija obeh bolnišnic dr. Petra Defranceschija ter njegov delež v razvoju slovenske kirurgije. Leta 1984 je prof. dr. Oton Bajc v svojem rokopisu o razvoju Splošne bolnišnice v Novem mestu med drugim zapisal, da je bil dr. Defranceschi predstavnik nove ere v zdravstvu, predvsem še v kirurgiji, ki se je začela z uvedbo asepse. Pri izgradnji moške in zlasti še ženske bolnišnice je dosledno uveljavil aseptična načela. Novomeški ordinarij je bil za tiste čase široko razgledan kirurg z obsežnim znanjem, hkrati pa tudi dober diagnostik. Poleg kirurške tehnike je dr. Defranceschi obvladal tudi otološke, ortopedske, okulistične, urološke, ginekološke in porodniške operacije. Leta 1903 je začel operirati tudi v lumbalni anesteziji, že prej pa je uporabljal takrat sodobne anestezije. Po letu 1910 so začeli v kandijski bolnišnici uporabljati tudi rentgenski aparat.

Široko razgledanost si je primarij dr. Defranceschi izpopolnjeval z obiski na klinikah v Gradcu, na Dunaju in drugod ter od tam in z raznih kongresov prinašal v obe domači hiši najnovejše dosežke stroke.

Prostorska stiska v moški bolnišnici je sredi leta 1909 opozorila, da bo treba skrčiti število postelj ali pa poslopje nadzidati. Na ponovne prošnje je deželni odbor v januarju 1910 povečal redni prispevek vlade za bolnišnico na 20.000 kron, za povečanje poslopja ji je dodelil 20.000 kron in dovolil najeti brezobrestno posojilo 30.000 kron, ki naj bi ga začela vračati šele leta 1920 v letnih obrokih po tisoč kron. V moški bolnišnici je zasvetila električna luč iz Seidlove elektrarne pod Lukenjskim gradom za božič 1909. Aprila 1910 se je zvedelo, da bodo bolnišnico v Kandiji dvignili za eno nadstropje ter vanjo napeljali centralno kurjavo.

Bolnišnica usmiljenih bratov po letu 1911. Fotografija je last g. Nike Klemenčič iz Novega mesta

Začelo pa se je zapletati glede zdravniškega osebja v obeh bolnišnicah. Deželnemu odboru ni bilo všeč, da je zdravnik novomeškega okrožja hkrati primarij moške bolnišnice in da vodi kot ordinarij tudi žensko bolnišnico. Teklo je že sedemnajsto leto, odkar je dr. Defranceschi delal v Novem mestu, in vsi so bili zadovoljni z njegovim vodstvom in delovanjem v zdravstvu, ki je prav v tem času doseglo svoj dotedanji največji razmah, čeprav je nosilec tega napredka dobival kaj neznatno plačo v primerjavi s podobnimi poklici in položaji kirurgov v Ljubljani. V Kandiji je prejemal le 1.600 kron na leto. Deželni odbor je vztrajal v zahtevi,

Primarij dr. Ignacij Pavlič je vodil moško bolnišnico od oktobra 1912 do vpoklica v prvo svetovno vojno, po vrnitvi iz ruskega ujetništva pa spet od 1919 do 1942. Bil je odličen kirurg in zvest sodelavec osvobodilnega boja

slika desno

Pogled s Krke: dograjena bolnišnica po letu 1911, levo: v klavzuro spremenjen prvi objekt bolnišnice iz leta 1894, na dvorišču še kuhinja in pralnica bolnišnice. Fotografija je last g. Nike Klemenčič iz Novega mesta

Primarij dr. Josip Strašek je vodil žensko bolnišnico v letih 1911–1920. Bil je spoštovan novomeški zdravnik; v mestu je odprl tudi prvo zobozdravstveno in zobotehniško ordinacijo, za kateri je skrbel strokovni zobni tehnik

da mora ženska bolnišnica nastaviti posebnega primarija in posebnega pomožnega zdravnika. Vprašanje skupnega ali dvojnega primariata v dveh novomeških bolnišnicah se je zapletalo naprej, čeprav je dr. Defranceschi dokazoval, da s pomočjo dr. Straška glede na število pacientov lahko kvalitetno oskrbuje obe bolnišnici, ki naj bi imeli vsaka še sekundarija. Primarij dr. Defranceschi je bil pripravljen odstopiti kot okrožni zdravnik in si je tega glede na zrahljano zdravje celo želel. Odpovedal bi se bil tudi vodstvu moške bolnišnice, želel pa je, da mu oblast uredi dostojno plačo.

Deželni odbor leto dni ni ugodno rešil pametne vloge in predlogov zdravstvenega zastopa v Novem mestu. Ugledni in za pokrajino nadvse zaslužni zdravnik dr. Defranceschi je 1. januarja 1911 prenehal delati v obeh bolnišnicah. Zapustil je Dolenjsko in se preselil v Gorico, kjer se je ukvarjal z zasebno prakso. Zadnja leta življenja je kot bolnik preživel v svoji nekdanji bolnišnici v Kandiji. Tu so mu usmiljeni bratje do smrti leta 1937 nudili vso nego in oskrbo.

Bolnišnica v letih prve in druge svetovne vojne

Z novim nadstropjem in mansardo, ki so ju blagoslovili 26. januarja 1911, je imela moška bolnišnica 120 postelj. V oktobru 1912 je prevzel v njej mesto ordinarija izkušeni bolniški zdravnik dr. Ignac Pavlič, ki je bil ob začetku prve svetovne vojne mobiliziran. Iz ruskega ujetništva se je vrnil šele v maju 1919. Vmes si je red usmiljenih bratov pomagal z redovnimi in nadomestnimi zdravniki. Žensko bolnišnico je od aprila 1911 do avgusta 1920 vodil primarij dr. Strašek.

Prva svetovna vojna je prizadela Novo mesto neposredno: tu je bila nameščena rezervna zaledna vojna bolnišnica iz Nagy Kikinde. Vojaštvo je bilo v obeh bolnišnicah, zasedlo pa je tudi staro in novo gimnazijsko poslopje ter Narodni dom. Proti koncu leta 1917 se je rezervna vojna bolnišnica preselila v furlansko mesto Codroipo. Med vojno sta se obe bolnišnici pogosto obračali na deželni odbor za denarno pomoč, gospodarili pa sta vsaka zase. Zasebna bolnišnica usmiljenih bratov in javna ženska bolnišnica novomeškega zdravstvenega okrožja (s 112 posteljami) sta ob prevratu 1918 ostali vsaka na svojem bregu Krke z vsemi skrbmi in težavami, ki so ju pestile že dotlej.

Po 1. decembru 1918, ko je bila ustanovljena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, bolnišnica usmiljenih bratov ni mogla več živeti od

Eden izmed vodij ženske bolnišnice med obema vojnama: primarij dr. Ivan Gostiša.

Ugledni ginekolog in porodničar, po vsej Dolenjski priljubljeni zdravnik primarij dr. Slavko Perko je bil od februarja 1956 do julija 1961 prvi ravnatelj splošne bolnišnice v Novem mestu

KULTURA
Rast 7–8/1994

prostovoljnih prispevkov; leta 1921 je dobila pravico javnosti. Od 1919. leta dalje jo je spet vodil primarij dr. Ignac Pavlič, ki je to delo vzorno opravljal vse do svoje prerane smrti v letu 1942. Imela je štiri oddelke, a malo dela, saj se je okoli 1926 znova pojavljalo vprašanje glede njenega nadaljnjega obstoja. Obnovljeni interni oddelek je leta 1935 prevzel dr. Marjan Polenšek, zaupanje v bolnišnico je spet začelo naraščati. V letu 1938 je imela bolnišnica 150 postelj in je takrat zdravila 2.549 bolnikov, opravila 496 operacij in 420 rentgenskih pregledov. Poleg sedemnajstih redovnih strežnikov je delalo v tem času v njej še deset civilnih oseb.

Tudi ženska bolnišnica takoj po končani prvi svetovni vojni kadrovsko, prostorsko in organizacijsko ni napredovala; zaradi slabih gmotnih razmer je bila celo pred tem, da bi jo ukinili. Imela je osem oddelkov, a dolga leta zelo malo dela. Šele potem, ko jo je 1931. leta prevzela Dravska banovina, se je začel njen strokovni in gospodarski razvoj. V letu 1938 je imela npr. že 134 postelj, oskrbovala je 2.683 bolnikov, operacij pa je bilo 1.005. V zavodu je bil v tem letu 301 porod (vseh porodov v okraju pa 1.627 – večina žensk je rojevala še vedno doma, saj je bila babiška služba sorazmerno dobro razvita). Za primarijem dr. Straškom so žensko bolnišnico vodili primarij dr. Ivan Gostiša, dr. Milan Žiga Červinka, dr. Franc Lebinger in dr. Slavko Perko. Poleg štirinajstih usmiljenk za bolniško strežbo je delalo v bolnišnici še deset zaposlenih.

Že drugič v svojem obstoju sta se bolnišnici leta 1941 znašli v vrtincu nove svetovne vojne. Med italijansko zasedbo Dolenjske je bila moška bolnišnica v Kandiji dragocen podpornik osvobodilnega boja: skupina redovnih bratov – bolničarjev in vse posvetno zdravniško osebje je nudilo zdravstveno pomoč in zaščito bolnim ali ranjenim partizanom, ki so prišli v njihovo oskrbo. Tako pomoč so skrivaj nudili tudi izven bolnišnice. Iz svojih zalog so pošiljali partizanom zdravila in različen material. S pomočjo zdravnikov in usmiljenih bratov so se posrečili štirje pobegi partizanov iz kandijske bolnišnice. Tako kot je bil v moški bolnišnici v prednji vrsti upornišтва proti fašizmu med svobodi predanimi zdravniki prvi neustrašeni primarij dr. Pavlič, je tudi v ženski bolnišnici njen šef dr. Slavko Perko sodeloval z aktivisti Osvobodilne fronte in pomagal pri organiziranju pomoči partizanom.

Iz novomeške bolnišnice in iz Novega mesta je odšlo k partizanom sedem zdravnikov, trije medicinci in dva usmiljena brata. Dva zdravnika sta dala življenje za svobodo: partizana dr. Mira Sajeta je ubil nemški letalec, ki je 14. septembra 1943 napadel transport, s katerim je novomeški zdravnik spremljal ranjenca v bolnišnico. Zdravnica dr. Veruša Štolfa je umrla 3. oktobra 1943 v ruševinah ženske bolnišnice, ki so jo bombardirala nemška letala, a je do konca ostala s svojimi pacientkami.

Po zlomu Italije v septembru 1943 je kandijska bolnišnica za kratek čas postala partizanska divizijska bolnišnica. Tretjega oktobra 1943 so nemški letalci v ženski bolnišnici ubili 16 nedolžnih žrtev, stavbo pa močno razrušili. Istega dne so kirurški oddelek iz Kandije preselili v Agničev gradič v Srebrničah, medtem ko se je partizanska vojaška bolnišnica iz Kandije preselila v Dolenjske Toplice že 14. septembra. Ob nemškem vdoru v Novo mesto je bilo v Kandiji 21. oktobra 1943 še kakšnih trideset lažje ranjenih partizanov: iz bolnišnice so jih rešili tako, da so jih spuščali skozi kuhinjsko okno na spodnjo stran poslopja in jih napotili ob Krki navzgor v gozdček Portoval.

3. oktobra 1943 so nemški letalci pri bombardiranju ženske bolnišnice ubili 16 nedolžnih žrtev. Na sliki: del uničene bolnišnice. Iz fotoarhiva Dolenjskega muzeja

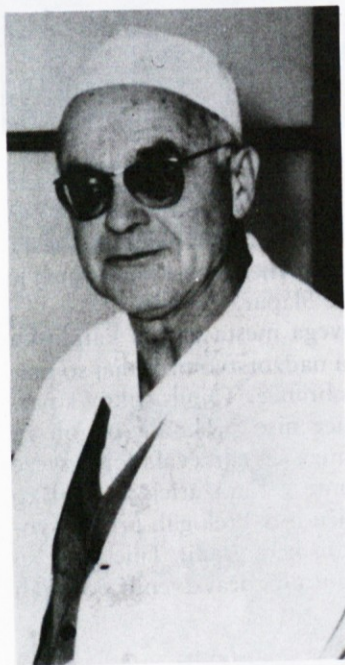
Dva dni po nemški zasedbi Novega mesta se je kirurški oddelek vrnil v Kandijo. Strokovno ga je že od smrti kirurga dr. Pavliča v maju 1942 vodil do konca vojne primarij dr. Franc Steinfelser, ki so ga Nemci 1941 izgnali iz Celja. Zdravniška dela v zasilno obnovljeni ženski bolnišnici je od leta 1944 do konca vojne vodil dr. Jože Slapar.

Po nemški in domobranski zasedbi Novega mesta je bila kandijska bolnišnica pod vse strožjim domobranskim nadzorstvom. V njej so uredili tudi poseben oddelek za ranjene domobrance. Tajnih stikov s partizansko saniteto posamezniki iz bolnišnice niso prekinili, pogoji za tako delo pa so bili zdaj veliko težji. Bolnišnica je vzdrževala tajne zveze tudi s Civilno bolnišnico Osvobodilne fronte v Kanižarici, z bolniško postojanko dr. Draga Mušiča na Belem griču in v Prelogah pri Mokronogu ter z zasilno civilno bolnišnico v trebanjskem gradu. Tihe zveze so tekle tudi z zdravniki v medvojnih ambulantnih zdravstvenih postajah na Dolenjskem.

Pol stoletja nenehnega obnavljanja in novogradenj

Zmaga združenih zaveznikov nad nacifašizmom in osvoboditev Slovenije v maju 1945 je čez noč naložila zdravstvu izredne naloge. V obnovo domovine so se takoj z vso predanostjo in izredno požrtvovalnostjo vključili tudi zdravstveni delavci. Novomeški bolnišnici pri tem nista bili izjemi. Čakalo ju je ogromno delo in od samega začetka sta se morali lotevati nalog, na kakršne kdajkoli dotlej nihče ni niti pomislil.

Od ustanovitve bolnišnice v Kandiji je leta 1945 poteklo že dobro pol stoletje, odkar je ženska bolnišnica sprejela prve pacientke, pa je minilo tudi že 37 let. Tem odmaknjenim desetletjem, o katerih vedo prebivalci Dolenjske zelo malo, mnogi pa skoraj nič, sem namenil v tem zapisu največ prostora. V njih se nam kažejo drobci socialnega, upravno-političnega, gospodarskega in kulturnega življenja v Novem mestu in v pokrajini v letih, ko so se rojevale pobude za ustanovitev in nato za zgraditev obeh bolnišnic. Posebej presenetljivi so številni socialni momenti ob nastajanju obeh bolnišnic, ki jima je ob izgradnji bolj ali manj ves čas botrovalo dejstvo, da so z njima hoteli tudi manj premožnim in siromašnim zagotoviti zdravstveno varstvo in pomoč.

Prve brazde v boju proti nevarni tuberkulozi je takoj po končani drugi svetovni vojni na Dolenjskem zaoral primarij dr. Ivo Smrečnik. Bil je tudi prvi pobudnik za gradnjo pljučnega oddelka v Kandiji in dolgoletni uspešen organizator razvoja zdravstva v pokrajini

Dogajanja po osvoboditvi so nam nekako bližja, bili smo priče dogodkom in razvoju zdravstva na Dolenjskem ter bolnišnice v Novem mestu. O tem že kar precej vemo in dobro poznamo celo najnovejša dogajanja o nujni preselitvi bolnišničnih objektov z levega na desni breg Krke v enoten sklop zavoda, ki z dograditvijo novega poslopja za porodništvo, ginekologijo in otorinolaringologijo zaključuje svojo izgradnjo v zaokrožen kompleks vseh bolnišničnih oddelkov in služb. Razvoj bolnišnice v drugi polovici stoletnega jubileja je bil v primerjavi s prvo polovico skokovit in izredno uspešen, saj nam je ustvaril ugleden, sposoben in predvsem potreben regijski zdravstveni stacionarni zavod.

Konec vojne je zatekel bolnišnici kadrovsko in prostorsko osiroteli. Kmalu po osvoboditvi se je primarij dr. Steinfelser vrnil v Celje in v kandijski bolnišnici sta delala samo zdravnika dr. Milan Kirn in dr. Josip de Reggi. Delno obnovljena ženska bolnišnica je bila primerna le za hospitalizacijo bolnic, operacije so morali opravljati v moški bolnišnici. Oprema v obeh zavodih je bila izrabljena, instrumentarij skrajno slab. Marsikaj je iz bolnišnic med vojno odšlo v partizansko saniteto, to in ono je bilo uničeno, delno tudi izropano. V kandijski bolnišnici je manjkalo bolničarjev in strežnikov, saj je bilo v njej vedno manj usmiljenih bratov. Breme obnove in obsežnega dela se je zrušilo na ramena maloštevilnih strokovnih delavcev. Moško bolnišnico je najprej vodil delegat ministrstva za ljudsko zdravstvo Franc Frece, 1. januarja 1946 pa jo je prevzela država. V oktobru 1947 so obe bolnišnici združili v Splošno bolnišnico Novo mesto. V Kandiji so vzpostavili interni oddelek z dermatološko-venerološkim odsekom, infekcijski in pljučni oddelek, v stavbi ženske bolnišnice pa so uredili kirurški in ginekološko-porodniški oddelek. Bolnišnica, ki je z novim imenom začela delati 1. januarja 1948, je imela tudi samostojno lekarno in prosekuro.

Oktober 1945 se je vrnil v žensko bolnico dr. Slavko Perko, ki je po 8. maju 1945 vodil Civilno bolnišnico Osvobodilne fronte v Kanižarici. Okrajni ljudski odbor ga je 9. februarja 1956 imenoval za ravnatelja Splošne bolnišnice, dotlej pa je bila od 1. januarja 1948 upravnica bolnišnice Danica Modic. Na kirurški oddelek je 1946 prišel primarij dr. Zvone Šušteršič iz ljubljanske kirurške klinike: krepko se je lotil reorganizacije zavoda. Novoustanovljeni interni oddelek je v aprilu 1946 prevzela dr. Cirila Maselj; tam je dobil 20 postelj za najtežje tuberkulozne bolnike tudi primarij dr. Ivo Smrečnik. Že 1947 je stekla gradnja pljučnega oddelka, ki so ga naslonili na grad Kamen, dela pa so se žal vlekla kar sedem let. Sto postelj na novem oddelku so 1954 takoj zasedli bolniki. Krajši čas je delal na kirurškem oddelku tudi dr. Martin Kolenc, v začetku novembra 1948 pa je prišel v bolnišnico specialist kirurg dr. Oton Bajc in prevzel vodstvo kirurškega oddelka.

V bolnišnici, ki je imela takrat 284 postelj, je bilo leta 1948 zaposlenih 112 ljudi, od tega 41 medicinskih kadrov. V tem letu je bolnišnica, ki je imela le pet zdravnikov in eno farmacevtko, sprejela 5.615 pacientov in 2.066 »enodnevnikov« (bolnikov, ki so jih zaradi pomanjkanja prostora zadržali na oddelkih samo en dan), oskrbnih dni pa je imela 64.250. Leto dni kasneje je bolnišnica imela že 7.462 bolnikov, 2.106 »enodnevnikov« in 81.152 oskrbnih dni. Brez sindikalne organizacije, ki je učinkovito pomagala strokovnemu vodstvu in upravi zavoda, v prvih povojnih letih zavod ne bi zmozel vsega dela. Bila je vpletena v najrazličnejše vzgojne in delovne naloge, akcije ter prostovoljna dela, brez katerih si sploh ni bilo mogoče misliti rednega poteka vedno bolj

naraščajočega dela.

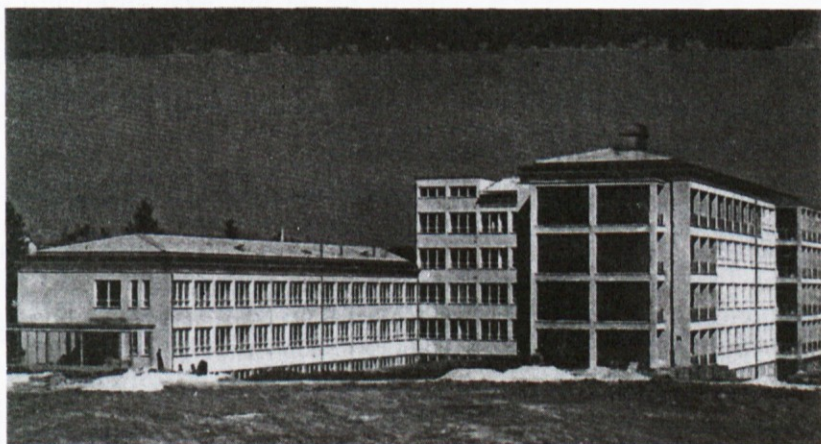
Kot rdeča nit se skozi zgodovino bolnišnice zadnjega pol stoletja vlečejo obnovitvena in gradbena dela. Lotiti so se jih morali kmalu po končani vojni, najprej v stavbi internega oddelka. Infekcijski oddelak so leta 1953 preselili iz vrtna hišice v levo krilo pritličja glavne stavbe na desnem bregu. Tam so v letu 1957 zamenjali dotrajane strope, preuredili bolniške sobe iz 10-posteljnih v 4- do 8-posteljne, uredili sanitarije in razne pomožne prostore. Prastaro kuhinjo in pralnico na desnem bregu so 1956. leta zamenjali z novogradnjo, dve leti pozneje pa v starem konventu uredili bolnišnično lekarno, ki je bila prej v zasebni hiši na levem bregu Krke. Zavod si je v letu 1957 uredi tudi postajo za transfuzijo. Okrajni in mestni odbor Rdečega križa sta pri tem nudila izredno pomoč.

Leta 1958 so odprli biokemični laboratorij in združili laboratorijsko službo zavoda. V letu 1958 so obnovili prostore v mansardnih sobah za dermatološki oddelak, ki je dobil 36 postelj. Nadzidali so pralnico oz. kuhinjo za samske sobe delavcev, nakar je bolnišnica v 35 letih prispodarila 166 stanovanj in nudila mnogim svojim delavcem ugodna stanovanjska posojila. V letu 1959 so zgradili oddelak za medicinsko rehabilitacijo ter uredili otroški oddelak s 40 ležišči na internem oddelku. Leta 1961 so združili rentgensko službo in na kirurgiji organizirali rentgenološki oddelak. V tem letu so v mestu zgradili tudi svoj prvi blok z devetimi stanovanji. Spomladi 1962 so odprli prizidek h kirurškemu oddelku, pridobili 16 postelj in ambulantne prostore za kirurški ter ginekološko-porodniški oddelak, ki sta dotlej delala v nemogoči stiski. Skromen materinski dom ob tem oddelku so leta 1965 zaprli, ker ni bil več potreben.

Od vsega začetka je bilo po vojni zlasti strokovnim delavcem v zavodu jasno, da je treba odpraviti nevzdržno razdvojenost bolnišnice, ki je imela objekte na levem in desnem bregu Krke. Podvojenost vseh služb je vedno bolj ovirala strokovno delo, večala pa finančne stroške. Čedalje bolj je začelo primanjkovati prostora, število sprejetih bolnikov na skoraj vse oddelke pa je skokovito naraščalo. Tako je imel zavod v letu 1960 med 562 ležišči kar 135 zasilnih postelj, kar je potrjevalo obupno stisko. Postelje na ginekološkem oddelku so bile zasedene celo do 120-odstotno, na internem in kirurškem oddelku pa vedno 100-odstotno. Zato se je bolnišnica že 1958. leta lotila priprav za gradnjo novih bolnišničnih objektov. Dela so stekla leta 1961, razdelili so jih na tri faze ali gradbene etape.

V letih 1970–1972 so dogradili bolniške objekte druge faze. Pogled na prizidek bolnišnice k delu, ki so ga odprli v letu 1965. Iz arhiva Splošne bolnišnice

KULTURA
Rast 7–8/1994

Primarij dr. Feliks Kosec je bil vodja internega oddelka od leta 1951 do invalidske upokojitve v letu 1972: po njegovi zaslugi so s preureditvenimi deli znatno izboljšali utesnjeni oddelki, ki je bil tudi prvi dom biokemičnega laboratorija, otroškega in dermatološkega oddelka v bolnišnici

Profesor dr. Oton Bajc, specialist kirurg, je začel delati v novomeški bolnišnici ob koncu leta 1948, ko je prevzel vodstvo kirurškega oddelka. Prvega julija 1961 je postal ravnatelj in zatem direktor Splošne bolnišnice, v kateri je bil pobudnik njene izgradnje, modernizacije in vzgoje novih kadrov za razvoj zavoda. Dolgih 15 let je opravljal napore in odgovorne naloge v osrednjem pokrajinskem stacionarnem zdravstvenem zavodu ter odločilno prispeval za njegov vsestranski uspešni razvoj

Kaj vse se je dogajalo z gradnjo regijske bolnišnice oz. njenega prvega dela, je podrobno opisala Vilma Pirkovič v letošnji julijski številki revije Rast. Vselitev kirurškega in otroškega oddelka v novo poslopje v letu 1965 ob 600-letnici Novega mesta je bila pomembna in velika delovna zmaga zdravstvenih delavcev bolnišnice, Novega mesta, občine, okraja in socialnega zavarovanja delavcev. Prvi je imel zdaj 138 postelj, drugi pa 65. V letu 1967 so iz obnovljenih prostorov kirurškega oddelka uredili sobe za otorinolaringološki oddelki s 40 posteljami. — Nepričakovano se je v letu 1968 ponudila priložnost, da so lahko leta 1970 nadaljevali predvidena dela druge faze izgradnje bolnišnice, v jeseni 1972 pa so se v nove prostore začeli vseljevati oddelki. Dermatološko-venerološki oddelki je dobil 40 postelj, novi okulistični oddelki 35 postelj in lastno operacijsko sobo, v tretjem nadstropju pa je imel novoustanovljeni nevropsihiatrični oddelki 35 postelj. Prostore so dobile tudi sodobno urejene ambulate, postaja za transfuzijo krvi in oddelki za patomorfologijo. Kirurški oddelki se je po selitvah povečal na 172 ter interni na 120 postelj.

Ob stoletnici bolnišnice še ni uresničen načrt o izgradnji tretje faze, ki bo zaokrožila skoraj petdeset let trajajoča obnovenitvena in gradbena dela za dokončno podobo zavoda. Gre za združitev vseh oddelkov regijske bolnišnice na enem prostoru, saj sedanja dislokacija vedno bolj ovira redno delo oddelkov (prevozi pacientov, hrane, perila, opravljanje anesteziološke službe, specialističnih pregledov itd.). V nadomestni gradnji, ki traja že tri leta, naj bi v pritličju uredili sprejemne in specialistične ambulate, v prvem nadstropju centralni operacijski in porodniški blok, drugo nadstropje je predvideno za porodnišnico in tretje za ginekologijo ter ORL oddelki. V kleti bodo energetske povezave in centralna sterilizacija, desinfekcija postelj ter centralna plinska postaja. Po zadnjih napovedih naj bi gradbena dela končali v aprilu 1995, preselitev pa izpeljali konec leta 1995, saj za novo opremo še vedno manjka 3,5 milijona mark.

Konec lanskega leta je delalo v bolnišnici 814 delavcev (od tega 79 za določen čas in 13 pripravnikov). Med njimi je bilo 91 zdravnikov, 9 delavcev z visoko, 108 z višjo in 304 s srednjo izobrazbo oz. skupaj 512 zdravstvenih delavcev in 302 druga delavca izven zdravstva, v tehničnih enotah in upravi. Zavod je lani hospitaliziral 19.721 bolnikov in imel 169.994 oskrbnih dni. Poprečna ležalna doba je znašala 8,62 dni. V specialistično-ambulantni dejavnosti je bilo v bolnišnici 139.805 pregledov (od teh 78.540 prvih). Na dializi so opravili 9.005 hemodializ ali dobrih sedem odstotkov več, kot so predvidevali. Bolnišnica je imela 551 postelj, od katerih jih Zavod za zdravstveno zavarovanje priznava samo 542.

Bolnišnico so po primariju dr. Slavku Perku vodili prof. dr. Oton Bajc (15 let), primarij dr. Milan Adamčič, dr. Tone Starc, dipl. ekonomist Janez Bajuk in po septembru 1991 spet sedanji direktor dr. Tone Starc. Njihov delež in vloga pionirjev v razvoju novomeške bolnišnice, kot so bili primariji prof. dr. Oton Bajc, dr. Feliks Kosec, dr. Slavko Perko, dr. Ivo Smrečnik, dr. Alojz Boh, dr. Milan Adamčič, predstojniki oddelkov dr. Tone Šavelj, dr. Ivo Obrez, dr. Ljubo Kretič, dr. Leopold Morela, dr. Nada Cimerman, dr. Milena Hadl, dr. Zlatko Marin, dr. Vesna Morela, dr. Ivan Debeljuh, dr. Jan Struhar, mr. Marta Slapar, pomočnik direktorja Jože Pekolj, vodje tehničnih služb in številnih drugih zaslužnih delavcev Splošne bolnišnice bo podrobneje predstavljena v knjigi Prvih

Tone Gošnik
OB VISOKEM JUBILEJU
SPLOŠNE BOLNIŠNICE V
NOVEM MESTU

sto let novomeške bolnišnice. Delo bo izšlo v aprilu 1995 pred svetovnim dnevom zdravja v okviru počastitev visokega jubileja zavoda.

Po sto letih obstoja in dela opravlja danes Splošna bolnišnica Novo mesto vso hospitalno dejavnost, razen psihiatrične, čeprav izvršuje nevrološki oddelek že od svoje ustanovitve dalje tudi precejšen del akutne psihiatrične kazuistike. Na ravni ambulantnega dela bolnišnica ne opravlja nuklearnih preiskav, skrbi pa za vse druge, tudi subspecialistične dejavnosti z ustreznimi specialisti. Bolnišnica sodeluje v šolanju srednjih medicinskih sester od začetka te šole v Novem mestu, zanemarljiva pa ni tudi znanstveno-raziskovalnega dela.

Ob stoletnici obstoja doživlja novomeška bolnišnica tudi visoko priznanje ljubljanske medicinske fakultete. Njena katedra za kirurgijo ji je v novembru 1994 poslala odločitev dekanskega kolegija fakultete, v katerem je le-ta v celoti sprejel predlog katedre za kirurgijo o izvajanju dela pouka kirurgije v novomeški Splošni bolnišnici. V njej bo potekal praktikum iz kirurgije za študente 11. in 12. semestra, kar bo zlasti ugodno za dolenjske študente. Pridobitev statusa učne bolnišnice je pomembno strokovno priznanje jubilarntki, saj bodo na ta način tudi njeni zdravniki imeli odprto pot za pridobitev akademskih naslovov. Ko medicinska fakulteta s takim sklepom priznava strokovnost dela v Splošni bolnišnici Novo mesto, ji hkrati nalaga tudi veliko dodatnih obveznosti, ki bo spodbujala nadaljnjo kakovost v razvijanju stroke na Dolenjskem. Prve študente na kirurški praktikum pričakujejo v Novem mestu v poletnem semestru, ki se bo začel 13. februarja 1995. Študentsko prakso opravljajo študentje medicine medtem tudi že na internem oddelku Splošne bolnišnice.

Že od ustanovitve pred sto leti, zlasti pa z razvojem po prvi in še bolj po drugi svetovni vojni, predstavlja Splošna bolnišnica Novo mesto vpejano regijsko bolnišnico z dobrim slovesom in z vsemi potrebnimi spremljajočimi dejavnostmi. Po dograditvi nadomestne regijske porodnišnice, ki ob stoletnici zavoda žal še vedno domuje v stavbi, zgrajeni leta 1908, bo še jasneje, da je bolnišnica v Novem mestu že vseh sto let regijska, lepše in pravilneje povedano pa deželna bolnišnica dolenjske pokrajine.

Po treh letih gradnje so v jeseni 1994 stekla zaključna zidarska dela na novi dolenjski porodnišnici. Po zadnjih dogovorih naj bi vsa gradbena dela dokončali v aprilu 1995, do konca leta 1995 pa izpeljali tudi precelitev. Foto: Zdenka Lindič-Dragaš

KULTURA
Rast 7–8/1994

Marta Filli OB 150-LETNICI ROJSTVA SIMONA GREGORČIČA

Gregorčič

O slovenski literaturi
na slovenski pisatelji
po njihovem imenu
vsi so pisali s tem
krajem in imenom
vsega v pisateljski roki

Simon Gregorčič; reprodukcija razglednice

Če razmišljam, kako je pesnik Simon Gregorčič s svojimi mislimi in besedami še zmeraj prisoten med našimi ljudmi, kako so jim njegovi verzi uteha v težavah in luč vodnica v trenutkih malodušja, kako se še danes zatekajo k njemu kakor k dobremu tolažniku, komaj lahko verjamem, da mineva letos 150 let od njegovega rojstva. Njegovo življenje, ki ga je prezgodaj pretrgala usoda, se je začelo na Vrsnem leta 1844 in je ugasnilo v Gorici leta 1906. Rekla sem prezgodaj, kajti v pesnikovi duši je žuborel neugasljiv vir poezije, ki ga noben vihar ni mogel pogasiti, in iz njega bi se bilo moralo izliti še veliko dobrih, ohrabrujočih besed in misli, pesmi. Vendar le Bog odloča, kdaj je poslanstvo nekoga izpolnjeno, in pri tem niso pomembna leta življenja, bistveni sta njihova polnost, njihovo bogastvo. In Simon Gregorčič je prav gotovo v šestih desetletjih svojega bivanja izpolnil svoje poslanstvo, za kar je dokaz dejstvo, da njegova pesniška podoba živi v srcu slovenskega, in še posebej tolminskega človeka.

Ni moj namen, da bi strokovno ocenjevala Gregorčičeve pesmi, kajti o njem je bilo mnogo napisanega, zato bi bilo moje pisanje le ponavljanje besed, ocen in misli ljudi, ki so za to poklicani. Obisk njegove rojstne hiše in groba ter letošnja obletnica njegovega rojstva pa so v meni vzbudili željo, še več, potrebo, da sem vnovič vzela v roke njegova dela in se poglobila vanje. In prav o vzgibih, ki so jih v meni zbudila, bi rada tu razmišljala.

Morda sem Gregorčiča največ brala v letih doraščanja. Takrat so njegove pesmi igrale posebno vlogo med primorskimi ljudmi, ki so v njih brali opis lastne usode, z njimi izražali lastno stisko, z njimi hrepeneli v boljše, jasnejše dni. Bili so časi tuje nadvlade nad tem obrobim kosičkom slovenske zemlje, časi zatiranja, časi načrtovanega ubijanja narodne zavesti v srcih ljudi in slovenske pesmi in besede na njihovih ustih.

Med ljudstvom je tlel plamen odpora, ki ga rodi vsako nasilje. V tistem času je bila beseda Simona Gregorčiča, pesnika iz Vrsna, sveta, spoštovana, iskana in nenehno prisotna v mislih in srcu našega človeka. Kobariški dekan Jekše je že takoj po izidu Poezij sporočil pesniku: »... kadar bo vaše delo v drugo tiskano, poskrbite za manjši format tako, da ga lahko vsak, ko gre na sprehod, v mavho dene, ker vaše pesmi bodo Slovence povsod spremljale.« Preroške besede, ki so postale resnica in živele iz leta v leto.

Seveda so ljudje takrat brali, osvajali in ponavljali predvsem Gregorčičeve domoljubne pesmi, ki so bile sicer vezane na narodno-politične dogodke njegovega časa, bile pa so tudi podoba kasnejših dni.

»..... Kdaj srečno moje bo domovje?
Rešitve njemu le še ni?... (Na sveti večer)

..... Pridi, zvezda naša, pridi,
Jasne v nas upri oči,
Naj moj dom te zopet vidi,
Zlata zvezda srečnih dni! (Naša zvezda)

..... *Oj matí môja domovina,
Ljubezen môja ti edína,
Ti môja skrb in bolečina,
Bog čuvaj dobrotljivi te,
Bog živi te, Bog živi te!» (Domovini)*

Te besede so tesno povezane tudi z mojo mladostjo. To so misli, ki so bile v meni in v vseh nas zmeraj prisotne, del naše bolečine, naše ljubezni, naše vere in upanja v drugačne dni. Kdo bi vedel, kolikokrat so bile prebrane ob topli luči kmečkih izb, ko je utrujen pogled očetov in mater, dedov in babic, proseče strmel v bogkov kot iskaje tolažbe in moči. Mislim, da ni bilo primorske hiše, posebno tolminske ne, ki ne bi hranila vsaj enega izvoda Poezij Simona Gregorčiča. Bile so del vsake domačije, kakor ljudje, ki so v njej bivali, kakor dobrotni ogenj v ognjišču, kakor luč, kakor kruh na javorovi mizi.

Ne bi bilo prav, če bi pozabila na čustva, ki jih je v srcih naših ljudi vzbudila in ohranjala večno živa prelepa pesnitev, ki jo je pesnik napisal naši Soči. Iz nje diha globoka navezanost na to reko, radost ob njeni neprimerljivi lepoti in boleost ob njeni trpki usodi, ki jo je pesnik v duhu zaslutil in napovedal. Zamisel za to pesnitev sega v zgodnjo pesnikovo dobo, povezana je nekako s ciklusom vojaško-domoljubnih pesmi, napisana pa je bila okoli 1880. leta. Najizvirnejši komentar k njej je dal Gregorčič sam leta 1902 v pismu Ivanu Vrhovniku: »Zaljubljen sem v našo Sočo!« S temi skupimi besedami je povedal vse. Iste besede je kdo ve kolikokrat izrekel vsakdo izmed nas, ki živimo tu ob njenih bregovih in je za nas simbol neugasljivega življenja, lepote, radosti in trpljenja, ki pride in gre, kakor gre voda, večno živa, neustavljiva.

Nič ni čudnega, če so ti in podobni Gregorčičevi verzi pognali korenine v srcih naših ljudi, če so se tam razraščali in bohotili v dneh zatiranja in trpljenja, v vojnah in preganjanju, po zaporih in po taboriščih. Močno hrepenenje, ki je jemalo pokoj pesnikovi duši in ga je kot neustavljiva sila gnalo domov na sončne pašnike, med potoke studene in trate planinske (Pastir), je bilo tudi hrepenenje premnogih naših ljudi, tako ali drugače odtrganih od doma in od rodne zemlje.

Tak je bil torej pesnik, povezan z mojimi mladimi leti, taka njegova poezija. Danes ga doživljam tudi na drugačen način, v njegovih besedah in mislih pa odkrivam še druga čustva, ki jih mogoče takrat nisem tako zavestno začutila. Kritiki, ki so se ukvarjali in se še ukvarjajo z Gregorčičevo poezijo, so soglasnega mnenja, da je bil pesniku pri njegovem literarnem delu vzor in avtoriteta Josip Stritar. Napisali so, da je nanj vplivalo Stritarjevo svetobolje, ki trdi, da je med tistim, kar človek želi in hoče doseči, in med stvarnostjo življenja nepremostljiv prepad, ki ga nikomur ni dano prestopiti. Iz te zavesti naj bi izvirala pesnikova notranja razdvojenost in nemir, ki mu ni dal pokoja. Od tod so klili verzi, katere je sprva, kot duhovnik, skrival pred svetom ter učil plemenitosti in vere ter upanja v dobro. Kasneje so njegove pesmi postale pristnejše izpovedi, ker je spoznal, da mora glasno povedati, kar je v njem, ter s tem morda opozarjati na vse slabo, ki sta ga polna svet in življenje.

Seveda so Gregorčičeve poezije naletale na hud odpor pri stanovskih tovariših. Obsojali so jih v prepričanju, da bi moral duhovnik v sebi zatajevati taka čustva, take misli, če že dopusti, da se v njem sploh porodijo. Pesnik tega ni zmoget in, ko so bili pritiski le prehudi, se je zaprl vase, tudi v molk. Samo sebi je pozožil:

Lolli: Giacomo Leopardi leta 1926, risba; reprodukcija iz knjige Saporaro: Leopardi

»... Ne tožim, kot sem tožil
brezčutnim, trdim več ljudem;
kar pléčem sem naložil,
to nosil bodem večno nem. ...« (Ne tožim)

Ko sem letos z vedno večjim zanimanjem prebirala drugo za drugo Gregorčičeve Poezije in se poglobljala vanje, sem skušala globlje doumeti pesnikovo duševno stanje in pri tem sem si pomagala z vzgibi mojega srca, ki je tu pa tam zazvenelo v popolnem sozvočju z njegovim. Podzavestno so mi vstajali v spominu verzi nekega drugega velikega pesnika, ki mi je bil vseskozi tako blizu, da sem se vračala k njemu spet in spet, da sem mislila in čutila z njim. Giacomo Leopardi, eden izmed velikanov italijanske poezije, za katerega bi tudi mogla reči, da je bil pesnik moje mladosti, kajti moja mlada leta so potekala razpeta med dvema bregovoma: na prvem dom s strogo narodnostno vzgojo, z vcep-ljanjem ljubezni do vsega, kar je bilo slovensko, do domovine, ki je takrat za nas doraščajoče bila le svetel sen, do jezika materinega, zati-ranega, prepovedanega in ponižanega. Na drugem bregu šolanje v tujem jeziku, ki mi je vendarle odprlo vrata v drugačen svet, v svet klasike, in me vodilo k spoznavanju velikanov duha vseh časov. Morda sem po naravi nagnjena k temnejšemu videnju sveta in stvari, morda je v meni neka težnja k malodušju, neko pomanjkanje poguma v trenutkih, ko se je treba spoprijeti s trpkimi resnicami življenja, morda! Gotovo pa je to bilo takrat, v mladih letih, še močnejše v meni, saj je mladost že sama po sebi »temna zarja«. In tako sem v Leopardiju našla sebi sorodnega duha. Leto dni sem ga proučevala, poznala sem vse njegovo mlado živ-ljenje, njegove misli, njegove stiske in razočaranja. In potem sem ga pre-vajala v naš jezik brez posebnih težav, kajti bil mi je neverjetno blizu. Skratka, celo vrsto let sem živela v nekakšni duhovni povezavi s tem pesnikom, potem pa me je življenje zapeljalo na druga pota in me zasulo s skrbmi, ki so mojim mislim jemale svobodo gibanja, uklepajoč jih v spono materialnih težav.

Ne vem, morda je to le moj osebni občutek, ki ne temelji na znan-stveno dognanih dejstvih, vendar sem zdaj, ob prebiranju Gregorčičevih poezij, začutila neverjetno sorodnost med obema pesnikoma, med Gre-gorčičem in Leopardijem. Ponavljam, morda ta občutek izvira iz dveh nagnenj, ki sta se vsako po svoje dotaknila moje duše in vplivala nanjo. Vendar pa podobnost med obema velikima pesnikoma nesporno v nekem smislu je!

Gregorčič, kmečki sin, z močnim hrepenenjem po študiju, a brez vsa-kih gmotnih sredstev, odtrgan od svojega sveta, ob neutolažljivem domotožju po gorah, po pašnikih, po slapu grmečem in letih otroštva:

»..... Mrjè mi v ječi srce vbogo,
Brezcvétna gine mi mladóst,...« (Ujetega ptiča tožba)

Leopardi, rojen v plemiški družini, zaprt med stene bogate domačije, z edino možnostjo študiranja v bogati očetovi knjižnici in s prekipeva-jočim hrepenenjem po širših obzorjih, po nepoznanem svetu:

»..... Smeha in zabave, teh milih drugov nežnih let in tebe, ki mladosti si sorodna, ljubezen, trpka želja starih dni, ni meni mar, ne vem zakaj; pred njimi zdaj celo bežim	v daljavo... V rojstnem kraju samotar in skoro tuj, preživljam svojih dni pomlad.« (Osamljeni vrabec)
---	---

Oba pesnika, Leopardi in Gregorčič, sta bila slabega zdravja. Prvi celo pohabljen in krhek, drugi dovzeten za vsako telesno slabost. Pri obeh je zdravstveno stanje igralo odločilno vlogo in usmerjalo njune misli in želje in hrepenenja.

Oba sta hrepenela tudi po ljubezni, sanjah vsake mlade duše, oba zaman. Prvi ni imel sreče morda zaradi svoje fizične nenormalnosti in je moral zatreti v sebi, celo pokopati, vsak novo porojeni up.

»..... *Ko zdaj na tiste čase premišlujem,
občutje trpko in brezupno
srce mi stiska,
nesrečo svojo zopet objokujem.....*« (Silviji)

Drugi je zaradi svojega duhovniškega stanu moral skrivati v sebi človeško normalen utrip svojega srca.

»..... *Zgubljen je, oh, zgubljen moj raj,
Ne smem, ne morem vanj nazaj,
Zaklénena so vrata,
Proč, proč je dóba zlata.....*« (Pogled v nedolžno oko)

In zaradi teh neuresničenih želja, prepovedanih hrepenenj, mrtvorojenih sanj se je v srcih obeh pesnikov počasi oblikoval nekakšen negativen odnos do sveta, do življenja, tekočega po strogo določenih zakonih in do največkrat krute, predvsem pa krivične usode. Oba sta objokovala lastno usodo, nemočna, da bi mogla zatajiti v sebi brezupje in nevero.

»..... *Kaj to je tisti svet? In to veselje,
ljubezen, delo, doživetja,
ki toliko o njih sva govorila?
In to usoda je ljudi?.....*

Se sprašuje Leopardi v pesmi Silviji.
In Simon Gregorčič:

»..... *Ne slutiš, da cvetje, na stezo nastlano,
Le trnje zakriva, da zvene ti rano?.....*« (Življenje ni praznik)

In vendar sanjata oba, misli jima bežijo nazaj, upi se kakor drobne lučke prižigajo nekje na obzorju.

»*Sen sanja srce moje zlat:
Odprto je nebó,
In vèn se vsiplje zbor krilát,*

.....

*Srcé, le sanjaj vèn in vèn,
O sèn, ne vniči se!
A pač! Izgini sèn kot sèn,
Pa dej – vresníči se.*« (Svetá odkletev)

In Leopardi v pesmi Luni:

»..... *Pa vendar, drag mi je spomin in rad premišljam
dneve svoje žalosti. Kako prijeten je
sred mladih dni, takrat ko upi zrò na daljne ceste,
preteklost pa je tik za nami,
spomin na tisto, česar zdaj več ni,
čeprav je žalostno bilo in žalost je še vedno živa.*«

Pa se sanje umaknejo in duša se sooči s stvarnostjo:

»..... Ta sirota osaméla
Ti nesréčno si srcé;
Zá-te nima zemlja céla
Brata ne in ne sestré. ...« (Srcé siróta)

»..... Za mano ure sónčne sréče,
Pred mano grôza témnih dní,
Krog mène sténe véčne jéče, –
Pa naj spomín me veselí?!

.....

Mrjè mi v ječi srce vbogo,
Brezcvétna gine mi mladóst,...
Pač mnogo vzéli ste mi, mnogo,
Ko zláto vzéli ste prostóst.... (Ujetega ptiča tožba)

»..... Tedaj oblékel sem še mlad
Obléko žalno to,
Na grôbe vzôrov, sanj in nad
Solzé mi zdàj tekó.« (Moj črni plašč)

Tako toži Simon Gregorčič in v stiski, ki ga spremlja skozi leta, ugleda nenadoma vizijo svoje smrti in nanjo misli skoraj s hrepenenjem:

»..... Oj, bratje, ko se to zgodí,
Tedaj končana pot bo môja
In kôniec bo težáv in bôja,
Tedaj potíhne za vsekdar
Srcá mi in svetá vihár!« (Oljki)

Skoraj enake misli se porajajo Leopardiju:

»..... A sprašujem se ta čas,
koliko mi še na svetu je živeti in na tla
se mečem, vpijem in besnim. Oj grozni dnevi
v tako mladih letih!..... (Na praznik zvečer)

»..... Káj je to življenje,
kaj ti vzdihi, to trpljenje,
kaj je smrt, to véčno izgubljanje
oblike, to izginjanje s sveta,
ta beg pred družbo,
ki nam draga je bila?

.....

»Mordà, če bi peroti imel,
da mogel bi v oblake poleteti
in poedine zvezde tam prešteti,
ali kot grom bežati z jarma v jarem,
srečnejši bil bi, moja mila čreda,
srečnejši bil bi, čista luna.....« (Nočna pesem)

»Zdaj boš za zmeraj zaspalo
ti moje trudno srce. Ni več prevare zadnje,
ko mislil sem, da véčno bom živel. Zdaj ni je več.
Jaz čutim, ne up, še želja po prevarah ljubih
je v meni ugasnila.
Za vseláj se umiri.

542 Dovolj si trepetalo.« (Samemu sebi)

Oba pesnika, ki ju je sicer ločilo pol stoletja in sta živela v popolnoma različnih razmerah in v drugačnem okolju, sta torej nosila v sebi podobni bolečini, rojeni iz močnega, nepremagljivega hrepenenja po svobodi, nikoli doseženi, po notranjem duševnem pokoju, po umiritvi, ki nobenemu od njiju ni bila dana.

In iz trpkosti teh občutij je v njiju rasel odpor, ki ga nista mogla in ne hotela zatajiti. Oba sta izlila v verze tesnobo, ki sta jo nosila v sebi, in še enkrat sta jasno povedala, kako krivična je usoda, pa se ji vkljub temu nima smisla upirati. Oba sta zato klonila in se ji podredila. Prav ta vdanost pa je temelj njunega svetovnega nazora – pesimizma.

Gregorčič je zavestno in prepričano priznal:

»..... Za srečo nisem rojen,
usodo svojo vem in znam,
to znam, da sem obsojen
čutiti bolečine sam!« (Ne tožim)

Zato pa: »..... Začetnik moj, ki si me ustvaril,
Duhá si iskro mi razžáril,
V oklép prstêni jo zaprl, –
Zakaj? Veš tí! –

.....

Za nôvo stvar moj práh porabiš, –
Za káko? Jaz ne vé-m,
Ti sam si gospodár!
A eno te prosíti smém:
Iz praha vzgôji ti cvetíco,
Podári lôgu pévko-ptíco,
Katérokoli ustvári stvár;
Kedór bi pa ko jáz na světi
Imel čutiti in trpéti,
Mej dvômi, zmótami viséti–
Človéka – ustváriti níkár!« (Človeka nikar)

In prav podobne so misli in besede Giacoma Leopardija:

»..... Oj narava, oj narava,
le zakaj ne daš,
kar prej obljubit znaš? Zakaj tako
otroke svoje goljufaš?« (Silviji)

»..... Grenkost in tuga sta življenje
in izven tega nič!.....

.....

Ljudem je usoda le smrt namenila« (Samemu sebi)

»..... Če je nesreča to, da se rodimo,
le zakaj živimo?..... (Nočna pesem)

Pesnika se nista poznala, nikoli se nista srečala. Živela sta vsak v svojem času, v drugačnih okoljih in drugačnih razmerah. V sebi pa sta nosila isti nemir, enako hrepenenje, oba razočarana, oba žalostna. Ponavljam, primerjava, ki sem jo prikazala, je sad mojega doživljanja obeh pesnikov in njunih misli ter čustev. Porodila se mi je ob ponovnem prebiranju Gregorčičevega opusa, ki je v meni obudilo spomin na pesnika Leopardija. Pobrskala sem po njegovih delih in začela primerjati med seboj podobne misli.

V tem svojem razmišljanju se nisem pobližje dotaknila domoljubnih in poučnih ter priložnostnih poezij Simona Gregorčiča. O njih bi se dalo razmišljati in pisati na dolgo, vendar to ni bil moj namen. V tem trenutku sta me predvsem prevzeli njegova žalost in bolečina, družici njegovih samotnih ur. In bolezn, ki ubijajo duha, iz katerih pa se je vsakokrat vendarle znal dvigniti in ustvarjati. Sam je v pismu prijateljici Marici Bartolovi (14. 10. 1902) napisal:

»..... bolezen v hiši je pač mizerija. Meni pa se zdi (privadil sem se), da brez nje bi niti živeti ne mogel. Od nje izvirajo pesmi moje.«

Bolezen je pretrgala njegovo življenjsko pot in svetlo nit njegovega ustvarjanja neke otožne jeseni, leta 1906, ko je bil star šele 62 let.

Letos torej poteka 150 let od pesnikovega rojstva in po vsej Primorski, tudi po Sloveniji, se vrstijo številni kulturni dogodki njemu v spomin. Posvečene so mu besede, literarni večeri, celo koncerti in še kaj drugega. Živimo pač v času, ko kultura, profesionalna pa tudi amaterska, vkljub nezanemarljivim denarnim težavam, vendarle živi, uspeva in rojeva določene sadove. Kakor bi se udejanile pesnikove besede:

»Pômlad iz krvi rodila
cvétke tisočere bo,....«

Kako drugače je bilo ob stoletnici Gregorčičevega rojstva leta 1944, ob obletnici, ki je bila še pomembnejša od letošnje. Takrat je pač bila vojna z vsem težkim in hudim, s stisko in strahom v srcih, z žalostjo in brezupjem. Ljudje so bili dobesedno razgnani, ločeni med seboj zaradi takih ali drugačnih pritiskov. Razen v večjih, profesionalnih ustanovah po mestih ni bilo pogojev za kakršnokoli resno kulturno delo. Ljudje so se svojega pesnika sicer spomnili, dali pa so mu lahko le tisto, kar je bilo v takrat omejenem obsegu možno. V tistem poletju je nekaj časa prebil v Tolminu pesnik Dolenjske Severin Šali. Prevzela ga je lepota te doline, tako drugačne od njegovega sveta, začutil je strah in žalost, ki sta lebдела nad njo, zatrepetal je z našimi ljudmi in z njimi se je zazrl v Sočo. V njem pa so se oglasile njej napisane besede Simona Gregorčiča:

»... V tej bôli tóžna in počasna,
Ogrôмна sôlza se mi zdiš,
A še kot sôlza – krásna!.....«

Obiskal je pesnikovo domačijo in njegov grob pri Sv. Lovrencu, postal je ob njem in rahel, neviden žarek čustev ju je objel in tesno povezal med seboj.

Takrat je Severin Šali izlil svojo stisko, svoje doživljanje narodove tragedije, pa tudi upanje v vstajenje v prelepo pesnitev Simonu Gregorčiču ob stoletnici rojstva. Pesem je bila objavljena v nekem goriškem dnevniku in je bila kot lučka kresnice, ki zasveti in že ugasne. Koliko ljudi jo je takrat prebralo, kolikim so ob njej zadrževali srca in kdo so bili ti ljudje? kje so danes in, če živijo, se je še spominjajo?

Prav je, da v tem letu, ko se Simona Gregorčiča, goriškega slavčka, še posebno spominjamo, pride v javnost tudi ta pesnitev, ki je takrat, ko je bila napisana, šla neopazno mimo.

Objava naj bo cvet, naj bo lučka prižgana na gomilih obeh pesnikov, pesnika Soče Simona Gregorčiča in pesnika Krke Severina Šalija.

Severin Šali (1911–1992) (Foto: Drago Vuica, 1992)

Severin Šali

SIMON GREGORČIČ

ob stoletnici rojstva 15. oktobra 1944

*Obiskal sem Tvoj obsoški dom,
željan sem bil ga ko pomlad brstičev –
prinesel Ti pozdrav dolenskih gričev!
Tu Tvojih pesmi vpiljal sem milino,
prerokbe, upe, trpko bolečino:
doživljal Te – krajine živi mit.
O Bovec, Krn, Tolmin in Kobarid –
planinski raj!
O draga zemlja, siješ ko smehljalj,
utrgan Stvarniku v najlepši uri,
vsa topla si kot ognja svit,
ki ga bedec pastir pred zarjo kuri;
si več ko zemlja – si planinski raj!
Kot v snu sem hodil božjo pot ob Soči,*

*o pesnik moj,
kot rahla mesečina v noči
si šel z menoj
in šepetal:
Krasna si bistra hči planin...
krasan je svet – sem tiho ti odpel –
niz žlahtnih dragotin,
vanj rože svojih pesmi si natkal.
Zdaj v njem že spiš – kot žitno zrno v grobi,
zdaj v njem živiš – kot on je živel v tebi!
Pozdravljen, pesnik – in planinski raj!
Pozdravljen cvet v dlani krnskih skal,
ki čuvajo nad tabo neporušne.
Pozdravljen sveti Lovrenc in Libušnje!
O Simon, vem: kot ti bom posihmal
v najvišjih sanjah hrepenel nazaj
prepletal s tvojim svoj dolenski raj.
Strmel sem v Sočo. Vedi: še doseva
lesket kristalov rodnega Triglava,
še varje v sebi trepetanje speva,
ki v hvalnici tožeči si ga pel:
še išče jo bolest – in snubi slava.
Pobožal valčke sem zeleno modre,
lahno kot dragi deklici bi segel v kodre;
jo pil – to žlahtno vino naše svete kupe –
kot srkal bi iz nje si večne upe.
Mehko so počivali mi pogledi
na zemlji kjer počivajo nesmrtni dedi.
Prisluhnil sem utripu rodnih tal:
O Soča, Sava, Krka in vse naše reke,
iz srčnih žil zemlje že dolge veke
pošiljate blagoslovljeni val,
poljubljate podnožje gor in skal;*

Severin Šali
SIMON GREGORČIČ
ob stoletnici rojstva
15. oktobra 1944

*objemate naš dom od vsepovsod,
skrivnosti stare skrivate v svoj prod,
s šumenjem slave požete v moj rod.
Na vas počivajo pokojni časi,
na vas nebo dahnilo je svoj svit;
o varujte ga, da se ne ugasi!
Bilo je jutro, pesnik moj, pa je iz jutra
kot smrtni dih žarela težka noč.
Planinski raj, objet v srebrnih gor obroč,
tesnil je molk, pojila bratska kri,
težil usode križ.
Si morda Sočo čul v grom in piš,
kako tožeče v zarjo hrepeni,
kot roža rada legla bi pod Krn
in nežno v cvete skrila bridki trn,
ki z ranami ovenčal je zemljo.
Morda si trudno vstal, šel na Libušnje
brat maše, libere zadušne.
Moj glas se v tvoje vpletal je prošnje:
»O večni, glej naš dom! Razjasni zvezde mu temné!«
Počivaj, pesnik, mir naj bo s Teboj,
in z njimi, ki jih skrivajo gomile,
saj vas krope domače zvezde mile;
vaš mrtvi stenj nam še žari v temo
V rokah smo božjih. On bedi nad nami,
Pastir rodov počiva med ovcam,
spet v milosti pozdravil bo naš roj,
da v božje dneve svetli bomo šli!
In tvoja Soča
ko dekle sijoča
svoj spev iz raja bo čez skalni kras
zapela v pesmi hvalnici med nas.
Zazri se, Simon: jutra že cveto
prisluhni, Pesnik: žalosti mrjo
in z njimi smrt.
V naš črni prt
golobčki Tvoji oljke tko,
bridkost polega v božji grob,
mrličje večnost povezuje v snop,
da polni z njimi žitnico rodov.
V vstajenjski zvon spreminja se naš navček:
moliva zdaj – in upajva – in vérujva –
goriški slavček!*

* * *

KULTURA
Rast 7–8/1994

*(Pesem je bila zložena za Gregorčičevo proslavo v ljubljanskem dram-
skem gledališču v ponedeljek 23. oktobra in tedaj prvič javno recitira-
na).*

Franca Buttolo JOŽE AMBROŽIČ

»Josip Jurčič ameriških Slovencev«

Življenjepis

O pisatelju in publicistu Jožetu Ambrožiču je bilo doslej v Sloveniji bolj malo znanega in napisanega, saj je *Krajevni leksikon Slovenije* skoraj edini tiskani vir, ki navaja vsaj pravilni letnici rojstva in smrti. Šele po nekajmesečnem vztrajnem iskanju pisnih in ustnih virov so se začele kazati številne razsežnosti njegovega življenja in dela, zlasti literarna, socialnopolitična in religiozna. Večina podatkov je namreč skritih v različnih ameriških časopisih, pogosto v zelo enostranskih in tendencioznih člankih, ki objektivno podoba Ambrožičevega življenja in dela bolj zamegljujejo, kot pojasnjujejo, bolj odtujijo, kot približajo. O njegovi življenjski poti še največ zvemo iz daljšega članka z naslovom *Jože Ambrožič mrtev*, ki je izšel anonimno v Prosveti (Chicago 1923, 27. oktober, št. 253) s podnaslovom: »Bivši sotrudnik Prosvete in glavni odbornik SNPJ preminul za pljučnico«.

V nadaljevanju piše, da je uredništvo prejelo poročilo iz Canonsburga, Pa., o smrti pisatelja Jožeta Ambrožiča, ki se je rodil 8. marca 1884 v Žabji vasi v Novem mestu kmetu Jožetu Ambrožiču in njegovi ženi Mariji, rojeni Jeraj (vpisan v krstno knjigo župnije Šmihel), umrl v sredo, 24. oktobra 1923 v Cononsburgu v ZDA, bil pokopan v petek, 26. popoldne »po obredih Prve prezbiterijske cerkve na pokopališču Oak Springs v Alexandru«. Iz članka je tudi razvidno, da je zapustil ženo in štiri male otroke. Kar zadeva njegovo delo, je v nekrologu poudarek na politiki: bil je veliko let član Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ) in socialistične »organizacije«, najprej aktiven in navdušen član, pozneje glavni nadzornik in celo glavni porotnik Jednote, ki pa se je leta 1920 kmalu po Springfieldski konvenciji, »sprl z vsem naprednim gibanjem, zapletel se je v razne afere in od takrat je bil mrtev za slovensko javnost. Zapustil je socialistično stranko, zatajil svojo svobodomiselnost in pristopil k angleški protestantski cerkvi«. Poslej je po navedbah v nekrologu živel »le za angleške kroge, od katerih se je dal izvoliti za mirovnega sodnika«. Za Ambrožičev življenjepis so nadvse pomembni še podatki, da je živel v Ameriki petnajst let (od okoli 1908), od tega pa je bil vseh zadnjih »dvanajst« let (1911–1923) zaposlen v tovarni Standard Chemical Co. v Canonsburgu. Da je bil znan tudi po svojih pripovednih spisih v Prosveti, Proletarcu in Ameriškem družinskem koledarju, vse v letih 1915–1920, je v članku samo omenjeno.

Za raziskovanje Ambrožičeve pisateljske podobe je pomembnejši vir obsežen nekrolog *Jože Ambrožič* (Čas, Cleveland 1923, str. 322–334), ki tudi ni podpisan, pač pa je na začetku večja slika, ki kaže pisatelja kot izredno privlačnega, postavnega mladega moža. Žal iz članka ne izvemo prav veliko o njegovem življenju, le da je obiskoval »par šol v Novem mestu, potem je šel kmalu v Ameriko«, kjer je bil dvakrat. Prvič okoli 1900, a se je kmalu vrnil »in vzeli so ga k vojakom. Služil je v Celovcu pri 17. regimentu«. Pač pa pokojniku nadvse naklonjeni avtor, da bi opozoril kulturno javnost, kako velike krivice so se godile Ambrožiču, začne s priznanjem, da so ameriški Slovenci praktično brez pomembnih pisateljev:

»Jožetov nimamo veliko v Ameriki – vzemi prste na obeh rokah, šteje in premisli, zatisnil jih boš več kot polovico. Če gre nekaj manj kot pol ducata oseb za Jožetom pa bomo ameriški Slovenci nepopisana pola papirja.«

V nadaljevanju poudarja, da je bil Jože dober pisatelj, da ni »nikogar med nami, ki bi tako poznal dušo našega naroda, ki bi imel tak dar opazovanja in ki bi znal tako preprosto orisati dogodke iz življenja«. Piše tudi, da se nam zdi, ko beremo njegove črtice, slike in povesti, kot bi hodili po domači vasi, pred nami pa bi vstajali »tisti, ki smo jih poznali kot otroci«. Pisec spregovori tudi o problemih, s katerimi se je moral Ambrožič trdo spopadati, ko je bil prisiljen pisati hitro, »največkrat ponoči v tovarni«, zato ni mogoče trditi, da so vsa njegova dela enako dobra. A »nekaj je njegovih povesti in slik, ki so tako lepe, tako izvirne in tako karakteristične, zajete naravnost iz duše narodove, da bodo živele med nami, dokler bo živel narod, katerega sin je bil pokojni Jože«. Avtor tega nekrologa mu tudi priznava izvirnost, saj večina del kaže izjemno poznavanje zgodovine in še zlasti zgodovine krščanske in protestantske vere, čeprav je bil najprej kar malo v dvomih. Ko pa ga je osebno spoznal, ga je Jože povsem očaral: »Te oči so vse videle. Kot žareče oglje so bile, segale globoko v človeka in videle tudi tam, kamor ne sežejo navadne oči.« In po tem spominu doda še nekaj o njegovem življenju:

»Kaj naj rečemo o življenju pokojnega Jožeta? Če je kje umestna beseda: hitro, je gotovo pri njem. Mislil je hitro, živel hitro, delal hitro, umrl hitro, bil je kot vihra, ki hoče, da pokaže vso svojo silo, potem pa izgine v neznane daljave. Dasi star šele 40 let, je živel v resnici življenje dvojne starosti.« Zvemo, da je bil doma iz Žabje vasi pri Novem mestu, »na tistem posebnem otoku, ki je ležal daleč od tujih vplivov, v tistem središču, ki je inspiriralo pokojnega Janeza Trdino in mu dajalo snov za večno lepe bajke in povesti o Gorjancih«.

Kar zadeva Ambrožičeve politične spore in spopade, pisec tega nekrologa, ki je očitno prebral nesramno žaljivo osmrtnico v Edinosti (Chicago 1923, 30. oktober, št. 130, str. 2, podpis *Naročnik*) in morda še katero podobno, odkrito pove, da jih ni povzročal pisatelj Ambrožič, vsaj ne samo on:

»Človek, kateri si upa imeti svoje misli, človek, kateri je dovolj pogumen, da govori po svojem prepričanju, ni za našo javnost. Mi ameriški Slovenci imamo dovolj zmožnih ljudi, bili so enkrat v javnosti, mogoče samo za trenutek, videli so razmere in umaknili se. Nekateri gredo prej, drugi pozneje, žal, da je šel pokojni Jože šele tedaj, ko so udarci bičev v rokah raznih bedakov in farizejev segali že tja, do njegove občutljive, plemenite duše. Kjer je bil in kolikor časa je bil, je delal, ustvarjal, žrtvoval se in za zahvalo je danes pokojni Jože kot človek brez značaja, brez prepričanja. Ubogi Jože.« In potem zaključi svoj poglobljeni zapis o Ambrožiču s tako pretresljivimi mislimi, da jih imamo lahko za enkratne v vsej slovenski literarni zgodovini:

»Kako je vendar zemlja usmiljena in smrt velikodušna, da ti je prihranila vsaj ta udarec, ki je namenjen tvojemu spominu, da se uniči in izbriše vsaka sled o tebi. Ampak Jože, še žive ljudje, ki vedo ceniti tvoja dela, dela, ki poznajo tvojo dušo in tvoje veliko, plemenito srce, še živi narod, kateremu si posvečal svoj prosti čas. Nobena noč ni brez dneva in noben dan brez sonca.«

malega kmeta, ki je obiskoval le štiri razrede osnovne šole (1892–1896) v Novem mestu, potem pa se je učil za krojača, vendar že tedaj predvsem veliko bral. Ko je drugič odpotoval v Ameriko, je delal v različnih krajih. Nazadnje je bil v Canonsburgu cenjen delavec z radijem; morda je sevanje vplivalo celo na njegovo zdravje in prezgodnjo smrt. Vsaj od 1914 je bil prizadeven član Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ, ustanovljene 1904 v Chicagu; 1915. leta je bil na 6. redni konvenciji v Pittsburgu Ambrožič izvoljen za nadzornika glavnega odbora (prim. Jože Zavertnik: *Ameriški Slovenci*. Chicago 1925, 603) in društva Postojnska jama v Cononsburgu, o katerem je poročal npr. 1914 na predvečer sv. Miklavža, ko je pisal o bednem socialnem stanju slovenskih delavskih družin, tudi njegovih štirih otrok in žene Anice (Glasilo SNPJ, Chicago, 1914, št. 49). V Sloveniji je ostal skoraj neznan, pisma pa so se izgubila, kakor je povedala njegova daljna sorodnica Majda Peric iz Novega mesta, oskrbnica njegove zdaj nenaseljene rojstne hiše.

Literarno delo

Ko se je ustalil v ZDA, je začel objavljati zgodovinske povesti v Glasilu SNPJ (Chicago, od 1916 Prosveta). Leta 1915 (št. 2–6) je izhajala prva z naslovom *Zadnji brodar*, v kateri je posegel v prvo polovico 16. stoletja na Dolenjskem. Kraj dogajanja sta Brod ob Krki, kjer ima brodar Matjaž sina Florijana in hčerko Marjanco, ter grad Mehovo pri vasi Podgrad. Brodar Florijan, podrejen grajskemu gospodarju in zato pri kmetih nepriljubljen, se zaljubi v grajsko hčer Hedvigo. Njun tragičen konec, ko se na begu utopita, opozarja na nesprejemljivost krutih stanovskih razlik. Istega leta je prav tam (št. 15–29) objavil zgodovinsko povest *Za vero*, s podnaslovom *Povest iz francoske dobe na Slovenskem*. Na začetku omenja, da mu je zgodbo na Dolenjskem 1899 pripovedoval potomec glavnega junaka – kmet Tine Žerjav, iz česar je mogoče sklepati, da je bil Ambrožič tedaj še doma. Tudi ta se dogaja na Dolenjskem, pravzaprav v širši okolici gradu Otoče (morda namenoma ni napisal Otočec) in njegovega gospodarja Primitza, ki ima na bližnji graščini bolj ali manj spletkarsko zaročenko Irmo, v resnici zaljubljeno v možatega in razumnega francoskega nadporočnika Trachleua, ki ga zlasti kmetje, ki so si želeli več pravic, vsaj toliko, kot so jih imeli že v Franciji, nadvse vzljubijo, drugi pa, zlasti posvetna in cerkvena gospodarka, zasovražijo, seveda zaradi njegove prosvetljenosti. Ko se Trachleu poroči z Žerjavovo hčerko Micko, pride do številnih neprijetnosti med njim in nahujskanimi domačini, ker je tujec. Glavni junak pa ženo odpele s seboj na graščino v Francijo in ostane tudi poslej v najlepših odnosih z vsemi tistimi vaščani, ki so dojeli humanost njegovih svobodomiselnih teženj. Zlasti se je Trachleu spoprijateljil z vaškim divjim lovcom Lovretom, ki je glavnega junaka v Rusiji, kjer sta bila z Napoleonovo vojsko, celo rešil smrti.

Najdaljša in psihološko najbolj zapletena je povest *Prekrščevalec* (Prosveta, Chicago 1916, št. 16–136) o protestantizmu na Slovenskem v prvi polovici 16. stoletja. Na začetku povesti je Ambrožičeva максима: »Poznaj zgodovino svojega naroda in potem ga sodi«. Dogajanje je tudi tokrat postavil na Dolenjsko, v frančiškanski samostan in cerkev sv. Lenarta ter v njuno okolico. Glavni junak je prekrščevalec Aleš, služabnik Žige Višnjegorskega, mladi, dokaj izobraženi vaški fant, ki so ga

tamkajšnji menihi naučili pisati in brati. Hudo razočaran nad svojo in žalostno usodo protestantizma na Slovenskem naredi na koncu zgodbe samomor. Avtobiografske so psihološke značilnosti glavnega junaka in njegovo zavzemanje za protestantizem, ki je močno privlačil tudi Ambrožiča.

Vsa ta njegova dela so v bistvu poznoromantične zgodovinske povesti: zgoščene, nabite z dogajanjem in dajejo vtis, da je pisec dobro poznal historična dejstva. Moti pa največkrat neenotnost dogajanja in pogosto preskakovanje z ene osebe na drugo (prim. Jerneja Petrič, *Naši na tujih tleh*, 1982, 42). Vsekakor pa si je s temi zgodovinskimi povestmi iz kmečkega življenja na Dolenjskem povsem zaslužil vzdevek »Josip Jurčič ameriških Slovencev«, kakor so ga imenovali tamkajšnji bralci.

Prav tako poznoromantične in kdaj pa kdaj nekoliko bolj realistične so krajše zgodbe, ki jih je objavil v reviji Čas (Cleveland). Leta 1917 je izšla črtica *Čumnata* o starki, ki v čumnati poleg prostrane družinske sobe, iz katere se je umaknila mladim, čaka na smrt in se spominja najpomembnejših dogodkov v svojem življenju. Vsi so bili tesno povezani s tem prostorom (vasovanje, poroka, smrt staršev in nazadnje njen umik). Opisi s simbolično vsebino čumnate kot svetišča v hiši slovenskega naroda kažejo, kako ga je privlačevalo življenje v starem kraju, njegove etnološke značilnosti in posebnosti. V istem letu je 1918 izšla *Edina solza*, pretresljiva ljubezenska zgodba o čednem kmečkem fantu Janezu Potočarju, ki ga je ljubosumni oficir, zaročenec grofične Adele, sorodnice cesarja Maksimilijana, tako udaril s sabljo po glavi, da mu je poškodoval možgane. Pozneje je fant kot vaški bebec nešteto krat pripovedoval o tem dogodku otrokom, ki so se mu posmehovali. Ob nekem obisku avstrijske vojske, ki jo je vodil maščevalni oficir, ga bebec prepozna in tako krvoločno napade, da med pretepom vojaki Janeza Potočarja ubijejo, vas pa ga celo obsoja zaradi njegovega napada na oficirja. Šele ko se je čez čas v vas pripeljala s kočijo Adela in edina za njim jokala na grobu ter mu pozneje postavila najlepši spomenik na vaškem pokopališču, so začeli vaščani vse bolj verjeti zgodbi pokojnega bebecka. V Času je 1918 objavil tudi črtice: *O žegnaniu*, prazniku, ki je bil priložnost za srečanje med mladimi in za sklepanje zakonskih zvez, *Padajoče listje* – stari polhar pripoveduje o zapeljanem in zapuščenem lepem, a revnem vaškem dekletu, in *V dihu pomladi*, idilo o dveh zaljubljenih, ki se nočeta poročiti pred pustom, ker je takrat še zima. Leta 1919 so izšli prav tam etnološki opisi, npr. vasovanja v črtici *Večna srca*, poroda v zgodbi *Ob rojstvu*, verskih navad *K polnočnici*. Prav tukaj so izšle še ljubezenska zgodba o slovenskem vojaku, ki se je bojeval v Mehiki za cesarja Maksimilijana, *Kadar kipi mladost*, ter nekatere krajše pripovedi s tendenco proti poroki zaradi bogastva, npr. *Svetinje* in *Za veliko ceno*. 1920 je objavil nekoliko humoristične spomine na vaška vasovanja *Črnorkar*, satiro o čitalnicah in prosvetljevanju kmetov *Jutro v naši vasi* pa romantično zgodbo *Stara ljubezen* o ljubezni med študentom in vaškim dekletom.

Njegova najboljša novela pa je *Biseri in školjke* (objavljena 1921 v Času). To je ljubezenska zgodba o konjederčevi družini, ki je vaščani ne sprejmejo medse, zato morajo živeti v hiši zunaj vasi, čeprav so pridni in pošteni (morda gre celo za židovsko ali romsko družino), in vaškem fantu, tako zaljubljenemu v lepo konjederčevo hčer, da svojo ljubezen primerja z ljubeznijo v svetopisemski *Visoki pesmi*. Zgodba v

Franca Buttolo
JOŽE AMBROŽIČ

noveli, ki se za razliko od mnogih drugih srečno konča, saj se zaljubljenca poročita in odselita v Ameriko, kjer si lepo uredita življenje, je pomembna tudi zato, ker v njej Ambrožič omeni nekaj literarnih del, npr. Shakespearovo dramo *Cezar* in Sienkiewiczov roman *Z ognjem in mečem*. Istega leta je v Času objavil še črtico *Mat*, o bistvu materinstva kot opogumljanja za življenjsko borbo, *Rožmarin*, etnološki opis simbola fantove ljubezni do dekleta, ter 1922 črtico *Grešnika*, v kateri opisuje slovenske božje poti in se nekoliko tudi norčuje iz preštevilnih odpustkov.

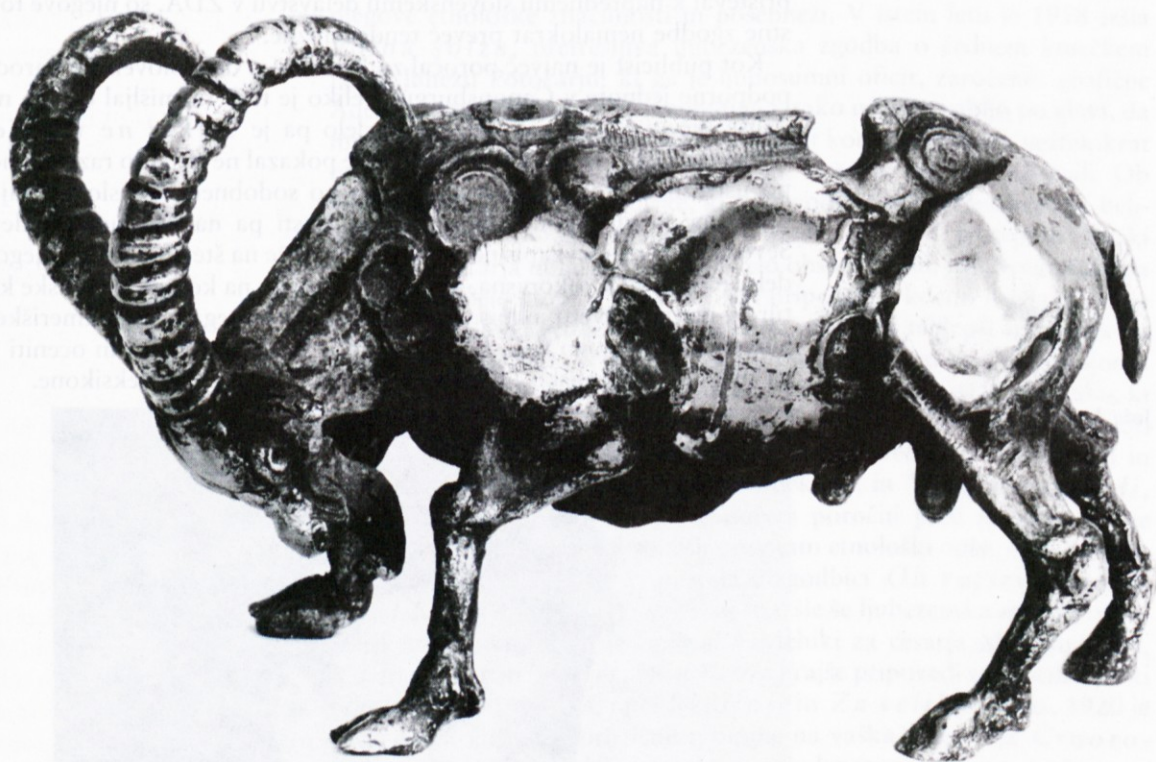
Zanimala ga je tudi tematika socialnega protesta, npr. *Obesili so ga* (Glasilo SNPJ 1915, št. 51). Socialno in politično so angažirane krajshe, pretežno reportažne zgodbe z motivi iz industrijskega sveta z začetka 20. stoletja. Tako je v Proletarcu (Chicago) izšla *Razlika* (1916, št. 434), v kateri se spominja sošolcev iz prvega razreda, zlasti polkovnikovega Riharda in Ceneta, sina vojnega invalida (ta v razredu noče reči, tako kot vsi sošolci, da bi bil rad vojak, ko bo velik), v Ameriškem družinskem koledarju pa črtice: 1915 *Njegova oporoka*; 1916 *Eden izmed mnogih*, tipična zgodba razočaranega priseljenca, in *V krvi*, proletarska novela, v kateri je moralni zmagovalec delavstvo. Ker je Ambrožič sam sodeloval v javnem življenju ameriških Slovencev in se prišteval k naprednemu slovenskemu delavstvu v ZDA, so njegove tovrstne zgodbe nemalokrat preveč tendenciozne.

Kot publicist je največ poročal za Prosveto o delu Slovenske narodne podporne jednote v Canonsburgu. Veliko je tudi razmišljal o veri, najdaljše njegovo tovrstno objavljeno delo pa je *Zakaj ne verujem* (Prosveta 1917, št. 7–10), v katerem je pokazal neverjetno razgledanost po ustrezni svetovni literaturi in tudi po sodobnem leposlovju, saj se opira na številne pomembne avtorje, zlasti pa na Aldousa Huxleya. Seveda pa pričujoči zapis ne more opozoriti še na številna druga njegova dela, morda celo rokopisna, je samo opozorilo na košček slovenske kulture v daljnem svetu, napisano v upanju, da bo tega našega ameriškega Slovenca in njegovo delo kmalu mogoče še bolje osvetliti in oceniti ter ga uvrstiti v slovensko literarno zgodovino in ustrezne leksikone.

Jože Ambrožič

KULTURA
Rast 7–8/1994

Janez BOLJKA: Kozorog, bron, 17 x 27 x 12 cm, 1983

Taras Kermauner POST SCRIPTUM

Dolenjska založba je pravkar izdala nov roman Vladimirja Kavčiča *Minevanje zla*, in sicer hkrati s ponatisom že pred leti (1959) objavljenega romana *Ne vračaj se sam*. Oba skupaj pravzaprav šele tvorita celoto. Natisnjena v eni knjigi ju je pisatelj naslovil *Minevanje*. Založnik je ob tej priložnosti ponatisnil tudi razpravo Tarasa Kermaunerja o prvem romanu, ki jo je objavil v reviji *Borec* leta 1987 pod naslovom *More živet človek zgolj iz sovraštva?*, ter njegovo novo razpravo *Etika minevanja*, kot premislek ob Kavčičevem novem romanu. Obe razpravi povezuje avtorjev *Post scriptum*, s katerim se ne le vnovič opredeljuje do svoje takratne razprave pač pa tudi do pisatelja in njegovega novega romana in dobe, v kateri sta nastajali obe deli in tudi dela drugih avtorjev, in časa, ki ga zdaj živimo.

Zaradi povedanega uredništvo z avtorjevim dovoljenjem ta *Post scriptum* objavlja tudi v pričujoči številki.

Franci Šali

* * *

1.

Razpravo *More živet človek zgolj iz sovraštva?* sem napisal leta 1987 in to posebej za revijo *Borec*, v kateri je istega leta v oktobrski številki tudi izšla. Ker jo po sedmih letih ponatiskujem, je prav, da zavzamem do nje stališče.

Razen z nekaterimi manj pomembnimi podrobnostmi — le formulacijami — se z razpravo še danes strinjam. Še več. Ponosen sem nanjo. Menim, da sem v nji razkril bistvo če že ne celotnega sveta Kavčičevega pripovedništva, pa vsaj romana *Ne vračaj se sam* in s tem tistega dela Kavčičeve proze, ki ga ta odlični roman reprezentativno zastopa; to pa je predvsem svet gonskosti, teme, svojstvenega naturalizma, celo iracionalizma; o vsem tem podrobno pišem v razpravi. Menim tudi, da sem s to analizo vsaj do neke mere popravil odsotnost ustrezne analize-presoje o Kavčičevem delu v slovenski literarnog-zgodovinski kritiki zavesti.

V teh sedmih letih se položaj v slovenskem književnem življenju ni spremenil; za ustrezno recepcijo Kavčičeve proze se je še poslabšal. Navdušenim analizam in hvalam Kavčičeve, Filipčičeve, Šeligove itn. literature se je pred kratkim pridružila tudi evforija ob Jančarju; Kavčič je še zmerom v senci. Ne da bi zanikal velik pomen in moč omenjenih in sorodnih slovenskih pisateljev; takšno zanikanje ne bi bilo pametno iz ust avtorja, ki je kot malokateri drug omenjenim avtorjem pripomogel k estetskemu ugledu. Vendar pa sem še zmerom mnenja, ki sem ga zapisal v razpravi: ne bi rad še naprej sodeloval pri grupno poudarjenih ocenjevanjih literarnih del; res je, da sem bil tudi sam nekoč grupno usmerjen, vendar so bile skupine, ki sem jim pripadal ali jih vodil, v sporu z oblastjo, danes pa so na oblasti in znajo to tudi izkoristiti. Kavčič ni nikdar znal ali hotel svoje literature tako plasirati v slovenski prostor, kot jo, recimo, danes Jančar, pa čeprav je zavzemal še vidnejše pozicije v slovenskem kulturnopolitičnem življenju. Moja drža ostaja še naprej v kritični distanci do oblasti; danes do nove, do tiste, ki jo uspešni pisatelji sotorijo, kot so staro tvorili Potrč, Kranjec, a le na robu in v posebni vlogi Kavčič.

2.

KULTURA
Rast 7—8/1994

Ni pa razprava, ki zdaj izhaja kot *Spremnne besede k ponatisu Kavčičevega romana Ne vračaj se sam*, izdanega leta 1959, pomembna le kot ustrezen poskus pravično razčleniti in oceniti Kavčičevo pisateljsko delo. Z njo se veže tudi nekaj kulturnopolitičnih dejstev, na katere velja opozoriti. Nanje bi veljalo opozoriti celo v primeru, če bi bil obravnavani Kavčičev roman

ezoteričen ali lirsko subjektivna izpoved. A je poudarjeno političen, saj — leta 1959! — obravnava tedaj povsem odrinjeno, prepovedano, izjemno pomembno temo vrnjenih domobrancev. Enako politično je nadaljevanje tega romana *Minevanje zla, zlo minevanja*, kateremu pišem pravkar posebne Spremnne besede.

Najprej dejstva. Recimo: kaj je objavila revija Borec kot revija nekdanjih partizanov oz. Zveze borcev leta 1987. Ne nameravam braniti te organizacije; z njo sem imel — in je imela moja grupa — večkrat več kot neprijetnosti; recimo tedaj, ko je zagrozila s fizičnim napadom več kamionov borcev na študente v ljubljanskem študentskem naselju — ob nameravani uprizoritvi Rožančeve drame *Topla greda* spomladi 1964. (Podatek oz. grožnja je meni in dvema drugima uradno poklicanima iznesel tedanji slovenski minister za notranje zadeve in nas s tem podatkom pritisnil ob zid.) Vendar je treba biti pravičen, kolikor se da. Ob upravičeni in ostri kritiki je treba osvetliti tudi drugo plat zadeve. Borec je leta 1987 objavil mojo ostro, do enopartijskega sistema odklonilno, za večstrankarski sistem se zavzemajočo, čeprav tudi do tega kritično razpravo, ne da bi kaj spreminjal ali terjal spremembe. — Imel sem opravka le z urednico Štrajnarjevo, ki me je vabila k sodelovanju in je zaslužna, da je razprava izšla. A je izšla tudi — politično še precej ostrejša — razprava o Pirjevčevi drami *Ljudje v potresu*. Žal tretje razprave po vrsti — o Javorškovi — Zemljanovi drami *Odločitev* — odbor Borca ni več sprejel.

Slovenska "pomlad" se ni začela s procesom zoper Janšo, z ustanovitvijo Odbora ob procesu itn.; takšne trditve, ki jih beremo po časopisu in ki jih širijo predvsem tisti, ki so šele tedaj začeli javno in do oblasti kritično delovati, so pač, milo rečeno, netočne; izražajo načrtno izkrivljanje dejstev, značilno za vsako politiko, posebej pa za današnjo slovensko. Tu priznam svojo zmoto in dajem obenem prav Kavčičevi "teoriji" o samoslepljenju kot osnovni človekovi motivaciji-usodi; to "teorijo" že dlje časa gojim tudi sam. — Kavčič jo razvija v *Minevanju* na literarnoumetniški način.

Vse predolgo sem mislil, da izhajajo barbarizem, hinavstvo, nedostojen odnos do resnice, surovost, nasilnost, zamolčevanje, pristranost itn. predvsem od stalinističnega dela Partije; da bo, ko bo Partija odstranjena, vendar bistveno boljše. Danes nisem več prepričan, da je postalo bistveno boljše. Vse omenjene negativne lastnosti ostajajo. Značilne so tako za SKS (Slovensko katoliško skupnost) kot za liberalni tabor; da ne govorim o ekstremni desnici. So očitno splošno človeške; posebej pa so še slovenske kot takšne. Ne, ker bi bili Slovenci slabši od drugih — morda tudi smo od nekaterih — ampak, ker smo še mnogo premalo kultivirani.

V začetku 80. let sem iznašel izraz, ki sem ga tedaj veliko uporabljal: lumpensocializem, lumpenrevolucionarstvo, celo lumpenbarbarizem, kar je specifična distinkcija dveh negativitet, barbarske, ki izhaja iz plemenske skupnosti, in lumpenistične, ki izhaja iz socialnega dna ali deklasiranosti — razkroja — družb in njihovih norm. Bil sem prepričan, da izvira večina negativnih socialnih, političnih, karakternih lastnosti povojne Slovenije iz segmenta, ki sem ga označeval z omenjenimi tremi izrazi. Ne trdim, da sem se povsem motil. Revolucija je res v nemajhni meri vzdignila na površje prvine, ki so barbarske in lumpenistične. — In prav Kavčič je kot redko kdo to dejstvo opazil, ga kritično in umetniško izjemno točno opisal: kot gonsko, akulturno, zločinsko surovo, nasilno, živalsko plat Slovencev. Še posebej v romanu *Ne vračaj se sam*. A tudi v drugih.

A v začetku 90. let se je dogodilo nekaj podobnega. Celo SKS in Z(unan-ja)KC, ki je po svoji svetovni in slovenski tradiciji tudi kulturna ustanova, sta se v hipu spremenili. V njunih udih se je oglasilo barbarstvo, nizkotnost, surovost, nagnjenje k laži, k zmagi za vsako ceno, k mizerni tekmi; tega pa si nekaj let prej o njiju nisem mogel predstavljati. Danes vlada Slovincem mreža grup-klik, za katere je težko reči, da bi bile boljše od tistih iz leta 1987. Tudi če jim politično nasprotujejo, desnica, posnemajo marsikaj, kar je bilo v nekdanjih lumpenpartijskih najslabše. Kavčičeva kritika povprečnega — pri-

marnega in primitivnega – Slovenca torej še zmerom velja. In velja danes na posebno viden način: ne le za partizana, ki je prišel s socialnega dna in je stalinistični del Partije v njem gojil lumpenbarbarstvo, ampak tudi za domobranca, za tistega, ki se danes oglašja zgolj kot nedolžna žrtev, kot nosilec plemenitih idej, nedolžnosti, pobožnosti in kulture. Kavčič ga – v obeh romanih, v diptihu – kaže kot enako ali še kot hujšo žival od omenjenega tipa-partizana.

Dodajam, da ne bi bilo pomote: Kavčič v diptihu ne kaže kultiviranih ljudi; ne slika Vidmarja, Kocbeka, Kidriča na eni in Smersuja, Miho Kreka, Tineta Debeljaka na drugi strani ali Izidorja Cankarja in Alojza Kuharja kot vmesne držice. Vendar pa je bilo nekaj istega in primitivno barbarskega tako v Borisu Kraigherju kot v Mirku Javorniku, tako v Mišku Kranjcu kot v Rudi Jurčecu; kar je v vsakem človeku; tudi v meni. Vse to se je v vojni, v revoluciji in nato v kontrarevoluciji in v desni narodni revoluciji, Kociprov izraz, dvignilo s človekovega dna kot biološko zverstvo, brez katerega človek najbrž sploh ne bi preživel; bistvo kulture je, da ta animalno vitalistični moment predela, vrednostno socialno-moralno osmisli, obrzda, usmeri od uničevanja k ustvarjanju. To preusmerjanje se je obema med vojno sprtima stranema posrečilo le deloma, precej pomanjkljivo. V ospredje je prišel moment, ki ga ljudje tako radi skrivamo; ki ga nove slovenske (lumpen?)elite razglašajo za značilnost stalinistične aziatske Partije in trdijo, da zanje ni značilen, nepristranski opazovalec pa vidi, da tičijo globoko v njem.

3.

Štejem si v zaslugo, da leta 1987 – isto lahko rečem za svoje tekste v reviji *Perspektive* z začetka 60. let itn. – nisem podlegel enostranski evforiji: nekritičnemu navduševanju nad nacionalno državo in strankarstvom. Moja distanca mi je preprečila, da bi se udeležil strankarske vojne, kakor so se je moji prijatelji, s katerimi sem se prav leta 1987 dokončno razšel, grupa Nove revije, oba Hribarja itn. Danes nekateri od njih spoznavajo svojo zmoti; tedaj pa so bili liki in platforme, na katere sem v razpravi ob prvem romanu diptiha meril, ko sem pisal kritiko gentilizma in pripravljajočega se strankarstva. Slepil sem se, da bo po padcu Partije bolje; pa vendar se nisem slepil, da bo povsem bolje oz. toliko bolje, da bi bila smotrna moja udeležba v novi revoluciji. Patos te nove revolucije, že od začetka vezan na Janševo ime – a tudi na imena Hribarjev itn. – mi je bil tuj, zoprni; v njem sem videl bolj blede obnovo tega, kar sem že poznal iz leta 1945. V svojih predvidevanjih se nisem zmotil. Bralec se pač more o tem poučiti iz omenjene razprave, ki jo objavljam takšno, kakršna je izšla v Borcu leta 1987. Naredil sem le nekaj več odstavkov, spremenil nekatera podpičja v pike in popravil dve, tri očitne tiskovne napake.

Zakaj sem pisal leta 1987 o romanu Vladimirja Kavčiča, človeka, s katerim sem, kot omenjam v razpravi, imel v življenju neenkrat spore celo bolj političnega kot kulturnega pomena? In zakaj pišem o njegovem novem romanu danes?

Gotovo, to je prvi razlog: zaradi estetsko-idejnih vzrokov: ker sta romana odlična, vredna strokovno-kritiške tematizacije; ker je Kavčiču treba dati ustrezno mesto v slovenski literaturi, prav jaz pa sem nemalokrat počel to, da sem nepriznane ali ne dovolj priznane ali pomanjkljivo analizirane avtorje dimenzioniral na ustreznajša mesta v kulturno-književni presoji. Če kaj, me je od nekdaj odbijal konvencionalizem: da bi ponavljal za drugimi znane sodbe.

Drugi razlog je manj odločilen, a sodeluje; zato je prav, da ga obelodanim. Kavčič piše – ne le kot civilna oseba – oba romana in vso svojo literaturo s stališča partizanstva; čeprav ne ideološko vsiljivo, kot recimo Kranjec v tetralogiji o poti Štirinajste divizije. Paradoks, ki nekaj pove o Kavčiču, je ta, da piše *Minevanje* še bolj s tega stališča kot prvi roman. A je leta 1959 Partija

vladala zares še trdo; to je bilo prav tisto leto, ko je mene vtaknila v preiskavo zaradi očitane mi sovražne propagande, ravnala je slepo ideološko in surovo policijsko. V prvi razpravi ugotavljam, da ustvarja Kavčič literarni svet, ki je v hudi disonanci s partijsko razlago sveta in medvojne. Leta 1991, tedaj Kavčič konča svoj novi roman, pa Partija ni več na oblasti; toliko prej njenih zvestih članov je dvignilo glas zoper njo, skušajo se prikazati javnosti, kot da so se borili zoper Partijo od nekdaj; novinarka Petrovčičeva — simbol skrajno strastnega sovražstva do levece — je le vsakodnevno očitni primer zelo širokega "gibanja".

4.

Kako "brani" Kavčič Partijo leta 1991 ali 1993, bo spoznal vsak, ki bo prebral drugi roman oz. mojo razlago tega romana; ne brani ne stalinizma ne Partije, ampak etiko, ki jo sezida v sebi bivši preprosti partizan. V nobenem svojem romanu Kavčič ni tako pozoren do etike, tako etično poudarjen, kot je v *Minevanju*. Tu je tudi osnovna razlika med *Minevanjem* in prvim romanom. V prvem je predvsem oris gonov, redukcija človeka na samo-obrambno žival, medtem ko je bistvo *Minevanja* — nikakor ne neuspeh — poskus odgovarjanja na radikalna vprašanja o (ne)smislu sveta, o tem, kako je mogoče pošteno in smiselno živeti na osnovi strahotnih, čezmernih izkustev bivšega oznovca in izpraznjenega sveta.

Druga značilnost, ki razlikuje oba romana, izhaja iz prve: medtem ko je prvi roman zato bolj čutno gost in ni, kot pravilno poudarjam, analiza, je drugi izrazita (avto)analiza; je ena sama avtorefleksija, ki pa se, ponavljam, ne zadovoljuje z ugotavljanjem ničnosti vsega, ampak se ji posreči priti do etične držbe. Prav to pa danes najbolj potrebujemo. Moja drža sicer ni enaka Kavčičevi. Svojo držo v prvi razpravi imenujem novokrščanstvo, o nji precej govorim; zato je v drugi ne bi obnavljal. Vendar pri nji vztrajam, le da danes govorim o nji kot o EK, kot o evangelijskem krščanstvu. Oba izraza mi pomenita isto: različenost od reificirane, odtujene, institucionalizirane, oblatniške, repoganizirane itn. Cerkve. A čeprav je moja drža tako različna od Kavčičeve, Kavčičevo priznavam ne le kot možno in realno, ampak kot etično. Z njo bi rad odprl dialog; tu žal ni primerno mesto. Ni pa še vseh dni konec.

Tudi Kavčičevo ravnanje, da v letih 1991/93 bolj "brani" "Partijo", kot jo je — na ravni umetniške proze — leta 1959, je zame eminentno etično dejstvo. Preden sem postavljen tudi sam. Medtem ko sem bil — upam, da v mojem primeru ne gre za sklicevanje na zasluge, ki jih nisem imel — sam prav na prehodu iz 50. v 60. leta, a tudi leta 1987, oster kritik Partije, leta 1988 in vse do leta 1991 pa sem — samoslepilo! — celo verjel, da je KC kot ustanova, katere del je tudi N(otranja)KC (tj. duhovna, večna, božja), bližja resnici in kulturi, kot je bila Partija, danes v posebne prednosti slovenske ZKC iz leta 1993 pred slovensko Partijo, kakršna je bila leta 1987, nisem več prepričan. Prav neverjetno me je razočarala; strukturno enako, kot so me moji srbski prijatelji, ki so se v enem letu — oni leta 1981, KC leta 1991 — prelevili iz visoko kultiviranih, strpnih, umnih, poštenih v slepe, pobesnele, neumne in agresivne, vsaj na ideološki ravni v zločinske šoviniste. Slovenska ZKC danes posnema Partijo iz leta 1941. Ne v celoti, zato pa manj uspešno. Njen moralno-verski zlom — upam, da le začasen — je toliko bolj boleč, ker je karikatura.

Resnica, ki sem jo spoznal že leta 1987 — in že davno prej — o naravi strankarske (liberalne) družbe, a ki je vendar, ker po vojni še ni bila udejanjena v vsakdanji banaliteti, ker je nisem še čutno izkusil kot otipljivo mizerijo "nove" slovenske družbe, mi danes narekuje nekaj sprememb v mojih odnosih do različnih slovenskih skupin. Ali točneje: sprememb poudarkov mojih odnosov, ki jih v osnovi ne spreminjam. Ne da bi si želel zatiskati oči pred zlom, ki ga je Partija povzročila; pred njim si ne zatiska oči niti Kavčič, ne v enem ne v drugem romanu diptiha. Vendar pa ni potrebno, da ponavljam in

še izostrujem to kritiko. Leta sem bil kot malokdo neprizanesljiv do Partije. Treba je le pogledati moje analize dram, ki so izhajale v Reviji 2000 sredi 80. let; a enako moje tekste v reviji Problemi na prelomu 60. v 70. leta. (So pa bili časi, ko takšnih kritik na Slovenskem nisem mogel objavljati; recimo v 70. letih. Tedaj sem jih v tržaški zamejski, sredinsko krščanski reviji Most.) Danes pa je potrebnejše, prvič, biti kritičen do nove oblasti. Če bi bil še naprej predvsem do Partije, bi ravnal kot prilagodljivci po vojni, ki so – upravičeno, vendar prekasno – kritizirali slabe razmere, korupcijo, despotizem itn. predvojnega slovenskega meščanstva. Recimo kot Miheličeva v epopeji *Ogenj in dim*; tudi zato jo je partijska kritika – Mejak – tako hvalila.

5.

Ta prvi razlog že nekaj let v polni meri udejanjam; že v razpravi iz leta 1987, v kateri kritiziram pojave, ki so postajali v naslednjih letih vse vidnejši in se danes še nikakor niso zaključili; predvsem partitokratizem – ta izraz v razpravi uporabljam in kot negativen – pa gentilizem oz. nacionalizem. Kar bi pa rad poudaril v tem postskriptumu, je novo in je v direktni zvezi z novim Kavčičevim romanom. Prej – preden ni bila vsaj do neke mere udejanjena nova oblast – tega novega razloga nisem mogel (u)videti. Ni se dal (u)videti; manjkalo je izkustvo, brez katerega ni mogoča nobena refleksija, razen fantazmatičnih. Sam skušam reflektirati socialno-politično, a tudi moralno-psihološko realiteto; kot Kavčič v zadnjem romanu. Nisem predvsem ideolog kot zagovorniki nove slovenske oblasti in partitokratizma, Pučnik, Hribarja itn.

Že na začetku druge polovice 60. let, ko sem se – po avtokritični refleksiji svojega izkustva s perspektivovskim gibanjem – začel posebej pozorno ukvarjati z meščansko demokratično politično mislijo, z J. St. Millom, z Arendtovo in Raymondom Aronom, sem spoznal in priznal vrsto prednosti angleškega sistema; danes to usmeritev le nadaljujem. Danes moja "podpora" današnji "Partiji" – govorim celo bolj ironično paradokso kot pogojno – ne izhaja iz razlogov mojega navdušenja nad revolucionarnostjo, čeprav priznam tudi ta razlog kot veljaven in v večji meri, kot sem ga od srede 60. let do konca 80. let. Nasprotno: moj zagovor "izhaja" iz konservativnih razlogov. Že od nekdanj sem se trudil – Heglov učenec – držati ravnotežje med obojim, med revolucionarnostjo in ohranjanjem tradicije, med bojem in domom, med strastjo in etiko, med tveganjem in zvestobo, med "izdajalstvom" in ljubeznijo; ali, če hočete, naj se izrazim drastično, med partizanstvom in domobranstvom, če obe gibanji vzamem v njunih najboljših oblikah. Poskušam pa videti v obeh nasprotjih tudi njune negativne plati.

Pozitivna plat revolucionizma: ker se vsaka danost hitro usmradi, epigoni-zira, korumpira, posuši, je potrebna nenehoma nova vzpodbuda od zunaj, s tem ne le kritika, ampak sistematično ogrožanje sistema (danosti); recimo temu revolucioniranje. Ta dejavnost je obsežna: od milenaristično utopičnih projektov Münzerjevega gibanja prek čeških bratov do gentilističnega nacizma-fašizma in do komunizmov različnih vrst na eni strani pa do malih pučev, vstaj, prevratov na drugi strani. (Kam sodi Janševa in Pučnikova antikomunistična terjatev po izrednih razmerah, strukturno sorodna partijski iz leta 1941, le da ideološko bistveno manj utemeljena, nefascinantna, pragmatistična in s tem bližja kaki obliki neradikalnega fašizma ali desnice à la Pinochet, bomo šele videli; slovenska desnica tega še niti sama ne ve.) Če pa se družba preveč preda – kaj pa je "preveč", ni mogoče določiti vnaprej, politika je umetnost – revolucioniranju, izgubi zvezo s tradicijo, se preveč destabilizira. To je bila gotovo slaba plat povojnega permanentnega Kardeljevega itn. revolucionizma; vrh dosega v Miloševičevih antibirokratskih revolucijah.

6.

Nasproti tej načelni negacijskosti – propagirani zmerom v imenu najvišjih vrednot – imamo pozitivni svet, najbolj udejanjan v angleškem sistemu.

Zemljiška, s tem že denarna aristokracija ne pobije v revoluciji vojaške; ta se pobije — v vojni med belo in rdečo rožo — sama; zemljiško-denarna jo zamenja na relativno nekonflikten način. Prav na tej osnovi se dogaja v angleški družbi vse naprej: posebej pa od Slavne revolucije konec 17. stoletja. Meščanstvo se polagoma uveljavlja znotraj fevdalnega sistema. Ga ne ruši revolucionarno, kot francoska revolucija, ampak predeluje ekonomsko, postopoma. Prihaja do simbioze nasprotnikov, ki iz sovražnikov postajata tekmeca, ta pa se — vsaj do neke mere — drži pravil. Pravila je postavil kot nasprotje kaosu državljanske vojne ideolog Slavne revolucije Hobbes; a tudi Locke in nazadnje Hume. Na koncu procesa se ravna po isti logiki proletarijat; ne po Marxovi, ampak po socialdemokratski, fabijanski ipd. Tako danes v anglosaškem svetu koeksistirajo vse plasti, razredi, načini življenja, jeziki, stili: od srednjeveške etikete kralja do lumpenističnih robov black power v rasno obarvanih mestih kot odpadkih industrijske revolucije. Modernizem, postmoderna, simulacijskost, kibernetizem itn. — vse to je pluralno včlenjeno v okvir, ki traja, če hočete, od Magne charte libertatis in od vzpostavitve Habeas corpus.

Če se primerjamo s Srbijo, je nekaj tega okvira tudi pri Slovencih. Če pa se primerjamo z Anglijo, je te tradicije komaj kaj. Slovenija je srednjeevropska družba, saj je bila stoletja v Avstriji. KC na Slovenskem je vnašala v barbarsko etnijo univerzalno kulturo; vnašalo jo je razsvetljenstvo od Marije Terezije do Jožefa Drugega, nazadnje pa srednjeevropski tip meščanstva v 19. stoletju. Slovenska literatura — preučeval sem jo, posebej dramatiko, prav s tega vidika — kaže, da je bila liberalno-civilna družba okrog preloma stoletij na Slovenskem vendarle že razvita, čeprav šele strukturno, vsaj v intelektualnih elitah; bistveno manj seveda v socialno manj diferenciranem kmetstvu, tj. v enotni skupnosti. A prav iz te črpajo svoj glavni človeški potencial — maso — tako revolucija kot kontrarevolucija in današnja oblast. — Kavčič je radikalni kritični analitik prav te plasti — primitivnega kmetstva —, ki brez zadostnih socialno-vrednostnih mediacij prodira v oblast, v prvi plan. V tej plasti je gotovo eden od bistvenih vzrokov slovenskega barbarizma. Kavčič ga odslikava.

Če ne bomo ali kolikor manj bomo Slovenci posnemali omenjeni angleški model, bližji bomo balkanstvu, Rusiji, pravoslavnemu modelu, naivno-utopičnemu revolucionarstvu, dlje bomo od Zahoda, od protestantske etike, ideologije, načina življenja. Katolištvo je vmes. Odprto je na obe strani. Klerikalizem — klerofašizem še bolj — je "balkanizacija"; duh Drugega vatikanskega koncila, ki je v današnji slovenski KC komaj navzoč oz. povsem zablokiran (to je vedel Truhlar že pred dvema desetletjema, to napisal in so ga za kazen "izgnali"), pa je duh Zahoda.

A kaj pomeni konkretno danes ta angleški model — seveda v neposredni zvezi s Kavčičevim romanom?

Tako radikalnih revolucionarjev, kot so bili komunisti, Slovenci zlepa ne bomo doživeli; a tudi tako — vsaj med vojno in v prvem povojnem času — goreče verujočih v svoj ideal, odobravajočih svoje ravnanje. Edino gibanje-plast, ki v Angliji ni ravnalo po "angleško" in je zato že stoletja obravnavano kot tujek, je bilo Cromwellovo; Cromwell sam kot despot. Bilo je v Angliji tudi zadnje, ki je bilo vojaško, nasilno, z uporom premagano, odstranjeno. Cromwell bodisi ni imel časa, da bi se "civiliziral", ali pa tega ni zmozel. Dejstvo pa je, da so to zmogli slovenski komunisti. — Prav eno vrsto razlogov, zakaj so to zmogli — s filozofijo ontološkega nihilizma obenem s camusovsko etiko, o tej in o obojem govorim že v razpravi o prvem romanu diptiha —, podaja Kavčič z osrednjim likom Andreja Starmana.

Slovenski komunisti so za to potrebovali veliko časa. Pri tem so zamudili dva zelo važna datuma; 1964. leta — likvidacija gibanja Perspektiv in z njim solidarizirajoče se večinske slovenske humanistične inteligence; tudi revija Problemi, ki je izhajala pod Kavčičevim vodstvom, se je s Perspektivami

solidarizirala — in 1971. leta — likvidacija "liberalizma" Staneta Kavčiča. Pri tem so naredili mnogo napak, zagrešili mnogo nasilij, tudi zločinov, čeprav od konca 60. let naprej bistveno manj kot prej. Pa vendar: z oblasti so odšli po lastni volji, česar prej od njih ni nihče pričakoval. Pristali so na nov okvir boja: na strankarsko — ekonomsko itn. — tekmo. To je, kot da bi Cromwell ali njegovi dediči pristali na novi model parlamenta, v katerem ni več diktatorja.

7.

Kaj kaže lik Andreja Starmana? Da je izgubil sovraštvo do nasprotnikov.

Prvo razpravo v tem svojem diptihu sem naslovil *More živeti človek zgolj iz sovraštva?* Kavčič s svojim novim romanom odgovarja prav na to vprašanje. Ne more, pravi; medtem ko je v prvem romanu še mislil, da drugače človek sploh ne zna živeti, saj je zgolj žival-zver. Ne le, da more, pravi zdaj, ampak mora, če hoče preživeti kot razumno, kultivirano, solidarnostno bitje; če se noče zapiti ali obesiti. Mora narediti umsko avtorefleksijo; te v prvem romanu (še) ni. Andrej jo naredi — radikalno. Takorekoč vsemu nekdanjemu kot vrednostno pozitivno ontološkemu — historičnemu, nadhistorično milenarističnemu, svetemu, absolutnemu — se mora odpovedati; in se odpove. Ne verjame več ne v revolucijo ne v socialno osvoboditev in odrešitev.

Nečemu pa ostane trdno zvest: prepričanju — oz. to prepričanje šele dobi, šele dozori v njem kot poteza visoke kulture —, da je treba ravno zato, ker je ta svet v svojem bistvu ničen, sezidati nad tem ničem-praznino etični svet solidarnosti dveh in večih. (Ker desnica tega niča ni sprejela, ponotranjila, je ostala zunaj — možnosti — krščanske etike; zateka se v magizme in v nič.) Ta etični svet pa se da preoblikovati v socialnega. To je stališče, ki ga zagovarjam tudi jaz. In na katero so pristali — vsaj v javnosti vidni in odločujoči — dediči nekdanjih komunistov; ne le, naj vzamem konkreten primer, z držo in likom Leva Krefta, ki izhaja iz kombinacije literarnega posmehljivo humornega ludista — pesnika — s civilističnim reformatorjem znotraj ZK.

Modrost — in, paradoks, načelni konservativizem — teh dedičev je v tem, da se ne slepijo, ne vnemajo za ponovno revolucijo in prevrat, kot se desnica. Desnica si to njihovo ravnanje razlaga s podmeno, da komunisti še zmerom vladajo, kar je preveč preprosta — le strankarsko učinkovita — razlaga. Komunisti imajo sicer veliko pozicij v državnem aparatu, v sodstvu, gospodarstvu itn. Vendar ne vladajo kot komunisti, enoumno. Prilagodili so se novemu okviru večstrankarstva in civilizma, dialogu, tekmi, izigravanju tekmecev brez vojaško-državne sile itn. Marsikdaj delujejo celo bolj civilno kot desnica.

Sam razlagam ta njihov prehod v novo liberalno družbo, s katero delijo prednosti in slabosti, ravno z "angleškim" momentom. Bili so tako dolgo na oblasti, pri tem pa, kljub vsemu nasilju, skozi desetletja dopuščali toliko intelektualne opozicije, da so se ob nji in od nje učili, se naučili — vsaj in nuce — avtorefleksije, se kultivirali tudi v političnem pomenu; ne Popit, pač pa Kučan. Če kdo, vejo oni, koliko napora, nasilja, zla so morali uporabiti, da bi udejanjili idealno družbo; vedo, da te ne le niso udejanili, ampak se je ne da udejaniti. Ob tem so (p)ostajali vse bolj praznih rok.

To socialno-moralno izkustvo pa ni le njihovo. So odlikovani — in realni — predstavniki slovenske družbe ravno zato, ker so med vojno zmagali, ker so skozi desetletja oblikovali slovensko družbo. So — z nekdanjo opozicijo zoper sebe skupaj — socialno izkustvo slovenstva. Ne pravim, da so s tem odvzeli potrebo naslednjim rodovom, da bi ti sami izkušali ta svet in spozna(va)li naravo samoslepil. Nikomur se nič ne da prihraniti. Prav to je bilo eno največjih samoslepil Partije; menila je, da je opravila vse bistveno, nevarno, umazano, a tudi veličastno namesto prihodnjih rodov. Pa vendar bi poenostavljaj, če bi trdil, da socialno- zgodovinsko izkustvo nič ne pomeni. Da se človek nič ne nauči iz preteklosti, iz izkustev prejšnjih rodov in njihove misli

o sebi. Marsikaj se da naučiti; čeprav je treba marsikaj poizkusiti znova. Oba momenta sodelujeta. Rad bi ju držal v ravnotežju. — In prav to hoče Kavčič z *Minevanjem*.

8.

Opisujem vzrok, zakaj so današnji levičarji bistveno bolj civilizirani, manj revolucionarni, bolj konservativni v pozitivnem pomenu besede od desničarjev. Ti kot poraženci leta 1945 načrtujejo zmagovalski come back. Kot da se v preteklega pol stoletja niso nič naučili. Kot da po zimskem spanju ali zamrznitvi začenjajo, kjer so končali ali 3. maja 1945 ali celo leta 1940 pod Korošcem. Kombinirajo vračanje v model slovenske družbe — v model paternalizma, o katerem govorim v prvi razpravi —, ki je danes neobnovljiv že iz socioloških razlogov, kaj šele iz kulturno kolektivno psiholoških. V pol stoletja se je slovenska družba silovito diferencirala. Partija je kljub svojemu monizmu-monopolizmu dopustila (bila prisiljena v) večjo diferenciacijo kot predvojna KC; in kot jo de facto — ne v propagandnih razglasih — dopušča današnja slovenska ZKC. (Ne pa italijanska in nemška ZKC; ne kot Vatikan. Papež je mnogo bolj od slovenske KC na pozicijah Drugega vatikanskega koncila.)

Slovenska družba bo šla po "angleški", ne pa po "srbski" poti, če bo etično civilno modro vzdržala bedo večstrankarstva in polkapitalizma, pol prvotnega kapitalizma, pol balkanskega, kakršen je danes zanjo značilen. Vzdržala bo, če se bo učila, ne pa, če se bo znova revolucionirala. Kultura je uk, ne pa vzpostavljane Pravičnosti z nasiljem ali s strankarsko demagogijo, s temi ali onimi izjemnimi ukrepi. Desnica ima prav, ko ugotavlja, da je v sodstvu ostal sestav starih komunistov itn. Dodajam, a v nasprotnem duhu kot desnica: ti ljudje — v sodstvu itn. — so prav iz svoje izkušnje absurdnega nasilja, ki so ga najprej prepričano, nato cinično počeli — tu je temelj absurdnostne zavesti pri Andreju — bistveno bolj strpni, razumevajoči, kultivirani, dialoški od desnice, ki si le umišlja, da je strpna (je pa le hinavska), in se slepi z iluzijo nove, zdaj šele dokončno prave Pravičnosti. Andrej je odlikovani lik teh — bivših — komunistov. Ne pravim, da so vsi empirični bivši komunisti kot on. Vendar zastopa njihovo najboljšo socialno-kulturno srž, kakor se kaže v današnji slovenski politiki in javni zavesti.

Andrejeva etika na intimni bazi — med dvema, v družini (ta je morda tudi Kavčičeva oseba) —, ki temelji na moralnem odgovoru na izkustvo ontološkega ničla, se prevaja na socialno-politični ravni kot skepsa do slehernega prenasilnega, naivnega, preaktivističnega udejanjanja Pravice in Resnice, ob tem pa ne pada v načelni cinizem — tako kot liberalci, libertarci posmehljivega ludizma —, ampak skuša prenesti v družbeno institucionalne odnose strpnost, distanco, dvom, zadržanost, tek nizkih vrtljajev, odsotnost patosa (vse to je gola negacija začetne partijske Geste) oz. še več, v pozitivnem pomenu, v svet vnaša odgovornost, ki naj bi se držala pravil in bi posta(ja)la tudi na družbeni ravni solidarnost. Kakor jo prakticirata Andrej in njegova žena Julija.

9.

V tem vidim še dodaten pomen drugega Kavčičevega romana. Vendar je v zvezi s prvim. Zato pišem o tem v post scriptumu k prvemu romanu; ta post scriptum povezuje obe moji razpravi.

Kavčič je pred tremi desetletji in pol — še v času pred dvema desetletjema, ko je pisal nemalo relativistični, čeprav stalinizem radikalno razkrinkovalni *Zapisnik* — gledal človeka predvsem kot žival-zver, kot izgubljenega v naključnostih nasilij narave. Če je videl v človeku kaj pozitivnega, ta proces se začelja s *Pustoto*, je to človekova ključovalnost, moč sicer biološke narave, ki pa ni le kaotično naključnostna gonskost, ampak se, ker deluje v primarni družini, že predeluje v socialno in — v prvotni obliki — v etično: v skupni boj nekega para in družine zoper sovražne naravne sile, v zavest skupnosti človeškega zoper naravno in tektonsko vulkansko, v nekaj načrtne-

ga, kar se vzdiguje nad prepadom zgolj iracionalnega kaosa. — Andrejeva etika je le zadnja faza v procesu, ki se je začel s *Pustoto* in ki človeka ne (do)pušča le kot plen gonskosti, "absolutnemu" relativizmu, dezorientaciji.

Povezava med obema romanoma je torej notranja in razvojna, etična in kulturna; taka je tudi povezava med mojima razpravama — analizama. Celo politična je, kot sem pravkar razčlenil. A ne politična v pomenu boja za oblast, kar je tako važno današnjim liberalcem in — posebej močno — desnici kot dvema še neuveljavljenima, s tem neizkušenima, "nedolžnima", naivnima, s tem samoumevno nasilnima in pravičniškima skupinama, od katerih je ena, liberalska, ob tem cinična, druga, klerikalna, pa hinavska.

Ugotavljam paradoks zgodovine, ki pa ni potrditev cinizma, čeprav je grotesken: da so danes morda najbližji civilizizmu tisti, ki so ga v preteklega pol stoletja najbolj napadali in zatirali. A takšni niso le zato, ker se vračajo — njihov "zmagoviti" in etični del — k razsvetlenskimi prvinam predvojne in medvojne leve; čeprav je tudi to vračanje važno; zadnje čase se ukvarjam posebej z analizo tega v slovenski dramatik. Ampak, in to je moja nova teza, ker civilizem današnje leve izhaja iz njenih — oz. partijskih — izkušenj vladavine; in to v marsičem grde, grozljivo nasilne, lumpenistične, despotske in celo zločinske vladavine. Vendar ni bila takšna v vsem, kakor krivično trdi desnica. V čem ni bila takšna, skušam podati v tej dodatni razpravi, s komentarjem Kavčičevega diptiha. Osnove in razloge za to svojo — presenetljivo — ugotovitev najdevam v Kavčičevi prozi, v njegovem novem romanu, v analizi razlike med obema romanoma oz. med njunima pomenskima strukturama.

V tem pogledu je *Minevanje* danes še posebej dragoceno. Odpira neko socialno in osebno šanso; pojasnjuje neko modro izkustvo; če hočete, utemeljuje tudi neko sprejemljivo politiko. Nočem se ponovno slepiti. V osnovi tudi leve stranke ne morejo biti drugačne od ostalih. Strankarski sistem pač sodi v kapitalizem, v nacionalno državo, v meščansko družbo; kot tak je vprašljiv. Pa vendar je mogoče znotraj takšnega sistema izbirati — bolje: se ji približevati — "angleško" pot. Ali pa regredirati na balkansko-srbsko.

Iz povedanega spoznamo še dodaten pomen literature-umetnosti. Še zmerom je vzgojna, vsaj za Slovence. Še zmerom nosi izkustva in refleksijo, ki v sami politični misli — da ne govorim o časnikarski in ideološki, o mistifikantni, kakršno propagirajo gentilistični ideologi à la Urbančič — manjka.

Kavčič je z *Minevanjem* tudi v tem pogledu opravil veliko delo.

...

Objavljamo krajši odlomek iz druge knjige Kavčičevega romana:

Letošnja pomlad je bila od vseh povojnih najtežja. Vsaj občutil jo je tako. Morebiti je najtežje že zdavnaj pozabil in se mu zdaj vsiljuje ta nesmiselna primerjava. Najtežja, a od vsega hudega najbolj oddaljena. Tista, petinštiridesetega, je bila bolestna in odrešujoča hkrati. Bolest, ker je mnogi prijatelji in tovariši niso dočakali. Mnogi od njih so ugasnili, preden so življenje zares okusili. Živijo v spominu, z njimi se večkrat srečuje. Nagovarja jih, skuša jim izvesti kakšno besedo, a ne spregovori. Rad bi zvedel, kaj sodijo o tistem, kar so skupaj doživeli, kaj o vsem ostalem. Spremljajo povojni čas, vedo za vse, kar se je dogajalo? Ne, oni so brezčutni, brez spomina, nič jih ne more razveseliti, tudi bolečin ne čutijo. Težko si je predstavljati nič. Nič je nepredstavljivo. Tudi si ni mogoče predstavljati, kako se vse človekovo pehanje, boji in strasti pogreznejo v nič. In na koncu je vedno nič. Nič je potemtako tudi vse tisto, kar je bilo prej, pred koncem. Borili so se za nič, živijo za nič. Razen če ima kdo v svoji življenjski prtljagi rešilno bilko. Odrešitev, ki jo podariš samemu sebi. Objektivne rešitve ni.

Mrtvi strmijo vate, vse na njih je živo, kot некоč. A vse je odvisno le od tvojega spomina. Na ustnice jim lahko položiš nasmeh, lahko jih pripraviš do tega, da spregovorijo. V resnici ti govoriš zanje, govoriš o sebi tisto, kar želiš slišati. In večno ostanejo mladi, tvoj spomin jih ne more postarati. Mladi ostanejo neodvisno od tebe, del svojega življenja potemtakem le ohranijo.

Pomlad se je priplazila potihoma, ob koncu maja in v prvi polovici junija pa je vzkipela. Zelenje se je razbohotilo čez noč in zastrlo vse razglede. Nad pokrajino je lebдела soparica, pritiskala je k tlom, da je bil korak mlahav, telo svinčeno težko. Cvetela sta jesen in akacija, zrak je bil poln vonjav. Travnikov je bila ena sama svetloba, utripala je rumeno, sončno. Vse živo bi se moralo veseliti. Ptici so prepevali od ranega jutra, slavci so se oglašali še pozno v noč. Vendar to niso bili glasovi radosti. Zveneli so zamolklo in nekako osamljeno. Vsak glas je oznanjal svojo samoto, enkratno, nepremostljivo, usodno.

To so bili glasovi aprilskih samot petinštiridesetega. Poležavali so po zasedah, prisluškovali v tišino, z očmi brodili po daljavah, od koder se je bližala nevarnost. Zadnja ofenziva. Vihar, ki bo z obličja zemlje zbrisal vse živo, vse, kar se upira. In tudi v resnici je. Padlo jih je več kot dve tretjini, drugi so se razbežali. V svobodo je vkorakal z eno samo desetino. Polki, divizije, brigade in bataljoni, vse je bilo daleč. In vendar je bilo vse njihovo. Osvojili so prazno deželo. Skoraj vsi, s katerimi je v hosti preživel zadnji dve leti, so padli. Vsaka smrt je vzela del njega samega. Na koncu je bil živ, a onemela soha. Ni zmogel veselja, dopovedoval si je, da je vsega konec, a se ni uspel prepričati. Mrliči so ostali v njem in nosil jih je s seboj še dolgo v mirni čas.

Tako vztrajno in prepričljivo jih je nosil s seboj, da za druge ni imel oči. Čeprav jih je bilo na stotine, tudi na tisoče. To so bili oni, drugi, ki so mu dan za dnem stregli po življenju in na koncu mu ni bilo niti za hip žal, da so doživeli tako okrutno smrt. Da so jih gole prebadali z noži, jih z bajoneti suvali k jami in jih še napol žive zmetali vanjo. Ne, njihove usode se ga takrat niso dotaknile. Kar se je zgodilo z njimi, je bila le posledica vsega prejšnjega. Kazen, maščevanje za prestano trpljenje, za izdajo, ker so služili tujcem, ker so dvignili roko nad svoj rod. Ni jih sovražil, zaničeval jih je. Čeprav so bili skupaj vso mladost in tudi še del vojne, tja do trinštiridesetega, potem pa so si postajali vse bolj tuji. Na koncu ni želel nobenega prepoznati. Hodil je mimo njih, kot da so tujci, v resnici so to tudi bili.

Da nimajo nič skupnega z njim, so pokazali tudi oni. Nihče ga ni ogovoril, nihče ni pričakoval, da bi mogel zanj zastaviti besedo, potegniti ga iz vrste, podariti mu življenje. Ločitev je bila dokončna, zgodila se je že zdavnaj prej in nihče ni verjel, da bi se v tem moglo kaj spremeniti. Tudi oni, če bi zmagali, ne bi ravnali drugače. Razlika je bila samo v tem, da niso zmagali. Bojna sreča jim ni bila naklonjena, bi rekli pesniki. Razumskih razlogov pa bi mogli naštetii celo vrsto.

Trideset let je moralo preteči, več kot trideset, da je v njih odkril ljudi. Postopoma in neopazno je nastajala sprememba. Zavedel se jo je, ko je bila dokončna. Tako dokončna, da ji ni poskušal oporekati. Vmes se je moralo zgoditi marsikaj, postopne spremembe, ki so se izmikale njegovemu vpogledu. Zato tudi nikoli ne bo zvedel, kaj jih je povzročilo. Je zbledel spomin? Podobe dogodkov so ostale, ostali so obrazi, vzdusje, ki ga je mogoče vsak hip obnoviti. Plast videnega in občutenega je ostala, zmanjšala se je občutljivost, bolečina se je utrudila. Prerasla jo je sivina vsakdanjosti, prekrile so jo naslage manj pomembnih doživetij. Čas je opravil svoje, pravijo. A čas sam ne obstaja, teče z njim in v njem. Čas je le prispodoba.

Zbledelo je sovraštvo, to zagotovo, to lahko prizna brez zadržkov. A še nikoli ni utegnil premisliti, kaj je pravzaprav sovraštvo. Sposobnost za nasilje nad drugimi, brez pomislov in obžalovanja, za ubijanje? Bogve, bog ve? Sam se ne zaveda nobene spremembe na tej ravni. Ničesar ne obžaluje, ničesar ne

bi želel spremeniti. Nikoli ni vzdvomil nad svojo preteklostjo, nikoli ni niti za hip pomislil, da bi se ji iztrgal. Dvom se je vselej nanašal na prihodnost. Tedaj ko je hotel vsemu obrniti hrbet, je razmišljal o Kanadi in o Avstraliji, a ko se je odločil, da ostane, mu ni bilo žal. Se je pač tako odločil.

Sovraštvo je izpuhtelo, utrudilo se je. Ob tem spoznanju je ostrmel sam nad seboj. Zato je bila zadnja pomlad tako moreča, navdajala ga je s tesnobo, žgala mu je dušo. Oči so ga bolele od zelenja, po katerem se je razgledoval, svetloba je bila ostra in napadalna, prebadala je oči in ga grizla po telesu. Večkrat je pomislil, če to ni v zvezi s srcem, a ga je doktor potolažil, da je z njegovim srcem vse v redu. Tesnoba, o kateri prijatelju ni pripovedoval na dolgo in na široko, se je potemtakem spočenjala v glavi, vsekakor v zgornjem delu telesa in ne brez zveze s srcem.

Blodil je po planjavah Virja, se potikal med njivami in se večkrat zatekel v gozd, iskal je kotichek, kjer bi se umiril, odpočil od peze življenja, ki se je bila nenadoma zgrnila nanj. Še nikoli poprej ni čutil, da je življenje tako boleče. Bolečče brez vidne rane, brez pravega vzroka. Lahko je strmel v tla ali se zaziral v daljavo, pred njegovimi očmi so oživele vse tiste jame, brezna, v katerih so izginili desetisoči, v nosnicah je čutil vonj aprilskih bitk, tik pred zmago, kjer so popadali skoraj vsi, ki so mu bili blizu. Boleči spomin se je razpredel tja do prve vojne pomladi. Videl je vse, ki jih je kdaj poznal in so umrli nasilne smrti. In prvič se je zgodilo, da ni več razlikoval med svojimi in onimi drugimi, ki so nekoč stali na nasprotni strani. Vsako smrt je doživel znova, bežno, a vse z enako močjo. Nepregledna množica obrazov in usod, ki sta jih pogoltnila vojni in povojni čas. Zavedel se je, da so bili prav vsi povezani z njim, nobenemu se ni mogel več odreči. Izginile so vse tiste razlike, ki so jih nekoč delile na dva tabora. V minulih desetletjih so se v njem neopazna razraščala nova in širša spoznanja. Nič ni bilo dokončnega, kot se mu je nekoč zdelo. Razlike, zaradi katerih so se medsebojno ubijali, so postajale vse manj opazne, prekrivati jih je začelo globlje spoznanje. To, kar je njih za vselej zaznamovalo in njihova življenja dokončno razmejilo, je s stališča zgodovine le pripetljaj, ki se s potekom časa vse bolj krči. Že sinovi in vnuki nekdanjih bojevnikov so ga razumeli po svoje ali mu preprosto obrnili hrbet, nerazumljivo hladni in neprizadeti. Razkrila se je brezbriznost, ki deli človeka od človeka, otroke od staršev, brate in sestre med seboj.

Tedne in tedne ga je spremljala bolečina in ves čas se mu je po glavi motala misel, ki se je utrjala iz globin motne zavesti: *Vsi, ki ste po temnih hostah zakopani*. Videl je njihove bele lobanje, prestreljene in polomljene kosti in za vsako lobanjo obraz enega od svojih mladostnih vrstnikov. In živo je čutil, da bi bil na mestu tega obraza lahko njegov lastni. In vsi so mu bili enako blizu, enakega obžalovanja vredni.

Je bil to obračun s svojim življenjem, spoznanje, da so bili vsi skupaj žrtvovani praznim ciljem. Ciljem, ki so bili tisti trenutek nadvse usodni in pomembni, a le za kratek čas. Nove generacije se obračajo k novim idolom, imajo svoje privide. Zgodovina jih ne zavezuje. Vsaka je ujeta v svoj privid sveta, a tega se zave šele, ko se postara.

Aleksander je brez pomisleka priznal, da ga razjeda razočaranje. Je tudi on razočaran, je bilo boleče občutenje pomladi tudi posledica razočaranja, ki ga doslej ni priznaval? Ali razočaranje pomeni tudi obžalovanje vsega, kar se je zgodilo? Obžalovanje preteklih dejanj, priznavanje zmote? Ne, prav gotovo ne. Ni bila zmota in ni kaj obžalovati. Vse, kar se je dogajalo, je imelo svoj vzrok, moralo se je zgoditi. Za nekaj globljega gre. Za smiselnost posameznega življenja in celih rodov. Za brezčutnost in nesmiselnost zgodovine same. Za prazno vero, da je mogoče kaj storiti, da žrtve lahko kaj spremenijo. Da ima sprememba svojo vrednost. Da je človeka mogoče odrešiti.

BESEDA O PESNIŠKEM SVETU JANEZA MENARTA

Ob pesnikovi petinšestdesetletnici

Janez Menart, iz Enciklopedije Slovenije

Ni naključje, da je poezija Janeza Menarta izjemno komunikativna. Pesnikov interes se namreč ne končuje znotraj njegovega intimnega sveta; tudi kadar izpoveduje svoja najbolj pretanjena čustva, je v zavestnem razmerju z drugim, njegova pozornost je usmerjena v posredovanje, mediacijo, v pretok spoznanj, v zaupljiv, nevsiljivo intimen, včasih tudi udarno poudarjen nagovor bralca.

Zato tudi ni naključje, da je poezija Janeza Menarta tudi formalno estetsko tako prečiščena z značilno večino pesniškega mojstrstva, ki obvladuje pretanjene skrivnosti besednega čarodejstva in ki tudi tedaj, ko se podaja na nova izrazna pota, išče sicer nov osebni izraz za enkratna doživetja, a ostaja pri tem v zanesljivih mejah izbrušenosti in pretehtane dognanosti. Doživljajski svet Janeza Menarta je vedno prečiščen, sublimiran, preoblikovan, transfiguriran na višjo raven, ki na njej v pesniško pregnantni dikciji izreka svoj svet.

Pri Janezu Menartu bi zaman iskali kako neobvezno splošno naravnost, ki bi se izgubljala v konvenciji in znanih, modno udarnih spogledljivih pesniških obrazcih. V njegovi poeziji je značilno poudarjeno prav njegovo osebno, tako značilno in neponovljivo razmerje do sveta. Janez Menart je vedno on sam, prepoznaven, zvest svojim spoznanjem, svoji usodi, svojim pogledom. Tako razmerje je seveda zanesljiv znak notranje moči in se nikoli ne zateka v navidez tako varno, a votlo splošno orientacijo.

Seveda je individualno iskanje vedno pot v neznano. Janez Menart je radoživ, nemiren, vztrajno išoč, nepomirljiv z obrabljenimi resnicami, vedno hoče razkriti srčiko problemov, ki se z njimi srečuje. Ne, Janez Menart ne ve vnaprej za resnico, predaja se novim in novim podatkom, novim razgledom, njegovim nemirnim očem se razpirajo vedno nova obzorja, in ko se že zdi, da se mu je že razkril svet, se z novih, pogostoma presenetljivih vidikov osvetle nove pesniške pokrajine.

Janez Menart je neizprosno, do kraja zvest resnici, kakršna pač je lahko dostopna njegovemu preiskavajočemu pogledu. Ni tabujev, ni posvečenih, nedotakljivih mest. Janez Menart ne priznava nikakršnih »višjih« idej, ki bi opravičevala spregled in laži; zabeleži jih in imenuje direktno, pa naj zadevajo kogarkoli, tudi tako imenovano družbeno sfero z njeno ideologijo in filozofijo vred.

Menartov preiskavajoči, dosledno nepopustljivi pogled je značilen že za prvo pesem v *Pesmih štirih Jaz*: Zamišljeno me zro oči/ in vprašajo: Sem jaz res ti?« In pesnikov odgovor: »jaz sem le jaz, ki se mi zdi;/ in ti si jaz le za ljudi;/ a pravi jaz je dan za dnem/ uganka meni in ljudem.« Značilna Menartova poteza: zastavljati z vso ostrino vprašanja, na katera pogostoma ni odgovora.

Vendar, Menartova podoba se izrisuje postopoma, resda pogostoma posredno, v lirskem in epskem tkivu njegovih pesmi. Tu je njegovo razmerje do sveta in življenja zelo razvidno.

Znana je misel, da Janez Menart podčrtuje čiste vzgibe in namene, ki žive v človeku: njegovo usmeritev k skladnosti, smiselnosti, notranji polnosti. Tudi spomin mu s plemenito, zadržano melanholijo in z nostalgičnim ressentimentom oživlja vrednote otroškega sveta, tako

čistega in polnega osvajajoče poezije, svet velikih mitov in čarobnih pravljič, brezpogojne materinske ljubezni in tako zanesljive (čeprav varljive) varnosti (*Jesenski dan*). Nedvomno je tudi res, da je za Menarta zelo značilna resignacija, deziluzija, grenko, a možato zadržano razočaranje in bolečina, ko se idealne vrednote, ki jih nosimo v svojih prsih, razbijejo ob čereh vsakdanje prakse (*Zimska elegija*). Pogostoma se grenkim spoznanjem pridruži uporna ironija in celo sarkazem (*Kantonska pesem, Lady*). In vendar se Menart tudi zelo jasno zaveda usodnih blokad in zavor, ki so v samem človeku in ki ustvarjajo znotraj njega nasprotja in spopade, torej so konflikti v njem samem: »In vse, kar svetla misel zida v Čas,/ razdira in raznaša volčji jaz.« (*Polnoletnost*). Tako pa svet ni polariziran v pol svetlobe in teme, v negativno in pozitivno skrajnost, ampak v mnogo bolj zapletena razmerja.

Značilno je, da Menart pogostoma v isti pesmi združuje nasprotujoče si prvine in jih razpostavi v včasih diskretno, komaj nakazano konfrontacijo, z mnogo poetičnega raffinementa (*Na gori, Večerna pesem*), večkrat pa iznenadno, silovito in dramatično izostreno. Tako na primer v pesmi *Oko in leča* v asociativnih impresijah predstavi osvajajočo lepoto sveta in dekleta, a naenkrat vstopi v ta skoraj neresnično čarobno svet senca križa, zanesljive prispodobne neizmakljive človekove končnosti. V *Pregledu* je navzoča osvajajoča milina in neubranljiva mikavnost ljubljene, a naenkrat rentgenski posnetek opozori na še druge razsežnosti našega življenja. V *Vsegamogočnosti* igrivo očarljivost petletnega dekletca zaznamuje nogica v protezi in stavlja z vso ostrino pod vprašaj višjo smiselnost sveta in njegove globlje pravičnosti. Ta ambivalenca, ki jo Menart izjemno učinkovito zaostre in združuje znotraj posameznih pesmi, ustvarja značilne dramsko zaostrene napetosti, ki silovito razgibavajo notranji stroj pesmi. Svet je zdaj v sami srčiki nevsiljivo »problematiziran«, čeprav se večkrat kaže tako trdno zanesljiv in lep in ga zna Menart v presenetljivo skopih, zanesljivih črtah ali pa tudi v razkošnih, skoraj baročno bogatih stilnih kaskadah predstaviti: v resnici je hkrati pogostoma tudi ogrožujoč in nevaren.

Nevaren tedaj, kadar najmanj pričakujemo. Kadar smo uspavani z lepoto sveta, se nam lahko pokaže njegov dvojni obraz. Celot svetloba, v poeziji tako pogostoma prispodoba življenjskega vzgona, osrečujoče življenjske radosti, element, ki presvetljuje s svojo žarko silo svet in življenje, se lahko sprevrže v zavrtno, kruto uničujočo moč, ki zaznamuje bitja s smrtjo. Ko jim obeta najvišji vzpon življenjske afirmacije in potrditve, pokaže svojo skrito dvojno naravo: v trenutkih najvišjih obetov jih potegne v brezno krute, neizmakljive smrti.

Sugestivno, z osupljivo baladno konciznostjo prikaže Menart v pesmi *Vešče* dvojno naravo svetlobe. Vešče »iščejo skrivnih, neznanih poti/ k cilju, ki z maónskim sijem žari«. S svetlobo se žele spojiti, združiti kot slutnjo najvišjega zenita, trenutkov najvišjih samouresničitev, a vstopijo v nepopustljiva mrtvaški ples, v samouničenje, da se potrdi absurdnost položaja, ko s svojimi najglobljimi intencijami izzovejo lastno smrt: »v luč zaletate se, a spet zažele/ bliže in bliže, prav k bistvu luči,/ k satanski nitki, ki v steklu žari.«

Janez Menart vstopi celo v svet totalnega absurda, popolnega izničenja življenja, izbrisa vsega, kar je živega v vesolju. Tudi ta perspektiva je lahko realna in Menart jo v svoji viziji predstavi v njeni grozljivi razsežnosti tako nazorno, da zaživi njena brezčutna, ledena hladnost v podobi neizprosno mrtve resničnosti (*Apokalipsa*). Vsekakor pesem,

izjemno pretresljiva, poetski marche funèbre mrtvemu svetu.

Menartova misel se pogostoma srečuje s človeško končnostjo. A tudi v njeni absurdni tragičnosti odkrije možnosti. Vztrajati, sprejeti usodo in smrti s ponosom poraženca, ki izpričuje svojo vrednost v sprejemanju poraza. Priznati poraz in ga tako premagati. Sprejeti ga dostojanstveno, možato. Potem lahko z zrelo odgovornostjo, molče opravimo nalogo, ki nam je usojena: »V medli zarji nova cesta,/ vsa z granitom tlakovana. / Kocke, kocke, kocke, kocke,/ konec kock in tla zorana./ Sèm privedejo te kocke,/ ki jih čutiš pod nogami./ Svoje kocke bomo vbili,/ drugi pridejo za nami.« (*Nova cesta*).

V temni senci smrti je lahko celo trenutek dragocenejši, življenje intenzivnejše: »In Biti je edina vredna stvar/ in svet je lep tembolj, ker je minljiv,« (*Krik*).

Zdaj sprejme Menart svet v njegovih realnih okvirih, v tistih možnostih, ki jih vsebuje: »in sreča je, da je pred mano pot,/ in to, da vem, da slast je v tem, da grem.« (*Vzpon*).

Menart odkriva svoje možnosti v svetu drugih, v čim bolj razčlenjeni mreži odnosov je tudi njegov svet bolj razčlenjen in notranje poln. Široka obzorja, bogastvo mnogoštevilnih odnosov, dejaven, tvoren odnos do življenja ali kot pravi sam v skoraj programsko voluntaristični pesmi *Hočem*: »hočem na splavih besed/ skoz tajno spletena porečja teles/ in v blazne, pošastne skrivnosti sonc/ in v daljni, jekleno betonski svet/ in v tiho poletno šumenje dreves/ na svatbo pikapolonc.« In še: »luč v moji sobi/ ugasne,/ kadar ugasne svetilka na cesti«.

Sploh je Menartovo razmerje do sveta izjemno živo, nemirno, dejavno. Tudi intelektualna vprašanja zanj niso abstraktna, odmišljena umovanja, ampak eksistencialno vznemirljiva: določajo mu njegov osebni položaj. Poslednja vprašanja vznemirljivo segajo v njegovo intimno sfero, v območje torej, ki je temeljnega pomena za njegov obstoj. Menart z nepopustljivo odločnostjo vstopa v prostor »končnih« vprašanj, a kljub vztrajni volji ne najde zanesljivih dokončnih odgovorov. Njegov um skeptično ne pristaja na znano, odkriti hoče popolno resnico. Z različnih vidikov si zastavlja vprašanja; na poti v nove, neznane predele je vedno več vznemirljivih zakajev in hkrati tudi spoznanj, ki pa niso pomirjajoča, vseobsegajoča resnica. Menartov um ne pristaja na nejasnosti in nedorečenosti, a muka v popolnost stremečega duha je, da vedno znova naletava na meje, ki ga vržejo nazaj na izhodišče, v kopico vročično zastavljajočih se večnostnih vprašanj, ki trkajo s svojo navzočnostjo in izzivajo um, a nanja ni nikoli zares zanesljivih, trdnih odgovorov (*Dvom, Zadnja vprašanja, In če... Molitev*).

Menartova človeška zavzetost in angažiranost je močno razvidna tudi v njegovem razmerju do tako imenovane družbene, nadosebne problematike. Menartov »objektivni« svet ni nekaj zunaj pesnika; je prav tako njegova intimna vsebina, zato tudi pesmi s »predmetno« tematiko prav tako žarčijo dragocen intimni fluid, ki ga lahko porodi samo neposredna intimna zavzetost. Pri Janezu Menartu ni dualizma, ni dvojnosti, ki bi lahko določala meje notranjemu in zunanjemu svetu. Svet pri Menartu je združen, spojen, enovito izoblikovan, in tudi ko imajo njegove pesmi »fabulativno«, snovno razgibano epsko zasnovo, je prav tako razvidno opredeljen njegov intimni credo, ki določa notranji ustroj pesmi. Epski zaris se pri Menartu najraje razmahne v njegovi upodobitvi kmečkega življenja in pri ekskurzih v zgodovinsko preteklost.

Svojevrstno plemenita, zadržana melanholija je značilna za Menar-

tove pesmi, ki slikajo kmečko življenje. Visoka pesem in hvalnica kmetu so. Menartu se razodeva prvinski, avtentični kmečki svet, ki živi v skladu z naravo, neponarejeno in pristno, iz vzgibov, ki so po meri sveta, v skladu z najglobljimi, prikritimi snovanji narave same. To je svet, ki ne razmišlja o morali, a je etično čist, uravnotežen, pobožno vdan in podrejen tajnam, vsebovanim v življenjskih menjavah. Kmet se jim neopazno prilagaja in živi tako naravno kot narava sama. Do kraja pošten je njegov odnos do sveta in dela in nikjer ni prostora za špekulantske konstrukcije, za varljivo slepomišljenje: zemlja je nepodkupljiva in samo pošteno delo lahko obrodi sadove. In v ta svet vdirajo po vojni ideološke doktrine, ki si v imenu višjih ciljev podrejajo in načenjajo ta posvečeni svet, lomijo ustaljena, v vekovih preizkušena spoznanja, izzivajo tragična nasprotja, spopade in konflikte, ki v njih tone v pozabo v elegično tragičnem občutju svet tradicije, svet utrjenih vrednot.

Prav tako je za Menartove pesmi, ki posegajo v zgodovinsko preteklost, značilna svojevrstna tragična razsežnost. Tudi zanje je značilna dramatična antiteza: lepota sveta, lepota življenja in usodne zmote, ki vodijo v absurдни vrtinec (samo)uničenja.

V pesmi *Arc de Triomphe* ob pogledu na veličasten slavalok in velika gesla *liberté égalité fraternité*, ki so izraz stremljenj največjih človeških duhov, oživlja v rezki antitezi še druga resnica tedanjega časa: v velikih krvavih spopadih, osvajalnih in nesmiselnih, je skrito toliko človeških tragedij, toliko nepopravljivih krivic in neizbrisnega trpljenja, da so se zanosne misli sprevrgle v svoje nasprotje in razkrile slep, do kraja absurden vrtinec človeškega (samo)uničenja.

Tudi v pesmi *Droh* oživlja rafinirana asociativna mreža slikovit, razgiban preplet sedanosti in preteklosti. Impresivne so slike avtomobilске vožnje skozi zimsko pokrajino Koroške, v njih pa ožive nekateri veličastni pa tudi usodni trenutki naše preteklosti. Karantanija: veličasten vzpon državnosti in velike zavezujoče vizije: *Pravdo brany*. A tudi usodna navzkrižja naše zgodovine in človeka v njej: *Eče bi ded naš ne segrešil...*

V epskih podobah preteklosti se srečujemo z Menartovo oblikovalno močjo, ki suvereno, z nekaj značilnimi črtami zarisuje velika zgodovinska platna. S smislom za bistveno ustvarja značilen kolorit časa in poustvarja atmosfero preteklosti, hkrati pa spretno sooča preteklost s sedanostjo. Sedanost zanesljivo priča, da zgodbe preteklosti niso mrtva, neponovljiva zgodovina, ampak da segajo v naš čas in da v njih prepoznavamo tudi resnico naših dni.

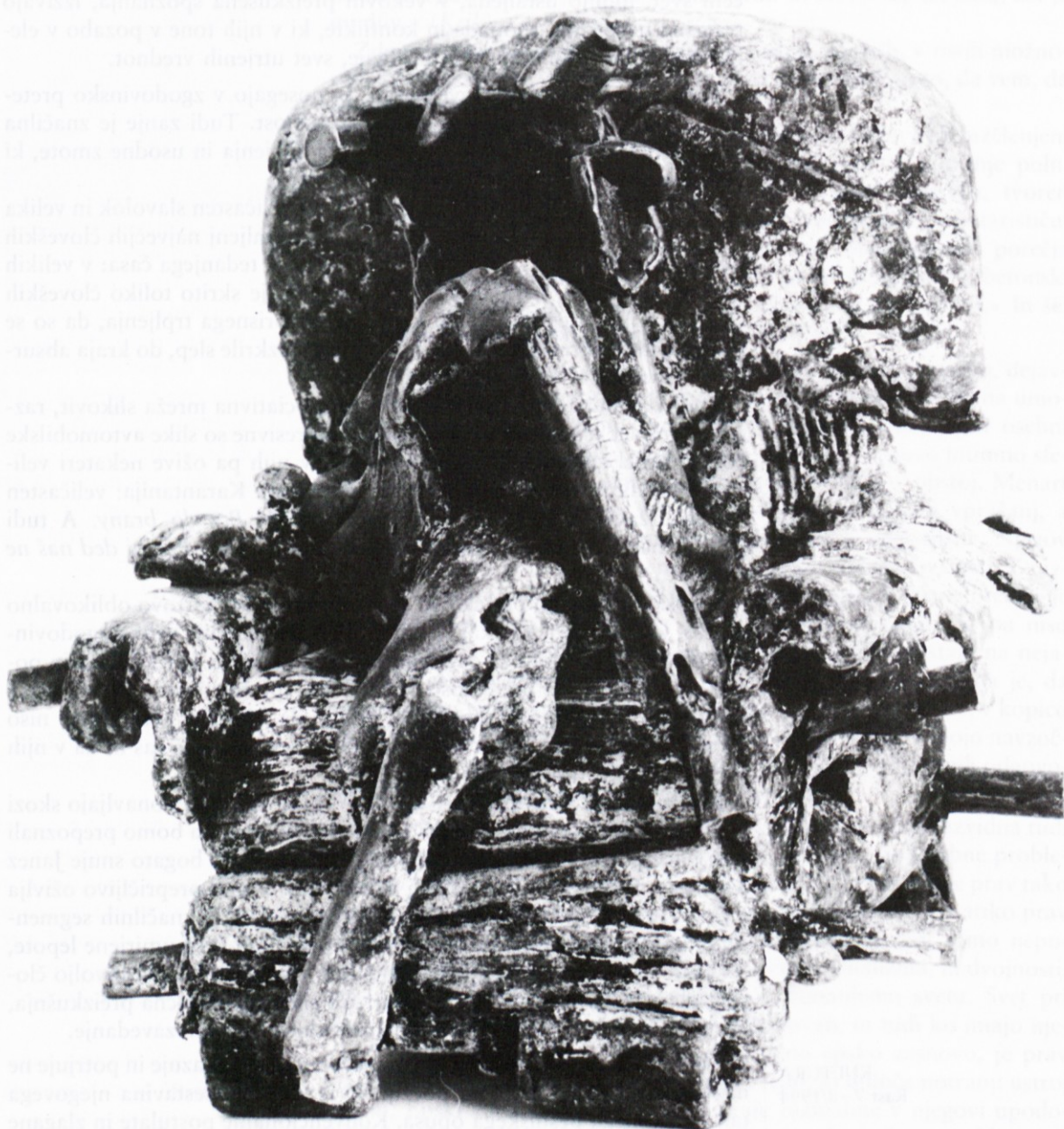
Kot zgovorne arhetipe, kot »zgodbe«, ki se vztrajno ponavljajo skozi zgodovino in so stalnice našega dejanja in nehanja, pa bomo prepoznali tudi barvite, poetično tenko brušene pesnitve, ki jih bogato snuje Janez Menart v *Srednjeveških pridigah in baladah*. V njih prepričljivo oživlja našo preteklost petnajstega in šestnajstega stoletja v značilnih segmentih, z bogastvom žanrskih slik, polnih poetičnega žara umirjene lepote, a hkrati tudi tako pretresljivih v zadržani človeški bolečini zavoljo človeških tragedij; sprožala jih je naša tako silovita, a mučna preizkušnja, ki nas je vodila v vse bolj razvidno narodnostno samozavedanje.

Menartova radikalnost, ki ne priznava meja, se izkazuje in potrjuje ne nazadnje v njegovi satirični poeziji, ki je značilna sestavina njegovega tako obsežnega pesniškega opusa. Konvencionalne postulate in zlagane vrednote načenja z neustavljivo skepsjo in žgočo ironijo; njegovemu dosledno svobodnemu duhu ni »posvečenih« zapor in preprek; v imenu

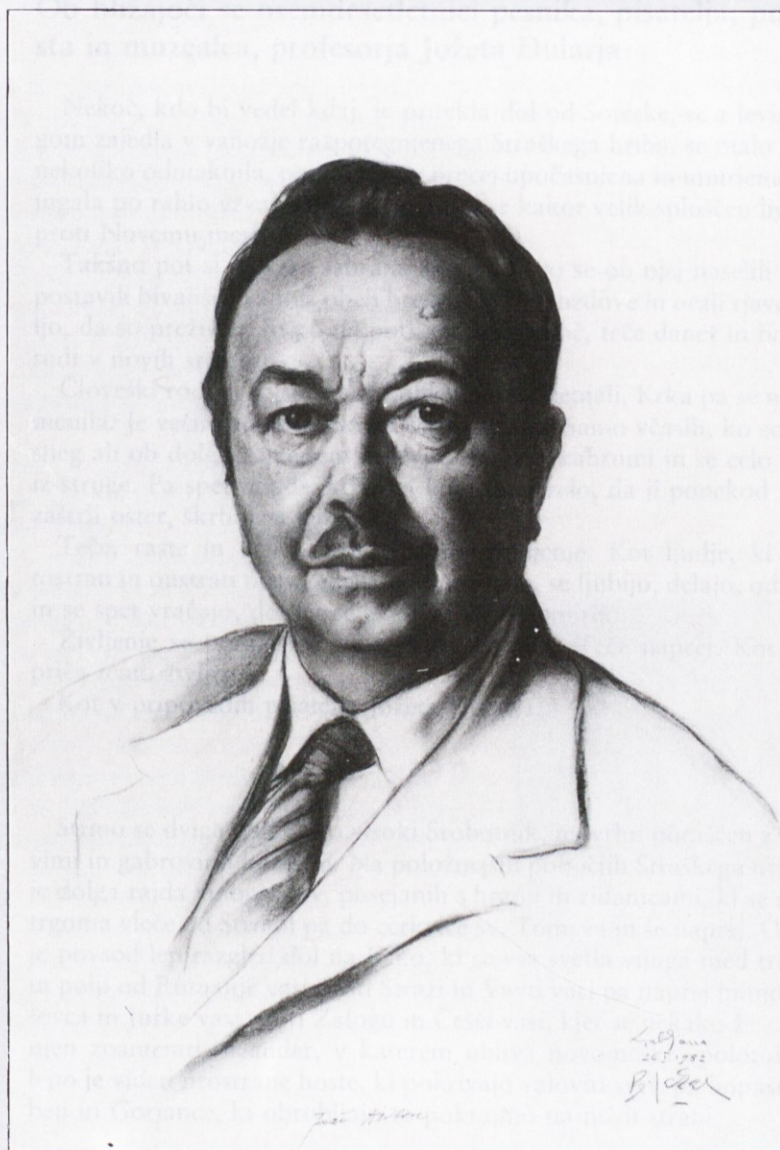
Marian Brezovar
BESEDA O PESNIŠKEM SVETU
JANEZA MENARTA

svoje individualne svobode imenuje stvari take, kot se razkrivajo njegovemu prodornemu pogledu. Najvišja vrednota mu je tudi tokrat njegova notranja svoboda, ki je, kot sicer nasploh v njegovi poeziji, temelj nepotvorjene, osvajajoče avtentike. In tudi v satirični poeziji preizkuša Janez Menart kot zanesljiv indikator življenje do kraja, do samega roba, da bi se tako razkrila nepotvorjena resnica. V tem pa je enkrat, neponovljivo dragocen fluid njegove poezije.

Janez BOLJKA: Figura v naslonjaču,
bron, 12 x 13,0 x 10 cm, 1979

RAST – L. V,
ŠT. 7–8 (29–30)
DECEMBER 1994

Jozo Tular

III

NAŠ POGOVOR

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

Ivan Zoran KRKA BO ŽIVELA NAPREJ

Ob bližajoči se osemdesetletnici pesnika, pisatelja, publicista in muzealca, profesorja Jožeta Dularja

Nekoč, kdo bi vedel kdaj, je pritekla dol od Soteske, se z levim bregom zajedla v vznožje razpotegnjenega Straškega hriba, se malo naprej nekoliko odmaknila, potem pa, že precej upočasnjena in umirjena, zavijugala po rahlo vzvalovljeni ravnini, ki se kakor velik sploščen lijak širi proti Novemu mestu.

Takšno pot si je Krka izbrala, še preden so se ob njej naselili ljudje, postavili bivališča vzdolž obeh bregov, krčili gozdove in orali rjavo zemljo, da so preživeli. In po tej poti je tekla nekoč, teče danes in bo tekla tudi v novih stoletjih.

Človeški rodovi so se že nič kolikokrat zamenjali, Krka pa se ni spremenila. Je večno stara in hkrati večno mlada. Samo včasih, ko se otopi sneg ali ob dolgotrajnejšem deževju, naraste, zahrumi in se celo razlije iz struge. Pa spet upade, kdaj pa kdaj tako zelo, da ji ponekod iz dna zastrli oster, škrbinast lehnjak.

Teče, raste in usiha. Kot človeško življenje. Kot ljudje, ki živijo tostran in onstran njene zelene vode, rastejo, se ljubijo, delajo, odhajajo in se spet vračajo, dokler se za zmerom ne umirijo...

Življenje se poraja in usiha, Krka pa teče. Teče naprej. Kot nema priča temu življenju.

Kot v pripovedih pisatelja Jožeta Dularja.

* * *

Strmo se dviga nad Krko visoki Srobotnik, na vrhu poraščen z bukovimi in gabrovimi hostami. Na položnejših pobočjih Straškega hriba pa je dolga rajda vinogradov, posejanih s hrami in zidanicami, ki se nepretrgoma vleče od Strmol pa do cerkvice sv. Tomaža in še naprej. Od tam je povsod lep razgled dol na Krko, ki se vsa svetla vijuga med travniki in polji od Rumanje vasi proti Straži in Vavti vasi pa naprej mimo Hruševca in Jurke vasi proti Zalogu in Češči vasi, kjer se nekako že začenja njen znameniti meander, v katerem obliva novomeški »polotok«. In lepo je videti prostrane hoste, ki pokrivajo valoviti svet, pa kopasti Ljubljen in Gorjance, ki obroblijo to pokrajino na južni strani.

Rojstna hiša Jožeta Dularja v Vavti vasi

NAŠ POGOVOR
Rast 7–8/1994

Straža in Vavta vas stojita vsaka na svojem bregu. Kakor sestri sta, skoraj dvojčici. Saj je med njima le Krka, nad njo pa se vzpenja betonski most, ki ju spaja. Malo niže pregrajuje njene vode poševen kamniti jez, na koncu katerega je na vavtovški strani opusteli mlin in nato še opustela žaga. Veliko mlinsko kolo stoji že nekaj desetletij.

Kako se je tod vse spremenilo! Vavta vas in Straža sta nekajkrat večji, kot sta bili, ko sta mlin in žaga delala še s polnim zagonom. Straža je skoraj mesto, Vavta vas ne zaostaja veliko. Ljudi in hiš je več. Pa trgovin, okrepčevalnic, obrtnih delavnic je toliko, kolikor jih pod Srobotnikom še nikoli ni bilo. Le tako čudne, nedomače napise nosijo, kot da je tudi te kraje zajela nekaka okupacija. Starih kmečkih hiš skorajda ni več, ljudje so jih prenovili ali nanovo pozidali. Pa z avti se vozijo in menda je ni hiše, ki ne bi premogla takega vozila. Nekdaj pa še avtobusa ni bilo, le vlak, in ko tudi vlaka še ni bilo, so ljudje peščili ali se cijazili z vozovi. Tudi na dolge poti, na primer na romanja in kam bliže na žeganja.

Vse se je pomladilo, šlo naprej, le mlin in žaga stojita. In lezeta vase. Jez je še ostal in celo popravili so ga, da se še krčeviteje upira Krki. In voda se peni, ko se preliva čez jez, a menda še z večjo jezo, odkar ne poganja več velikega mlinskega kolesa. Pa bi ga še, ko bi ji le bilo dano! Saj je težko razumeti, da si dandanes celo na kmetih pečejo kruh iz kupivne moke, mlini pa stojijo in propadajo. Kot stori svoj žalostni konec vse, kar postane po sili razmer nerabno, odsluženo.

* * *

»Kdo je izbral ta kraj, kdo se je prvi spomnil, da je zgradil reko in speljal vodo v žleb in na mlinsko kolo?« razmišlja pisatelj in se ne more načuditi, kako preproste so včasih rešitve najbolj zapletenih stvari.

* * *

Odkar pomnijo ljudje, je bil mlin v Vavti vasi v rokah Dularjev, več rodov Dularjeve rodbine. Tisti, ki je začel mleti, je moral biti napreden, vsekakor razgledan mož. In seveda podjeten. Dularji pa so dejavnost še širili: sčasoma je ob mlinu začela delati žaga, imeli pa so tudi oljarno. Kajpak poleg kmetije, njiv, hlevov, gozdov in seveda trtja v Straški gori. Glas o njihovi podjetnosti in iznajdljivosti je šel daleč okrog.

Janez Trdina, ki je na svojih popotovanjih po Dolenjski videl in slišal marsikaj zanimivega in to tudi zapisal, je obiskal Dularjev mlin leta 1870. V enem njegovih zapisnih notesov iz tistega leta beremo, da je Dular izvrsten gospodar. »Ko je začel,« pravi dalje Trdina, »je moral še za svojo potrebo kupovati pšenico. Zdaj pa mu je prav mlin pomagal in v mlinu spet najbolj oljarija. Obenem pa pospešuje živinorejo in kmetovanje.«

Res, Dularji so bili rod trdoživih, podjetnih in vztrajnih mlinarjev, ki so se s svojo iznajdljivostjo povzpeli med prve vaške veljake. Pa ne samo veljake: zadnji med njimi si je celo pridobil fakultetno izobrazbo. To je bil Josip Dular, oče slovenskega pesnika in pisatelja Jožeta Dularja.

* * *

Josip Dular je bil torej prvi v rodovini vavtovških mlinarjev, ki je postal izobraženec z visokošolsko diplomo. Po maturi na novomeški

Pisateljevi starši Josip in Franja Dular

gimnaziji se je najprej šolal na Visoki eksportni akademiji na Dunaju. Ko je odslužil vojaščino, je študiral še pravo v Pragi. Svetovno vojno je preživel kot rezervni častnik na bojiščih na Tirolskem, nato pa skoraj dve leti kot vojni ujetnik v Italiji. Ko se je vrnil domov, k družini, je bil štiri leta ravnatelj Gospodarske zveze v Ljubljani. Nato je nekaj let preživel v Vavti vasi, pa se spet selil nazaj v Ljubljano, kjer je ostal v službi pri Papirografiji in se leta 1946 upokojil. Potem se je dokončno vrnil v domačo vas, kjer je vodil mlin in pomagal v domači zadrugi. Ko je leta 1958 umrl, bil je v triinsedemdesetem letu, so za njim žalovali žena Franja (roj. Čuk, doma z Idrijskega) in trije otroci: Jože, Fanči in Zlata. Mlajši sin Janez, ki je leta 1942 kot študent tehnike odšel v partizane, je umrl že leta 1947 za posledicami vojne.

Po smrti Josipa Dularja je mlin prešel v druge roke, saj ga je žena Franja prodala, sama pa živele še do leta 1963, ko so jo položili k možu v grob ob pokopališkem zidu farne cerkve sv. Jakoba v Vavti vasi.

* * *

Kako je vse minljivo!

Kosti vseh Dularjev leže v tisti težki rjavi zemlji. Mlin in žaga stojita, kolo se ne vrti več. Ko je mlin prešel v druge roke, ni bilo nikogar več, ki bi ga vodil, vzdrževal in popravljaval s tako ljubeznijo, kakor so dolga desetletja znali in delali Dularji.

Žage je po drugi svetovni vojni ustavila oblast, mline pa mlinarstvu nenaklonjeni časi. Pa je škoda, saj so šli po vrsti v nič vsi mlini v tistem delu Krke: rumanjski, vavtovški, volavški in novomeški. In življenje se je spremenilo. Malokdo še vozi mlet žito, a mora na pot kam daleč, kjer se mlinska kolesa še vrte ali pa mlinske kamne poganja elektrika. Ljudje namreč še sejejo pšenico in se potijo za pridelek, vendar pa zrnje raje prodajo ali pa z njim krmijo živali, če ni prave cene.

Nekdanji Dularjev mlin je prazen. Streha se je tu in tam že ušibila in komaj še nosi težko opeko. Vse pod njo se je zgrbilo vase. Siví in počasi trohni. Menda še pajkov ni več, da bi napredli nove pajčevine. Če v opuščeni hiši res ostane duh katerega od prednikov, si lahko mislimo, kako se počuti, da bi se v mlinu vsaj kaj zganilo, zavrtelo! Pa vse tako žalostno miruje!

Življenje in navade mlinarjev so tod le še spomin. A tudi spomin sčasoma zbledi. Potem pa se zdi, da tistega, česar ni več v spominu, nikoli ni bilo. To je kot bolečina. Če bolečina prehitro mine, jo prehitro pozabimo. Je to dobro? Morda slabo. Kdo bi vedel?

Dularjev mlin in žaga v Vavti vasi

Jože Dular je še vedno rad prihajal v Vavto vas, kjer je živela njegova mlajša sestra. In seveda rad obiskoval osameli mlin.

Tako so ga vaščani dostikrat videli, kako je hodil ob Krki in se vsakič ustavil tudi pri mlinu. S svojim vnučkom Matevžem. S ceste sta zavila na grabljice in nato še na kamenit opornik. Varno je fantiča prijel za roko in potem sta gledala. Mali se ni mogel načuditi Krki in velikemu mlinskemu kolesu. Njegovega starega očeta pa je vedno znova trpko spreletelo, ko je videl in občutil to minevanje. Nič ni ostalo od njegovega rojstnega doma in tudi mlin vedno bolj propada. Zapuščeno veliko kolo se bo vsak čas sesulo vase. Ko pa čas nezadržno teče in razjeda. Vse, čemur se ne upre človek.

In ljudje so skoraj spoštljivo pozdravljali tega človeka, ki sicer živi v Metliki in piše knjige. Ki je tako zanimivo pisal o račji kugi v Krki pa o razprtijah v njihovi vasi pred sto leti. In o starem Bavdezu, ki je kopal jame mrličem in naredil lesenega petelina na strehi... Pa kako je pisatelj po obrazu podoben svojemu očetu! Ko bi bil oče še živ, bi ju človek kar zamenjal...

* * *

Morebiti se je Jože Dular prav tisti trenutek dokončno odločil! Če že nima moči, da bi se temu propadanju uprl ali ga vsaj zaustavil, pa se zagotovo lahko zoperstavi pozabi, ki grozi, da bo izničila še tisto, kar je ostalo v spominu. A to bo storil z besedo, s pisanjem. Ohranil bo spomin na starše, deda, pradedu, na vse tiste, ki so se trudili in zgradili to, kar zdaj čas tako neprizanesljivo razjeda in uničuje. Mora to storiti, ker ga zavezujejo mrtvi in ker ga k temu sili notranja nuja — pisateljska dolžnost.

In je napisal roman — družinsko kroniko *Krka pa teče naprej*. Svoje najdaljše pripovedno delo. Že tretjo knjigo, ki je imela v naslovu Krko.

Prvi dve je izdal štiri desetletja prej.

Krko pa je našla v naslovu še ena leposlovna knjiga. Tista, ki je izšla po romansirani družinski kroniki. A o tem več kasneje.

Prvič pa je začela Krka teči skozi Dularjevo pripoved v dijaški zgodbi Študentje ob Krki, ki je v nadaljevanjih izhajala v Mentorju, in sicer v letniku 1937/38.

Hiša v Vavti vasi, kjer je Dular preživel mlada leta

Vsega je o Krki Jože Dular toliko napisal, da potem menda res ni čudno, če je o njem nekdo rekel, da ga je Krka urekla.

* * *

Jože Dular — nižješolec v novomeški gimnaziji leta 1929

Luč sveta pa je Jože Dular zagledal 24. februarja 1915 v Vavti vasi. V zgodnjem dopoldnevu, ki se je trgal iz jutra na dan sv. Matije. Vseokrog je še ležal sneg, bilo je mrzlo in ni še nič kazalo, da bo ta ljudski svetnik vreme kaj obrnil. Sveti Matija, pravijo, led razbija, če pa ga ni, ga naredi. Na svet pa je Jože prišel kot prvorojenec.

Očeta ni bilo doma. Bil je v avstrijski vojski in takrat že rezervni poročnik. V Pulju je čakal, da ga premestijo na fronto. Prva svetovna vojna se je takrat že močno razplamtela, smrt pa je na obeh straneh pokosila na tisoče mladih fantov in mož. Ko se je oče vrnil s šestletnega vojskovanja in iz italijanskega ujetništva, je bil sin že skoraj gođen za šolo.

V rojstni vasi je Jože preživel samo prva leta, le toliko pomladi, da je tam začel obiskovati osnovno šolo. Obiskoval pa jo je vsega dva meseca, nakar se je družina preselila v Ljubljano, kjer je oče prevzel ravnanjstvo pri Gospodarski zvezi. Osnovno šolo je končal v Ljubljani, prav tako gimnazijo, ki pa jo je nekaj let obiskoval tudi v Novem mestu. Družina se je namreč začasno vrnila v domači kraj, pa se potem, ko je oče dobil novo službo, spet preselila nazaj v Ljubljano, tam preživela vojno in ostala še kako leto po njej, dokler se ni oče upokojil. Ko so se potem za stalno vrnili v Vavto vas, so bili otroci kajpak že vsak na svoji poti v življenje.

Jože se je v Ljubljani vpisal na univerzo, kjer je študiral slovenski jezik s književnostjo, primerjalno književnost, od tujih jezikov pa francoščino in češčino, in diplomiral. Na službo pa je moral še nekaj časa čakati. Vse do svojega devetindvajsetega leta. Takrat pa je bil že znan, uveljavljen književnik...

* * *

V ljubljanskih letih so se Dularjevi vračali na Dolenjsko, v domači kraj, v glavnem o velikih počitnicah.

»Vendar je bilo zame tudi to dovolj,« se spominja Jože Dular, »da mi je bila Vavta vas kar naprej v mislih in pred očmi. Predvsem Straški hrib z mnogimi zidanicami, hrami in Srobotnikom nad njimi, na drugi strani pa pisane njive, košenice in hoste s kopastim Ljubnom v ozadju. Pa seveda tamkajšnji ljudje, na primer veljaki in skromnejši ljudje, posebeži in drugi. Vsak s svojo posebno življenjsko usodo.«

V rojstno vas pa se že med vojno ni mogel več vrniti. Poleti 1942 so njegovo rojstno hišo — in še nekatere druge v Vavti vasi — italijanski vojaki požgali in porušili, z opeko in kamenjem pa zgradili bunkerje okoli svojega takratnega taborišča na straških njivah.

Vojna pa je odnesla tudi betonski most, ki se je vzpenjal nad Krko v Vavti vasi, le nekaj lučajev gor od Dularjevega mlina. V zrak so ga vrgli partizanski minerji in tako preprečili prehod okupatorski vojski. Eksplozija je bila tako silovita, da se je zemlja stresla daleč okrog in je s streh v Vavti vasi in Straži skenkljala prenekatera opeka pa tudi mnoge šipe so popokale. Po tistem so iz vode še dolgo štrleli odlomljeni kosi mostu kot nevarne ostre čeri. Po vojni so porušeni most za silo usposobili za prehod, tako da so ostanke mostu povezali z debelimi plohi.

Zgradili so tudi leseni most, ki pa ni dolgo zdržal. Nakar so prav tam postavili novega, železobetonskega. Upajo, da bo še dolgo služil, predvsem pa, da mu nikoli ne bo treba doživeti usode prejšnjega mostu.

* * *

Člani gimnazijskega literarnega krožka Krka v Novem mestu leta 1932. Od leve: Polde Povše, Ciril Fabjan, Vinko Beličič, Davorin Petančič, Stanko Kapš. Stoji: Jože Dular

Ali je bilo v mladosti Jožeta Dularja kaj posebnega? Sam pravi, da ne. Prav srečna pa tista prva leta le niso mogla biti. V hiši res ni bilo pomanjkanja in tudi sicer so stvari tekle brez velikih pretresov. A pogrešali so očeta. Njegov stol pri mizi je kar naprej sameval. Kdaj bo že konec te krute vojne, kdaj se bo oče vrnil?! Pa ga ni bilo do nikoder. Fantič pa je odraščal, in čim večji je postajal, tem bolj je bil radoveden. Sama znatizelnost ga je bila in kaj vse bi lahko vprašal očeta. Pa ga ni bilo. Saj ga še pri njegovem rojstvu ni bilo. (Le nekaj zatem se je na kratko oglasil pa moral spet na bojišče.)

Kasneje, ko je že hodil v šolo, je dostikrat posedal pri knjigah. Pa ne samo pri šolskih. Bral je vse, kar mu je prišlo v roke in kar je našel doma. »Vem, da je bila prva knjiga, ki sem jo poleg šolskih knjig vzel v roke, Navratilov *Vedež* iz leta 1848, potem pa mohorske knjige,« pravi. Rad je prebiral Gregorčičeve pesmi in Stritarjeve mladinske spise ter vneto listal po snopičih Grudnove in kasneje Malove *Zgodovine slovenskega naroda*. Samo branje pa ga ni potešilo. Že kot otrok je začel zbirati metulje, kamenine in rudnine pa najrazličnejše starine, tako star denar, stare predmete in stare knjige. Ko je prišel v Ljubljano, je ob nedeljskih dopoldnevih rad obiskoval muzej ali pa se odpravil na pokopališče k Sv. Krištofu, kjer je prebiral napise na starih nagrobnikih. Prepričan je, da ga je to oboje že takrat zaznamovalo, namreč literatura in muzejstvo.

* * *

Dar za pisanje je Jože Dular pač dobil z rojstvom. Najprej, in to še kar zgodaj, se je v njem prebudila pesniška žilica. Rad omeni, da je prvo pesem napisal že pri desetih letih, govorila pa je o snegu in zimi. Svojo prvo natisnjeno pesem je ugledal pri sedemnajstih letih, 1932. v Mentorju. Uredniku dr. Jožu Lovrenčiču je takrat poslal dvakrat po tri

pesmi, pa mu je od teh objavil kar štiri in mu v Pomenkih napisal spodbudne besede. Mladega pesnika je to opogumilo, da je vedno več pisal, objavljaj pa tudi v drugih revijah. Iz Mentorja je prešel k Mladiki in bil leta 1937 že med sodelavci Doma in sveta, kjer je za pesniški del revije skrbel France Vodnik. S pesmimi se je oglašal tudi drugje. Težav z uredniki ni imel, saj jim je pošiljal kar dozorele in dodelane verze, zato so mu skoraj vedno vse tudi objavili.

Nekako tako kot s pesmimi je šlo tudi z njegovo prozo, ki jo je začel pisati malo kasneje. Kratke zgodbe so mu tiskali najprej v Mentorju, potem pa še v Vrtcu, Mladiki, Obisku, Kresu, Mohorjevem koledarju, Domu in svetu ter drugod. Te zgodbe, zasnovane kot črtice ali novele, so od objave do objave opozarjale, da njihovega avtorja privlači zlasti proza, da je tako rekoč rojen pripovednik.

* * *

Vsak mlad avtor prej ko slej želi izdati svojo knjigo, saj se šele tako lahko prav predstavi javnosti in se hkrati uveljavi. Tudi Jožetu Dularju se je sčasoma nabralo toliko revialnih objav, da je smel upati na izid svojega knjižnega prvenca. Oklepal se je tudi misli dobrohotnega dominsvetovskega urednika dr. Tineta Debeljaka, ki je včasih kar resno zatrdil, da lahko pesnik začetnik upravičeno izda svojo zbirko, če so v njej vsaj tri dobre pesmi. Vendar pa tega mnenja Dular nikoli ni do kraja upošteval, ne pri prvi ne pri vseh drugih knjigah, ki jih je izdal. Še na misel mu ni prišlo, da bi v knjigo vtaknil kaj neprepričljivega, preohlapno povedanega, skratka, nedodelanega.

Možnosti za izdajo knjig pri založbah pa takrat niso bile prav velike, saj so uredniki dajali prednost hišnim, že uveljavljenim avtorjem, čeprav ti niso vedno blesteli, medtem ko do mladih niso gojili spodbujajočega zaupanja, kljub dobrim priporočilom. Če so torej mladi avtorji želeli, da njihove knjige, predvsem prvinci, izidejo, so pač morali ubrati drugačnna, čeprav bolj tvegana pota. To je pomenilo dvoje: da izdajo knjigo v samozaložbi ali pa si omislijo novo, lastno založbo. In prva Dularjeva knjiga je bila natisnjena in izdana prav v taki založbi.

Člani Literarnega kluba v Ljubljani leta 1940. Od leve sedijo: Jože Dular, Ivan Čampa, Bogomir Magajna, Cene Kranjc. Stojijo: Severin Šali, Jože Kastelic, Cene Vipotnik, France Novšak

Dular – pesnik Zvestih menjav leta 1941

Poleti 1939 je namreč pesnik in pisatelj Ivan Čampa nekaterim svojim literarnim vrstnikom – Francetu Novšaku, Severinu Šaliju in Jožetu Dularju – predlagal, da bi ustanovili literarni klub, ta pa založbo, ki bi bila svetovnonazorsko neopredeljena. Program naj bi temeljil na umetniški kvaliteti del, založba pa naj bi izdajala predvsem knjige članov kluba in jim tudi priskrbel primeren honorar. Zamisel se je zdela sprejemljiva, zato so klub in založbo takoj nato res ustanovili. Brž pa so ugotovili, da za uspešno delovanje ne bo dovolj četverica. Zato so že do jeseni tistega leta pritegnili v klub še Ceneta Vipotnika, Jožeta Kastelica, Ceneta Kranjca in Bogomira Magajno, leto kasneje pa sta se vključila tudi Jože Brejc, danes bolj znan kot Jože Javoršek, in Jože Vombergar, tako da je klub nazadnje štel deset članov. Usojeno pa mu je bilo razmeroma kratko življenje, prav tako založbi, saj ju zavoljo vojne že na začetku leta 1942 ni bilo več. Kljub najrazličnejšim težavam, ki so pestile založbo, pa ji je v poltretjem letu delovanja le uspelo natisniti štiri knjige. Med njimi je konec leta 1941 izšla tudi Dularjeva pesniška zbirka *Zveste menjave*.

V juliju 1942 so Italijani požgali Dularjevo rojstno hišo

Led je bil prebit in od Jožeta Dularja so pričakovali, da bo prej ali slej stopil pred bralce s svojo drugo knjigo, najverjetneje s proznim prvencom. – V revijah in drugih publikacijah je imel natisnjenih že toliko krajših in daljših pripovedi, da ni bil v zadregi, kaj naj uvrsti v knjigo. Poleg tega je prav takrat uspešno pisal nove zgodbe. Pričakovana knjiga pa je izšla šele čez dve leti. To je bila zbirka črtic in novel *Ljudje ob Krki* (1943). Kmalu se je pokazalo, da se s to knjigo začenja najpomembnejši del Dularjevega pisateljskega opusa: tisti del, ki na umetniški način odslikava življenje in usode ljudi ob Krki, predvsem pisateljevih sorojakov Vavtovčanov.

S prvo prozno knjigo pa je Dular tudi nakazal, da ga kot pripovednika bolj kot sedanjost zanima preteklost. Kako je teklo življenje in kakšne so bile usode ljudi v starih časih. Zgodba je postala samo zunanji okvir za tisto, kar ga je kot pisatelja resnično zamikalo. In to je bilo dogajanje z ljudmi, njihova moč in nemoč, tegobe in radosti, strah in stiske, uspeh in neuspeh, vzpon in propad. Tem ljudem je znal pogledati v oči in dušo, v srce in misli, povedati, kaj jih stiska v notranjosti. Črtice

Severin Šali in Jože Dular v ljubljanskem Tivoliju leta 1942

Dular – pisatelj knjige *Ljudje ob Krki* in romana *Krka umira* leta 1943

NAŠ POGOVOR
Rast 7–8/1994

in novele, povezane v zbirko *Ljudje ob Krki*, te »kmečke slike« z obrežja Krke pod Straško goro, so bile kljub temu le nekakšne študije za veliko pripoved o ljudeh ob Krki, za roman *Krka umira*, ki ga je Dular medtem napisal in izdal še isto leto.

Ta saga o Vavtovčanih, njihovem prizadevanju za pravico do račjega lova v reki in o nepričakovanem, čeprav naravnem koncu te pridobitne dejavnosti v začetku osemdesetih let 19. stoletja je tako s snovjo, ki je bila povsem nova, kot s privlačnim načinom obdelave takoj pritegnila bralce in vzbudila pozornost pri kritikih. Pri prvih je Dularjev roman hitro postal uspešnica, drugi pa so mu izrekli kar dovolj pohval in priznanj. Za pisatelja je bila ta knjiga pomembna tudi zato, ker je odkrila njegov veliki pripovedni dar. Dr. Anton Slodnjak je čez leta v svojem pregledu slovenskega slovstva med odlikami romana *Krka umira* še posebej omenil, da je Dular kot lirik dovzeten tudi za naravne, predvsem pokrajinske pojave in lepote, kar je sicer bila vseskozi značilna vrlina njegovega pisateljskega peresa. Lirsko vzvišeni opisi narave, polni sočnih metafor in ljudskih rečenic, pa so vgrajeni v pripoved tako, da je ne prekinjajo, prav nasprotno, njenemu toku in ritmu dajejo posebno žlahtnost.

* * *

Je pa bila do tega Dularjevega dela kar nekako dolga pot. V pogovoru, ki ga je imel z njim Stanko Janežič in je objavljen v zborniku *Dom in svet* za leto 1993, takole pravi:

»Pred zadnjo svetovno vojno mi je neki vaški lovec in ribič večkrat govoril o velikih krških rakih, ki pa so izumrli kmalu po letu 1880. Povedal je zanimive zgodbe o prepirih za to račje bogastvo – velike krške rake so pošiljali celo na dunajski cesarski dvor! – med glavnim zakupnikom in med drugimi vaščani, o žandarjih, ki so prestopnike preganjali v zapore, o zahtevani parcelaciji Krke in podobnem. Skratka: o življenju in napetostih med tedanjimi ljudmi ob Krki. Pripovedovanje se mi je zdelo zanimivo, pa sem sklenil, da bom o tem napisal daljšo zgodbo.

Vendar zgodbe nisem napisal, pač pa sem začel natančneje preučevati tisto dobo. Prebiral sem Bleiweisove Novice pa druge zgodovinske knjige, strokovno literaturo o rakih, se zanimal za rastlinstvo in živalstvo v Krki in ob njenih bregovih. To sem delal dokaj zavzeto, saj mi je dr. Joža Pogačnik, ki je bil tudi urednik mohorskih knjig, rekel, naj bi za družbo napisal večerniško povest o tem račjem problemu. Prišlo pa je drugače. Začela se je vojna in Mohorjevo družbo v Celju so Nemci zatrli, njeno tiskarno pa zasedli. Tako s povestjo o rakih takrat ni bilo nič. A sem se kljub temu spomladi 1942 lotil pisanja, dokler ni naslednje leto, decembra 1943, prišla v Ljubljani na svetlo kar zajetna knjiga.

Roman *Krka umira* je doživel še dve izdaji, obakrat pa ga je pisatelj, upoštevajoč dobronamerne pripombe kritikov, skrajšal in tako, kot sam pravi, izboljšal. Ob drugi izdaji leta 1963 ga je skrčil na poldrugo avtorsko polo, ob tretji izdaji leta 1992 pa ga je obtesal še za pol pole in mu dal bržčas končno podobo.

* * *

S službo ni šlo tako hitro kot z literaturo in s knjigami, akoravno tudi s temi, kot rečeno, ni šlo brez čakanja. Jože Dular je bil že znan in uveljavljen književnik – za sabo je imel že tri natisnjene knjige, preden si je

Jože Dular z ženo Silvo leta 1946

lahko začel služiti kruh s poklicem, za katerega se je izšolal. Prvo službo, mesto profesorja slovenskega jezika, je dobil šele februarja 1944, torej že devetindvajsetleten, in to na drugi državni realni gimnaziji na Rakovniku v Ljubljani. Za to je bil menda zaslužen dr. Tine Debeljak, ki je Dularja poznal kot marljivega sodelavca Doma in sveta in ga cenil kot književnika, pa ga je priporočil pri pristojnih. »Najbrž je uvidel, da bi jaz znal tudi dijakom kaj povedati in popravljati njihove zvezke,« pomodruje Dular zdaj, po petdesetih letih, in hudomušno skomigne z rameni.

Komaj pa se je na Rakovniku malo udomačil, toliko, da je dobil nove prijatelje, že se je končala vojna in prišle so nove naloge. Poleti 1945, po tistem, ko je izdal drugo pesniško zbirko *Trepetajoča luč*, so ga poslali v Domžale, kjer je na nižji gimnaziji poučeval na tečajih učence, ki so med vojno obiskovali nemške šole. Tam pa je ostal le nekaj mesecev, saj so ga že novembra dodelili na nižjo gimnazijo v Metliki. Na prosvetnem ministrstvu so mu sicer zatrdili, da gre v Belo krajino samo začasno in se bo že drugo leto vrnil v Ljubljano. Pa je Jože Dular kar ostal v Metliki. Za stalno.

»Takrat sem res mislil, da bo Metlika le ena mojih učiteljskih postaj, ne pa, da se bo zame tako usodno obrnilo. Pravzaprav pa sem imel srečo, da sem prišel med Belokranjce,« pravi.

Že naslednje leto je Dular v Metliki našel svojo življenjsko družico, domačinko Silvo Fuxovo. Medtem ko sta si z ženo ustvarjala dom in družino, se je moral otepati z načrti oblasti, da ga ne bi po enem letu poučevanja, iz Metlike poslali kam drugam. Zanj so namreč predvideli službovanje v Kočevju, kasneje pa na Jesenicah, v Grosupljem in nemara še kje. V deželici med Gorjanci in Kolpo pa se je že tako udomil in imel spletenih toliko vezi, da na kako selitev niti pomisliti ni hotel. Skoraj bal se je tega.

»Pa tudi domači oblastniki so se potrudili, da sem ostal v Metliki,« pojasni. »Za to so imeli dober vzrok, saj sem jim pričel ustvarjati Belokranjski muzej. Tako se je zgodilo, da so mi v šoli vedno bolj skrčevali službeno obveznost, dokler nisem polagoma docela prešel v muzejsko stroko. Še zlasti, ko sem opravil nekatere izpite iz muzeologije.«

Profesor v Metliki leta 1948

Prva leta po vojni je bilo v šolah marsikaj drugače, kot je zdaj. Takrat je Dular poleg vseh obveznosti na nižji gimnaziji v Metliki poučeval še v šestnajstih različnih tečajih. Največ slovenščino in ruščino. Tečaji so bili ob večerih, ob sobotah popoldne, spočetka tudi ob nedeljskih dopoldnevih. Poleg tega so profesorji in učitelji z dijaki v prostem času hodili na udarniško delo. Čistili so ruševine, tolkli gramoz, na njivah nabirali ržene rožičke, na krompiriščih iskali koloradskega hrošča. Ob tem so bile kar naprej obvezne proslave in sestanki pa še marsikaj drugega je bilo treba početi. A vse je šlo brez večjega godrnjanja – v tistih prismojenih časih, kakor jih imenuje Dular.

* * *

Pri delu v Belokranjskem muzeju
leta 1957

Kot vsaka stvar, ki se poraja prvič, ne zraste kar čez noč, tako tudi muzej ni nastal brez velike volje, trdega dela in potrpežljivosti ljudi, ki so se odločili za to dejavnost. Najprej pa so v Metliki jeseni 1949 osnovali muzejsko društvo, katerega glavna naloga je bila, da pripravi vse potrebno za ustanovitev muzeja. Za predsednika društva so izbrali Dularja, ki je, čeprav prezaposlen s šolo, tečaji in ljudskoprosvetnim delom, to nalogo kar z veseljem sprejel. Njegovo prirojeno zanimanje za vsakovrstne starine je zdaj dobilo nov smisel in tudi nov pomen. Člani društva so takoj začeli zbirati muzejske predmete in jih v poldrugem letu nabrali toliko, da so v Metliki lahko že 1. maja 1951 odprli prve zbirke Belokranjskega muzeja. Povedati je treba, da je bil Dular takrat že ravnatelj te ustanove, ki jo je potem vodil trideset let, vse do upokojitve leta 1981. Predsednik Belokranjskega muzejskega društva je prenehal biti leto poprej.

Odprtje muzejskih zbirk je pomenilo spodbuden dosežek, vendar pa so se tisti, ki so bili najbolj zaposleni s to dejavnostjo, zavedali, da je bil v teh prizadevanjih storjen šele prvi korak. Zato so delo nadaljevali, seveda udarniško, kot so mu takrat rekli. Na prostovoljnem, neplačanem delu je temeljilo vse, kar so počeli: od iskanja npvih prostorov do selitve zbirk v metliški grad, kjer se je Belokranjski muzej naposled za stalno udomil, do novega zbiranja muzealij in arhivalij, pa še drugih podobnih opravil. Obenem je muzejsko društvo postavljalo spomenike in odkrivalo spominske plošče pomembnim Belokranjcem ter se trudilo, da naredi kar največ za to, da bi šel glas o tej belokranjski dejavnosti, kakor tudi nasploh o Beli krajini in njenih ljudeh, čim dlje v svet. Muzej, ki se je organizacijsko, programsko in vsebinsko vedno bolj izoblikoval, pa je kasneje prevzel skrb še za druge zbirke, ki so nastale po Beli krajini. Tako je v Metliki bdal nad Ganglovo spominsko zbirko in Slovenskim gasilskim muzejem, v Semiču skrbel za krajevno muzejsko zbirko, v Vinici pa za rojstno hišo pesnika Otona Župančiča. Poleg tega je imel muzej dolgo časa pod svojim okriljem tudi spomeniško varstvo. Če upoštevamo, da je ustanova dobila prvega strokovno usposobljenega človeka šele leta 1973, lahko rečemo, da sta tako muzejsko društvo kot tudi muzej opravila res veliko in pomembno delo.

Največje zasluge za to, da sta muzejstvo in vse z njim povezano delo žela tako lepe sadove, ima prav gotovo Jože Dular. V muzejskem društvu in muzeju je vseskozi delal prizadevno in s srcem, predvsem pa vestno in natančno. A tudi več, kot so od njega pričakovali.

Čim bolj pa je Dularja muzej pritegoval in čim bolj je moral biti na voljo še drugim zadolžitvam, tem manj časa mu je ostajalo za leposlovje. Pravijo, da ne more nihče hkrati služiti dvema gospodarjema, kar

Ivan Zoran
KRKA BO ŽIVELA NAPREJ

pa za Jožeta Dularja skoraj ne velja. Čeprav ga je že muzejska dejavnost sama čezmerno zaposlila, so ga bremenile še druge najrazličnejše reči in mu jemale čas. Saj je bil tako rekoč povsod zraven, kjerkoli se je kaj kulturnega pa tudi drugega pripravljalo ali dogajalo po Beli krajini. In skoraj ni znal odreči pomoči. Prosili pa so ga marsikje in za marsikaj, tako da je imel na primer leta 1964 več kot trideset najrazličnejših uradnih zadolžitev ali funkcij. Pa se ni nikoli počutil kot »obešalnik za funkcije«. Kar je sprejel, je vedno tudi opravil, in to dobro.

»Zame je bilo morda takrat pomembno, da sem za lep čas odrinil leposlovje v kot in da sem pričel pisati članke in knjižice s področja belokranjske zgodovine,« pripoveduje Dular. »Vsega je izšlo kar dvajset publikacij. O Metliki, Adlešičih, Semiču, Vinici pa o obeh muzejih v Metliki, raznih društvih, pomembnih belokranjskih ljudeh in drugem.« Sestavljati je bilo treba muzejske in turistične vodnike, prospekte, biltene itd. Seveda je tudi to naredil on, sam. »Sicer je tako pisanje človeku jemalo čas, a potrebno je bilo to takrat,« še pristavi.

* * *

Na etnološkem delu v Adlešičih leta 1960

NAŠ POGOVOR
Rast 7-8/1994

Kar precej člankov o belokranjski preteklosti je Dular objavil v Dolenjskem listu in njegovih prilogah. Kot eden prvih in rednih honorarnih sodelavcev tega pokrajinskega tednika je v njem priobčil nešteto zapisov tudi o belokranjski sedanjosti. Pisal je tako rekoč o vsem, kar se je od časa do časa zgodilo količkaj pomembnega v Beli krajini, mimogrede pa povedal marsikaj zanimivega tudi o ljudeh v tej deželici. Največ snovi za take zapise je seveda dobil v Metliki, kjer je bil često sam sredi dogajanj ali blizu njih. Če je le utegnil, se je ozrl tudi po obrobju, po drobnih in navidežno nepomembnih rečeh, ki pa včasih usodno vplivajo na življenje. Ker je znal dobro opazovati in poslušati, je vedno našel kaj zanimivega za pero. Vsaj za nekaj vrstic, tu in tam pa kar za celo zgodbo. Tudi drugo je vplivalo, da je sedel za pisalni stroj in tipkal za Dolenjski list. Na primer smrt znanega meščana, visok življenjski jubilej pomembnega belokranjskega rojaka in podobno. Zmeraj se je kaj našlo, za časnik pa je bil vsak drobec dobrodošel.

V tem našem življenju pa se dogajajo, hvalabogu, tudi take reči, da nam ni treba imeti kar naprej samo resnega ali celo neprijazno skremženega obraza. Vesele, vedre in kaj smešne prigode se primerijo dan za dnem mnogim ljudem v mnogih krajih. Tiste o znanih in pomembnejših ljudeh gredo hitro na pot in od ust do ust. Jože Dular jih je na obeh straneh Gorjancev prestregel za celo zbirko. Primerno jih je obdelal, tej ali oni dodal še malo popra ali soli in jih pred meseci začel objavljati v Dolenjskem listu. Vsak teden tri do štiri. In kateri časnik ne bi bil vesel anekdot in prigod iz domačih logov, kjer »vsi vse poznajo«?

Dular ob svoji petdesetletnici v krogu dolenjskih, posavskih in belokranjskih muzealcev v Novem mestu. Sedijo od leve: Janko Jarc, Silva Dular, Jože Dular, Stanko Škaler, Janez Golob. Stojijo: Severin Šali, Slavka Ložar, Angela Mihelčič, Ivan Drobnič, Tone Knez, Tončka Kurč

* * *

Vsega tega raznovrstnega pisanja za Dolenjski list se je Jožetu Dularju v več kot štiridesetih letih nabralo za nekaj debelih knjig. Kdo drug na njegovem mestu bi brž razglasil, kako veliko in pomembno življenjsko delo je opravil in nihče mu ne bi mogel odreči priznanja. Dular pa samo skromno pravi, da je to delal, ker je pač bilo potrebno kaj napisati tudi o vsakdanjih rečeh. Morebiti ga je v notranjosti celo pomirjevalo, ko je spoznal, da tako pisanje, četudi je samo za dnevno rabo, nečemu le služi. Koliko vsega bi sicer za vedno potonilo v pozabo, če ne bi o tem sproti pisal.

Ivan Zoran
KRKA BO ŽIVELA NAPREJ

Ali naj je bilo pisanje takih in drugačnih člankov pa prospektov, vodnikov, biltenov in drugega, s publikacijami vred, še tako potrebno in koristno, pa Dularja ni moglo zadovoljiti. Povsem že ne. Ne nazadnje zato, ker to, kar je počel, ni bilo leposlovje in ni moglo enakovredno nadomestiti njegove poezije in proze. Komaj je čakal, da je spet posegel v kot z odrinjenim leposlovjem — z osnutki pesmi, novel in daljših pripovednih del. Tako mu je v dolgih letih ravnateljstva v Belokranjskem muzeju le uspelo dokončati in izdati v knjigi dvoje obširnejših proznih tekstov. Leta 1961 je izšla njegova povest iz medvojne Ljubljane *Andrej in Katja*, 1967 pa zgodovinski roman iz Bele krajine *Udari na gudalo, Jandre!*

Člani Literarnega kluba na grobu Ivana Čampe v Novi vasi na Blokah leta 1972. Od leve: Jože Dular, Severin Šali, Cene Kranjc, Cene Vipotnik, France Novšak

Čas, ko se je lahko spet bolj posvetil leposlovju, predvsem prozi, je prišel šele z upokojitvijo. Saj je Dularjevo pisateljsko pero že težko čakalo, da zapoje v novi zgodbi. Tako se je lotil pripovedi o svoji rodolini, romana, ki je, kot že omenjeno, izšel leta 1983 pod naslovom *Krka pa teče naprej*. Ko je zbiral gradivo za to delo, se je vsaj v mislih vračal v rojstno vas, v kraj, kjer je preživel otroška leta. Sicer pa je vedno rad prihajal h Krki in njeni zdaj umirjeni zdaj upenjani vodi, pa k Srobotniku in zidanicam. Obiskoval je mlin, se pogovarjal z ljudmi, spraševal po tem in onem, šel na pokopališče, kjer se je ob nagrobnikih spominjal rajnih, stopil k temu ali onemu znancu pa se spet vrnil v Metliko. Potem je počasi nastajala ta obsežna pripoved, morda celo daljša od romana *Krka umira*.

Naslednje Dularjevo knjižno delo je bila pesniška zbirka *Dobra je ta zemlja*. Izšla je leta 1987, kot ena prvih knjig obnovljene Dolenjske založbe. V zbirki je petdeset pesmi, o kateri Dular pravi, da so pravzaprav dopolnilo njegovih pripovedi o Krki in Dolenjski v nekakšni pesniški obliki. Pesmi so namreč povečini napisane v prostem verzu in brez rim ter jih je avtor sam označil kot pesniške osnutke. Precej jih je že prej objavil v Dolenjskih razgledih, literarno-publicistični prilogi Dolenjskega lista.

NAŠ POGOVOR
Rast 7–8/1994

Ivan Zoran
KRKA BO ŽIVELA NAPREJ

V uredniškem odboru Dolenjskih razgledov. Od leve sedijo: Drago Rustja, Marjan Legan, Tone Jakše, Jože Dular, Jože Škufca, Ivan Zoran. Stojijo: Jože Simčič, Marjanca Kočev, Milan Markelj

Dular pa se je medtem spet vrnil k prozi in leta 1989 izdal zbirko novel *Na drugi strani Krke*. V tej knjigi krajših in daljših pripovedi je znano in njemu tako ljubo okolje predstavljeno v izrazito mozaični podobi. Kakor že v prejšnjih delih ga je tudi v tem gnalo hotenje, da bi v literarni spomin vtisnil vse bistveno, kar ima v sebi o času in reki skupaj z živim pretakanjem življenja ob njej. Nekako tako je o knjigi napisala mariborska pisateljica prof. Nada Gaborovič.

Dogajanja v zbirki *Na drugi strani Krke* se zvrstijo v dolgi dobi – od Napoleonovih časov pa do let po drugi svetovni vojni. Pripovedi govorijo o upor in upornosti dolenjskega človeka proti zlu in nasilju. Za pisatelja je pomembno, da je s to knjigo med drugim postavil spomenik svojemu mlajšemu bratu. Pretresljivo ga je opisal v treh novelah, ki bi lahko sestavljale tudi samostojno knjigo. Zgodbe nekdanjega partizana, ki mu ni bilo dano, da bi užival sadove svobode, za katero se je bojeval. Na začetku moških let ga je strla neozdravljiva bolezen.

S tem delom je Jože Dular zaokrožil in zaključil svoj pripovedni cikel o Krki. Cikel štirih knjig, ki jih že v naslovih povezuje Krka. Krka, ki je sama prisposoba skrivnostnega in nepredvidljivega, pa tudi prisposoba žilavosti na videz mehkih Dolenjcev. Ta Krka pa je tudi živa reka, ki ima pasti in si sama določa zakonitosti. Ki je torej prav takšna kot življenje ob njej. In kot da že od nekdanj pomenljivo teče skozi pripovedi, ki jih je sama navdihnila in napeljala na pero Jožeta Dularja.

Ko je pesnik Oton Župančič prebral roman *Krka umira*, je vanj prepričljivo zapisal: »Krka ne bo umrla!« Pisatelju pa je dal na voljo, da o tem sam razmišlja naprej.

* * *

Pisateljstvo Dular počasi zaključuje. »Samo še eno knjigo, zgodbo iz metliške preteklosti, pa ne predolgo, bi rad spravil skupaj,« pove. »Potem pa bo menda dovolj. Drugih načrtov nimam. Kaj pa naj sicer pri teh letih še pričakujem, ko pa jih bo vsak čas osemdeset. Za zdaj se čez zdravje in pamet ne smem pritoževati, saj mi še kar dobro služi, a kaj človek ve, kako bo v prihodnje, morda že jutri. Zdi se, da je res že čas, da tudi mene muza upokoji.«

Pisec romana *Krka* pa teče naprej leta 1983

NAŠ POGOVOR
Rast 7–8/1994

S svojo zadnjo knjigo pa bi se Jože Dular rad oddolžil Metliki in njenim ljudem za odličja in priznanja, ki jih je od njih prejel za svoje delo. Saj so ga celo imenovali za častnega meščana! Pa tudi sicer čuti, da je Bela krajina v njegovem leposlovju nekako premalo zastopana in obravnavana. Kar žal mu je, da je tako, saj so mu ta deželica in njeni ljudje resnično prirasli k srcu.

Spoznal je, da so Belokranjci zares dobri ljudje. Ljudje zlatih src in odprtih rok. Zato je lepo živeti z njimi in med njimi. Tako je celo samota, ki je po ženini smrti pred šestimi leti nenadoma vdrla v njegov dom, manj težka. Literarno in drugo delo ga rešuje. Sicer pa ga redno obiskujeta oba sinova, ki sta se udomila v Ljubljani. Janez in Andrej, oba muzealca. Prvi doktor arheoloških znanosti, drugi pa magister etnologije. Rada se vračata k očetu v Metliko, v domače gnezdo. Kako tudi ne, saj sta Belokranjca!

Ob predstavitvi pesniškega almanaha *Pesmi dolenske dežele* v Novem mestu leta 1984. Od leve sedijo: Ivan Zoran, Ivan Perhaj, Marjanca Kočevar, Tone Pavček, Jože Dular, Janez Menart, Rudi Robič. Stojijo: Jože Škufca, Milan Markelj, Severin Sali

Dular ne čemi rad sam in brez dela. Brezdelja pravzaprav sploh ne pozna. Zdaj, ko je za vse sam, mu vsakdanji opravki vzamejo kar precej časa. Pa je tu še kaj drugega. Treba je prebrati časopise, revije, pisma, to in ono knjigo. Vabita ga pero in pisalni stroj pa mape s papirji, osnutki, rokopisi. In potem so tu še obiski, potovanja, opravki v drugih krajih. Po vsem tem samota res nima kaj početi pri Dularju, čeprav je tudi z njo prijazen in gostoljuben. Včasih že morata biti drug ob drugem, pa tudi takrat ne za dolgo. Delo, opravki, pisanje kličejo!

* * *

Ko je človek v letih, ga spomini kar pogosto obiskujejo. Človek s takšno življenjsko potjo za seboj, kakršna je Dularjeva, s toliko razsežnostmi, si lahko veliko »prikliče« pred oči iz preteklosti, od mladosti naprej. Koliko vsega se je v Dularjevem življenju nagostilo! Kar preveč za eno človeško življenje. In zdaj se po koščkih prikazuje v spominu...

Dular je bil vedno rad med ljudmi. Tudi zdaj je. Z njimi kramlja, pripoveduje anekdote in zgodbe, da se omizje živahno razvedri. Pa tudi žalostni spomini pridejo. Na primer na nesrečnega prijatelja Ivana Čampo, ki je padel pod italijanskimi streli. Prvi od članov Literarnega kluba se je moral za vselej posloviti. Ob dvajsetletnici te tragične smrti leta 1962 je Dular izdal izbor njegovih pesmi pod naslovom *Ivje se iskri* in

Ivan Zoran
KRKA BO ŽIVELA NAPREJ

knjigo pospremil z lepim uvodom. Velikokrat so se kasneje zbrali preživeli člani Literarnega kluba na Čampovem grobu v Novi vasi na Blokah. Vsakokrat je bilo katerega od njih manj. Predlanskim je pobralo prijatelja Severina Šalija. Prehitro ga je iztrgalo iz življenja, komaj da mu je mogel v bolnišnici še stisniti roko v slovo. A kaj sta vse doživela skupaj! Lepo se je spominjati človeka, kot je bil Severin... Zdaj sta od te družine literarnega kluba ostala samo še Jože Kastelic in on.

Dular ob izidu knjige novel Na drugi strani Krke leta 1988

Vse fotografije v tem prispevku so last Jožeta Dularja

NAŠ POGOVOR
Rast 7–8/1994

In Dular se spominja tistih vandranj z mlajšimi novomeškimi in drugimi dolenjskimi literati k slovenskim rojakom v Zagreb pa čez mejo na Koroško in še sem ter tja po dolenjskih krajih. Pod okriljem Dolenjskega kulturnega festivala v Kostanjevici je vse gladko steklo. Tembolj, ker je šel s potovalci v kombiju dragocen tovor: pleterska slivovka in cviček iz Gadove peči, kar je oboje priskrbel Lado Smrekar. In kako kratki so se zdeli karavanški ovinki po požirku pleterske in kako je grel človeka še dolgo tisti večer po nastopu v celovski Auli slovenici. Je kar škoda, da je takih večerov čedalje manj oziroma da so silno redki. Kot da bi nekdo hotel dolenjske ustvarjalce za vselej izriniti iz javnega življenja!

V mislih se včasih vrne k svojemu leposlovju in ga pretehtava. Do sebe hoče biti strog in pošten. Zdi se mu, da je premalo napisal. Še več bi moral dati od sebe. Verjetno še kak roman, povest, še kako pesniško zbirko. Ni preveč zadovoljen z vsem, kar je napisal. Nekaj je dobrega, pa najbrž tudi precej slabega, si govori. In ker o svojih delih tako misli, se mu zdi kar čudno, če sliši, da berejo in celo hvalijo kako njegovo knjigo kje v Sloveniji. Dovolj mu je, če ga bero Dolenjci in Belokranjci. Predvsem njim je posvetil svoje pisanje. Pri tem pa skrbno pazil, da je pisal jasno, resnično in do neke mere zanimivo. »Kot nekak posodobljeni Jurčič sem,« pove skromno.

* * *

Iz hiše, kjer živi, se ne vidi daleč naokrog. Niti ne do Veselice. Zato večkrat zaide po bregu k Svetemu Roku, kjer počiva njegova žena. Tjakaj, od koder se vidijo tudi Gorjanci. Onkraj njih leži njegova Dolenjska. In tam nekje zadaj je Straška gora z vinogradi in zidanicami, je Srobotnik in pod njim teče Krka, kjer na njenem desnem bregu leži Vavta vas, njegov rojstni kraj. Od tam je nekoč odšel v svet in se naposled udomil v Metliki. Zdaj živi tu že skoraj pol stoletja. Vsi njegovi predniki počivajo ob Krki, sam bo najbrž ob Kolpi. Obe reki pa bosta tekli in živeli naprej. Krka tudi v romanih in drugih pripovedih slovenskega pisatelja Jožeta Dularja. Še dolgo potem, ko bodo do konca porumeneli listi pričujočega pisanja, ki je nastalo v počastitev njegovega osemdesetega rojstnega dneva.

Dneva, ko bomo skupaj dvignili kozarce in mu po stari slovenski navadi zaželeli, da bi se mu zdrava in uspešna leta raztegnila do skrajnih meja.

Osebni pripis

Avtor tega zapisa pa si želi z Jožetom Dularjem kje bolj na samem izpiti vsaj nekaj kapljic tiste tekočine, s kakršno sva nekoč zalila najino zbližanje in prešla na tikanje.

Proti večeru je bilo, v Metliki, v njegovi muzejski pisarni.

»Jaz sem Jože, ti pa Ivan ali Janez! Zdaj pa bova tole zalila,« si dejal.

In si odprl omaro in z roko segel med knjige pa izbral na polici edino knjigo, ki je bila glinena in ob zgornjem robu komaj opazno zamašena. Potresel si jo, da je v njej zamolklo klonknilo, potem pa odvil glinen zamašek in začel točiti.

»Najprej vsakemu eno stran!«

In sva zvrnila.

»Pa še eno!«

Spet sva pila.

Ko je steklo po grlu morda že celo poglavje, sem zvedel, da pijeva žganje iz belokranjskih domačih drobnic. Drobnicevko, belokranjsko drobnicevko.

Ko sva takole nekaj časa obsedela in se je drobnicevka že raztekala po udih in čedalje bolj ležla v glavo, si knjigo zaprl z zamaškom in jo postavil nazaj v omaro, češ »še kakšno poglavje ji bova vzela, ko spet prideš. Če je ne bo kdo že prej prebral,« si rekel.

Res, ta drobnicevka malce zamaje život, srcu pa dobro de...

IV

Category	Sub-category	Value
Total	...	...
	...	...
...	...	...
	...	...

DRUŽBENA VPRAŠANJA

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

NAŠA DRUŽINA*

* Literarni prispevki učencev osnovnih šol Dolenjske in Bele krajine: likovne izdelke so prispevali učenci Osnovne šole Grm Novo mesto

Leto 1994 je bilo posvečeno družini, prostorčku, kjer naj bi se vsak njen član počutil varnega, spoštovanega, ljubljenega, koristnega ter soodgovornega za njeno življenje in za svojo ter njeno usodo.

V pričujoči reviji je uredništvo skozi vse leto objavljalo prispevke o njej in njeni možni prihodnosti. Strokovnim in poljudnim razmišljanjem, pogovoru na to temo se je uredništvo odločilo pridjati tudi kratke prispevke otrok oziroma učencev iz osnovnih šol Dolenjske in Bele krajine, ki jih je k pisanju o družini nagovorila Dolenjska banka.

Vprašanja, ki so bila mladim literatom zastavljena, so naslednja: NAŠA DRUŽINA, NAJLEPŠI DAN V NAŠEM DOMU, KO BOM JAZ »GLAVA DRUŽINE«... KO BOM JAZ MAMA...

Prispevke učencev je uredila in pripravila za objavo v posebni publikaciji NAŠA DRUŽINA predsednica žirije omenjenega natečaja, prof. Marija Gabrijelčič, in jih v nekoliko okrnjeni/skrajšani obliki (odgovori na drugo in tretje vprašanje) ponatiskujemo z njenim veznim tekstom oziroma komentarji.

Uredništvo

* * *

»Ob besedi družina nas prevzame misel na dom,« so napisali osnovnošolci. Tudi odrasli pomislimo na dom; toda ne na hišo, v kateri živimo. Hiša še ni dom... V njej morajo biti tudi ljudje, ki spoštujejo in ljubijo svoje družinske člane, se veselijo njihovih uspehov in pomagajo drug drugemu v trpljenju ter v dneh malodušja in skrbi. Dom postane neka hiša šele takrat, ko smo v njej sproščeni in varni in se vanjo zatečemo, ko je ves svet siv, umazan in zoprni. Domá nam ni treba igrati stoterih vlog; lahko smo takšni, kot bi radi bili – včasih tudi malce nerodni, neurejeni, utrujeni, bolni, sitni in nemočni. Pa nas zato nihče ne zapiše ali graja, ničesar nam ne odtrga od »norme«, nihče nas ne pomi-luje ali zmerja ter ponižuje. Doma vsakdo ve, da imamo le težak dan; ko bomo pa spet »oživeli«, se bomo še z večjo voljo zagnali v svoje delo. Doma vedo, kakšni smo...

Kako lepo bi bilo, če bi vse to res tako idealno potekalo... Živeli bi srečno – do konca svojih dni...

V družinah je tudi stisk, zamer, preprirov in trpljenja nadvse veliko. Le redko-katero otroško pero se je lotilo družine s te temne strani. Preveč boli, hkrati pa ne kaže tega gorja spravljati še na papir. Lahko bi ga videlo kakšno nepoklicano in netaktno oko.

»Družina je skupina ljudi, ki živi srečno ali nesrečno življenje,« so na kratko povedali učenci v nekem razredu.

Poglejmo še druge misli učencev OŠ Bršljin – škoda bi jih bilo prezreti:

- Družino sestavljajo starši in predvsem otroci.
- Družina je lahko tudi razred z učenci in učitelji.
- To je lahko tudi ptičja družina.
- Družino lahko sestavljajo tudi člani, ki si niso v sorodu, ampak živijo skupaj kot družina in se imajo radi.
- Skratka, v njej je združenih veliko sorodnih ljudi, ki se med seboj dobro poznajo, se imajo radi in si pomagajo, ko skupaj živijo.
- Družina je skupina ljudi, ki živi srečno ali nesrečno življenje.
- Družina je dom.

- NAŠA DRUŽINA
- Človek brez družine je lahko zelo nesrečen človek. Nima se h komu zateči, nima nikogar, ki bi ga ljubil, imel rad.
 - Družina je kakor greda rož.
 - V družini se počutim varnega in veselega.
 - Ob besedi družina me prevzame misel na dom.
 - Družina je gora ljubezni.
 - Družino vsakdo pozna, in je po malem svetu doma, a če se družina razide, te mrzla žalost obide.
 - Prijetna družina z otroki je kakor greda vrtnic s popki.
 - Družina je večna, večna ljubezen.
 - Družina je kakor cvet, ki vedno dehti.
 - Družina je nekaj skupnega, skupna ljubezen, skupno delo in zabava.
 - Z družino rešiš vse nadloge in probleme.
 - Družina je nekaj, kar vsi poznamo, skupaj z mano, atom in mamo.
 - V družini je lepo, če se vsi lepo razumemo in se lepo gledamo.
 - Družina je skupnost več ljubezni.

Predsednica žirije:
prof. Marija Gabrijelčič

Vesela sem bila, da je ta naslov pritegnil toliko mladih literatov; Boštjan, Darja, Marta, Neja, Petra, Jasna, Marjetka, Natalija, Benjamin, Aljaž, Mitja, Nina, Mitja, Aleš, Anamarija, Andrej, Barbara, Andreja, Gregor in Simona so se odločili za najlepši dan v svojem domu.

Odraslim bo kar koristilo, če bomo prisluhnili, kaj je lepo za o t r o k e.

Bilo je v soboto. Odločili smo se, da bomo imeli pospravljalni dan. Mami je na hitro pripravila zajtrk, nato pa smo se brž odpravili na delo. Najprej smo pospravili dnevno sobo. Jaz sem največ čistila police in pometala. Mlajši sestrici sta se hvalili, kako sta pridni, vendar sta bolj raznašali, kakor pa pospravljali. Mami je umivala rože in čistila okna, ati pa odnašal stare revije in cunje v peč.

Potem smo se razdelili. Jaz in moji sestrici smo se spravile nad kopalnico, ati in mami pa nad spalnico. Odmaknila sta tudi omare, saj smo naslednji dan belili. Odkrili smo tudi Tanjin zaklad.

Bila je zelo jezna: »Kaj ne morete pustite moje krtače na miru?!« V resnici pa je bila krtača mamina. In še tista je bila, ki smo jo že dolgo časa iskali.

Ko smo končali delo, nas je ati za nagrado peljal na pico in sladoled. Ta dan je bil lep zaradi tega, ker smo se vsi skupaj trudili, da bi lepo pospravili. Pa tudi zvečer je bilo lepo, ko smo prišli domov in je bil naš dom lepo pospravljen.

Andreja, 9 let

Delavnik na kmetiji je drugačen od delavnika v mestu. Predstavil bom navaden delovni dan, ko smo vsi doma, delamo, a nam je lepo, ker smo vsi skupaj.

Mami je vstala prva. Najprej je zakurila štedilnik in pristavila vodo za čaj, nato je odšla v hlev nakrmit govedo in prašiče. Tam je spustila telička in dala kravam jesti. Po opravljenem delu je prišla nazaj v hišo in do konca skuhala čaj. Takrat smo vstali tudi oči, mama in jaz. Popili smo čaj, pojedli namazan kruh nato pa je mama pospravila posodo, oči pa je še opravil v hlevu, kar je ostalo. Mami pa je še nakrmila prašiče. Bratec Iztok vstane okoli osmih. Tudi on najprej pozajtrkuje. Nato smo se pogovorili, kaj bomo delali. Tako je ponavadi ob sobotah, drugače pa sva z bratom v šoli, starši pa v službi.

Ta dan smo se odločili, da bomo pospravili travo v silos. Ati jo je že prejšnji dan pokosil, nekajkrat obrnil, tako da je bila malo posušena. Preveč pa za v silos ne sme biti. Kmalu po deveti uri sva jo šla z očijem obrnit. Potem sva jo zgrabila v redi. Jaz sem z nakladalko prišel na njivo pobrat travo in jo odpeljal domov in kmalu bi se prevrnil. Ker mi je uspelo obdržati traktor na kolesih, tega nikomur nisem pripovedoval. Zmetali smo travo v silos in dobro potlačili. Rekel sem da težko mečem tako visoko, in mami mi je rekla: »Pojdi pa tlačit.« Zelo je pomembno, da je vsaka prikolica dobro pretlačena, sicer se krma lahko pokvari. A tudi pri hoji me noge niso ubogale, sem se kar zaletaval. Komaj sem čakal, da bo delo opravljeno. Kmalu po tem me je čakalo kosilo, ki ga je skuhala mama. Prav pileglo se mi je. Nato sva s sosedom šla igrat košarko. Približeval se je večer in zopet je bilo treba iti v hlev. Moje najboljšo delo je nakrmiti zajce. Zvečer sem vedno radodaren, ker jim dam pšenice, katere oči ne pusti dajati. Kadar pridem tja, jih majčkeno pobožam. Z njimi je veliko dela, največ

poleti, ko jim je treba nositi vode. Ko smo odpravili, smo se šli kartat, kot vsako soboto in nedeljo. Včasih tudi pogoljufam, a kaj, ko me pri skrivanju »zigmarjev« zaloti mama, ki je pri tem še boljša kot jaz. Kmalu je mami rekla, da mora biti konec večerne zabave. Šli smo se skopat in spat.

Dan je bil lep, čeprav je bil delaven. Meni je najlepše, ko smo ob sobotah in nedeljah vsi doma, kar se zgodi le malokdaj.

Benjamin, 6. razred

Delo je lahko nekaj lepega, če vsi v družini poprimejo, ko je treba. Lepi pa so tudi p r a z n i k i .

V našem domu je veliko lepih dni, najlepši pa so dnevi ob božiču in novem letu.

Za božične in novoletne praznike smo vsi doma. Ni tistega norega hitenja, ki nam ga druge dni nalagajo najrazličnejše skrbi in dolžnosti. Najlepše pa mi je, ko se vsi zberemo, krasimo božično drevesce in postavljamo jaslice. Kakšen lep občutek! Čisto drugačno vzdušje kot ostale dni! Lepo pogrnjena miza, polna dobrot, ki jih za te dni pripravi mama.

Najlepši dan v našem domu pa je tisti, ko vsi napeto pričakujemo novo leto. Zberemo se za mizo in vsi smo skupaj, kar je nekaj najlepšega. V pričakovanju novega leta se igramo razne igrice, gledamo televizijo in poslušamo radio. Vse to prehitro mine. Komaj se zavemo, kako velik dogodek pričakujemo, že slišimo po radiu štetje zadnjih minut, sekund in nenadoma gong odbije in nam naznani novo leto. Takrat si vsi pristrčno sežemo v roke in si zaželimmo vse najboljše v prihajajočem letu. Seveda si tudi nazdravimo in poslušamo pokanje petard in raket. Vse to mi pomeni še veliko več, saj ob novem letu tudi očka praznuje rojstni dan. Vsako leto se spomnim nanj s kakšnim skromnim darilcem. Tako praznujemo tudi ostale rojstne dneve, ki so vsi enako lepi, ker smo vsi skupaj.

Želim si, da bi bilo v mojem domu še vnaprej toliko topline in lepih trenutkov vsak dan, ne samo ob praznikih. Žal pa nas preganjajo službe, šola in druge vsakdanje skrbi. Pa vseeno nam je lepo.

Gregor, 6. razred

Najlepši dan pri nas doma je zagotovo nedelja. Takrat se vsi člani naše družine zberemo okrog skupne mize.

Ena najlepših nedelj pa je bila, ko sta mami in ati praznovala dvajset let skupnega življenja. Na ta dan smo se vsi pripravljali.

Spekli smo torto, kekse, povabili sorodnike in sosede ter pospravili stanovanje.

Najlepše je bilo poslušati atija in mamico, ko sta pripovedovala o svojih mladih letih. Pela sta pesmi, ki sta se jih učila v šoli in so se jima močno vtisnile v spomin.

Zelo lepo je, ko smo skupaj. Še nekaj let pa bodo ptički odleteli iz gnezda.

Marjetka, 4. razred

Kako pa je takrat, ko se rodi nov družinski član?

Vedno sem si želela imeti brata. Ko sem doma izvedela, da bomo dobili dojenčka, sem upala, da se mi bo ta želja izpolnila. Komaj sem čakala, da dojenček pride na svet. Prišel je tudi ta dan. Sedemindvajsetega februarja zgodaj zjutraj me je ati zbudil in povedal, da je odpeljal mamico v porodnišnico. Vsi smo nestrpnost pričakovali, kdo bo novi družinski član.

Ko je klical v porodnišnico in izvedel, da smo dobili fantka, smo bili vsi veseli. Ves teden smo se pripravljali na prihod dojenčka in mamice. Moj najsrečnejši dan je bil, ko sta mali Jani in mamica prišla domov.

Simona, 6. razred

Čeprav mi je šele trinajst let, je v moji zavesti ostalo več lepih dogodkov iz našega družinskega življenja. Veselili smo se nakupa novega pohištva, prijetnih počitnic na morju in podobnega. Toda najlepše se je zgodilo lani. Bil je junij, čas, ko smo navadno vsi na trnih zaradi zaključka šolskega leta ter spričeval. Takrat sem se tega komaj zavedala. Vsi v družini in ožje sorodstvo smo nekako odštevali dneve do devetnajstega junija, ko bo mamica odšla v porodnišnico. Vse nas je mučila skrb, ali bo vse v redu, ali bosta zdrava oba, mamica in novorojenček. Med vsemi nami je bila mamica še najbolj mirna ter nas je tolažila, da naj nič ne skrbimo.

Točno devetnajstega junija zjutraj jo je moral očka odpeljati v porodnišnico. Tako dolgega dneva, kot je bil ta, še ne pomnim. Hodili smo po hiši sem in tja, nekaj delali in delo opustili nedokončano.

Čez teden dni sta prišli domov mamica in mala Nina.

Tisti dan je bil res najlepši v mojem življenju. Smela sem jo držati v naročju in jo položiti v njeno belo posteljico.

Tako majhna je še danes, a je prinesla toliko sreče in veselja v našo družino.

Anamarija, 6. razred

Spominjam se dneva, ko se je rodil Alen. Bil sem star komaj tri leta in se tega dneva slabo spominjam. Ko smo doma slišali, da se je rodil, smo se takoj odpravili v Novo mesto. Pot se mi je zdela zelo dolga zaradi pri-

čakovanja, da bom videl svojega brata. Ob vstopu v sobo sem se ustavil, ker me je bilo nečesa strah. Oče me je dvignil v naročje in odnesel v sobo. Ob pogledu na brata me je stisnilo v srcu. Videl sem, kako so vsi okoli njega in v tem trenutku sem se počutil osamljenega, izrinjenega, ker od tistega trenutka več niso bili okoli mene, ampak okrog njega.

To se je ponavljalo doma in povsod okoli doma. Vsi sorodniki so prihajali na obisk in ga gledali, kot bi bil nekaj več od mene. Postal sem drugačen od njega. On se rad stiska z mamo in očetom, mene pa to prav nič ne mika. Za njih je to bil najlepši dan, za mene pa začetek nočne more, ki me tare še danes.

Aleš, 7. razred

Nepopisno veselje je v našem domu zavladalo, ko je pred desetimi leti na svet prijel moj bratec.

Vsi smo bili nasmejani. Sorodniki so pošiljali čestitke s priručnimi željami. Toda nekdo v tem trenutku ni bil srečen. Nekdo je kipel od besa in v njegovem srcu se je delal led. Ta skrivnostni nekdo sem bila jaz.

Le kako naj bi bila vesela, ko pa mi je štoklja sredi bele zime po pomoti prinesla bratca in ne sestrice!?

Vedno sem si želela sestrico, ki bi se igrala skupaj z mojo punčko. Nikoli mi niso bili všeč avtomobilčki, pištole in ostale fantovske igrače.

Po kosilu smo se očka, dedek, babica in jaz odpeljali v porodnišnico na obisk. Mamica nas je pričakala v sobi, toda pri sebi ni imela mojega bratca.

Ko sem jo zagledala, sem vesela stekla k njej in jo objela. V srcu se je stalil led, kajti mislila sem, da se je štoklja vrnila in odnesla našega najmlajšega družinskega člana.

Toda ko je mamica rekla, da ga bova šli pogledat v drugo sobo, so se mi zamajala tla pod nogami. Bila sem neskončno potrta.

Pot do sobe, kjer so se drli malčki, je bila dolga. Morda pa se mi je samo zdela taka; zaradi neuspeha, nesreče!?

V sobo, kjer so bile posteljice, v njih pa dojenčki, nismo smeli. Medicinske sestre so pri oknu pestovale dojenčke in vsi so jih nasmejani opazovali. Med temi dojenčki je bil tudi on, ki mi je pokvaril dan. Ko je dvignil svoje male ročice in zajokal, se mi je zasidral v srce.

Le zakaj sem prej v njem videla domišljavega cvilimožka?

Po obisku sem zadevo še enkrat pretehtala. Tokrat sem prišla do drugačnega zaključka.

Spoznala sem, da se dojenčki še ne morejo igrati in nagajati, ne glede na to, kakšnega spola so.

Tako sem potem nestrpna čakala, da pride domov.

Iz male štručke, zavite v belo odejico, je zrasel deček, ki ga ne bi zamenjala za nobeno stvar na svetu. Imam ga zelo zelo rada. In zaradi njega nikoli nisem bila prikrajšana v nobeni stvari. Tudi starši imajo dovolj prostora v srcu in obilo ljubezni za oba.

Glede štoklje pa še danes ne najdem pravih besed.

Natalija, 8. razred

Najlepši dan v življenju je bil za Andreja 18. november 1993. Zakaj pa prav ta dan?

Osemnajsti november 1993.

Dan, ki ga ne bom nikoli pozabil. Dan, ko sem se ponovno rodil.

Zgodilo se je to, kar smo pričakovali že dve leti.

Pred približno petimi leti so se pokazali prvi znaki bolezn. Delali smo v vinogradu. Očetu sem pomagal prenašati vedra in hodil sem v hrib. Bil sem zelo zasopel in počutil sem se zelo slabo. Poplavel sem. Očetu se je zdelo, da z mano nekaj ni v redu. Čedalje težje sem opravljal vsa dela.

Predlani je zdravnica na rednem šolskem pregledu ugotovila, da z mojim srcem in prekrvavitvijo nekaj ni v redu. Šel sem na pregled v novomeški zdravstveni dom. Od tu so me poslali v Ljubljano. Ugotovili so, da imam stanjšano oziroma zamašeno aorto in zato je tudi pretok krvi zmanjšan in upočasnen.

Štiri dni pred operacijo sem dobil iz Ljubljane telegram:

»Andrej, prišel si na vrsto za operacijo. V ponedeljek se oglasi v Kliničnem centru v Ljubljani.«

Vsi smo bili nekako veseli, saj sem po trimesečnem čakanju le prišel na vrsto za operacijo.

Z očetom sva se tako v ponedeljek že navsezgodaj odpravila v Ljubljano. Tu so mi povedali, da bom operiran v četrtek, osemnajstega novembra. Točno na moj dvanajsti rojstni dan.

V torek so mi vzeli kri, urin, blato in opravil sem vse potrebne preiskave. V sredo sem dobil nekaj zdravil in iz prsta so mi vzeli kri. V četrtek ob deseti uri so me odpeljali v operacijsko sobo. Tu sem se slekel in dobil sem narkozo.

Ves čas sem bil pogumen. Sam sebe sem v to prepričeval. Nekaj časa sem še gledal, nato pa sem trdno zaspal.

Zbudil sem se šele v petek. Ko je oče prišel, sem še trdno spal, vendar so me zbudili. Pogledal sem in zagledal očeta. Vprašal sem ga: »Ali je že sobota?« Že čez nekaj sekund sem spet trdno spal. Zvečer, ko sem se spet zbudil, sem čutil velike bolečine.

V soboto sem dobil telegram, ki so mi ga poslali sošolci in sošolke ter razredničarka. Z željami, da bi čimprej okreval. Poslali so mi medvedka. Deset dni po operaciji so mi pobrali šive. Dobil sem tudi torto za dvanajsti rojstni dan.

Štirinajst dni po operaciji sem odšel domov. Vesel, da sem spet zdrav in da sem doma.

Dnevov, preživetih v bolnišnici, in strahotnega dne pred operacijo ne bom nikoli pozabil.

Spet se podim za žogo, se lovim in norim.

Andrej, 6. razred

Težave, ki doletijo tudi otroke, se lahko srečno rešijo; po nekaj težkih urah (dneh, tednih) je sreča še toliko večja in mladi ohranijo te lepe spomine za vedno.

Izleti, izleti, obiski... Večno lepi dogodki, ki se jih otroci, radoživi in željni sprememb, zmeraj veselijo.

Nekega toplega dopustniškega dne smo se namenili na ogled znamenitih otokov – Kornatov.

*Ko je opisala prelepo morje in očarljive otoke, malico v zalivu, skakanje z visokih skal v sinjo globino in srečno vrnitev v пристanišče, je **Barbara iz 7. razreda** z grenkobo pripisala za konec:*

Ta izlet z mojo družino ter znanci mi je bil zelo všeč in ostal mi bo v trajnem spominu, kajti nikoli več ne bom videla Kornatov. Vojna je namreč poškodovala marsikaj in tako daleč se ne upamo več odpraviti.

Z avtomobilom smo se odpeljali. Ati, mami, sestra in jaz do Razdrtega in nato proti Lipici. S sestrico sva si izbrala ponija za jahanje, ker sva si to velikokrat želela. Dala sva mu ime Pikec. Najin »šport« je bil zelo zanimiv, le prehitro je vse minilo. Po dobri malici, ki smo jo imeli s seboj, smo se odpeljali proti Portorožu, k atijevi teti. Tam je bilo spet kot v pravljčni deželi, polno presenečenj in veselja...

»Škoda,« je napisal **Mitja iz 6. razreda**. »Treba je bilo seči v roke in odriniti.«

Aljaž pa je s starši in sestro odrinil v Logarsko dolino, prespal v lovski koči, drugo jutro pa...

Zgodaj smo odšli k slapu Rinka, ki pada kar 90 m globoko. Bili smo navdušeni. Fotografirali smo ga in se okrepčali v bifeju Orlovo gnezdo. Kmalu zatem smo se že vzpenjali proti Okrešlju, kjer je oče nekaj mesecev nazaj uplenil ruševca. Po poti sem lovil metulje, vsi pa smo si ogledovali čisto in svežo naravo. Ujel sem nekaj redkih primerkov metuljev. Na poti smo morali skozi kratek predor. Mamico je bilo nad prepadi strah za naju. Na nekaterih mestih smo se ustavili, da bi malo popili in pojedli. Bilo je zelo toplo. Kasno popoldne smo prišli do planinske koče, kjer smo prespali. Še preden pa se je spustil mrak, sem lovil metulje, sestra pa je neprenehoma opazovala domači kozi ter psa. Oče je z lovskim čuvajem odšel na lov za gamsom. Mama pa je vsa utrujena sedela pred kočo.

Aljaž, 6. razred

Nekega večera smo se pogovarjali, da bi šla cela družina na smučanje v Makedonijo. Mamica je rekla, da ne, ati pa, da gremo. Obveljala je očetova.

Preživeli smo lep teden. Bili smo tako zagoreli, kot bi se vrnili z morja. Upam, da bomo take počitnice še ponovili.

Mitja, 8. razred

Lepo nedeljsko jutro... Končno sem dočkala – šli bomo na izlet.

Ves dan je bilo lepo in Nina iz 8. razreda nam je nedeljo izčrpnop opisala. Končala pa takole:

Zvečerilo se je. Zabrnel je avto in po cesti izginil v gozdu. Tako se je končal lep družinski izlet v naravi. Spomnim se še, da sem doma padla v posteljo in trdno zaspala.

Tega dneva ne bom pozabila nikoli. Šele v takih trenutkih spoznaš, koliko ti pomeni družina, oče in mati, bratje in sestre. In resnično si želim, da bi bilo tako povsod po svetu, da bi se vsi otroci počutili srečne kot jaz.

Z mamico sva šli po gobe. Noge so me že bolele. Tedaj sem zagledala nekaj nenavadnega – dva jurčka, ki sta se držala. Pomislila sem, da sta zaljubljena. Od srca sem se nasmejala. Mamica me je stisnila k sebi. Utrujenost je izginila. Zapela sem si pesmico.

Darja, 5. razred

V petek, 18. marca, sem imela rojstni dan. Po kosilu sta me očka in mamica razveselila. Nismo sedli v avto. Vzeli smo žogo in loparje ter odšli na bližnji travnik. Tam se nam je pridružil sosedov pes Šaro. Tako smo se zabavali, smejali in pogovarjali, da je sonce utonilo za bližnjim

hribom, a tega še opazila nisem. Zelo sem bila srečna, ker sta se šla očka in mamica z mano igrat. (Za igro z menoj imata redkokdaj čas.)

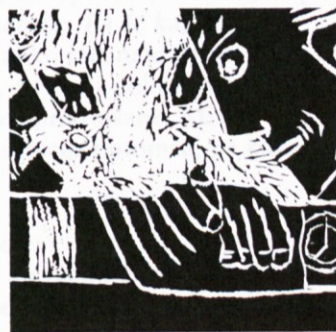
Petra, 5. razred

Naša družina se je odpeljala na Otočec. Zagledala sem labode. Bile so me same oči. Še bolj vesela sem bila, ko je neki labodek prišel čisto k meni. Lomila sem koščke kruha in jih metala v vodo. Pozabila sem na vse okoli sebe. Z očmi sem božala mojega novega belega prijatelja. Bila sem srečna. Z menoj so bili domači pa še labodek, ki mi je dovolil, da sem ga pobožala.

Marta, 5. razred

Mamici je uspelo, da je naredila vozniški izpit. Potem smo kupili avto. To je bilo veselje, ko smo ga pripeljali. Od takrat uživamo.

Boštjan, 7. razred

ČE BI BILA JAZ MAMA... ČE BI BIL JAZ OČE...

Mnoge želje, predloge, misli o spremembah v družinskem življenju smo lahko prebrali že iz prejšnjih spisov; v teh (domišljijah), ki segajo v prihodnost, pa bomo dobili od mladih kar dobre in jasne napotke glede vlog v družini. Upamo, da jih v odrasli dobi ne bodo pozabili.

Najmlajši – tako Jasna iz 2. razreda so pisali o hrani in igricah ter še nekaterih manj pomembnih družinskih stvareh:

Popoldne bi vsi, tudi moj mož, posedli okrog mize. Jedli bi zdravo hrano, pili čaj in mleko. Pa tudi sladoled in druge dobrote. Potem bi si umili zobe in usta.

Velikokrat bi šli vsi skupaj v gostilno, takrat je najbolj »lušno«.

12-letna Urška bo takrat, ko bo mama, učila otroke lepega vedenja in...

Naučila jih bom tudi, kako se pospravlja, da se bodo privadili in to delali sami. Čeprav mi bodo otroci vzeli veliko časa, jih ne bom nikdar pustila same, jaz pa bi se na primer nekje zabavala; saj se tudi jaz najboljše in najlepše počutim, če je moja mama doma.

Še mlajša, Urška iz 3. razreda, bo imela pet otrok, lepo vilo z vrtom in s pokrito teraso. Pa nobenih težav...

Samo tri leta starejša Barbara je o prihodnosti razmišljala manj brezskrbno:

Moram priznati, da se potihem vendarle bojim položaja mame, saj me kar zaboli v glavi, ko samo pomislim, kako obremenjena bom z odgovornostjo. Pa še huje mi postane, da bom morala sama prenašati vse to breme.

Marjetka iz 4. razreda bo mama s tremi potomci – imela bo točno dva sina in za njima še hčerko:

Najini otroci bodo imeli vse, kar si bodo želeli. Vsako zimo bomo šli smučat v Kranjsko Goro. Veliko bomo potovali po sosednjih deželah, hišo pa si bomo zgradili v Črnomlju. Vsi bomo dobri športniki. Imeli bomo veliko sorodnikov.

V družini se bomo imeli zelo radi.

Ko bo Tanja iz 7. razreda nekoč mama, ne bo tepla svojih otrok, ampak jim bo skušala razložiti, kaj so naredili narobe. Pa še kaj več...

Kadar bodo v težavah, bodo vedeli, da lahko računajo name. Vem, da ni lahko biti mama, zato se bom trudila, da bom dobra mati. Mnogo žensk ne more imeti otrok, zato so gotovo prikrajšane. Mislim pa, da tiste, ki jih imajo, morajo ljubiti vsakega svojega potomca, pa kakršenkoli že ta otrok je.

Mojca iz 6. razreda pa je razmišljala takole:

Ali bom boljša mama, če bom učiteljica ali vzgojiteljica, da bom znala svoje otroke vzgajati in učiti? Ali pa bi se bilo morda bolje odločiti za kuharico, da bi znala kuhati boljšo in zdravo hrano? No, tega odgovora pa res ni nikjer. Sploh pa je za to še nekaj časa...

Res je še čas, draga Mojca. Tudi Katja, tvoja sošolka iz 6. razreda, je razmišljala o tem – kljub mladosti:

Kadarkoli o vsem tem premišlujem, vidim sebe kot dobro mater. Mogoče je to zato, ker imam že sama zelo skrbno mamo in kadar ji to povem, pravi, da bom tudi jaz nekoč dobra mati. Čeprav je na svetu še veliko mater, je zame najlepša in najljubša moja mama.

Iz 8. razreda pa je Katja, ki je napisala prelepo misel, da je »biti mati« darilo narave, čeprav...

To ne bo lahka naloga, saj mati ni samo nekdo, ki ti kuha, pere in pospravlja za tabo; to je nekdo, ki te uči ljubezni in ti pomaga prebroditi najtežje trenutke v življenju, ko se ti zazdi, da si ostal sam.

Čas je že, da nas Kristina iz 8. razreda opozori še na nekaj zelo pomembnega. Na neumno in precej razširjeno razvajanje, ki ne pozna meja:

Zamahnila sem s čarobno paličico in postala mama. Obula sem čevlje z visokimi petami, oblekla mini krilo in si z modro barvo namazala oči. Pogledala sem se v ogledalo in zadovoljna sama s seboj odšla v šolo po otroka.

Z avtobusom smo se odpeljali v mesto po nakupih. Moja dolžnost je, da kupim otrokoma, kar si želita. Nobeden od mojih dveh sladkih otrok ni bil preveč zahteven. Kupila sem jima nove tenisne, šolski torbi, vsakemu nekaj kavbojk, rolki ter še nekaj vsakdanjih stvari. Peljala sem ju

tudi v slaščičarno. Otrokoma nisem dovolila, da bi mi pomagala nesti prtljago, saj to ni zdravo za doraščajoče otroke. Na avtobusu, s katerim smo se vračali domov, sem občudovala, kako moja srčka mirno sedita in čevlje brišeta v žametne sedeže. Bila sem srečna, ker se otrokoma nisem smilila, ko sem otovorjena stala na avtobusu. Mojega mlajšega otroka je od sladoleda bolel trebuh. Z veseljem sem mu ustregla in ga, otovorjena z vrečkami, nesla do doma. Pot je bila za otroka utrudljiva, zato sem jima v dnevni sobi prižgala televizijo in jima dala odejo. Sama sem kuhala večerjo, pospravljala, odnesla smeti, otrokoma naredila domače naloge in jima v torbi pripravila šolske potrebščine. Mojima otrokoma palačinke niso teknile, zato sem jima spekla pico. Z veseljem sta pojedla, ker sploh nista izbirčna. Po večerji sem jima prebrala odlomek iz knjige za domače branje.

Še v spanju sem se spraševala, s čim sem si zaslužila tako dobra in pridna otroka.

Kristina, 6. razred

Fantje se v starševsko vlogo niso kaj dosti vživljali. Od številnih spisov s tem naslovom pri dekletih sta le dva korenjaka razmišljala o prihodnosti, ko bosta očeta...

Petru iz 5. razreda se je pisanje zelo posrečilo; upamo, da do poroke ne bo vsega pozabil:

Jaz — oče

V soboto zjutraj sem se zbudil zgodaj. Ženo sem odpeljal na avtobusno postajo. Odpeljala se je na sestanek v Ljubljano. Ko sem prišel domov, sem otrokoma pripravil zajtrk in ju odpeljal v šolo. Doma sem postlal postelje, pomil posodo in pospravil dnevno sobo. Pokosil sem trato pred našo hišo. Tudi avto je bil umazan, zato sem ga opral. Ker je bila ura že pol poldne, sem odšel v hišo kuhat kosilo. Kmalu za tem sta otroka prišla domov. Skupaj smo pojedli mojo specialiteto. Po kosilu

smo odšli na sprehod v gozd. Potem smo se s kolesi zapeljali do Šmarjete in nazaj. Po rekreaciji smo odšli v kino. Ko se je film končal, smo se odpeljali do avtobusne postaje. Eno uro smo čakali avtobus, ki pripelje iz Ljubljane. Potem pa so po radiu sporočili, da se je avtobus Ljubljana – Novo mesto prevrnil in da je veliko žrtev. Ko sem dojel, kaj se je zgodilo, sem otrokoma rekel, naj gresta k sestrični, ki živi blizu avtobusne postaje. Sam sem odhitel na mesto nesreče. Tam sem takoj zahteval, da mi izročijo seznam mrtvih in preživelih. Zelo sem se začudil, saj ženinega imena ni bilo na nobenem spisku. Spreletel me je srh, saj sem takoj pomislil, da leži v kakšni jami in da je niso našli. Reševalcem sem dal osebne podatke moje žene. Uvrstili so jo na seznam pogrešanih.

Potrt sem se odpravil v Novo mesto. Pobral sem otroka in skupaj smo se odpeljali domov. Tam pa nas je na veliko začudenje čakala moja žena. Povedala nam je, da jo je domov pripeljala prijateljica.

Ko smo ji povedali za nesrečo, se je zavedla svoje velike sreče. Ko smo se pogovorili o tem, kar se je zgodilo, smo skupaj odšli na večerjo v restavracijo.

Po večerji smo se sprehodili po parku, potem pa smo se vrnili domov. Vsi utrujeni smo šli spat. Ni vedno lahko biti »glava družine«.

Peter, 5. razred

V verzih pa je svojo »bodočo« izbral in jo popeljal na poročno potovanje David iz 6. razreda:

Ko bom očka

Včasih vprašujem se hudo,
kako bo,
ko imel bom družinico.

Najprej izbral si bom družico,
ne predebelo in ne suhico:
imela dolge bo noge,
in zlate, skuštrane lase.

Ko vse to urejeno bo,
vprašal bom jo za roko,
in če privolila bo,
na mah kupim ji alfa romeo.

Za medeni mesec šla bova od tod,
na Karibih začela bova svoj rod.
Vsak dan jedla bova kivi in banane,
brigalo bo naju za ostale Slované.

Imam pa eno le slabost,
všeč so mi trlice vse,
večinoma pa so iz sedmega b.

David, 6. razred

Janez BOLJKA: Nosoroga pri parjenju, bron, 15 x 22 x 11 cm, 1989

RAST – L. V,
ŠT. 7–8 (29–30)
DECEMBER 1994

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

V

Pisati o univerzi, tej čisti in ustanovi človeštva, je zame velika čast in izziv, čeprav priznam, da me istočasno navdaja s strahom predsejem zato, ker bi morebitni negativen prizvok tega močnega razmišljanja lahko odvrnil pobudnike, strokovnjake, financirce in pukneče institucije od dobre ter Dolenjski in Beli krajini koristne in potrebne zamisli v lastni univerzi. K pisani mi spodbuja predvsem misel, da je to skrito, dolgoletno željo občuja, v katerem živim, enkrat potrebno spraviti v javnost in s tem prijeti vse potrebne ukrepe in postopke, da se o tem lahko izrečejo tako stroka kot gospodarski področja, ki naj bi razširila svoje poslovanje na to novo dejavnost.

V javnosti smo resneje začeli opozarjati univerzo na Dolenjskem in v Beli krajini z izidom »razvojnega medregijskega programa Dolenjska in Bela krajina – nove ideje za novo tisočletje«. Zamisel je spodbujala informacija, da v razvitem svetu organizirajo univerzo na vsakih 500.000 prebivalcev, kar bi pomenilo, da bosta v Sloveniji poleg ljubljanske in mariborske še dve. V javnost tudi pronicamo informacije, da v Kepru že ustanavljajo nekatere raziskovalne institucije kot zametek bodoče tretje univerze. Logično se zdi, da bo slovenska četrta univerza lahko samo na Dolenjskem ali v Beli krajini, kar poleg števila pravilnostnega prebivalstva pogojuje tudi lokacija naprednejše farmaceutike, avtomobilske in gozdarsko-lesne industrije, ugodni pogon za »internacionalno delovanje« univerze in seveda prekrasna, umirjena narava v tem delu naše države. Če upoštevamo dejstvo, da Slovenija na tem območju ne načrtuje novih javnih podjetij in komunikacij, da temu območju jemlje dragocene pripomočke, kot upr., veterinarski zavod, zgodovinski arhiv, zbiravski center itd., da tu ne prevladuje stricija države uprave, in se bi lahko naštevali. Polem bi se prebivalstvo Dolenjske in Beli krajine, predvsem pa organi oblasti, morali bolj zagreti za novo dejavnost, predrski take, ki odpirajo možnosti zaposlovanja, ne onesnažujejo okolja in pomagajo izboljšati kakovost življenja. Vse te elemente univerzitetna dejavnost zagotovo nudi, seveda pod pogojem, da se je lotimo strokovno, organizirano in resno.

Ni dvoma, da resno »hočemo« univerze in nato čakamo, da se kdo za ta projekt zame v dolgo tudi kaj stori. Tega ne bomo dočakali. Na Dolenjskem in v Beli krajini je črna o univerzi razmišljanje, govori in zbiranje posrednih podatkov, da evidenciramo naravne in ustvarjene danosti, v katerih razpolagamo in ki pogotujejo za našo novo univerzitetno dejavnost. Preberimo kaj ali si celo podrobneje oglejmo organizacijo in delovanje trahicamafnih univerzitetnih centrov, kot so Oxford, Cambridge in Harvard, pa tudi v največjem delu nastajajočih univerzitetnih centrov Lomonosov, Yale, univerze po ameriških zveznih državah itd. Mladi Miklavčič, ki študira na univerzi v Harvardu, je v letopisu Krke lepo opazil, da ta univerza ni samo študij, je tudi drugi del študentov, ustanova, ki širi duhovni horizont študentom, športno-studijske mladosti, raziskovalna dejavnost, ki nudi dobre zaslužke študentom in še mnogo drugega, kar namiti ameriški ne lahko študenti ponudijo tudi od njega gostitve. Vse to univerze so sicer potrebna gospodarska sredstva, ki jih dobijo od študentov, pa tudi od države, ki jih pogotujejo zaradi njihovega študija. Študijski danostni strošek študenta za študij ni mesto

RASTOČA KNJIGA

Joža Miklič UNIVERZA SE NAM PRIBLIŽUJE

Pisati o univerzi, tej častitljivi ustanovi človeštva, je zame velika čast in izziv, čeprav priznam, da me istočasno navdaja s strahom predvsem zato, ker bi morebitni negativen prizvok tega mojega razmišljanja lahko odvrnil pobudnike, strokovnjake, financerje in poklicne inštitucije od dobre ter Dolenjski in Beli krajini koristne in potrebne zamisli o lastni univerzi. K pisanju me spodbuja predvsem misel, da je to skrito, dolgoletno željo območja, v katerem živim, enkrat potrebno spraviti v javnost in s tem pričeti vse potrebne ukrepe in postopke, da se o tem lahko izrečejo tako stroka kot gospodarstvo področja, ki naj bi razširilo svoje poslovanje na to novo dejavnost.

V javnosti smo resneje začeli omenjati univerzo na Dolenjskem in v Beli krajini z izidom »razvojnega motivacijskega programa Dolenjska in Bela krajina – nove ideje za novo tisočletje«. Zamisel je spodbudila informacija, da v razvitem svetu organizirajo univerzo na vsakih 500.000 prebivalcev, kar bi pomenilo, da bosta v Sloveniji poleg ljubljanske in mariborske še dve. V javnost tudi pronicajo informacije, da v Kopru že ustanavljajo nekatere raziskovalne inštitucije kot zametek bodoče tretje univerze. Logično se zdi, da bo slovenska četrta univerza lahko samo na Dolenjskem ali v Beli krajini, kar poleg števila gravitacijskega prebivalstva pogojuje tudi lokacija najrazvitejše farmacevtske, avtomobilske in gozdarsko-lesne industrije, ugodni pogoji za internacionalno delovanje univerze in seveda prekrasna, umirjena narava v tem delu naše države. Če upoštevamo dejstvo, da Slovenija na tem območju ne načrtuje novih javnih podjetij in komunikacij, da temu območju jemlje dragocene pripomočke, kot npr. veterinarski zavod, zgodovinski arhiv, zdravstveni center itd., da tu ne predvideva širjenja državne uprave. In še bi lahko naštevali. Potem bi se prebivalstvo Dolenjske in Bele krajine, predvsem pa organi oblasti, morali bolj zagreti za nove dejavnosti, predvsem take, ki odpirajo možnosti zaposlovanja, ne onesnažujejo okolja in pomagajo izboljšati kakovost življenja. Vse te elemente univerzitetna dejavnost zagotovo nudi, seveda pod pogojem, da se je lotimo strokovno, organizirano in resno.

Ni dovolj, da rečemo »hočemo univerzo« in nato čakamo, da bo kdo za ta projekt nam v dobro tudi kaj storil. Tega ne bomo dočakali. Na Dolenjskem in v Beli krajini je nujno o univerzi razmišljati, govoriti in zbirati mnenja predvsem tako, da evidentiramo naravne in ustvarjene danosti, s katerimi razpolagamo in ki pogojujejo za nas novo univerzitetno dejavnost. Preberimo kaj ali si celo podrobneje oglejmo organizacijo in delovanje tradicionalnih univerzitetnih centrov, kot so Oxford, Cambridge in Harvard, pa tudi v novejšem času nastajajočih univerzitetnih centrov Lomonosov, Yale, univerze po ameriških zveznih državah itd. Mladi Miklavčič, ki študira na univerzi v Harvardu, je v Utripu Krke lepo opisal, da ta univerza ni samo študij, je tudi drugi dom študentov, ustanova, ki širi duhovni horizont študentom, športno središče mladih, raziskovalna dejavnost, ki nudi dobre službe študentom in še mnogo drugega, kar razviti ameriški trg lahko študentu ponudi pa tudi od njega zahteva. Vse te univerze so torej pomembna gospodarska dejavnost, valilnica bodočih raziskovalcev, zdravnikov, književnikov, direktorjev, menedžerjev, ustvarjalcev novih vrednot, nobelovcev in še bi lahko naštevali. Za tako ustanovo pa je vsak od nas pripravljen marsikaj plačati. Starši dajemo otrokom sredstva za študij namesto

dote, za gospodarske družbe in njihov kapital pa je to nujna investicija v take kadre, brez katerih ne morejo povečevati dobička in posredno dividend lastnikov. Odpiranje denarnic za univerzitetno dejavnost pa je zagotovo odvisno od tega, kakšna bo ta univerza po svoji vsebini, znanju, naprednosti in ustvarjalnosti. Sem proti temu, da univerza na našem območju samo prevzame že organizirane dislocirane oddelke ljubljanske in mariborske univerze in se tako kot ti dve univerzi bori s pristojnim ministrstvom za sredstva za preživetje. To je lahko dober začetek in strokovno-organizacijsko jedro nadaljnjih prizadevanj. Cilji univerze na tem območju pa bi morali biti zahtevnejši in ambicioznejši. Univerza ne bi smela biti lokalna, za potrebe Slovenije ali celo samo za Dolenjsko in Belo krajino. Znanje ni možno, še manj pa smotno omejevati z državnimi mejami, kar narekuje univerzi na Dolenjskem ali v Beli krajini, da po svojih programih deluje kot mednarodna inštitucija in mednarodno tudi pridobiva oz. zagotavlja sredstva za svoje delovanje. To je prvi, neoporečni pogoj in če ga na tem območju nismo sposobni realizirati, moramo ideje četrte slovenske univerze odstopiti Celjanom, Kranjčanom, Posavcem ali drugim. Pod pojmom mednarodna univerza razumemo predvsem tak študij in take predavatelje, ki bodo privlačni za študente vsega sveta in za katere bodo starši in podjetja pripravljeni študij primerno plačati. Njene diplome za poklice, specializacije, magistriji in doktorati morajo biti mednarodno priznani, kar posebej naglasi vsak današnji študent in vsaka družba, ki jo vprašate po mnenju o univerzi. Po informacijah o mednarodnem delovanju družb Dolenjske in Bele krajine ocenjujem, da bi z njihovo pomočjo mednarodnost svoje univerze lahko uresničili, saj pri nas že delujejo velike strokovne hiše, kot so Renault, Du Pont, Rohn-Pouline, Danfoss itd. Naši strokovni kadri so takorekoč v stalni povezavi s poslovnim svetom, iz katerega izhaja največ izumiteljev, nobelovcev, inovatorjev in proučevalcev gospodarstva.

Druga stran naše univerze, ki ni nič manj pomembna, bi seveda tudi morala biti privlačna. V mislih imam organiziranost spremljajočih dejavnosti univerze, kot so stanovanjske in prehrabene zmogljivosti za večje število zahtevnejših študentov, organizacija strokovno primerne kulturne ponudbe, zlasti knjižničarstva in svetovne literature, zagotovitev ustreznih mednarodnih računalniških komunikacij, primerno razvita trgovina za študente, predavatelje in njihove obiskovalce, zagotovitev dovolj velikega števila servisnih dejavnosti, športnih in rekreacijskih objektov, razvedrila in podobnega, da ne govorim o urbanizaciji prostora za univerzo, ki mora ponuditi res dopadljivo, vsestransko primerno in kakovostno rešitev. Res ste uganili, govorim o Novem mestu, mestu inteligence in znanja, prikupnosti in zaželenosti, mestu, ki si ga želimo vsi in smo verjetno zato marsikaj pripravljeni žrtvovati oz. prispevati.

Zdaj bi bilo potrebno kaj reči o tem, kako bomo naredili to našo Sorbono. Vsekakor potrebujemo skupino strokovnjakov, ki bo delo zastavila sistematično. Tej skupini, ki naj jo sestavljajo dolenjski in belokranjski doktorji z dovolj širokim znanjem, ne glede, kje živijo, ter člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti, moramo vsi zaupati, da bo naše skupno delo opravila v našo skupno korist. Če je za to zaupanje potrebno najprej določiti lokacijo univerzitetnega mesta, potem bi pričakovala, da bo koordinacijsko vlogo pri tem odigrala Območna zbornica Novo mesto skupaj z regionalnim zavodom za šolstvo, prej

preden se lotimo resnega dela, da nas ta problem ne bo v uresničevanju ideje razdvojil, temveč povezoval. Najbrž bo skupina strokovnjakov kaj hitro izpostavila potrebne povezave, tako s SAZU, obema obstoječima univerzama in pristojnim ministrstvom kot z univerzami v tujini in v teh povezavah konkretizirala možne študijske programe in predavatelje nove univerze. Paralelno bi morale teči priprave za usposobitev spremljajočih dejavnosti in seveda ustanovitev ter delovanje fundacije, ki bi zagotavljala priliv potrebnih sredstev za financiranje začetnih stroškov.

Z imenovanjem prvih strokovnjakov in ustanovitvijo fundacije pa nikakor ne prenehajo skrbti vsakega od nas, da se ideja o novi univerzi čimprej spremeni v dejanje. Starši se moramo o tem pogovarjati doma s svojimi odraščajočimi hčerami in sinovi. Če se poenotimo, ne bi bilo slabo razširiti razpravo v političnih strankah ali strokovnih združenjih (društvih), v katerih smo člani. Pričakujem, da se bodo kadrovske službe družb »z vsemi štirimi« lotile izbora poklicev in dopolnilnih študijev, ki jih potrebujemo, pa jih na obstoječih univerzah nimamo. Dalje bi bilo pričakovati, da bodo izobraževalne institucije, šole in izobraževalni centri družb zbrali čimveč informacij o novih smereh univerzitetnih programov v svetu in o avtoritetah, ki so v teh novih smereh agensi. Za ekonomijo vem, da nam je potreben jasnejši pogled v prihodnost, zato potrebujemo znanje o futuroloških raziskavah in analizah in John Naisbitt bi bil primerna avtoriteta. V arhitekturi so samo naši rojaki, Hacin, Pogačnik in Podrecca, avtoritete svetovnega slovesa, da ne omenjam Piana, Peija, Botta in drugih. Če bi pridobili U. Ecce, da nam predava o svojih pogledih na književnost, bi se v novo univerzitetno mesto zgrnile množice ukaželjnih. Še in še bi lahko naštevala. Katere nove smeri že ubira farmacija, katere avtoritete konceptirajo Kappo, Benetona in druge tekstilne velikane, katero znanje omogoča tako fantastičen prodor npr. kokakole, hamburgerjev, kozmetike in podobnih uspešnic? Pri nas to do določene mere že vedo komercialisti, menedžerji in menedžment, torej tisti, ki se gibljejo med najnaprednejšim poslovnim svetom. Ko bodo ti videli, da se nekaj resnega o pridobivanju teh znanj pripravlja doma, bodo brez dvoma dobro in koristno sodelovali. Pogled na projekt s te strani našega življenja nedvomno razkriva dejstvo, da nova univerza ne more biti stvar peščice posameznikov. Njegova uspešna izvedba je odvisna od sodelovanja takorekoč vsakega, ki sta mu Dolenjska in Bela krajina dragi in bi rad kaj storil za njuno dobrobit, ne glede na to, kje živi in dela. Vsak od nas lahko ustvarja v svoji sredini projektu naklonjeno vzdušje, pridobiva potrebne informacije, zbira sredstva ali kako drugače lobira za projekt v pozitivnem smislu.

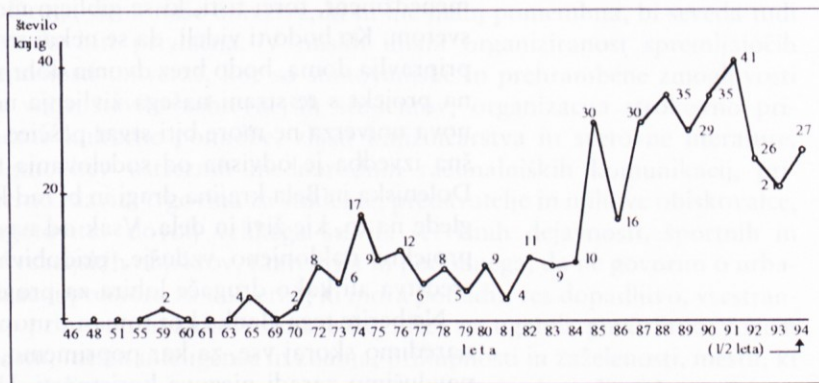
Ne berite tega članka kot roman z utopičnim navdihom. Ljudje lahko naredimo skoraj vse, za kar poprimemo, če imamo cilj, za katerega se navdušimo zaradi njegove koristnosti. Univerza je vedno investicija v znanje mladih, ki ustvarjajo nov, običajno boljši svet. Realizirajmo njim in nam v dobro ta lepi in koristni projekt!

VLOGA KNJIŽNICE PRI EKOLOŠKEM OZAVEŠČANJU

Knjižnica kot kulturna ustanova že po svoji osnovni funkciji, to je s posredovanjem knjižničnega gradiva, sodeluje v izobraževalnem procesu, tako formalnem kot neformalnem. Knjižnica hrani in izposoja gradivo z vseh področij znanosti, vključno z ekologijo. Splošnoizobraževalna knjižnica (SIK) torej posreduje informacije iz gradiva in o gradivu s področja ekologije in ga uporabnikom tudi izposoja. Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto spada v II. skupino splošnoizobraževalnih knjižnic, ki so namenjene območju nad 50.000 do 100.000 prebivalcev. Knjižnica prejema gradivo z nakupom, darovi, zamenjavo, zlasti pomemben je obvezni izvod (OI). K OI spada gradivo, pridobljeno po treh kriterijih: gradivo je bilo tiskano v Sloveniji, ne glede na to, v katerem jeziku, gradivo je tiskano v slovenskem jeziku, ne glede na kraj tiskarne, avtor gradiva je Slovenec, ne glede na to, kje in v katerem jeziku je tiskano gradivo. Na ta način naj bi bila zagotovljena (z OI) distribucija gradiva v Sloveniji po regijah. Vse SIK II. skupine prejema OI, z izjemo Mariborske knjižnice in Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani, ker se v teh mestih nahaja OI v drugih knjižnicah (NUK, UKM). SIK II. skupine so še v Novi Gorici, Kopru, Kranju, Ravnah na Koroškem, Celju, Ptuju, Murski Soboti in Novem mestu.

Kvalitativna in kvantitativna analiza knjig s področja ekologije

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto je regijska knjižnica za območje Dolenjske. Pritok knjig s področja ekologije po letih izdaje, kar se približno pokriva s prihodom knjige v knjižnico na Študijski oddelek od leta 1946, ponazarja naslednji diagram:

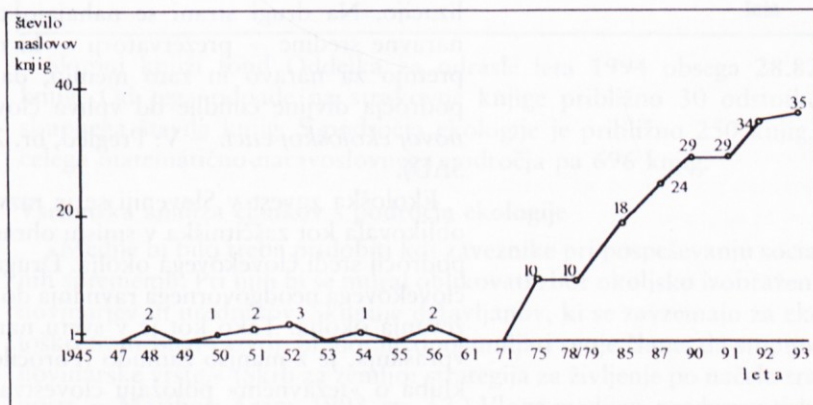
fond Študijskega oddelka (celoten knjižni fond Študijskega oddelka obsega približno 100.000 enot)

Podatki so vzeti iz sistematičnega kataloga po strokah (UDK) Študijskega oddelka, ki hrani obvezni izvod. Ostali oddelki izposoje Knjižnice Mirana Jarca so: Oddelek za odrasle, Oddelek za mladino, Potujoča knjižnica in Mreža. (Slednje predstavljata dva prostora v krajevnih skupnostih Šentjernej in Škocjan, kjer knjižnica prispeva izposojevalca in gradivo.) Tudi ti oddelki imajo v svojem fondu knjige s področja ekologije, a predvsem novejša naslova knjig, pridobljene z nakupom. Te iste naslove knjig ima tudi Študijski oddelek, s to razliko, da imajo ostali

oddelki večje število izvodov ene knjige, seveda glede na naravo oddelka, recimo Oddelek za odrasle. V fondu Študijskega oddelka je večje število izvodov enega naslova knjige prej izjema kot pravilo. (V diagramu so zajeti vsi izvodi knjig, kar se skoraj popolnoma ujema s številom različnih naslovov knjig, razen nekaj izjem.) Tako lahko rečem, da je dejansko število izvodov knjig s področja ekologije, glede na knjižnico kot celoto, od osemdesetih let dalje večje.

V letih 1946–1977 v knjižnem fondu Študijskega oddelka s področja ekologije prevladujejo teme: človek proti naravi, varstvo narave, ohranitev tal, ravnotežje v naravi, varstvo živali, narodni parki, ogroženost okolja, zaščitene rastline, pitna voda, odpadne vode... Po 1977. letu pa se teme vrtijo okoli splošne ogroženosti okolja in zaščite prirode, zaščite živalskih in rastlinskih vrst, onesnaževanja, odpadkov, varstva naravne in kulturne dediščine, energije in čistilnih naprav. Po letu 1985 pa je opazen trend ekologizacije vseh znanosti, od prava, umetnosti, ekonomije, urbanizma, kar pa seveda otežuje pregled nad gradivom s področja ekologije. Glede na to, kateri vidik prevladuje v delu, je klasifikator razvrstil knjigo v ekologijo ali ekonomijo ali pa v obe področji. V skladu s tem so bili izdelani kataložni listki in uvrščeni v sistematični katalog po strokah (UDK). Če bi hotela biti popolnoma dosledna, bi morala pregledati celoten UDK katalog, da ne bi izpustila nobene knjige s področja ekologije. Tako pa je problematika ekologije razdrobljena na različna področja po sistematiki znanosti od varstva narave, zaščite prirode, ki spada pod naravoslovje, do jedrske tehnike, ki na primer spada pod tehnične in sorodne vede, do varstva naravne in kulturne dediščine, ki spada pod spomeniško varstvo... Lahko le predvidevam, da je dejansko število knjig s področja ekologije v fondu Študijskega oddelka tudi iz tega razloga še nekoliko večje.

Sledeč podatkom, lahko rečem, da je prvi porast zanimanja za ekologijo v Sloveniji ali ekološko prebujanje nastopilo na prelomu sedemdesetih let, drugi večji skok pa je bil po letu 1984. Primerjava s Slovensko bibliografijo knjig kaže podobno stanje. Ker so si bili podatki za določena leta preveč podobni, konstantni, je narejena primerjava za nekaj let (glej graf).

Podatki za določena leta so vzeti iz Slovenske bibliografije knjig. Podatki za leto 1994 še niso dostopni. Od tod so tudi podatki o vsebinski strukturi knjig s področja ekologije, ki je za zadnja leta približno taka:

teme \ leta	1990	1992	1993
gozd	5	3	5
okolje	14	14	20
varstvo tal	1	-	-
parki	1	-	2
živali	2	1	1
rastline	1	-	-
živila, hrana	2	3	2
prebivalstvo	-	1	-
voda	-	3	-
zrak	-	4	-
energija, čistilne naprave	3	-	2
nuklearna	-	-	1
gospodinjstvo	-	1	-
vrtnarjenje	-	4	1
kmetijstvo	-	-	1

Vsebinska razdelitev tem je moja. Pod temo okolje spadajo knjige s področja ekologije, ki obravnavajo splošne probleme onesnaženja okolja, vplive onesnaženja.

Zanimiva je ugotovitev, da se pojma kulturna in naravna dediščina zlijeta v kulturno dediščino, ki spada pod varstvo spomenikov. »Kultura je prekrila naravo in zato smo tudi naravo skrili za okoljem. Spominimo se, da kultura izvirno pomeni obdelovanje zemlje, torej neko novo zgodovinsko stopnjo človekovega obvladovanja in prisvajanja narave.« (Kirn, Andrej: Ekološka (okoljska) etika. – Maribor: Aram, 1992, str. 43).

Pri analizi knjižnega gradiva s področja ekologije se je pokazalo, da je kulturna dediščina deležna veliko več pozornosti kot naravna (npr. gradovi nasproti naravnim parkom, za katere pa najbrž tudi ne ustreza več popolnoma to ime, boljši je izraz zaščitena področja narave).

»Naš tradicionalni odnos do sveta okoli nas karakterizirata dve nasprotni gledišči. Na eni strani je pojmovanje, da narava obstaja zato, da bi jo ljudje uporabljali, da bi služila človeškemu rodu in podaljšala civilizacijo. Na drugi strani se nahajajo tisti, ki so pristaši ohranjanja naravne sredine – prezervatorji – ki menijo, da ljudje predstavljajo pretnjo za naravo in zato menijo, da je potrebno, da se izolirajo področja divjine čimdlje od vpliva človeka.« (Turner, Frederick: *Ka novoj ekološkoj etici*. – V: Pregled, br. 246/1989, Beograd: Ambasada SAD).

Ekološka zavest v Sloveniji se je razvijala v dveh fazah. Prva se je oblikovala kot zaščitniška v smislu ohranjanja nedotaknjenih naravnih področij sredi človekovega okolja. Druga smer pa je zaobjela posledice človekovega neodgovornega ravnanja do narave, to je posledice onesnaževanja okolja. Tako kot je v svetu naraščalo zanimanje za ekološka vprašanja, je z manjšo zamudo (Poročilo MIT za raziskavo Rimskega kluba o »težavnem« položaju človeštva z naslovom Meje rasti, ki je nastalo leta 1972, je bilo prevedeno v slovenščino leta 1974.) naraščalo tudi v Sloveniji.

Izposoja knjižnega gradiva s področja ekologije

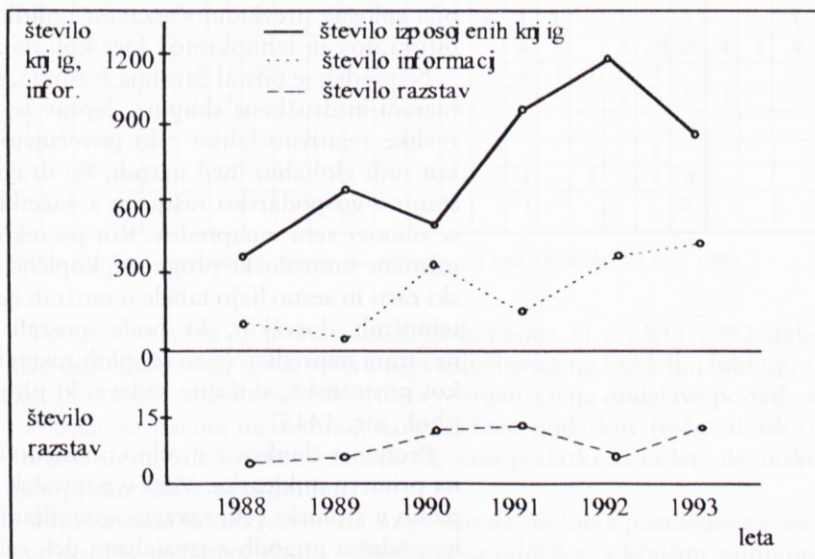
Izposoja knjižnega gradiva s področja ekologije v Knjižnici Mirana Jarca je naraščala sorazmerno z dotokom gradiva. Oddelki izposoje,

RASTOČA KNJIGA
Rast 7–8/1994

Študijski oddelek, Oddelek za odrasle, Oddelek za mladino in Potujoča knjižnica, ugotavljajo, da je njihova povečana izposoja ekološkega gradiva najbolj povezana s šolskimi programi. »S pomočjo osrednjih in krajevnih šolskih oblasti bi morale vlade kritično oceniti sedanje stanje okoljskega izobraževanja (vključno s socialnim izobraževanjem) in bi ga morale vključiti v programe na osnovni, srednji in mnogokrat tudi na visoki stopnji. To je eden glavnih ciljev (UNESCO-vega in UNEP-ovega Mednarodnega Programa Okoljskega izobraževanja (IEEP)« (Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti. – Maribor: Aram, 1993.) Slovenija je v svoje šolske programe začela vključevati ekologijo intenzivneje v devetdesetih letih. To se kaže na povečani izposoji gradiva s področja ekologije v vseh oddelkih izposoje, ker učenci, dijaki in študentje (v manjši meri) potrebujejo knjige za referate, seminarske naloge, izpite, študijsko in raziskovalno delo. Povezava s formalnim izobraževanjem je očitna. Na nivoju neformalnega izobraževanja je zanimanje za ekologijo minimalno, vsaj kar se tiče izposoje knjig.

Primer izposojenega gradiva in informacij s področja ekologije na Oddelku za odrasle od leta 1988 do 1993 je razviden iz grafa.

Skupni knjižni fond Oddelka za odrasle leta 1994 obsega 28.825 knjig. Od tega odpade na strokovne knjige približno 30 odstotkov skupnega števila knjig. S področja ekologije je približno 250 knjig, s celega matematično-naravoslovnega področja pa 696 knjig.

Vsebinska analiza člankov s področja ekologije

»Medije bi bilo treba pridobiti kot zaveznike pri pospeševanju socialnih sprememb. Pri njih bi se moral oblikovati zbor okoljsko izobraženih novinarjev in urednikov. Skupine državljanov, ki se zavzemajo za ekološko trajnostni razvoj, bi morale opogumljati svoje člane, da stopijo v novinarske vrste.« (Skrb za zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti. – Maribor: Aram, 1993, str. 52.) Vloga medijev, predvsem tiska, pri oblikovanju ekološke etike je velika. »Ekološka etika začne delovati, ko so okolju in ljudem škodljiva ravnanja ne le pravno sankcionirana in prepovedana, temveč tudi moralno obsojena. Pravna regulacija varstva okolja po eni strani nastaja tudi pod pritiskom ekološke etične zavesti, s svoje strani pa obratno okoljsko pravo prispeva k širitvi in poglobitvi

ekološke etike zlasti še v tistem delu, ki privede do identitete pravnih in moralnih sankcij. Tako kot je bila moralna obsodba določenih ekonomskih odnosov običajno zgodovinski signal njihove preživelosti, je tudi vsesplošen moralni protest proti degradaciji okolja glasnik zgodovinske preživelosti in nesprijemljivosti nekega načina življenja ali določenih tehnologij, individualnih in kolektivnih ravnanj. Znanstveno-tehnični napredek generira nove moralne situacije in dileme. Stalno se bo večal vpliv novih spoznanj in njihove praktične uporabe na spremembo in zamenjavo obstoječih vrednot.« (Kirn, Andrej: Ekološka (okoljska) etika. – Maribor: Aram, 1992, str. 21–22.)

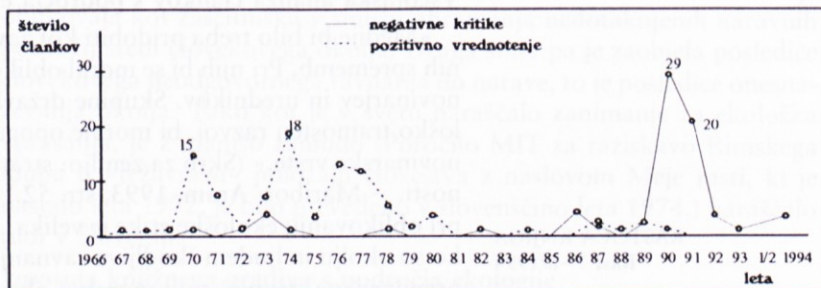
Tisk po eni strani reflektira družbeno dogajanje, po drugi plati pa sooblikuje javno mnenje. Za stanje v Sloveniji po letu 1945 je značilna neomejena vera v napredek. »Napredek je izrazito pozitivno vrednoten razvoj.« (Kirn, Andrej: Vzpon in kriza ideje napredka. – V: Teorija in praksa, št. 12/1991, str. 1401.)

»Vera marksistov v napredek znanosti, tehnike, v ekonomsko rast, v rastočo moč nad naravo, ki je zanesenjaško slepa in podcenjujoča za ekološke posledice, ni bila v ničemer specifično marksistična, ampak je bila splošna prevladujoča zavest politikov, ekonomistov, menedžerjev, birokratov in tehnokratov kjer koli na zemeljski obli.

Napredek je postal čarobna formula, s katero absolutno pridobijo vsi razredi in družbene skupine, čeprav se njihove medsebojne materialne razlike relativno lahko celo povečujejo tako znotraj določene družbe kot tudi globalno med narodi. Po drugi svetovni vojni s hitro in konstantno gospodarsko rastjo in z začetki znanstvenotehnične revolucije se obnovi vera v napredek. Kot po tekočem traku se producirajo optimistične futurološke prognoze, kopičijo se skladovnice knjig o ekonomski rasti in sestavljajo tabele o možnih čudovitih bodočih znanstvenih in tehničnih dosežkih, ki bodo postali sestavina vsakdanjosti, senčne strani napredka, če so se sploh zastavile, se obravnavajo bolj ali manj kot postranske, slučajne zadeve, ki jih je moč obvladati in preprečiti.« (ibid., str. 1415)

Prežetost člankov z uradno politično orientacijo se najlepše vidi prav na primeru nuklearke. Vera v napredek je bila temelj tem, kot so: vstopamo v atomski vek, zavzeto spremljanje izbire lokacije jedrske centrale, podpisa pogodb z izvajalcem del, celotna gradnja, poizkusno obratovanje, vse napisano z odkritim ponosom in redkimi pomisleki tja do osemdesetih let glede varnosti atomske centrale, ogrožanje okolja in problema shranjevanja odpadkov. Na grafikonu je prikazano, kako se je gibal število razmerje med članki, ki so pozitivno ali negativno vrednotili jedrsko centralo v obdobju od leta 1967 do 1994. Podatki so

RASTOČA KNJIGA
Rast 7–8/1994

grafikon razmerja med članki, ki so pozitivno pisali o jedrski centrali, in tistimi, ki so izražali kritike in pomisleke

vzeti iz kataloga Domoznanskega oddelka Knjižnice Mirana Jarca, ki spremlja bibliografijo aktualnih člankov od leta 1966 dalje.

Izrazit porast kritičnih člankov v devetdesetih letih gre pretežno na račun protestov avstrijske javnosti glede atomske centrale.

V domoznanski katalog se vpisujejo članki selektivno glede na prioriteto pomembnost za Dolenjsko in za Slovenijo. Članki se izpisujejo iz vse periodike (časniki in revije), ki jo Knjižnica Mirana Jarca prejema z obveznim izvodom (tukaj veljajo isti kriteriji kot za obvezni izvod knjig), približno 300 naslovov mesečno. V knjižničnem fondu Študijskega oddelka pa je 831 serijskih publikacij (sem spadajo tudi koledarji, zborniki, časnikov in revij je okoli 500 naslovov).

Tematsko bi članke iz domoznanskega kataloga aktualnih člankov lahko razdelila na sledeča področja ekologije:

teme \ leta	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94
reke	1			2		1		6	5	3	13	5	8	2	5	1	3	5	14	14	7	1	4	3	18	7			
gozdovi					1	1	1	1	4	2		2	2	1			1			4	6	1	2	5	5	3	4		
okolje (splošno)	2		1		1	1	1		2	6	4	5		1	3		1		14	37	48	18	4	5	13	10			3
odpadki				3					1	1		1	1	1		1			7	2	3	1	3	14	8	4	1		17
čistilne naprave									1	3			3	2	2	3	3		3	4	1	3		1	2	2			1
toklearki					1		1	4	1					1			1				4	2		3	29	20	4	1	4
zrak											1	1	2								2	1	1	3	7				
pitna voda						1					1	1				1	1		5					3	3	2	1		
živali	1			1	1	1																			1				
hrup																									1				
prašičja farma																					1		1		4	4			
strupi																					1					2			

število člankov s področja ekologije po tematiki od leta 1966 do 1/2 leta 1994

Podatki so vzeti iz domoznanskega kataloga in od leta 1992 dalje niso dosledni zaradi odsotnosti enega uslužbenca na Oddelku bibliografije. Prav tako se je v teh letih pričela reorganizacija obdelave podatkov s klasičnega načina na avtomatsko obdelavo podatkov (računalniško). Pri tem so nastale težave in zaostanki, zato podatki za ta leta dejansko niso primerljivi z ostalimi leti.

Kljub vsemu lahko rečem, da so prelomna obdobja postavljena v ista leta kot pri knjižnem gradivu Študijskega oddelka, s krajšim zamikom prvega preloma v leto 1973 in drugega 1984/85, s to razliko, da je člankov več kot knjig. Zaradi hitrejših reakcij na aktualno tematiko so članki tudi boljši indikator stanja v družbi. Žal pa lahko zaključim, da gre v večini primerov v člankih za kurativo in ne preventivo v ekologiji. V Sloveniji se je izoblikovala ekološka zavest, ki temelji na reakciji, popravljanju škode, zgražanju post festum. Tako, na primer, se je prelilo veliko črnila ob ekološki katastrofi zastrupitve reke Krpe s PCB od leta 1984 pa do 1988. To kaže tudi povečano število člankov na temo onesnaževanja rek (glej zgornjo tabelo) in vpliva onesnaženja na okolje.

Nasplošno so članki orientirani k področju o določenem stanju, prinašajo pa premalo alternativnih modelov rešitev, razmišljanj. Ker so ponavadi članki vezani na konkretne probleme v slovenskem okolju, prinašajo zato izrazit lokalni, omejen vidik ekoloških problemov, ki je vezan celo na posamezne kraje v Sloveniji. Ekološka zavest se torej razvija zelo parcialno namesto celostno. »Ne glede na to, da so mnogi od teh lokaliziranih naporov često bili uspešni, je koncem osemdesetih let prišlo do zaključka, da so najvažnejši življenjski izzivi globalne narave.

Odločitve, ki se sprejemajo v eni državi lahko vplivajo na ekološko ravnotežje v neki drugi zelo oddaljeni državi in celo v zgornjih slojih atmosfere.« (*Zemlja in njena energija*. – V: Pregled, br. 248/1998/90, str. 10, Beograd: Ambasada SAD). »Individualne države nimajo neodvisnih ekoloških sistemov. Na primer klimatski sistem je skupen. Potrebno je, da skiciramo okvir, v katerem bomo lahko videli, kako je ta svet medsebojno povezan. V publikaciji Stanje v svetu se nahaja citat Momuna Abdula Gajuna, predsednika Maldiv v Indijskem oceanu, ki pravi, da je njegov narod ogrožen. Ogrožen je zaradi energetskih ravnanj drugih nacij. Če se bomo še naprej z vso težo naslanjali na fosilna goriva, bo v atmosferi naraščal delež ogljikovega dioksida in s tem segrevanje zemlje. Z dviganjem morske gladine kot posledico tega, je lahko pogubljen dober del njegovega otočnega naroda, saj se veliko število otokov nahaja le nekaj metrov nad morsk gladino.« (ibid., str. 13, Stanje v svetu: Intervju sa Lesterom Braunom: Osnivač Instituta za Prčenje svetjskog razvoja proučava krupne ekološke probleme na Zemlji.)

V Slovenski bibliografiji člankov in leposlovnih prispevkov od leta 1945 do 1950 je 19 člankov na temo zaštite prirode, medtem ko se v istem obdobju kar 80 člankov nanaša na varstvo kulturnih spomenikov. To kaže na isti sindrom, ki sem ga že omenila pri knjigah, v zvezi z odnosom človeka do kulture in narave.

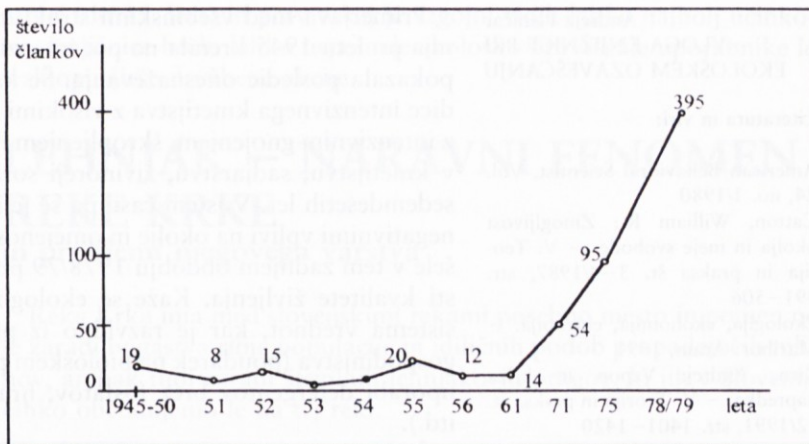
Spoznanje o naravnih mejah rasti so prve začele objavljati revije, glasila, ki so neposredno vezana na naravo in so zaznala uničujoče posledice »napredka« (Proteus, Gozdarski vestnik, Ribič, Planinski vestnik, Lovec itd.). »Naravne meje rasti so predvsem:

- omejeni prostor
- omejena količina energije
- omejena količina surovin
- omejena količina hrane (bolje rečeno površin za orno zemljo)
- omejena kapaciteta okolja za sprejem odpadkov

Entropijsko dojetanje materialnih procesov družbe presega slepilo, da je možno preseči omejenost naravnih dejavnikov. Trenutne meje rasti se (še) ne vsiljujejo zaradi omejenosti naravnih virov, ampak bolj zaradi grožnje onesnaževanja, pa tudi zaradi bremen saniranja in zmanjšanja obstoječe degradacije okolja (Kirn, 1988 a, s. 78). Potrebno je tudi poudariti, da n. pr. boj z entropijo in degradacijo v določenem območju povečuje obremenitve v okolici. Zato mora biti v ospredju preventivno, ne pa kurativno delovanje. Če bo človek želel preživeti, bo moral zavreči ideologijo neomejenega razvoja in se »sprijazniti« z mejami. S kozmetičnimi popravki lahko kritične točke v razvoju le časovno prestavljamo. Tako lahko odložimo morebitno katastrofo, vendar bodo kasneje njen obseg in posledice še večje...

Vzgojno-izobraževalno področje predstavlja tisto sfero družbe, kjer naj bi prišlo do prvih in obenem najbolj pomembnih ter daljnosežnih prodorov v procesu širjenja ekološko-antientropijske paradigme. V dosedanjem učenju je primaren poudarek pravzaprav na usposabljanju za gospodovanje, nadvladovanje narave.« (Plut, Dušan: Entropijska zanka. – Radovljica: Didakta, 1991, str. 49.)

Sledeč Slovenski bibliografiji člankov, ki ni popolna (zaključuje se z letom 1978/79), prav tako zajema članke selektivno glede na širšo družbeno pomembnost, je naraščanje člankov s področja ekologije v posameznih letih potekalo takole:

grafikon naraščanja člankov s področja ekologije po Slovenski bibliografiji člankov

V pregledovanje člankov niso bila vključena vsa leta v obdobju 1945 do 1978/79, ker so bili podatki preveč podobni (konstantni).

Vsebinska struktura člankov po Slovenski bibliografiji člankov za leto 1955, 1971, 1975, 1978/79:

teme	št. člankov
okolje (splošno)	9
gozdovi	7
živali	2
zaščita prirode	2

leto 1955

teme	št. člankov
varstvo narave	41
zrak	1
voda	1
onesnaževanje	1
okolje (splošno)	3
nuklearka	3
urbanizem	4

leto 1971

leto 1975

teme	št. člankov
okolje (splošno)	41
rastline	6
živali	3
energetika	7
voda	15
odpadki	3
gozdovi	11
ribištvo	5
urbanizem,	
varstvo okolja	4

leto 1978/79

teme	št. člankov
okolje (splošno)	239
sanitarna inšpekcija	7
energetika	17
nuklearka	13
odpadne vode	46
odpadki,	
reciklaža	34
gozdovi	10
kmetijstvo	6
gnojila	10
sadjarstvo	1
živinoreja	1
lov	3
ribištvo	2
detergenti	3
papir	1
urbanizem	2

Literatura in viri:

- American Behavioral Scientist, Vol. 24, no. 1/1980
Catton, William R.: Zmogljivost okolja in meje svobode. – V: Teorija in praksa št. 3–4/1987, str. 491–506
Ekologija, ekonomija, entropija. – Maribor: Aram, 1991
Kirn, Andrej: Vzpon in kriza napredka. – V: Teorija in praksa št. 12/1991, str. 1401–1420
Kirn, Andrej: Družbene implikacije ekoloških omejitev rasti. – V: Časopis za kritiko znanosti št. 93–94/1986
Kirn, Andrej: Ekološka (okoljska) etika. – Maribor: Aram, 1992
Meadows, Donella H.: Meje rasti: poročilo za raziskavo Rimskega kluba o težavnem položaju človeštva. – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1974
Pasti razvoja: Ekološke študije. – Ljubljana: Komunist, 1985
Plut, Dušan: Entropijska zanka. – Radovljica: Didakta, 1991
Poročilo Oddelka za odrasle Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto o izposojeni literaturi in posredovanih informacijah s področja ekologije
Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti. – Maribor: Aram, 1993
Slovenska bibliografija: Knjige, 1945, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1961, 1971, 1975, 1978/79, 1985, 1987, 1990, 1991, 1992, 1993. – Ljubljana: NUK
Slovenska bibliografija: Članki 1945–50, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1961, 1971, 1975, 1978/79, Ljubljana: NUK
Turner, Frederick: Ka novoj ekološkoj etici. – V: Pregled br. 246/1989, str. 64–70, Beograd: Ambasada SAD
Zemlja i njena energija: Stanje u svetu: Intervju sa Lesterom Braunom. – V: Pregled, br. 248/1989/90, str. 11–16, Beograd: Ambasada SAD

RASTOČA KNJIGA
Rast 7–8/1994

Primerjava med vsebinskimi strukturami člankov kaže, da je Slovenija po letu 1945 krenila na pot intenzivne industrializacije, ki ni takoj pokazala posledic onesnaževanja. Še kasneje pa so se pokazale posledice intenzivnega kmetijstva z visokimi hektarskimi donosi, doseženimi z intenzivnim gnojenjem, škropljenjem itd. Ekologija je postala prisotna v kmetijstvu, sadjarstvu, živinoreji sorazmerno pozno, šele ob koncu sedemdesetih let. V istem času pa se je industrija že ukvarjala s svojimi negativnimi vplivi na okolje in omejenostjo energetskih virov. Prav tako šele v tem zadnjem obdobju 1978/79 prihaja do zavedanja pomembnosti kvalitete življenja. Kaže se ekologizacija znanosti, proizvodnje in sistema vrednot, kar je razvidno iz prodora ekologije v posamezna gospodinjstva (poudarek na biološkem pridelovanju hrane, biokuhanju, uporabi detergentov brez fosfatov, hrani brez dodanih konzervansov itd.).

Šele v devetdesetih letih se pojavljajo revije, ki se posebej ukvarjajo z ekološko tematiko, kot recimo Gospodarjenje z odpadki, Bionovice, če spregledamo lokalna glasila, npr. Zelena tribuna in revije, ki se na splošno ukvarjajo z okoljem, urejanjem prostora, naravo. Skupno število naslovov periodike s področja naravoslovja, ki se ukvarja tudi z ekologijo, je približno 16.

Knjižnica periodike, razen izjemoma, ne izposoja na dom. Strankam omogoča fotokopiranje člankov s področja ekologije, ki jih ponavadi potrebujejo učenci in dijaki za referate in seminarske naloge (o hrupu, čistilnih napravah, zraku...).

Populariziranje ekološkega gradiva

Aktivna vloga knjižnice pri ekološki vzgoji pa je populariziranje gradiva s področja ekologije s pomočjo razstav knjižnega gradiva. Leta 1991 je Študijska knjižnica Mirana Jarca postavila knjižno razstavo z 204 enotami. Ob kolektivnih obiskih razstave je organizirala najmanj deset predavanj na temo ekologije. Študijski oddelek razstavlja novitete serijskih publikacij s področja ekologije. Oddelek za odrasle od leta 1988 dalje pripravi povprečno osem manjših ekoloških razstav letno. Pri tem uporablja tako knjižno gradivo kot tudi razglednice in periodiko. Oddelek za mladino ob svetovnih ekoloških dnevih prav tako postavi razstavo z ekološkim gradivom.

Ob izidu knjige dr. Dušana Pluta Entropijska zanka je Knjižnica Mirana Jarca organizirala predstavitev knjige s predavanjem avtorja.

Sklep

Knjižnica gotovo še ni izkoristila vseh oblik populariziranja gradiva, ki ga hrani, vključno z ekološkim gradivom. Prav tako so skromni napor pri izgrajevanju ekološkega nazora (npr. razstava knjig in revij, ki so tiskane na recikliranem papirju, ne glede na to, če so z ekološkega področja ali ne in podobno). Stanje se bo najbrž spremenilo, ko (če) bodo uradno sprejeta stališča glede vzgojno-izobraževalnih smernic ter nalog knjižnic na področju ekološkega ozaveščanja. Pot do knjižnic kot informacijskih centrov, ki se odzivajo na potrebe okolja, je še dolga. Uskladitev ponudbe in povpraševanja po ekološkem gradivu je težavna, saj se povpraševanje giblje ciklično, v skladu s šolskimi učnimi načrti. Naslednji problem je, da se je šele v zadnjem času začelo izdajati knjižno ekološko gradivo, ki je prilagojeno različnim stopnjam izobraževanja. Največje pomanjkanje je bilo prav pri mladinski ekološki lite-

raturi (do 15. leta) in prav tukaj je vzgojni vidik lahko najbolj učinkovit. Knjižnice bodo lahko uspešneje ekološko ozaveščale uporabnike le v sklopu širše družbene akcije.

Andrej Hudoklin LEHNJAK – NARAVNI FENOMEN REKE KRKE in problemi njegovega varstva

Reka Krka ima med slovenskimi rekami posebno mesto in pomen ne le zaradi bogastva ribje populacije in idiličnih podob propadajočih mlinov, ampak tudi zaradi številnih lehnjakovih pragov, ki jih v Sloveniji lahko občudujemo le na tej reki.

Lehnjakovi pragovi na Dvoru; foto:
Andrej Hudoklin

O lehnjaku

Zeleno obarvano rečno vodo bogatijo v zgornjem toku številni kraški izviri, zato je »krknca«, kot jo pogosto imenujejo Krajinčani, v veliki meri nasičena z raztopljenim apnencem. Ta se lahko pod specifičnimi pogoji izloča iz vode kot lehnjak.

Lehnjak je apnenčasta tvorba, fizikalno-kemičnega in organskega porekla. Rast oziroma proces nastajanja lehnjaka ni še v celoti proučen. Pri tem procesu imajo pomembno vlogo umirjeni vodni tok brez prisotnosti proda, vodne rastline in verjetno tudi mešanje z magnezijem in apnencem bogatih vodnih pritokov. Rastline med fotosintezo porabljajo ogljikov dioksid in s tem rušijo ravnotežje med bikarbonatom in ogljikovim dioksidom, zaradi česar se iz rečne vode obarja apnenec. Fragmenti apnenca se ujemajo na površine vodnih rastlin, predvsem vodnih mahov, na katerih se sčasoma nabere debelejša plast. Rastline v trdem oklepu odmro, struktura pa je zato luknjičava in lahka, kar izdaja tudi njeno ime: lehnjak tudi lahkovec. Vodni tok v strukturo vgrajuje tudi lupine in hišice mehkužcev, tulce različnih barv vodnih žuželk pa tudi pesek in blato.

Na reki Krki se lehnjak izloča na odseku nekako od Marinče vasi pri Zagradcu pa vse do ravninskega dela reke pod Otočcem. Za zgornji tok so značilni nizi lehnjakovih pregrad z manjšimi slapovi. Najbolj izraziti

so na Krki pri Praprečah, Žužemberku, Dvoru in v Kotih, kjer so do nekaj metrov visoki. V srednjem toku ni več pragov, ampak se lehnjak izloča v večjih podvodnih akumulacijah. Te so najbolj vidne na odseku pri Otočcu, kjer se razraščajo plitvo pod površjem kot velike zaplate koralastih struktur, dolge več deset metrov.

Lehnjakove pregrade pa tudi dolgi pasovi lehnjaka na posameznih rečnih odsekih dajejo reki značilno podobo in imajo poseben pomen v življenju reke. Prispevajo k večji habitatski pestrosti, saj tu domujejo specifično prilagojene rastlinske in živalske vrste, pregrade pa imajo tudi pomembno vlogo v prezračevanju in čiščenju rečne vode.

Lehnjakova polja so na nekaterih mestih gola, največkrat pa poraščena z bujno vegetacijo alg in vodnega mahu, rastline in sam lehnjak pa so dober substrat za številne bentoške organizme. Tu najdemo velike populacije vodnih polžev in larv vodnih žuželk, med katerimi prevladujejo enodnevnice in mladoletnice, pogosti pa so tudi drobni raki iz skupine postranic. V manjši meri so zastopani še hrošči, stenice, pijavke pa tudi spužve.

Reka Krka v naravovarstvenem pogledu presega okvire regionalnega pomena. Raziskave živalskega sveta v zadnjem obdobju potrjujejo prisotnost številnih redkih in ogroženih vrst, ki dajejo reki in širšemu prostoru ob njej mednarodni pomen. Z rdečega seznama ogroženih živalskih vrst, ki je bil izdelan po meri IUCN (Mednarodna zveza za varstvo narave in naravnih dobrin), imamo preko sto ogroženih vrst, spremljanja favne ptic pa so pokazala, da območje v spodnjem toku reke Krke izpolnjuje pogoje za uvrstitev na spisek ornitološko pomembnih območij (Important Bird Areas), s čimer se dolina reke Krke postavlja v mrežo evropsko pomembnih lokalitet ohranjene narave.

Ogrožanje lehnjaka

Izločanje lehnjaka je občutljiv naravni proces, saj je njegovo nastajanje odvisno od vrste dejavnikov, ki morajo vedno delovati usklajeno. Ti naravni procesi so zaradi vse večjega človekovega vpliva na okolje ogroženi, še zlasti, ker ne poznamo podrobno zakonitosti in dinamike rasti te enkratne naravne substance. Krka danes ni več na seznamu čistih rek, saj je onesnažena že pri izviru. Še zlasti močno je obremenjena v srednjem toku na območju Novega mesta, tako da procesi samoočiščenja do iztoka v Savo komaj vzpostavijo še sprejemljivo stanje rečne vode.

Za življenje v vodi pa tudi za nastajanje lehnjaka so kritični poletni vodni minimumi, ko se v rečnem koritu vali komaj nekaj kubičnih metrov vode, ki so problematične kvalitete. Takrat se razgalijo občutljive brzice in dolgi hrbti lehnjaka. To je čas, ko je tudi človekov pritisk na reko največji: ljudje jo poskušajo zajeti in izkoristiti na vse možne načine. Pomembni so tudi vplivi rekreativne rabe, od kopanja, čolnarjenja (kajak, kanu, raft) pa do množičnih spustov in ribištva. Če vpliv onesnaženja rečne vode na rast lehnjaka še ni povsem dognan, pa so vidne poškodbe na lehnjakovih pragovih v zgornjem toku, ki so posledica vse številnejših spustov z rafti, kajaki in kanuji. Tako se strgajo z brzic rečni mahovi, na katerih potekajo procesi izločanja oziroma aktivna rast lehnjaka.

Neobvladljiva je tudi anarhija uporabe rečne vode v razne namene – od vse bolj popularnega namakanja do številnih odvzemov za tehnološke namene, energetske objekte in ribogojnice. Ta vpliv kulminira prav tako v poletnem obdobju. Tako se nam je v preteklem letu ponujala

pretresljiva podoba reke na odseku pod Dvorom, kjer Krka na dobrih sto metrov dolgem odseku preko pragov poleti 1993 sploh ni tekla. V celoti jo je požirala predimenzionirana ribogojnica, ki v procesu vzreje rib očitno ne upošteva naravnih – hidroloških zakonov, ampak se ozira le na tržne. Takšni odvzemi niso usodni le za lehnjakove pragove, še bolj negativni so vplivi na vodno favno, da problema onesnaženja rečne vode pod ribogojnico tu posebej ne razčlenjujemo.

Lehnjak je imel nekdan zaradi porozne strukture, majhne teže in enostavnosti obdelave (podobno kot danes siporeks) veliko uporabno vrednost v stavbarstvu, predvsem pri zidavi obokov in stropov. Žaganje lehnjaka je bil tako še pred drugo svetovno vojno na posameznih odsekih reke Krke povsem običajno opravilo, ki pa je kasneje z večjo ponudbo gradbenih materialov in tudi zaradi prepovedi izkoriščanja zamrlo.

Pritisk na reko se v zadnjem obdobju stopnjuje, zato je potrebno razmišljati o ukrepih, s katerimi bi preprečili negativne vplive, saj takšna ravnanja ne vplivajo le na rast lehnjaka, temveč tudi na celoto naravnih procesov.

Varstvo lehnjaka

Varstvo lehnjaka je neločljivo povezano z varstvom reke Krke.

Naravni procesi v Krki so zaradi onesnaženja že daljše obdobje močno razrahljani. Videti je, da se Dolenjci krepko zavedamo pomena reke, saj zgodovina varstvenih prizadevanj sega že v sredino šestdesetih let, ko se je s porajajočo industrializacijo pričelo tudi najmočnejše onesnaževanje reke.

Ustrezen režim varovanja reke se lahko zagotavlja le ob učinkovitem pravnem varstvu, ki vključuje stalen nadzor in ustrezno kaznovanje kršiteljev. V dosedanjem obdobju nam kljub zadostni zakonski osnovi to ni uspevalo. Na razpolago je bila vrsta normativnih aktov, od odloka o varstvu reke Krke, njenih pritokov in bregov iz leta 1969 (SDL...) do zakona o vodah.

V primeru reke Krke se moramo zavedati, da njenega varstva ni mogoče zagotavljati le znotraj meja novomeške občine, saj segajo njeni občutljivi podzemski kraški pritoki vse od Grosupeljskega polja in Kočevsko-ribniškega polja do uravnanega Spodnjega Posavja.

Pred desetletjem je bil zasnovan celo samoupraven sporazum o varstvu reke Krke, h kateremu naj bi pristopile vse občine v porečju. Do sodelovanja žal ni prišlo, obstalo pa je tudi reševanje najbolj akutnih žarišč onesnaženja.

Moč pravne države se postopno krepi tudi na področju varstva okolja. Pomemben korak k temu je tudi zakonodaja in zakon o varstvu okolja (Ur. l. RS, 32/93), ki daje možnosti za učinkovitejše ukrepanje. Na lokalni ravni bo potrebna tudi novelacija odloka o varstvu reke Krke iz leta 1969, ki je danes pravno in praktično povsem neuporaben.

Raziskave lehnjaka

Če želimo reko ohraniti, ni dovolj, da zgradimo čistilne naprave in kaznujemo kršitelje. Potrebno je tudi podrobno spoznati naravne procese, današnjo podobo rastlinskih in živalskih vrst ter videti pomen in vlogo reke v bodočnosti. Žal našo reko slabo poznamo. Redno se spremlja le kvaliteta rečne vode (kemijski parametri), raziskave rečne biocenoze pa so bolj ali manj naključne in nenačrtne.

Letos smo tako spodbudili izdelavo naloge Problem varstva in urejanje reke Krke na odsekih z intenzivno rastjo lehnjaka, ki bo poskušala odgovoriti na vrsto vprašanj o nastajanju, ogroženosti in varstvu lehnjaka.

Nalogo vodi Inštitut za raziskovanje krasa iz Postojne v sodelovanju z Vodnogospodarskim inštitutom, na lokalni ravni pa se v nalogo vključujejo Republiška direkcija za varstvo okolja in urejanje voda – Izpostava Novo mesto in Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. Nalogo je finančno podprlo Ministrstvo za znanost in tehnologijo, pričakujemo tudi podporo Ministrstva za okolje in prostor, svoj delež pa je prispeval tudi Sekretariat za družbene dejavnosti občine Novo mesto iz raziskovalnega programa. Naloga je v teku, izvajala naj bi se vsaj dve leti. Upam, da vam bomo prve izsledke lahko kmalu predstavili in jih uporabili v naravovarstvenih prizadevanjih za ohranitev reke Krke.

Literatura:

- Gams, I., 1962: Nekateri značilnosti reke Krke in njenih pritokov. Dolenjska zemlja in ljudje, 26–108, Novo mesto.
- Devetak, D. et al., 1977: Prispevek k flori, favni in ekologiji reke Krke v okolici Dobrave. Varstvo narave, 10: 3–22, Ljubljana.

Reka Krka pri Dvoru; foto: M. Pelko, iz fototeke Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine

Mira Ivanovič KETTEJEV DREVORED – PROBLEMATIKA CELOVITE OBNOVE DREVOREDA

Novo mesto se lahko ponaša z enim od najdaljših kostanjevih dvorednih drevoredov v Republiki Sloveniji. Dolg je 1500 m. Poteka čez prazgodovinsko naselbino Marof in povezuje mesto z mestno sosesko Bršljin. Večji del drevoreda je bil zasajen po letu 1900, ko je bila z izgradnjo današnje Ljubljanske ceste opuščena trgovsko izredno pomembna historična cesta čez Marof. V drevoredu je bilo zasajenih 350 divjih kostanjev.

Kettejev drevored v osrednjem delu, 1983, foto: Mira Ivanovič

Zaradi nerednega in nestrokovnega vzdrževanja je bilo potrebno odstraniti že okoli 180 odmirajočih nevarnih dreves. Najstarejša drevesa v drevoredu so v osrednjem delu drevoreda in na odseku med Dolenjsko banko in športno dvorano Marof. Nekaj je vitalnih še na koncu drevoreda v Bršljinu. H Kettejevemu drevoredu lahko sodi tudi drevored ob blagovnici na Novem trgu. Prav za ta odsek drevoreda je znano, da ga je posadil leta 1830 baron Rechbah. Le na podlagi slednjih podatkov lahko sklepamo tudi o starosti omenjenih odsekov drevoreda, kajti drugih arhivskih virov nismo zasledili.

Zaradi naravovarstvenih, predvsem pa kulturno-zgodovinskih in krajinsko-oblikovnih vrednot je občina Novo mesto Kettejev drevored zavarovala za spomenik oblikovane narave (Ur. l. RS, št. 38, 1992). Zavarovanje je bilo tudi eden od osnovnih kriterijev, da se je obnova drevoreda lahko uvrstila v program akcij celostnih prenov pri Ministrstvu za kulturo. Na pobudo Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto je Sekretariat za varstvo okolja in urejanja prostora občine Novo mesto zagotovil vso potrebno projektno dokumentacijo za prijavo omenjene akcije.

Ker so bila nekatera drevesa v drevoredu v izredno slabem stanju in tudi nevarna za mimoidoče, je že leta 1988 Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto predlagal občini, da takoj začne strokovno sanirati drevesa v drevoredu pred dvorano Marof. Ker je Komunala Novo mesto v preteklih letih drevesa nepravilno vzdrževala, je Zavod organiziral demonstracijo dendrokirurških posegov, ki jih je izvajal rojak gospod Franc Smigovec iz Salzburga.

V letu 1991/92 je občina uspela delno sanirati brežine. V osrednjem delu drevoreda, ki je predviden za obnovo v zadnji fazi, so bila sanirana

V drevoredu je prijetno posedeti,
1990, foto: Mira Ivanovič

nekatera najbolj ogrožena drevesa. Urejen in dokončan je tudi del drevoreda med banko in zavarovalnico.

V drevoredu med banko in športno dvorano Marof je bilo spomladi 1994 saniranih 17 dreves, odstranjene so bile suhe veje in trohnoba na deblih. Na odseku drevoreda do stavbe Meršol je bilo požaganih 19 kostanjev in nato na novo zasajenih 23 dreves.

Kako je načrtovana obnova drevoreda?

Projekt sanacije Kettejevega drevoreda predvideva obnovo celotnega drevoreda, ki bo obsegala etapno in postopno nadomestno zasaditev vseh kostanjev v drevoredu. Ohranjajo se le kostanji na začetnem delu drevoreda pred športno dvorano Marof. Na novo bo v drevoredu do leta 2000 zasajenih 243 kostanjev. Le-ti so že pripravljeni in so na oskrbovanju v drevesnici v Murski Soboti. Veliko dreves v drevesnici v Murski Soboti. Veliko dreves v drevoredu je še vedno v slabem zdravstvenem stanju. Temu botruje pred leti neredno in nepravilno vzdrževanje. Nekateri strokovnjaki menijo, da so k takšnemu stanju dreves pripomogli tudi slabi rastiščni pogoji.

Konservatorji smo bili kar v veliki dilemi, kako naj pristopimo k celoviti obnovi drevoreda. Ker je bilo v začetku 19. stoletja v Novem mestu zasajenih okoli 500 divjih kostanjev, se lahko divji kostanj obravnava kot mestno drevo. Izdelovalci projektne dokumentacije so sicer vztrajali o zamenjavi drevesne vrste, predlagali so lipo ali javor. Posvetovali smo se s konservatorji drugih zavodov in se odločili za zasaditev z isto vrsto, kar pa tudi narekuje varstveni režim, ki prepoveduje zasaditev z drugo drevesno vrsto. Odločujoče je bilo tudi mnenje dr. Aleksandra Šiftarja iz Vrtnarstva Murska Sobota. Pojasnil je, da je nadomestna zasaditev s kostanjem v drevoredu dopustna le v primeru, da se ob zasaditvi kostanjev zagotovijo dobri rastiščni pogoji in nato njihovo redno strokovno vzdrževanje.

V okviru obnove drevoreda je predvidena tudi gradnja paviljona, opremljenega s pojasnjevalnimi tablami, ki bi obiskovalce seznanile s kulturno-zgodovinskimi vrednotami Marofa. Na določenih mestih bo prezentirana bivša cesta, ki je povezovala Dolenjsko z Ljubljano. Da bo drevored privlačen tudi za najmlajše, pa je na jasi pred gozdom na Marof predvidena izgradnja manjšega amfiteatra, ki bo opremljen z igrali.

Sanacija dreves, 1991, foto: Mira Ivanovič

Projekt predvideva zamenjavo vseh dreves. Nova drevesa bodo zasa-jena na medsebojni razdalji 8 m. Med projektanti — krajinskimi arhi-tekti je bila tudi ta razdalja težko sprejemljiva. Predlagali so saditveno razdaljo 12 m. Vendar je spomeniška služba tudi v tem primeru vztra-jala na najdaljši potrjeni historični razdalji 7,5 m. Čeprav je med kosta-nji prevladovala razdalja 5,5 m, smo se na podlagi konsultacij s stro-kovnjaki v konservatorski stroki odločili za razdaljo med 7,5 m do 8 m.

Ker je osrednji del drevoreda nekoliko bolj ohranjen, smo predlagali, da projekt dopušča možnost, da se osrednji del drevoreda nadomestno zasadi v zadnji fazi obnove le v primeru, če se stanje dreves, ki so bila pred tremi leti sanirana, bistveno ne izboljša.

Namen obnove

Drevored je bil kar nekaj let zapuščen in je bil kot tak mestu prav gotovo v sramoto. Glede na to, da mesto nima nobene sprehajalne površine kot tudi ne mestnega parka, bi bila lahko celovita obnova tudi izziv za mesto. Mesto bo tako dobilo urejen drevored, ki ga bo bogatila prezentacija arheološke in zgodovinske dediščine. Domiselna presenta-cija historične komunikacije, prazgodovinske utrdbene naselbine in arheoloških najdb na Marofu bi prav gotovo privabila številne obisko-valce. Morda bi bilo umestno razmišljati tudi o prezentaciji vislic — »gavg« na vrhu Marofa. Prepričana sem, da bi se tako opremljen in obnovljen drevored lahko vključil tudi v turistično ponudbo mesta.

Problematika obnove drevoreda

Kakršnakoli zahtevnejša obnova objekta povzroči vrsto problemov; bodisi že pri odločanju glede načina pristopa obnove, pri izbiri materia-la, pri iskanju strokovno usposobljenega izvajalca in vodje del, da o zagotavljanju denarja ne govorimo.

Odločitev občine o obnovi drevoreda je bil na začetku dober. Zago-tovila je izdelavo vse potrebne dokumentacije, ki je obsegala sledeče:

- konservatorske smernice,
- lokacijsko dokumentacijo,
- projekte za izvedbo,
- investicijski program.

Na podlagi izdelanih projektov je Sekretariat za urbanizem in ureja-nje prostora občine Novo mesto izdal potrdilo o priglasitvi del za odsek drevoreda pred športno dvorano Marof do stavbe Polenšek. Za obnovo drevoreda bi bilo potrebno na podlagi te dokumentacije pridobiti grad-beno dovoljenje. Le-to pa ni bilo izdano in verjetno je to tudi eden od osnovnih vzrokov, da obnova ne poteka usklajeno po fazah. Menim, da bi se z izgradnjo gradbenega dovoljenja občina Novo mesto verjetno resnejše in odgovornejše opredelila do drevoreda tudi v občinskem pro-računu. Ker drevored ni uvrščen med prioritete investicije v mestu, poteka obnova le na podlagi dobre volje in iznajdljivosti nekaterih posa-meznikov občine in Zavoda.

Zaradi nedorečenega statusa obnove drevoreda v občini poteka obnova drevoreda na določenih odsekih celo neusklajeno s projektom. V delu drevoreda ob Novem trgu in na trgu pred Dolenjsko banko so se pred leti izvajali posegi, ki so bili v nasprotju z varstvenim režimom za drevorede in s konservatorskimi navodili. Naj omenim le nekatere.

Izkop gradbene jame za »Kare L«, Ogrožen je bil koreninski sistem kostanjev, 1991, foto: Mitja Simič

Neustrezna postavitev konfinov, 1993, foto: Mira Ivanovič

Novi trg:

- izkop gradbene jame tik ob drevesih za »Kare L«,
- odstranitev dreves v drevoredu zaradi uvoza v podzemne garaže,
- postavitev barak v drevoredu za potrebe gradbišča,
- ureditev sprehajalne poti z betonskimi robniki in z grobim peskom,
- nova zasaditev kostanjev ob tlakovani poti brez vgradnje drenažnega sistema.

Odsek od Dolenjske banke do Meršola

- tlakovanje cestišča z granitnimi kockami v večjem obsegu, kot predvideva projekt sanacije drevoreda,
- nepravilna postavitev konfinov – betonska podlaga je zaključena v višini terena, višina konfinov je prenizka,
- neusklajenost barv klopi, konfinov in kandelabrov (bela, rjava, siva),
- trenutno se je izkazalo, da je tlakovano cestišče pred športno dvorano preširoko in žal služi kot parkirišče,
- nedokončanje ureditve cestišča.

Zavod je vodil izključno le posege na drevesih in saditev dreves, medtem ko je vsa ostala pripravljala in gradbena dela vodil Sekretariat za varstvo okolja in urejanje prostora. Če bi obnova drevoreda potekala celovito, tako kot to predvideva projektna dokumentacija in bi bili za njo določeni nadzorni organi, verjetno do neusklajenih posegov ne bi prišlo.

Občina Novo mesto tudi v letošnji proračun ni uvrstila drevoreda. Krajevne skupnosti so razpisale celo referendum za obnovo drevoreda, ki žal ni bil sprejet. Vsak, ki vsaj malo pozna kriterije, kateri projekti se lahko uvrstijo v nacionalni program, si verjetno ne zna razlagati, da je lahko akcija s področja naravne in kulturne dediščine uvrščena v nacionalni program, da pa nima svojega mesta v občinskem proračunu. Prav v letošnjem letu bi obnova morala potekati najbolj aktivno, saj v drevnicah čaka (po pogodbi) na zasaditev 63 kostanjev.

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto sicer prijavlja vsako leto akcijo pri Ministrstvu RS za kulturo, vendar dodeljena sredstva zadostujejo izključno le za sanacijo dreves, nabavo sadik in saditev dreves. V letu 1993 je Ministrstvo za kulturo zagotovilo celotna sredstva za pripravo zemljišča na odseku dvorana Marof – Meršol. Večji del sredstev, ki jih je do sedaj zagotavljala občina, so bila sredstva za komunalna in gradbena dela na odseku pred dvorano Marof, ker so se le-ta navezovala na ureditvena dela na trgu med banko in zavarovalnico.

Možnosti za nadaljevanje akcije

Dokler občina Novo mesto ne bo zagotavljala celovite obnove drevoreda v svojem proračunu in izdala vsa potrebna dovoljenja, tako kot je to storila za druge za mesto pomembne investicije, celovita in strokovno vodena obnova drevoreda ne more potekati. Obnova drevoreda bi morala biti ena od pomembnejših kulturnih akcij in bi jo občina morala obravnavati prioritarno, pa čeprav drevored trenutno ni »dobičkonosen«. Prav bi bilo, da mesto drevored osvoji tudi kot eno od identitet mesta, saj se v tem primeru le-ta navezuje celo na pesnika Dragotina Ketteja. Le takšna odločitev občine bo v bodoče zagotovila nadaljnjo obnovo drevoreda in njegovo dosedanje mesto v nacionalnem programu. Zavod bo v nasprotnem primeru prisiljen predlagati ministrstvu za

Mira Ivanovič
KETTEJEV DREVORED—
—PROBLEMATIKA CELOVITE
OBNOVE DREVOREDA

kulturo ukinitv sofinanciranja. S tem bi bila prav gotovo tudi onemogočena prezentacija bogate kulturne dediščine Marofa. Delno že plačana drevesa pa bi ministrstvo odstopilo drugemu mestu npr. mestu Maribor, ki ima za svoje zelene površine več posluha. Upam, da Novomeščani tega ne bodo dovolili!

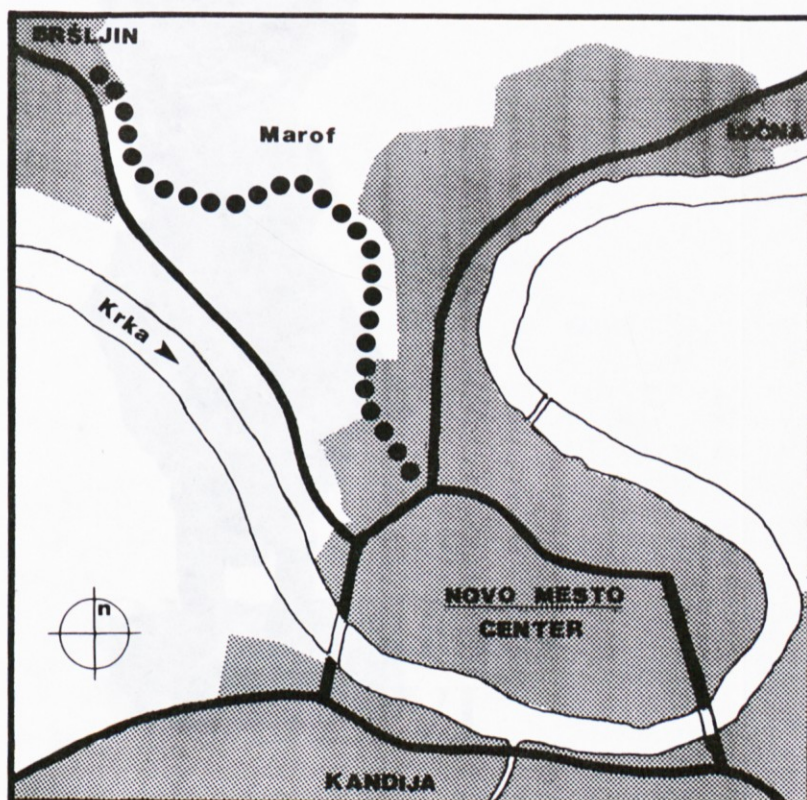
Kostanj je tudi stajalo za smetnjake!, 1988, foto: Bojan Radovič

Stanje v drevoredu, 1988, foto: Bojan Radovič

Potek drevoreda, skica

Vse priloge so iz arhiva ZVNKD
Novo mesto

Janez BOLJKA: Ribničan kot Napoleon II, bron 1984, 52 x 36 x 8 cm

PODJETNIŠTVO V ŠOLSKIH KLOPEH

Podjetniška delavnica v Krki leta 1994

VI

Povsod po svetu so izredno množična strokovna prizadevanja za spodbujanje podjetništva. Vsako leto izide nešteto priročnikov o tem, kaj podjetništvo je, kako se nizuemo podjemskih veščin in na kakšen način ugotovljamo »tržne niše« za prodajo izdelkov in storitev. Velika in uspešna podjetja se odločajo za lastne izobraževalne aktivnosti, ki jih s pridom uporabljajo tudi v komuniciranju z javnostjo. Poznani menedžerji v svojih življenjskih poukajih podjetniške naspotke, kot npr. Harvey Mackay v trenutno zelo popularni, v slovenščino prevedeni knjižici *Harvey Mackay's psi in ostali živali*.

V številni priljubljeni miselnici, da podjetništva ne poznamo in da bomo podjetnika šele postali. Morda je v katerem podjetju res tako, toda večina proizvodnih podjetij, ki imajo dovolj tehničnih kapacitet in znanja, posluje tržno že več desetletij in so zaradi obvladovanja tržnih razmer zmogla razrešiti tudi take probleme, kot je izguba prečnega dela svojega trga »deset noč«. Seveda pa je v takih podjetjih ključna, dogajalna stih posvečena razvoju spodbujanju zaposlenih, pridobivanju virov in usposabljanju mladih strokovnjakov in tudi konstruktivnemu vlaganju v razvoj strokovnih služb, ki poskrbuje za strokovnjake.

Vlaganja »ovorniške« tovarne zdravi Krka v znanje so izjemni in bi taka morala ostati tudi potem, ko se bo razvijalo podjetje, privlačno za mlade, ki se bodo skrbili za delavnice v Krki, ki ostaja zainteresiran za skladno s poslovanjem razvojem podjetništva in svoje sile in sredstva namenja na doseganju in procesu delavice in v obsegu, ki ga v Krki krajini in da povzema delavnice in razvijajo podjetništvo in razvijajo mlade.

Ta služba danes razpolaga s široko potrebnih informacij o znanju, pozna institucije, ki delovno vplivajo na znanje mlade populacije, prizna konkretna dela in naloge, za katere išče ljudi, in ve, katere lastna znanja bo morala zagotoviti sama. Poslanec delavice Krke v njegovem izobraževalnem procesu pomeni tudi to, da se je z njegovega znanja prihodnost, shvalo oceniti in da se mu vsaj pri dobi dovolj konkretno, kaj od njegovega znanja je potrebno slediti.

Podjetniška delavnica v Krki pravi, da novost, je pa to velik izraz vsem tistim, ki o podjetništvu še razmišljajo, si med seboj »kradijo« ali »odkuzgajo« strokovnjake ali pa razmišljajo o obogatitvi in po razmišljanju uspehu »deset noč«. Najenostavnejša je tudi zato, ker v njej sodeluje naša gimnazija. Človek se mora razumeti, kje so ostali drugi strogi »ovorniški« del, predvsem iz ekonomske srednje šole. Zanimivo je dejstvo, da se je mladi poročila v kadrovske strokovne službi in zanj ni bilo nobenih v takih institucijah, kot je društvo ekonomistov, društvo Manager, Klub za pospeševanje razvoja INICIATIVA ali v poklicni ustanovi, kot je npr. zavod za usposabljanje. Ne pomislite takoj na sredstva in konkretni interes podjetja. Podjetniška in čista krajina sta tudi podjetje, ki za svojo prihodnost potrebuje mnoga znanja, se lastna in vidno, ki jih ne dobi.

Podjetniška delavnica v Krki, ki ostaja zainteresiran za skladno s poslovanjem razvojem podjetništva in svoje sile in sredstva namenja na doseganju in procesu delavice in v obsegu, ki ga v Krki krajini in da povzema delavnice in razvijajo podjetništvo in razvijajo mlade.

ODMEVI IN ODZIVI

Joža Miklič **PODJETNIŠTVO V ŠOLSKIH KLOPEH**

Podjetniška delavnica za mlade v Krki 1994

Povsod po svetu so izredno množična strokovna prizadevanja za spodbujanje podjetništva. Vsako leto izide nešteto priročnikov o tem, kaj podjetništvo je, kako se naučimo podjetniških veščin in na kakšen način ugotavljamo »tržne niše« za prodajo izdelkov in storitev. Velika in uspešna podjetja se odločajo za lastne izobraževalne aktivnosti, ki jih s pridom uporabljajo tudi v komuniciranju z javnostjo. Poznani menedžerji v svojih življenjepisih ponujajo podjetniške napotke, kot npr. Harvey Mackay v trenutno zelo popularni, v slovenščino prevedeni knjižici Plavaj z morskimi psi in ostani živ.

V Sloveniji prevladuje mnenje, da podjetništva ne poznamo in da bomo podjetniki šele postali. Morda je v katerem podjetju res tako, toda večina proizvodnih podjetij, ki imajo dovolj tehničnih kapacitet in znanja, posluje tržno že več desetletij in so zaradi obvladanja tržnih razmer zmogla razrešiti tudi take probleme, kot je izguba pretežnega dela svojega trga »čez noč«. Seveda pa je v teh podjetjih izjemna, dolgoročna skrb posvečena razvoju spodobnosti zaposlenih, pridobivanju, vzgoji in usposabljanju mladih strokovnjakov in tudi kontinuiranemu vlaganju v razvoj strokovnih služb, ki poskrbijo za strokovnjake.

Vlaganja novomeške tovarne zdravil Krka v znanje so izjemna in bi taka morala ostati tudi potem, ko se bo to znano podjetje privatiziralo. Strokovna služba, ki skrbi za izpopolnjevanje znanja v Krki, se sistematično dograjuje skladno s položajem na trgu delovne sile in v izobraževalnem procesu države ter v obsegu, ki ga zahteva dolgoročni razvoj podjetja.

Ta služba danes razpolaga z večino potrebnih informacij o znanju, pozna institucije, ki dejansko vplivajo na znanje mlade populacije, pozna konkretna dela in naloge, za katere išče ljudi, in ve, katera lastna znanja bo morala zagotoviti sama. Postati sodelavec Krke v njenem izobraževalnem procesu pomeni tudi to, da se je o njegovem znanju predhodno zbralo ocene in da se mu vnaprej določi dovolj konkretno, kaj od njegovega znanja je potrebno slušateljem.

Podjetniška delavnica novomeških dijakov za Krko pravzaprav ni novost, je pa to velik izziv vsem tistim, ki o podjetništvu še razmišljajo, si med seboj »kradejo« ali »odkupujejo« strokovnjake ali pa razmišljajo o obogatitvi in poslovnem uspehu »čez noč«. Izjemna je tudi zato, ker v njej sodeluje naša gimnazija. Človek ne more razumeti, kje so ostali dijaki drugih novomeških šol, predvsem iz ekonomske srednje šole. Zanimivo je dejstvo, da se je misel porodila v kadrovske strokovne službi in zanjo ni bilo pobud v takih institucijah, kot je Društvo ekonomistov, društvo Manager, Klub za pospeševanja napredka INICIATIVA ali v poklicni ustanovi, kot je npr. zavod za šolstvo. Ne pomislite takoj na sredstva in konkretni interes podjetja. Dolenjska in Bela krajina sta tudi podjetje, ki za svojo prihodnost potrebujejo mnoga znanja, za katera ni vidno, kje jih bo dobila.

Najvažnejše sporočilo letošnje podjetniške delavnice je v tem, da mladi rod ostaja zainteresiran za nadaljnji razvoj podjetnosti in podjetniške misli na doljenjskem in v Beli krajini in da povzema podjetniško tradicijo svojih pred-

hodnikov, ki so danes za krmilom uspešnih podjetij ali pa so uspešna podjetja v preteklosti ustvarili. Kar 32 sodelujočih je v menedžerskem stilu gospe Kneževič dostojno predstavilo svoje poglede na trženje zelenih zdravil, izdelkov za nego las in nikotinskih nadomestkov. Krkinih izdelkov torej, ki so dobrodošli predvsem mladim, ki krepijo zdravje in blagodejno vplivajo na človeka in naravo. Občudovanja vreden je ta jasen in kritičen odnos mladih do sodobnih navad, hudih pretiravanj v onesnaževanju okolja in pretiranem hlastanju po dobičku. Njihova izpoved v podjetniški delavnici je za organizatorja obvezujoča in za vse nas opozorilna, in že zato smo jo dolžni spoštovati.

Mentorice in zunanji sodelavci

so preko elaboratov udeležencev pokazali svoje bogato znanje o metodah tržnega raziskovanja in dobro bi bilo, če bi se tudi njim omogočilo izpopolnjevanje za vodenje delavnic, saj bo to eden od temeljev nadaljnjega razvoja delavnice.

Gostiteljica prireditve ob zaključku delavnice gospa Marjeta Potrč se je v slavnostnem govoru vprašala, kakšen mora biti uspešen poslovec, in v odgovoru navedla med drugim, da mora imeti široko znanje, znati mora organizirati delo in se znati odločati. Udeleženci letošnje delavnice so s svojimi izdelki pokazali, da te lastnosti imajo, da so jih pripravljeni razvijati in svoje znanje praktično uporabljati. Želimo jim veliko sreče na poti v poslovni svet.

Jožko Hudl GLASBENA ŠOLA NA KOROŠKEM

Ustanovitev Glasbene šole na Koroškem v Avstriji je bila nuja, ki so jo narekovale okoliščine pred več kot dvajsetimi leti.

Okoli leta 1970 – ob petdeseti obletnici plebiscita – so predvsem nemški nacionalisti s Heimatdienstom, Abwehrkämpferbundom in Landsmannschaftom na čelu sistematično hujskali proti vsem Slovencem tu in onstran meje, prirejali pohode in zborovanja (mitinge), kar se je stopnjevalo potem v podiranju dvojezičnih krajevnih napisov (Ortstafelsturm) in preštevaniu manjšine (Minderheiten-volkszählung), imenovano tudi štetje posebne vrste (Zählung besonderer Art). Vsa ta napetost in strah sta v slovenski narodni skupnosti sproščali voljo po samoohranitvi in neverjetno energijo, ki sta se odražali predvsem v močno povečanem kulturnem

delovanju, v demonstracijah in končno tudi na političnem in gospodarskem področju.

Na kulturnem področju so nastajali novi zbori, igralske in lutkovne skupine. Manjkali pa so zborovodje in mentorji. Zborovodje, ki so obiskovali po letu 1945 tako imenovane orglarske tečaje, so deloma ostareli ali pomrli. Naraščaja pa ni bilo v zadostni meri. Potrebe so pokrivali in še pokrivajo strokovnjaki iz Slovenije. Vendar taka oblika pomoči ne more biti stalna rešitev. Strokovnjakov in idealistov navadno vsepovsod primanjkuje. Poskušalo se je z različnimi šolanji pevcev in zborovodij, vendar to ni dalo zaželenega učinka. Istočasno je rasla tudi zahteva po večji kvaliteti glasbe do petja. Za to pa je treba izvrstno šolanega osebja. Razmišljanja so tako sama po sebi silila k ustanovitvi institucije, ki bi

stalno »proizvajala« strokovnjake na glasbenem področju. Začeti pa je treba že z otroki.

Vedeti je treba, da je na avstrijskem Koroškem že obstajala privatna nemška glasbena šola (Muskischulwerk), ki je bolj slabo pokrivala potrebe po temeljiti glasbeni izobrazbi. Na južnem Koroškem so bile take šole samo v Velikovcu, Grebinju, Železni Kapli in Celovcu. Ponekod so še posamezni glasbeniki – amaterji več ali manj priložnostno poučevali mladino. Nekateri so vozili svoje otroke na primer na Ravne na Koroškem, da so se učili pri glasbenih učiteljih.

Vse to je spodbudilo starše in odbornike Slovenskega prosvetnega društva Edinost v Pliberku, da so s pomočjo Slovenske prosvetne zveze v Celovcu pričeli z akcijo Glasbena šola (GŠ).

V Slovenj Gradcu smo se 8. maja 1977 na sestanku z Zvezo kulturnih organizacij Slovenije, Slovensko prosvetno zvezo (SPZ), Krščansko kulturno zvezo (KKZ) in Občinsko zvezo kulturnih organizacij Ravne na Koroškem dogovorili, da bodo te organizacije ustanovitev Glasbene šole na Koroškem podprle.

Ravnatelj GŠ Ravne na Koroškem prof. Alojz Lipovnik je bil takoj pripravljen strokovno sodelovati. Že pri prvem vpisu se je prijavilo nepričakovano visoko število, tj. 37 učencev, in to samo v pliberški občini. 22. februarja 1978 smo pričeli v Pliberku s poukom, in sicer s štirimi učitelji ravenske GŠ (Lipovnik, Čepin, Pogorevčnik, Gradišek), ki so poleg svojega dela utirali pot novi dejavnosti – glasbeni šoli na Koroškem. Leto pozneje je bil vpis v Rožu (v Bilčovsu in Šentjakobu) in 27. februarja 1979 se je tudi tam pričel pouk. Strokovno je s svojimi učitelji vodil to šolo ravnatelj GŠ v Kranju prof. Alojz

Ajdič. Jeseni 1979 se je še priključil Celovec. Po enem letu po začetku smo že vpisali preko sto učencev. Organizacijsko je najprej vodila GŠ Slovenska prosvetna zveza v Celovcu in potem Kuratorij za GŠ (po trije člani SPZ in KKZ). Na ustanovnem občnem zboru je bilo leta 1984 ustanovljeno Društvo Glasbena šola, ki je pravni zastopnik za GŠ na Koroškem. Ustanovni člani so bili obe osrednji kulturni organizaciji v Celovcu, SPZ in KKZ, ter prosvetna društva, v katerih je oddelek GŠ. Tako je GŠ neposredno povezana s kulturnimi društvi na podeželju in z dijaškimi domovi v Celovcu. Leta 1986 je pedagoško vodstvo celotne šole prevzel prof. Lovro Sodja.

V vseh letih je doslej število učencev postopoma – glede na možnosti – raslo. Danes obiskuje GŠ na Koroškem 373 učencev v 22 oddelkih – od Pliberka do Bistrice na Zilji – (glej zemljevid), poučuje jih pa 40 učiteljev, od teh sta dva polno in dva polovično zaposlena, drugi pa poučujejo honorarno. Od 40 učiteljev jih 27 prihaja enkrat ali dvakrat tedensko iz Slovenije.

Poučuje se v slovenščini, deloma – glede na jezikovno znanje učencev – tudi dvojezično. Tako obvladajo učenci izraze iz sveta glasbe v slovenščini in nemščini. Učni načrt je prilagojen našim razmeram – zgledovali smo se po slovenskem in avstrijskem učnem načrtu – zelo močan je predvsem poudarek na gojitvi in ohranjanju slovenske koroške narodne pesmi (za to so skladatelji priredili posebne vaje). S to usmeritvijo hočemo pouk čimbolj približati danim razmeram in iz teh naj bi bila šola povezovalni faktor med obema narodoma v Avstriji.

Največja težava GŠ na Koroškem pa je bila vsa leta nezadovoljiva finančna podpora. Avstrijske

oblasti predvsem pa Koroška deželna vlada od vsega začetka niso bile pripravljene podpreti to potrebo po glasbeni izobrazbi željne mladine in iz tega pogojeno iniciativo staršev. Čeprav GŠ na Koroškem odgovarja vsem zakonskim predpisom za javno priznanje in s tem za javno finančno podporo, nismo mogli odgovorne v deželi prepričati, da bi svojim slovenskim sodeželanom nudili iste pogoje kot nemškim. Vendar to se dogaja tudi še na več področjih. Zadnja leta smo se vsaj pogovarjali, več pa ne.

Več razumevanja je pri avstrijski vladi, vendar tudi od tam ni toliko podpore, da bi našli sistemsko rešitev. Največ razumevanja ima še slovenska vlada, vendar so finančna sredstva tudi omejena. Mnenja smo, da bi Avstrija oziroma dežela Koroška morala prevzeti stroške GŠ, tako da bi se mogla šola popolnoma posvetiti svojim učnim smotrom.

Ob 10-letnici sem v letno poročilo napisal sledeče, kar še danes velja:

»Manjšine v Avstriji je treba pospeševati!«

»Narodne skupnosti Avstrije so neprecenljivo bogastvo, ki jih je treba ohraniti!«

To sta dva stavka, ki jih večkrat slišimo ob prazničnih govorih naših najvišjih predstavnikov Avstrije. Lepo in prav. Tudi ustavni zakon govori, da smo v državi vsi enaki in da imamo vsi enake pravice, ne glede na vero in jezik. Vse lepo in prav! Prav je tudi, da Avstrija podpira južne Tirolce! Potem se pa vprašam: »Zakaj pa ne podpira svojih državljanov, tako da bi lahko ohranili svojo identiteto?« Nedeljski govori so eno, vsakdanost je pač drugačna. Do leta 1945 so tedanji oblastniki – koroški nacisti – na Koroškem uničili skoraj vse, kar je bilo slovenskega. Po tolikih letih bi bil že

skrajni čas, da se te nečloveške krivice začnejo popravljati, da bodo mogli vsaj potomci žrtev končno lažje zadihati. Oblastniki, ki odmerjajo finančna sredstva, so po ustavnem zakonu dolžni tudi v tej meri podpirati manjšine, da se lahko nemoteno razvijajo. Končno bi bil že čas! Zakaj tega ne storijo? Ali so morda proti manjšini – proti sodržavljanom druge narodnosti? Tega ne verjamem! Saj nedeljski govori in zakoni pričajo ravno o nasprotnem!«

V razgovoru z odborniki Društva »Glasbena šola« je takratni kulturni referent dejal, da je glasba internacionalna in da naj se učenci vključijo v obstoječo nemško GŠ, ki so jo medtem pospešeno z velikimi finančnimi sredstvi razvili na južnem Koroškem (mimogrede: vseh 300 učencev naše GŠ niti ne bi mogli vpisati), smo argumentirali, da manjšina še bolj potrebuje tako ustanovo, če se hoče razvijati. Tudi tedaj sem navedel naslednje vzroke in v letnem poročilu 1988/89 zapisal tole:

»Odločitev leta 1977, da se ustanovi na dvojezičnem ozemlju GŠ, se po enajstih letih njenega delovanja potrjuje kot ena izmed tistih potreb, ki naj bi ohranjevala slovenski živelj in tudi svoje prispevala h kulturnemu razvoju letnega. Če se hočemo obdržati kot narod, je treba na čim več področjih kulture razvijati dejavnosti, in to v slovenskem jeziku. Če izgubimo svoj jezik, izgubimo svojo narodnost in s tem svojo identiteto. Žal na Koroškem s strani oblasti še ni pravega razumevanja za to. Kar je za večinski narod samoumevno, to naj ne bi veljalo za manjšinskega. O tem, da tudi mi ljubimo svoj jezik, naše običaje in pesmi in da za to potrebujemo sodobne prijeme in ustrezno šolanje, o tem naj razmišljajo predvsem tisti, ki posredno ali

neposredno odločajo na Koroškem. Več posluha je zaznati na zvezni ravni, vendar bi morala prav dežela dati največ pozitivnih impulzov, da se tu ohrani slovenski življenjski in njegova kultura.

Odborniki Društva Glasbena šola smo argumente zanjo strnili v naslednje točke:

- ohranitev slovenske narodne pesmi
- šolanje zborovodij, organistov in glasbenikov
- obogatitev in oživljanje vaškega kulturnega dela
- razvijanje pevskega bogastva
- spodbujanje k skladateljskemu delu
- ohranitev in razvoj slovenske kulture
- slovenski učni jezik
- pametna uporaba prostega časa z glasbo in petjem
- iskanje nadarjenih učencev
- pospeševanje nadarjenih.

Poleg vseh teh argumentov pa GŠ izpričuje svoj obstoj v svojem bogatem prireditvenem delovanju. Učenci stalno uspešno sodelujejo na tekmovanjih v Sloveniji in na Koroškem, na koncerte vabimo učence glasbenih šol Avstrije, Slovenije in Italije. Sodelujemo (in soprirejamo) že dvanajstič na Srečanju glasbenih šol Slovenije in zamejstva, stalna so tudi vsakoletna srečanja z GŠ Ravne, GŠ Slovenj Gradec in glasbenih šol Gorenjske. Letno priredi GŠ na Koroškem okoli 30 koncertov.

Z učenci in učitelji hočemo biti povezovalni člen med državami Avstrije, Slovenije in Italije ter aktivno z glasbeno kulturo pozitivno delovati v prid ljudem, ki živijo v tem prostoru. Delovanje za prijateljstvo in razumevanje naj bo stalnica vsakogar, glasbenikom pa že po naravi najlepša in častna naloga.

ZAUPNIKI GLASBENE ŠOLE V DRUŠTVIH

1 – PLIBERK, SPD Edinost,
Joško Hudl	11 – BILČOVŠ, SPD Bilka, Rezi in
Joško Boštjančič
2 – ŠMIHEL, KPD Šmihel,
Lenčka Budin	12 – ŠKOFIČE, SPD Edinost,
Magda Errenst
3 – GLOBASNICA, SKD
Globasnica, Dominik Hudl	13 – Št. JAKOB, SPD Rož,
Katarina Sticker
4 – DOBRLA VAS, SPD Srce,
Jože Plesnik	14 – BAČE/LOČE, SPD Jepa-
-Baško jezero, Valentin Kargl
5 – Št. PRIMOŽ, SPD Danica,
Stanko Wakounig	15 – CELOVEC, Mladinski dom,
Eda Velik
6 – ŽITARA VAS, SPD Trta,
Jozef Starz	16 – CELOVEC, Modestov dom,
Ivanka Lipar
7 – RADIŠE, SPD Radiše, Janko
Tolmajer	17 – CELOVEC, Mohorjeva,
Marica Hartmann in Tatjana
Tolmajer
8 – SELE, PD Sele, Magdalena
Olip	18 – CELOVEC, Cerkev sv. Eme
9 – BOROVLJE, SPD Borovlje,
Romana Verdel	19 – CELOVEC, Slovenska
gimnazija
10 – SVEČE, SPD Kočna, Amalija
Feinig	20 – ZILJSKA BISTRICA, SPD
Zila, Milena Pipp-Čik

Ida Tomše KOSTANJEVIŠKI KLOŠTER

Kostanjeviški samostan po J. V. Valvasorju: »Topographia Ducatus Carnioliae modernae«, 1679, grafični list 126; iz knjige Marijana Zadnikarja *Kostanjeviški kloster*, Družina, Ljubljana 1994

Pri Družini je z rahlo zamudo izšla knjiga dr. Marijana Zadnikarja *Kostanjeviški kloster*. Vajeni Zadnikarjevih študij, še posebej o romaniki in to v času, ko se je še orala pojmovna identiteta romanske arhitekture na slovenskem ozemlju, smo končno dobili knjigo, ki zajema to obdobje s številnimi prehodnimi elementi v srednjeveški arhitekturi na Slovenskem.

Pojmovna uklenjenost v en slog in njena morfološka izrazitost v nekem drugem stilu je nekaj tipičnega za našo umetnost, vendar smo jo pri interpretaciji bolj vajeni v slikarstvu in kiparstvu, a manj na področju arhitekture. Tega smo bili še posebej deležni v slikarstvu, v času odmirajoče gotike 16. stoletja, ki je sprejela celokopico morfoloških značilnosti renesanse, ali pa slikarskega manierizma 17. stoletja, ki je sprejel elemente evropskega baroka in ga končno razvil v 18. stoletju, secesije, ki je eksistirala znotraj

realističnega stila, ali pa denimo impresionizma, ki je nosil v sebi še številne druge »izme«.

Prav spricho dejstva, da gre za stil, ki ni modificiran kot čist stil, je Marijan Zadnikar v svoji knjigi opravil nekaj več. Ni podal zgolj umetnostnozgodovinski značaj cistercijanskega spomenika z jedrom iz 13. stoletja, ampak je naredil še nekaj več – pravi učbenik za študente in umetnostne zgodovinarje, v katerem eksplicitno razlaga značilnosti morfologije in historične utemeljenosti z odvodi iz enega v drugi stil. Zadnikar to počne z lahkoto, brez preveč ekspertnega citiranja tuje literature in opiranja na znana imena strokovnjakov za evropski srednji vek. Tudi njegovo naštevaje literature se predvsem opira na domače avtorje, čeprav to ne pomeni, da je to nekakšen literarni hortus conclusus. Knjiga je plod petdesetletnega haptičnega, optičnega, racionalnega, empiričnega in znanstvenega sledenja neki problematiki,

Pogled iz baročnih arkad na srednjeveško jedro samostana; iz knjige Marijana Zadnikarja *Kostanjeviški klošter*, Družina, Ljubljana 1994

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 7–8/1994

in ne kabinetnega ekspertizma, ki tako rad zavrže večdesetletno konventno sožitje arhitekture in humanizma.

Raziskovalna dejavnost Marijana Zadnikarja deluje na komparaciji Stična 1136, Vetrinj 1142, Kostanjevica 1234, na delnih odvodih češko-ogrskega kroga (še posebej glede na kamnoseške izdelke) in ne toliko poskusa direktne interpolacije burgundske arhitekture v slovenski prostor. Vse skupaj pa implicira na Kostanjevico, na konstitutiven element v mreži cistercijske arhitekture takratne Evrope, ki se je eksplicitno manifestirala tudi v našem kulturnem prostoru.

Časovno bolj oddaljene civilizacije pušča ob strani in se sklicuje na evropsko šolane mojstre, ki so lahko v 13. stoletju naredili to, kar so naredili pri nastajanju nove mreže cistercijske arhitekture burgundskega prototipa na širšem evropskem ozemlju.

V svoji knjigi je avtor z lahkoto premagal vprašanje florisne pripadnosti eni evropski epopeji in njeni morfološki interpretaciji arhitekturno oprijemljivih elementov, ki se delno že vežejo na drugo stilno obdobje, spričo časovne zamaknitve nastanka samostana v Kostanjevici od prvotnih zelo zgodnjih arhitektur tega prototipa v Evropi.

Avtor raziskuje tudi zidove in prezidave traktov, ki obdajajo dvorišče, vendar se ravno pri starem traktu z napisno ploščo iz 16. stoletja, ki je v svojem gradbinskem bistvu še starejša od omenjenega datuma, vključno s starimi temelji (trakt je pozneje doživel nekatere baročne preureditve), spretno izmakne prav žgoči problematiki 16. stoletja na Slovenskem.

Čeprav 16. stoletje ni več predmet njegove najožje interpretacije cistercijske arhitekture, bi

kljub temu pričakovali nekoliko več pozornosti prav raziskavam tega trakta, saj bi lahko bil kamenček več v mozaiku, ki ostro zavrača teorijo o preskoku gotike v barok brez prave renesančne identitete – tudi na Dolenjskem in ne samo v najbolj eksponiranih regijah, ki so najbližje antičnemu izročilu. Delno isto problematiko bi lahko pripisali tudi staremu delu južnega trakta, s tem v zvezi bi lahko bila zelo zanimiva profanizacija starih sakralnih jeder.

Razen same arhitekturne interpretacije prinaša knjiga tudi prikaz duhovne identitete samostana in življenja menihov v njem ter nekaterih redovnih opravil. Podan je tudi pregled (ne)vpliva kostanjeviške arhitekture na nekatere druge regionalne stavbe. Zadnikar obravnava tudi usodo cerkvenega inventarja ter prav lepo poglavje posveti značilnim kamnitim kapitlom.

Na samem začetku pa je podan zelo izčrpen pregled že obstoječih interpretacij o kostanjeviškem kloštru. Zajeta je tudi kostanjeviška razstavna galerijska zbirka, ki je posvečena zlasti ekspresionizmu na Slovenskem. Knjiga je opremljena s fotografijami Marijana Smerketa in obenem podaja tudi delo spomeniško-varstvene službe. Nekoliko pogrešamo bolj intenzivno prisotnost Lada Smrekarja in njegovih sodelavcev, ki so v času zgodnjih petdesetih let in socialističnega realizma sploh opazili in opozorili na kostanjeviški kulturni megalit in njegovo ponovno revitalizacijo v življenjski prostor, zlasti s pomočjo kulturnih akcij Dolenjskega kulturnega festivala in *Forme vive*, ki sta privabljala najkompetentnejše občinstvo z vsega sveta.

Kostanjevica na Krki,
9. septembra 1994

Franci Šali NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE

Naslovnica Kitajski zapiski

Alenka Auersperger: KITAJSKI ZAPISKI Utva, 10. knjiga

Knjiga Kitajski zapiski Alenke Auersperger je splet politične in duhovne dejanskosti sodobne Kitajske ter osebne življenjske zgodbe, kar vse se je tako boleče in pretanjeno zarisalo v njen čuteči in občutljivi duševni svet, ko se je imela priložnost srečati s to neizmerno, velikansko deželo ravno v času velikih in pretresljivih študentskih nemirov na pekinškem Trgu nebeškega miru leta 1989. Le-ti so se zavzemali in terjali demokracijo, socializem, v katerem ne bi bila prizadeta človekova osebna svoboda ter dovoljena raznolikost izpovedovanja in delovanja.

Avtorica je tedaj že skoraj dve leti živela tamkaj med študenti na univerzi za tuje jezike, ki so bili, tako kot študentje na drugih kitajskih univerzah, višjih in srednjih šolah, žarišče gibanja za demokracijo. Njihova prizadevanja so se končala v najhujših in najbrutalnejših nastopov ter obračunih oblasti in vojske, da je takrat človeštvu zastal dih in je protestno kriknila vsa demokratična svetovna javnost.

Ta dogodek, z doživljanjem katerega avtorica pravzaprav končuje svojo romansirano pripoved o Kitajski in o svoji lastni življenjski grenkosti, in sicer s pisateljskim literarnim darom ter lepim, mehko ubranim jezikom, je ujet v povsem določen čas kitajske politične zgodovine, ko se demokratični in konservativni partijski struji lotevata zelo važnih vprašanj družbenega razvoja. Tako so se Deng Xiaopingovi privrženci zavzemali za socializem s kitajskimi značilnostmi in za odpiranje v svet, za liberalnejšo Kitajsko

torej, čemur pa so nasprotovale sile trde, ortodoksne roke, ki so oporekale pomladnemu javnemu in političnemu razpoloženju, in so jim bile tuje potrebe ljudi po osebnih pravicah in osebni svobodi.

Avtorica ob številnih stikih s preprostimi ljudmi, inteligenco ter kulturno dediščino sprejema, premišlja in izpoveduje tudi duhovno preteklost te velike dežele. Pri tem niza zgodbe, doživetja, za kar večkrat uporabi prepričljive, duhovno modre in iskrive pogovore iz srečanj ali stikov z razmišljujočimi ljudmi. Skozi takšno optiko zre in premišlja tudi o ljubezni, o svoji intimni usodi, ki se izteka v odhajanje, minevanje, nastajanje novega, drugega.

Knjigo ilustrativno bogati dokumentarni dodatek o dogajanjih v času spopada oblasti s študenti in dijaštvom, posebno draž pa ji dajejo tudi slikovne podobe slikarke Wang Huiqin ter sveže, likovno premišljeno oblikovane rešitve Amirja Muratovića.

DOBRNIČ 50-letnica SPŽZ Izven zbirke

Izšel je drugi zvezek o 50-letnici Slovenske protifašistične ženske zveze, in sicer v spomin na čas, ko je bila v vihuri druge svetovne vojne ta organizacija ustanovljena v Dobrniču. V tej publikaciji je na kratko predstavljena pot nastanka te ženske organizacije, njen ustanovni kongres in pomen za takratno Osvobodilno fronto slovenskega naroda in njen boj, da bi ta narod obstal, zaživel združen, svoboden in lepše, bogatejše, kot je živel do tedaj. Zgodovinski tekst o SPŽZ je ponatis iz prvega,

Naslovnica Dobrnič

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 7-8/1994

lani izdanega zvezka, temu pa je dodan spominski prispevek Mare Rupene ter vsi priložnostni govori in nagovori predstavnikov lokalnega, občinskega in republiškega javnega življenja.

V knjižici je objavljeno tudi poročilo Angelce Žiberne o pripravah na praznovanje 50-letnice SPŽZ ter resolucija, sprejeta na spominski proslavi in kulturni prireditvi v Dobrniču oktobra 1994.

Ivica Jembrih: **ZEMLJA SME – ZEMLJA SMO** Utva, 11. knjiga

Naslovnica Zemlja sme – zemlja smo

Pričujoča pesniška zbirka Ivice Jembriha, hrvaškega kajkavskega pesnika, je pretehtan izbor pesmi iz že objavljenih petnajstih zbirk, kateremu je avtor dodal še nekaj proznih drobcev, napisanih v knjižni hrvaščini. Pesmi in prozne drobnjave je v slovenščino prevedla/prepesnila Antonija Baksa Snel.

Večino dvojezične zbirke napolnjujejo pesmi v zagorsko-kajkavskem narečju (Pisme protuletja/ Pismo pomladi; Samo človek je tu/ Samo človek je tukaj; Kaj je zemlja, mati/Kaj je zemlja, mati) in le zadnji pesniški razdelek (Krugovi/ Krogi) in prozni modroslovni okruški (Odroni, Odkruški) so pisani v knjižni hrvaščini.

Že sam naslov zbirke pove, da

pesnik ostaja zvest zemlji, domačiji, rodu, ki mu pripada, človeku – njegovemu življenju, minevanju in smrti. Intimno ujeti in upesnjeni trenutki ohranajo svojo univerzalno občost, kozmično bivajočnost in hkrati enkratnost, neponovljivo narodenost, pričujočnost. V njih pesnik razpozna lastno razbolelost, ko se še in še sooča s klicami in kalmi obdajajoče neprvinskosti, tujosti, ki se ga skušajo polastiti in odtrgati iz krila svoje otroške navezanosti na vse tisto, kar je domače in ukoreninjeno v zemljo in naturo njenih ljudi.

Poseben žar dajejo zbirki ilustracije Lucijana Reščiča, saj z njimi ustvari sozvočje s pesnikovo zavezanostjo klicem zemlje.

Vladimir Kavčič: **MINEVANJE** Utva, 12. knjiga

Minevanje je knjiga v dveh delih. Prvi del (Ne vračaj se sam) je pravzaprav roman, na katerega je bil naš družbeni čas in prostor ob njegovem izidu (1957) duhovno bolj slabo pripravljen, saj je takrat izzval na še zelo razbolelih in izredno razdražljivih izkustvih iz druge svetovne vojne prikrito uradno nelagodje, grenak priokus in molk, hkrati pa velik interes zanj med radovednim občinstvom, v literarnih krogih in med kritično inteligenco sploh.

Literarna kritika je ostala previdno zadržana in se je o njem šele vrsto let kasneje obširneje razpisala (recimo, Taras Kermauner/ Borec, oktober 1987). Druga knjiga (Umiranje zla) je zgodbično nadaljevanje prve in kaže usode še nepremirnih sprtih ali naklonjenih si življenj, na to, kako jim čas liže in izliže mnoge rane in sovražne strasti, in še več, saj jih v trenutkih pomirjanja s preteklostjo (umiranje zla) sooči s kruto resnico slehernega bitja, da je končno, da bo odšlo iz tega prepirljivega in nasprotujočega si sveta v nepovrat, večni nič, navkljub

Naslovnica Minevanje

hotenju, da bi očiščeno sovražnih nagibov vendarle še živelo, ljubilo in uživalo (zlo umiranja).

Namenoma ne nameravam popisovati zgodbe, se pravi opisovati vsebino, fabulo obeh romanov, ki sta pripovedno in literarno nerazdružljiva, razčlenjevati njeno socio-psihološko zgradbo, predstavljati značaje romansiranih likov, osebnosti, kar vse Kavčič počenja z izrednim psihološkim in umetniškim darom ter osebnim socialnim izkustvom, saj je človek, kateremu vojni, povojni in današnji čas ni zgolj nekakšen sopotnik, ker pač v njem sam vseskozi čuječno, kritično in dejavno jedri, zakaj to vse naj bo prepuščeno bralcu, saj je roman zares vreden zbranih, mirnih uric branja.

Če je v prvem delu romana (Ne vračaj se sam), ki je še ves prežet z bolečino, maščevalnostjo, strahom, obupom in upom, kar vse išče izhode, na primer v smrti, odpovedi, vnanjem pomirjenju, begu, tudi že pomisel na to, da je morda v navidez nepomirljivem nasprotju tudi počivajoče in dejavno nenasprotje kot pot do drugega in k drugemu, in se zato že tu ob branju more zastaviti vprašanje, ali sploh lahko živimo zgolj iz sovraštva in preživimo, če se z njim hranimo in če z njim opredeljujemo tudi svoj/naš jutri,

ali pa je to naravno, človeško nemogoče, komaj vzdržljivo in verjetno, ker pač življenje kratkoma vsak dan, dan za dnem vendarle terja od ljudi vsaj minimalno stopnjo tolerance, če že ne nekaj več in globljega, recimo razumevanje, odpuščanje, spoštovanje različnosti, sprejemanje le-teh, pa se v drugem delu romana ali zgodbe (Umiranje zla) bralcu jasno razkrije Kavčičevo spoznanje, njegova filozofija o tem, kako je možno zares živeti in nadaljevati življenje samo skozi samoočiščevanje in soočiščevanje od vsega zlega, čeprav se zlemu ali, recimo, sovražnostim človek ne more in ne bo mogel kar vselej izogniti, ker družbe ali ljudje niso nekaj idealnega in nekonfliktnega. Seveda Kavčič ne pridiga, ne moralizira, Kavčič samo pronica in beleži psihološka bistva in se z njih močjo upira vsem ideološko-političnim obrazcem ohranjanja ali razvne-manja socialnih in političnih sovražnosti.

V knjigi sta objavljeni tudi obe Kermaunerjevi razpravi, tako tista iz leta 1987 (More živeti človek zgolj iz sovraštva), kakor ta (Etika umiranja), ki je posvečena drugi knjigi, in Post scriptum, ki obe povezuje, pojasnjuje in umešča v sedanji literarni in družbeni kontekst.

Frane Tomšič POTOP — tretje stoletje kibernetične ere

Zbirka Na krilih domišljije,
4. knjiga

Človek se ob branju novega Tomšičevega romana Potop vpraša, ali je kaj takega, kot se napoveduje v omenjeni knjigi, sploh mogoče? Ali se res lahko v daljni prihodnosti, nekako v tretjem stoletju kibernetične ere — ne ve se,

kdaj ta bo — človeštvo na Zemlji znajde v razmerah, ko mu bo usojeno izbrati preživetje pod zemljo?

Je takšna možna prihodnost ena od realno možnih človekovih usod, če se bo ta še tako samopašno, brezobzirno, cinično vedel do svojega lastnega biotopa? Mu res ne bo kaj drugega preostalo, kakor da se ukrti pod zemljo, si tam zgradi novo, umetno življenjsko okolje, vsaj začasno, za toliko nedoločenih let, da se Zemlja spet opomore in ga vnovič sprejme v

Naslovnica Potop

svoje čarobno, rajsko carstvo zelenja, bistro vode in čistega ozračja, do česar mu je zdaj, prav zdaj prekleto malo mar, pa čeprav mu Damoklov (Zemljin) meč že grozljivo kosteno visi nad glavo, in je lahko še slepcu sprevideti in videti, da utegne zdaj zdaj brizgniti smrtna kri.

Ni naključje, niti ne nevrotična preplašenost prenapetih znanstvenikov, če se bojda začetek prihodnjega tisočletja kani poimenovati kot čas ekološke usode, kot vnovično in poslednje vračanje Hamleta in njegovega vprašanja o biti ali ne biti, s to razliko, da bo to pot na odru stalo vse človeštvo in si ga bodo le-ti zastavljali sami sebi in nikomur drugemu.

Frane Tomšič kakor da dvomi v človekovo razsodnost. Veruje pa v njegov um, v njegovo neizmerno miselno energijo, ki ga bo pripeljala v komaj zamisljive tehnološke rešitve in tehnične stvaritve, v kibernetizirano, algoritemsko življenje. Zaradi svoje nerazsodnosti se človeku zares lahko zgodi, da bo tako grdo izigral in uničil lastno življenjsko okolje, da se bo poskušal rešiti iz smrtne zagate samo še s pomočjo svojega super znanja. To naj bi mu omogočilo eksperimentalni pobeg pod zemljo ali življenje v eksperimentalnem poskusnem mestu.

Takšno situacijo in dogajanje tudi nakazuje in opisuje pisatelj v omenjenem romanu.

V nekakšni super tehnološki tvorbi, eksperimentalnem mestu, katerega življenje in obstoj do potankosti in nezmotljivo procesuiraj, načrtuje ter krmari univerzalni ali božanstveni nevronske računalnik, Nevronika, delo človeškega uma, s katerim se peščica ljudi na Zemlji, ali vlada, ki jo predstavlja en sam senilni starec,

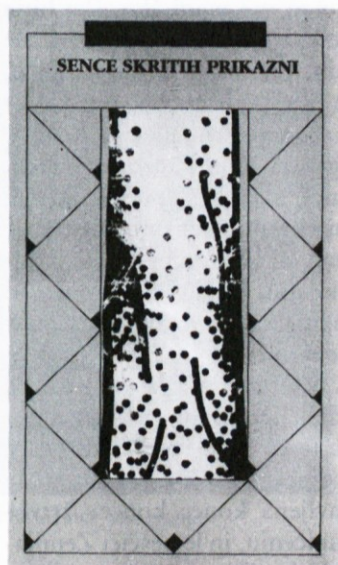
prekanjeno, bestialno okorišča, potekajo priprave za takšen umik s površja.

Ljudje, ki so jih zaposlili v podzemlju so vse manj človeška bitja – osebnosti. Načrtno se jim briše spomin, odvzema lastno voljo in izžiga čustva ter predpisuje ravnanja po zamisli in ukazih umetne inteligence, ki jo nadzoruje vlada. Izbranci, skoraj slepo verujejo v vladni eksperiment in njene dobre namene, a nazadnje se posamezniki le dokopljejo do dvoma in spoznanja, da utegnejo biti v podzemnem mestu vsi žrtve peklenškega načrta, da gre vladi le za izsledke podzemnega eksperimenta in da le-tej za njih človeško usodo ni kaj dosti mar, saj jih je pripravljena konec koncev žrtvovati uničenju, in le peščici Zemljanom, ki bi jih preiščeno odbrala, omogočiti nadaljevanje človeške vrste. Odkritje takšne zamisli rodi odpor in upor ter rešitev tistih iz podzemne eksperimentalne kletke, v kateri je sicer življenje udobno in na pravljico fantastični tehnološko-tehnični univerzalnosti.

GROZA JE ODŠLA, TODA GROZA JE TU! Če se je ne bomo zdaj trajno in prisebno zavedali in nekaj odločilnega tudi storili, nam bo nekoč zares zelo trda predla. In to je pisateljevo temeljno literarizirano sporočilo, ki ga ne gre spregledati ali podcenjevati. Čas je, da začnemo spoštovati, ceniti in ljubiti to našo ljubo in edino zatočišče v neizmernem vesolju, mater Zemljo, in nenehno grešiti zoper njo, kajti tudi um nam ne bo pomagal iz greha, ko bo ta le prevelik in neodpušljiv. Računa tedaj ne bomo mogli več poravnati, za kesanje in odpustke bo prepozno!

Preostane nam samo še vzporedni svet. To je: izginotje.

Romana Novak
SENCE SKRITIH PRIKAZNI
Siga, 19. knjiga

Naslovnica Sence skritih prikazni

Romana Novak iz Kočevja, rojena 1970 v Ljubljani, bi že poprej lahko prišla do te pesniške zbirke, ko je Dolenjski založbi poslala nekaj svojih ciklov. Medtem ko je gradivo čakalo na zeleno luč, je v njej zorel nov izbor, malce spremenjen oziroma dopolnjen z novimi pesmimi. Pravzaprav gre za sedem samostojnih pesniških enot, dokaj različnih po zasnovi, ki jih avtorica naslavlja Sence skritih prikazni. Te enote ali cikli omenjene poezije so: Gospejina hči, Lapis, Zaznamovanec ali Morija devetdesetih let dvajsetega stoletja, Res?, Jagodje, Noebbe in Sozvočje. Slednji cikel gradijo tri vsebinske naveze: Moški, Eros, Tanatos.

Ne bi mogel reči, da so te pesmi poezija, ki bi jo kar zlahka doumeli. Nasprotno, pesnica ponudi bralcu dokaj zaprt pesniški svet, poln nepredirnih in komaj prozornih prispodob, poimenovanj, primerjav. Domišljam si, da mi je uspelo prekodirati njen pesniški jezik na moj čutno-zaznavni in miselno dojemljivi kod ter ga prav občutiti in razumeti, zakaj pesmi so mi ob nekajkratnem branju začele razodevati svojo naturo in motiviko spočetosti. Vse so zaznamovane z občutjem, ki se sooča z različnimi nasprotji in napetostmi na socialni in medosebni ravni. Obe ravni nista vselej strogo ločeni, zlasti v prvih treh ciklih ne, v katerih pesnica ostro in globoko zareže v mrakobe in nesmisle bivanja in ji šele v naslednjih ciklih uspe izrisati pobeg v intimnejši in osebno ljubeznivejši svet naklonjenosti, darovanja in ljubezni, ko ji tudi jezik bolj odprto, razkrivajoče zna in zmore vse omenjeno izpovedati. Rekel bi, da se lok njenih pesmi giblje od zelo

temnih, grozljivo temačnih občutij k vse bolj svetlim in toplim razpoloženjem in bivanjskim trenutkom, od srhljive zaznave krvave, nagnusne stvarnosti, v kateri življenje nima nobene cene, a zanjo je vendarle enkratno in vredno, pa do doživljanja dragega bitja in prežemanja z njim in bivanjem v njem. Svet se ji kaže najprej v zelo iznakaženi, razčlovečeni podobi, kakor da ga je vrglo iz tira, kakor da je zašlo življenje v temo, da so se človeku izmaknile osnovne civilizacijske in kulturne norme. Pekoči bes jo navdaja ob vsej tej krvosesni, na umoru in uboju živeči hudodelnosti, razosebljenosti in blejajoči črednosti. Med pesnikom in grozljivo dejanskostjo je napetost. Takšna, kot je, kot v njej monstume, grozljive, ujedljive, plenilske krvosese, ki jih ujezi kuje, da bi tako izbljuvala v njo proniklo in natočeno človeško blodnjavo, zablodelost in iztirjenost. Človek pogublja sebe, svoj človeški rod, in tega bi se moral sramovati, ne pa se kititi z orhidejami smrti. Prepiri in pričkanja o izgubljenosti, krivdi, kar tako neutrudno počenjam, so nesmiselni. Iz mraka in pobočij razkroja nas bi morala pot voditi h globlinam plemenitosti, da bi se otresli posledic zla (Gospejina hči, Lapis, Zaznamovanec...).

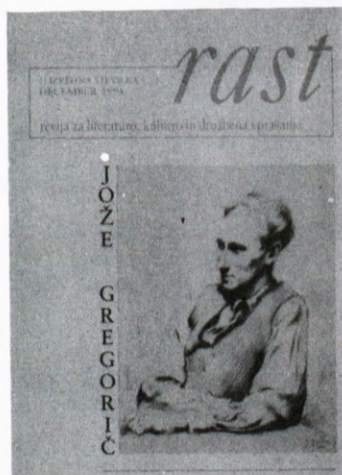
Za temi cikli ima v zbirki posebno mesto pesem Res?. Z njo zaživi pesničin odnos do ostarelega, umirajočega prijatelja, umetnika, ki ji je v življenjski rasti veliko pomenil. Imel je svoje življenje, svojo mladost in svojo ljubezen do sopotnice, ki je zdaj tudi že sivolasa gospa. Nič tujega in nenavadnega tudi ni, če si nekomu naklonjen, ko si že v poznih letih, in če si, recimo, želiš, da bi legel v isti

grob z njo/njim, kamor je ljubljena oseba že odšla. Ljubezen in odhajanje je osišče teh verzov, ki toplo, a grenkobno legajo v srčno makovje in v orhideje slovesa, kakor metulji k razprtim čašam, polnim nektarja in omamne lepote, da tako oprasene vznemirljivo božajoče razlistajo manj znane in zaznane strani človekovega življenja.

Od tu se njena poezija docela zasukne k lirični livadi in potone v njenem opojnem, sladkem jagodju. Vse, kar se dogaja, kar je med in v dveh najdenih in ljubečih srcih, je jagodje in je jagodno. Vse raste v jagode, vse se poji in je prepojeno z njihovim sokom, okusom in barvo. Svet je zdaj ena sama jagoda, ni več orhidej smrti, ne orhidej umiranja, življenje jagodne ljubezni je, samo ta je ozaveščena, samo nje govorica obstaja. Vendar počasi, a vse bolj razločno se njeno bitje uteleša.

Sprva se ozavešča zelo razblinjeno in fluidno, ničesar ni mogoče zares videti in opaziti, dokler se zares ne opredmeti, da ga lahko gleda, preverja in zaznava v posameznosti in posebnostih ter se ga tudi narahlo dotika. Tako se oblikuje v žensko, oba pa v ognjišče stvarne, občutene erotike in zaljubljene sanjavo-sti, vse do razpleta in konca, ki ni v ničemer neprijazen, tragičen, teatraličen, ki je čist in srečen, ožarjen z zavestjo, da je bilo vse v ljubezni doživetu bogastvo, enkratno, izgubljeno-vredno spomina in smehljaja pomirjene duše.

Romana Novak je s to svojo zbirko opozorila nase na način, ki komu ne bo morda ravno v celoti všečen. Njen svet poezije je včasih izrazno dokaj zapleten duhovni prostor, ki terja od bralca precej literarno-pesniške širine, da se v njem znajde in se lahko počuti, kakor v dvoje, z nečim in nekom, ki mu govori z resnico in jezikom pesnika.

Naslovnica Jože Gregorič – zbrano delo

Izredna številka revije RAST

Jože Gregorič – zbrano delo

Novomeščan Jože Gregorič (1912–1943), umetnostni zgodovinar in konservator, je bil prvi, ki je ob koncu tridesetih let pričel odkrivati stilni in stavbni razvoj kapiteljske cerkve. Sadovi njegovega dela so vidni še danes: očiščena in prezentirana kript, odkrita gotska okna na zunanjsčini cerkvene ladje in nenazadnje obsežen spisek objav, v katerih je strokovni in radovedni javnosti sploh predstavil svoje raziskave.

V spomin nanj, tragično je preminul ob letalskem napadu na Novo mesto, ponatiskujemo njegovo obsežno bibliografijo, saj so mnogi teksti ohranili svežino in prodornost, večina njegovih stro-

kovnih tez pa tudi še vedno drži.

Iz tekstov rase pred nami duhovno bogat človek, zvest lepi slovenščini in rodnemu Novemu mestu ter njegovi bogati dediščini preteklih stoletij. Ta številka Rasti bo imela okoli 287 strani, 150 fotografij in 30 tlorisov. V njej pa bodo objavljeni tudi trije še nepoznani Gregoričevi teksti (pričetek monografije o Novem mestu, Mrtvaški plesi, Pregled grafike pri Slovencih).

Vse gradivo je skrbno zbrala in uredila Marinka Dražumerič, dipl. umetnostna zgodovinarica in etnologinja, konservatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

Janez BOLJKA: Igriva konja, bron, 17,5 x 25 x 11 cm, 1984

GRADU

DOLENJSKI

LEKSIKON

Karel Bačer GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (37)

PUCELJ (PUZEL) PETER, p. PAVEL stiški kronist

R. okr. 10. jun 1669 v Hrušici pod Gorjanci, u. 20. avg. 1721 kot subprior v Stični. Opat baron Gallenfels mu je poveril službo samostanskega kronista, ki naj bi spopolnil samostansko kroniko. Pri tem je Pucelj jemal podatke iz Valvasorja, Schönlebna in Vitezovića, vendar je gradivo uporabljaj nezanesljivo. Kronika je pisana v dokaj dobri latinščini. — SBL II, str. 608.

PUGELJ MILAN književnik in gledališnik

R. 3. jan. 1883 v Kandiji, u. 3. febr. 1929 v Ljubljani. Šest razredov gimnazije je napravil v Novem mestu, nadaljeval 7. razred na Sušaku, izstopil in postal časnikar v Ljubljani. Preživil je tudi z igranjem na klavir v kinu (v času nemega filma), bil tajnik v Narodnem gledališču, režiser in nekaj časa nadomeščal ravnatelja. Kot dijak novomeške gimnazije je skušal obnoviti Kettejevo društvo Zadruga, pisal pesmi in prozo v Ljubljanski zvon, Dom in svet in Slovana in v povestih slikal kmečko in meščansko življenje (Mali ljudje, Ura z angeli, Brez zarje, Zakonci itd.) Ko so po vojni podrli Pugljevo rojstno hišo v Kandiji, so spominsko ploščo prenesli v vežo Študijske knjižnice Mirana Jarca. — SBL II, str. 595.

PUGELJ MIRKO (PUGELL FREDERICK) operni pevec in pedagog

R. 16. maja 1901 v Cerknici, u. 23. sept. 1974 v New Yorku. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, 7. in 8. r. pa v Ljubljani (matura 1922). Matej Hubad ga je kmalu po maturi angažiral kot basista v Operi. Nato je študiral v Parizu na Sorboni in Schola cantorum, kjer je tudi diplomiral. L. 1947 je v Rimu dosegel naslov doktorja glasbene zgodovine, v New Yorku pa je imel zasebno glasbeno šolo. — SGL, str. 557. Delo 5. okt. 1974 št. 233 (osmrtnica). Ilustracija III/1931, str. 302 — slika.

PUHAR ALENKA novinarka in publicistka

R. 4. febr. 1945 v Črnomlju. Študirala v Ljubljani primerjalno književnost in angleščino ter se ukvarjala z novinarstvom in psihozgodovino. V knjigi Prvotno besedilo življenja (1982) razkriva z neizprosno pronicavostjo grenko usodo otrok pri Slovencih, ki je velikokrat povsem drugačna, kot jo opisujejo celo tako veliki umetniki, kot sta Cankar in Prežihov Voranc. Našo politično preteklost pa analizira v delu Peticije, pisma in tihotapski časi (1985). — J. Dular, Pomembni Belokranjci, str. 32. A. Puhar, Prvotno besedilo življenja, knjižni ovitek — slika.

PUHAR JANEZ AVGUŠTIN izumitelj fotografije, pesnik in skladatelj

R. 26. avg. 1814 v Kranju, u. 7. avg. 1864 prav tam. Kot kaplan je služboval tudi v Leskovcu, Svibnem in Metliki (1839–1842). Tu je l. 1842, tri leta zatem, ko sta Daguerre in Niépce objavila svoj izum fotografiranja na kovinske plošče, izumil fotografiranje na steklene plošče. Med njegovimi ponarodelimi pesmimi je tudi Vigred se povrne. — SBL II, str. 595. Dom in svet, 1893, str. 144 — slika.

PUHAR KAREL surdopedagog

R. 1889 v Kranju, u. sept. 1979 v Ljubljani. Kot učitelj je služboval osem let v Ribnici, nato je prišel v ljubljansko gluhošolnico, se izpopolnjeval na Dunaju in se posvetil delu z naglušno mladino, predvsem pa razvijanju glasnega govora. Puhar je začetnik rejništva gluhih na Slovenskem. — Prosvetni delavec XXX/1979 21. sept. št. 14, str. 12.

Milan Pugelj; reproducirano iz Albuma slovenskih književnikov

Alenka Puhar; reprodukcija s ščitnega ovitka knjige A. Puhar: Prvotno besedilo življenja

GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON
Rast 7–8/1994

PUNTAR FRANE pisec radijskih iger in mladinski pisatelj

R. 15. sept. 1936 v Krškem. Študiral je arhitekture, nato se je posvetil pisanju radijskih iger, predvsem za mladino, in prejel zanje številne nagrade na natečajih RTV (Nad streho Severnica, Pravljica o modrem idr.) ter v Beogradu in Zagrebu. Nekatere igre so bile izvajane tudi v Nemčiji, Sovjetski zvezi in na Malti ter prevedene v tuje jezike. — SGL, str. 557. Otrok in knjiga 19, str. 98 — slika.

PUNTAR HEDVIKA strok. pisateljica

R. l. 1895 na Trški Gori pri Krškem. Leta 1934 je vodila Banovinsko kmetko-gospodinjstvo šolo na Mali Loki na Dolenjskem, potem službovala kot učiteljica na Koroškem. Napisala je knjigi Na ženi dom sloni (1959) in Zgodovina kmetijskega šolanja v Sloveniji. — Družina XXXIII/1974 19. maja št. 20, str. 3. Stalež 1934, str. 265.

PUNTAR IVAN — GUBEC družbeno-polit. delavec

R. 24. apr. 1914 na Proseku pri Trstu, u. 24. apr. 1986 v Kopru. Izučil se je za elektromonterja in l. 1935 emigriral v Jugoslavijo. Delal je v Kočevju in se priključil NOB. L. 1943 je z Gradnikovo brigado odšel na Dolenjsko in zasedel Novo mesto ter postal politkomisar Komande Novo mesto. Po vojni je delal v varnostni službi, dokončal višjo vojaško akademijo in postal docent za vojaške vede. — Prim. SBL 12. snopič, str. 121.

PUST BOGOMIR stavbenik

R. 28. avg. 1901 v Ljubljani, u. po l. 1961. Dovršil je srednjo tehniško šolo in diplomiral na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Projektiral je grosupeljsko cerkev in hotel dr. Dekleve v Leskovcu ter več stanovanjskih hiš in vil. — Spominski almanah, str. 326, 178 — s sliko.

PUSTOSLEMŠEK RASTO časnikar in politik

R. 26. maja 1875 v Lučah ob Savinji, u. 12. junija 1960 v Ljubljani. Gimnazijo je študiral v Celju, maturiral v Novem mestu 1904. Po nekončanem študiju prava stopil v uredništvo političnega lista Slovenski narod, bil soustanovitelj Društva slovenskih pisateljev in časnikarjev, član ljubljanskega občinskega sveta, med prvo svetovno vojno zaradi rusofilstva konfiniran. Po prvi vojni bil soustanovitelj Jugoslovansko — češke lige in Vodnikove družbe. — SBL II, str. 601.

PUŠ IVAN arheolog

R. 23. jun. 1930 v Šentpavlu pri Stični. Po diplomi na arheološkem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani 1951 je postal arheolog v ljubljanskem Mestnem muzeju. L. 1984 je prejel Župančičevo nagrado. Dela: Žarnogrobščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani, Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani. — Kdo je kdo za Slovence (1991), str. 212.

PUŠ LUDOVIK publicist in glasbenik

R. 12. jan. 1896 v Vel. Česnjicah na Dolenjskem. Maturiral v Ljubljani na gimnaziji in učiteljsču, napravil izpit iz čebelarstva ter promoviral. Od 1922 do 1932 je bil prefekt in učitelj na kmetijski šoli na Grmu in obenem pospeševal pevsko in gledališko dejavnost v Novem mestu. Nato je bil referent za kmetijstvo in zadružništvo v Ljubljani. Pisal je v Slovenskega čebelarja, Domoljuba itd., sodeloval v Zborih in Cerkvenem glasbeniku, napisal pred vojno knjigi Kmečki stan (1939) in O kmečki duši (1941), po vojni emigriral v Ameriko in izdal avtobiografski deli Podobe iz otroštva (Celovec, 1969) in Klasje iz viharja (New York, 1970). — Spominski almanah, str. 326. Petdeset let kmetijske šole na Grmu, str. 41. L. Puš, Klasje iz viharja (tiskano v Celovcu), passim.

RAAB KAREL ALOJZIJ sodnik in Prešernov prijatelj

R. ok. 1814, u. 25. marca 1874 v Ljubljani kot sodni svetnik. Raab je bil od l. 1848 sodnik v Mokronogu, še poprej pa v Kranju, kjer se je družil s Prešernom. Da sta bila dobra prijatelja, dokazuje izvirni Prešernov rokopis satire Nebeška procesija, ki mu ga je podaril Prešeren. Pesnitev je bila lahko zaradi ostre cenzure natisnjena šele po marčni revoluciji, dotlej se je širila le v rokopisih. Zanj se je zanimala tudi oblast, vendar pesniku ni mogla dokazati avtorstva. — SBL III, str. 1. Fr. Kidrič, Prešernov album (1949), str. 276.

Božo Račič; originalno fotografijo hrani Knjižnica Mirana Jarca — Posebne zbirke Boga Komelja

RAČIČ ALOJZ učitelj

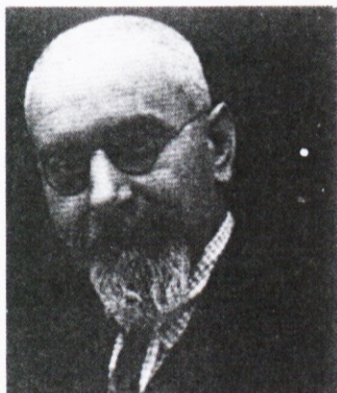
R. 21. maja 1847 (sin Andreja) v Cerkljah na Dolenjskem, u. 24. nov. 1925 v Boštanju. V Celju je napravil dva razreda realke, v Ljubljani pa dodatni pripravniški tečaj za učitelja. Kot učitelj je služboval na Čatežu pri Brežicah, od 1892 do upokojitve pa kot ravnatelj v Boštanju ob Savi. Po preselitvi v Ljubljano je bil član stolničnega pevskega zbora Glasbene matice. — SBL III, str. 2. Glas XXVI/1973 št. 29 — 31 (slika).

RAČIČ ANDREJ izdelovalec orgel

R. 4. nove. 1808 na Gorici pri Cerkljah (oče Andreja), u. 4. marca 1883 v Cerkljah na Dolenjskem. Bil je mizar, organist in cerkovnik v Cerkljah, obenem pa je poučeval v nedeljski nadaljevalni šoli. Delati orgle se je naučil na Bavarskem. Njegove orgle so v Cerkljah, na Studencu in Trški Gori pri Krškem, v Radečah, Kočevju in drugod. — SBL III, str. 2.

RAČIČ BOŽO etnograf in organizator domače obrti

R. 26. dec. 1887 (sin Alojza) na Čatežu pri Brežicah, u. 27. maja 1980 v Ljubljani. Maturiral je na ljubljanskem učiteljskišču in učiteljeval na Kalu (Šentjanž na Dol.), v Adlešičih, kot ravnatelj pa na Državnem osrednjem zavodu za domačo obrt v Ljubljani (1925—1946). Zanimal se je za stare ljudske tkanine, za tehniko tkalstva in ljudskega vezenja, še posebej pa za belokranjsko ljudsko umetnost in domačo obrt. Organiziral je razstave v Parizu, Leipzigu, Bariju, Helsinkih, New Yorku idr. Napisal je veliko članov o domači obrti, tkalstvu, čebelarstvu, izdal Belokranjske otroške pesmi, vrsto kuharskih knjig itd. — SBL III, str. 2. Delo 28. maja 1980 (osmrtnica).

Fran Radešček; reproducirano iz knjige Miloša Jakopca: Časnikarstvo na Dolenjskem 1848—1941

RADEŠČEK FRAN časnikar in urednik

R. 27. marca 1886 na Trški Gori pri Novem mestu, u. 9. jan. 1968 na Bokalah pri Ljubljani. V Novem mestu je napravil osnovno šolo in en razred gimnazije, po očetovi smrti izstopil in se v Trstu izučil za trgovca. Bil je korespondent v Ljubljani, tramvajski delavec v Beogradu, kot srbski vojak med prvo vojno doživel umik čez albanske gore na Krf, se zdravil v Franciji, bil član Jugoslovanskega odbora v Rimu, se vrnil v domovino in urejal razne časopise v Novem mestu, Mariboru in Kočevju. — SBL III, str. 3. M. Jakopec, Časnikarstvo na Dolenjskem 1848—1941, str. 207 — s sliko.

RADLIČ (RADLIC) škof in pridigar

R. l. 1533 v Višnji Gori, u. 15. maja 1572 v Ljubljani, pok. v Gornjem Gradu. Že mlad je postal kanonik, stolni vikar, dekan in generalni vikar v Ljubljani. Preden je prišla iz Rima potrditev za škofa, je umrl. Bil je v svojem času vodilni katoliški ideolog. Med drugim je napisal v latinščini razpravo proti Martinu Lutru. — SBL III, str. 7.

RADOVIČ BOJAN fotograf — svobodni umetnik

R. 4. jun. 1960 v Novem mestu. Po maturi na novomeški gimnaziji (1979) se je posvetil študiju fotografije na Collegeu of Arts v Veliki Britaniji, vodil Fotogalerijo v Novem mestu ter razstavljal samostojno ali skupaj z drugimi v Novem mestu, Ljubljani, Brežicah, Gradcu, Cardiffu, Münchnu, Bruslju itd. Delo: Bit-terns Boom (1982). — Osební podatki. Stezice 245, str. 47 (seznam razstav).

Dolenjski list XXXII/1981 29. jan. št. 5, str. 31 – slika. 150 let fotografije na Slovenskem 1945–1990, str. 183.

RAIČ (REICH) SLAVKO šolnik in čebelar

R. 25. apr. 1883 na Gomilskem pri Celju, u. 7. dec. 1967 v Ljubljani. V Novem mestu je napravil zadnje tri razrede in maturiral l. 1904. Po poklicu je bil klasični filolog. Med službovanjem izven Slovenije se je usposobil tudi za pouk srbohrvaščine in kot profesor na III. državni realni gimnaziji v Ljubljani izdal obširno Srbsko-hrvatsko čitanko za nižje razrede srednjih šol (l. 1929) ter brošuro Antona Janša, njegovo življenje in delo (l. 1934). – 225 let, str. 381. Slovenski čebelar 1958 št. 5/6, str. 120 – s sliko. Delo 8. dec. 1967 št. 332 (osmrtnica).

REIGERSFELD FRANC HENRIK pravnik in podjetnik

R. 6. jul. 1697 v Ljubljani, u. 31. marca 1760 prav tam. Študiral je v Ljubljani, na Dunaju, v Gradcu in Louvainu. Marija Terezija ga je 1747 poklicala v Gubernijsko reprezentanco in komoro za Kranjsko, Goriško, Trst in Reko, ga imenovala za dvornega svetnika in mu podelila dedno baronstvo. Sodeloval je tudi pri osnovanju okrožnih uradov v Ljubljani, Postojni in Novem mestu. Na njegovo pobudo so na desnem bregu Save napravili v skalno steno vsekano vlačilno stezo za čolne od Litije do Zidanega mosta. – SBL III, str. 14.

RAJER JANKO živinozdravnik in politik

R. 2. febr. 1872 v Dečji vasi pri Trebnjem, u. 5. jun 1943 v Ljubljani. Gimnazijo je študiral v Novem mestu in Ljubljani in dovršil živinozdravniško visoko šolo na Dunaju. Služboval je na Hrvaškem in Kranjskem, nazadnje v Krškem, kjer je bil izvoljen za poslanca na listi Samostojne kmetijske stranke. Od 1932 do 1936 je bil senator, veterinarska višja šola v Zagrebu pa ga je imenovala za častnega doktorja. – SBL III, str. 16.

Janez BOLJKA: Sedeči Jakopič.
bron, 43 x 23 x 24,5 cm, 1986

GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON
Rast 7–8/1994

SEPTEMBER

KRONIKA

Peter Štefančič KRONIKA

September — november 1994

SEPTEMBER

NOVO MESTO, 2. septembra — Na ploščadi pred Zavarovalnico Tilia je bil Mantra rock koncert meditativne glasbe, ki jo je izvajala skupina Transcendence s kitaristom Ttikšavo Karuniko iz Los Angelesa.

METLIKA, 3. septembra — Na grajskem dvorišču so imeli koncert tamburaši metliške folklorne skupine Ivan Navratil. S tem nastopom se je končalo letošnje metliško kulturno poletje pod naslovom Pridi zvečer na grad.

NOVO MESTO, 3. septembra — V Domu kulture je pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže pod vodstvom Mira Sajeta izvedel koncert. S to prireditvijo so se iztekli letošnji Novomeški poletni večeri, ki jih je organizirala Zveza kulturnih organizacij Novo mesto.

RIBNICA, 3. septembra — Tu so slovenski lovci praznovali 100-letnico slovenskega lovstva od Turjaka do Kolpe. Praznovanje se je pričelo s slavnostno sejo Lovske zveze Slovenije. V letnem gledališču v ribniškem gradu je dramska skupina domačega Kulturno umetniškega društva Jakob Petelin-Gallus nastopila z igro O zlatorogovem kraljestvu, ki jo je napisala oz. priredila domačinka Vesna Postrak.

Praznovanje se je pričelo s parado lovcev iz vse Slovenije, lovskimi pevskimi zbori, rogisti in nadaljevalo z osrednjo proslavo.

Odprli so več razstav, in sicer v Miklovi hiši slikarska dela J. Mikuletiča, na raznih krajih pa so razstavili lovske trofeje, gobe, čebelarske pripomočke, lovske pse ipd. Na koncertu so nastopili lovski pevski zbori iz Grobelnega, Medvod in Škofje Loke ter rogisti iz Zagorja, Idrije in Notranjske.

TREBELNO, 3. septembra — Tu je bilo srečanje borcev Gubčeve brigade ob trebanjskem občinskem prazniku. Govoril je predsednik republike Milan Kučan.

Letošnje občinske plakete so prejeli: Alojz Podboj in Alojz Zupančič iz Trebnjega, Danica Zupan iz Šentruperta, Pavel Jevšvar iz Mokronoga in Štefka Gregorčič z Brezovice pri Mirni. Dino Bellini iz pobratene italijanske občine Guastalla pa je prejel občinsko priznanje.

TREBNJE, 3. septembra — Že 27. po vrsti se je pričel tradicionalni Tabor likovnih samorastnikov, ki je potekal do 10. septembra. Udeležilo se ga je pet slovenskih umetnikov.

NOVO MESTO, 4. septembra — Planinsko društvo Novo mesto je proslavilo 80-letnico svojega delovanja s prireditvijo pri planinskem domu pri Gospodični na Gorjancih.

KOČEVJE, 5. septembra — V dvorani Šeškovega doma je bil koncert, na katerem sta nastopila svetovno znani Brücknerjev godalni kvartet iz Linza in Erik Šuler, mladi pianist iz Kočevja, ki študira na moskovskem konservatoriju.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 8. septembra — V Galeriji Božidarja Jakca je bila otvoritev stalne zbirke akademskega kiparja Janca Boljke. Umetnik je več kot 260 kipov, grafik in slik podaril galeriji; sam, na svojo pobudo in stroške, je obnovil prostore v nekdanjih grajskih hlevih v kostanjeviškem gradu. Avtor postavitve je Miljenko Licul, prostor pa je oblikoval arhitekt Andrej Kemr.

Ob otvoritvi so izvedli obsežen kulturni program, katerega scenarij je napisal skladatelj Darijan Božič, režiser prireditve je bil Jurij Souček, dirigent Borut Smrekar, delo umetnika je predstavil umetnostni zgodovinar Brane Kovič, razstavo pa je odprl dr. Andrej Smrekar, direktor Narodne galerije v Ljubljani.

RAZBORE (TRŠKA GORA), 9. septembra – Na domačiji Tonija Vovka (lastnik založbe Erro iz Novega mesta) je gostitelj pripravil tretji kulturni piknik. V bogatem kulturnem programu ob izidu knjige Talala Hadija Posušena solza so se predstavili slikar in pisatelj Krištof Zupet, plesalka Jasna Knez, dramška igralka Jerca Mrzel in skupina Copacabana. Knjiga je izšla v založbi Erro.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 10. septembra – Tu je bil 5. tabor slovenskih krščanskih demokratov; ob tem je potekal kulturni, športni in zabavni program, pripravili so tudi okrogle mize o družini, kmetijstvu in o gospodarstvu.

SEVNICA, 10. septembra – V okviru Grajskega poletja, poletnih kulturnih prireditev, je na grajskem dvorišču imel koncert komorni zbor Ava iz Ljubljane pod vodstvom Andraža Hauptmana.

OTOČEC, 14. septembra – V Galeriji Otočec so odprli razstavo novejših slik novomeškega slikarja Jožeta Kotarja.

NOVO MESTO, 15. septembra – Ob zaključku razstave 3. bienala slovenske grafike je v Dolenjski galeriji nastopil Ribniški oktet.

Ravnatelj Dolenjskega muzeja Bojan Božič se je zahvalil vsem, ki so sodelovali ali pomagali pri organizaciji bienala. Obenem se je poslovil od sodelavcev, ker je s 1. oktobrom odšel na novo delovno mesto. Od tega dne je v. d. ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, prej kustos novejših zgodovine v tej ustanovi.

NOVO MESTO – Te dni je izšla prva samostojna CD plošča Novomeškega simfoničnega orkestra z vokalno solistko Ireno Yebuah pod umetniškim vodstvom dirigenta Zdravka Hribarja.

NOVO MESTO – Ruski akademski slikar Jurij Kravcov je razstavljal svoja dela v stavbi Agencije za plačilni promet (prej Služba družbenega knjigovodstva).

SEVNICA, 15. septembra – V galeriji na sevnškem gradu so odprli slikarsko razstavo krajinarja in ekologa dr. Avgušтина Laha. Na otvoritvi sta nastopili flavtistka Cvetka Kobal in čembalistka Metka Petek.

LJUBLJANA, 16. septembra – Državni zbor je imenoval mag. Boštjana Kovačiča za ministra brez listnice, katerega delovno področje je uvajanje nove lokalne samouprave in državne uprave; skrbi tudi za koordinacijo med vlado in parlamentom.

Boštjan KOVAČIČ se je rodil 28. aprila 1950. Po gimnaziji v Novem mestu je študiral na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, kjer je diplomiral in tudi magistriral. V dosednji poklicni karieri je bil vodja izobraževalnega centra pri Zavodu za izobraževanje kadrov in produktivnost dela, direktor Centra srednjih šol v Novem mestu, predsednik OK ZKS Novo mesto, predsednik novomeške občinske skupščine, pomočnik direktorja Iskre v Žužemberku in od leta 1990 predsednik novomeškega izvršnega sveta. V prejšnjem mandatu je bil poslanec državnega zbora.

PIŠECE, 17. septembra – Osrednja prireditev v počastitev 100-letnice izdaje Pleteršnikovega slovarja se je pričela pred Pleteršnikovo domačijo s promenadnim koncertom pihalnega orkestra iz Kapel, nastopom okteta Orlica in gledališkega igralca Poldeta Bibiča. Slavnostni govornik je bil predsednik republike Milan Kučan, o pomenu Pleteršnikovega dela pa je govoril dr. Jože Toporišič.

Proslave se je udeležilo več uglednih gostov iz političnega, kulturnega in znanstvenega življenja: poleg predsednika države in častnega predsednika organizacijskega odbora Milana Kučana še predsednik državnega sveta dr. Ivan Kristan, minister za šolstvo dr. Slavko Gaber s sodelavci, podpredsednik SAZU Ciril Zlobec, dr. Franc Jakopin, dr. Jože Toporišič, dr. Peter Vencelj in drugi.

Tega dne so odprli prenovljene spominske prostore Pleteršnikove domačije in razstavo.

Dan prej je bil na pišeški osnovni šoli občinski kviz o Pleteršnikovem življenju in delu. Tukajšnja osnovna šola je predstavila projektno nalogo in razstavo o svojem rojaku. V kulturnem programu so nastopile domače folklorne skupine.

PORTOROŽ, 17. septembra – V vili San Marco so kustosi Dolenjskega muzeja postavili razstavo Ulice Novega mesta in se tako oddolžili piranskemu pomorskemu muzeju Sergej Mašera, ki se je letos spomladi v Novem mestu predstavil z razstavo Piransko pristanišče.

Otvoritvene slovesnosti so se poleg ravnatelja (Bojana Božiča) in kustosov Dolenjskega muzeja (Ludvika Tončiča in Zdenka Piclja) udeležili še novomeški župan Franci Koncilija in direktor novomeške geodetske uprave mag. Franci Bačar. V kulturnem delu se je predstavila novomeška folklorna skupina Kres.

NOVO MESTO – V prostorih Zavarovalnice Tilia je razstavljal svoje slike mladi fotograf Borut Peterlin iz Straže.

ŠMARJEŠKE TOPLICE – V avli tukajšnjega zdravilišča je odprl prodajno razstavo svojih slik France Železnik, nagrajenec letošnjega piranskega slikarskega ekstempora. Naslov razstave je bil Dolenjska v podobah Franceta Železnika.

VINICA, 18. septembra – Viničani so pozdravili svojega rojaka Jureta Šterka, ki je po treh letih plovbe po vseh svetovnih morjih s 6,5-metrsko jadrnico Neodvisna Slovenija priplul v piransko pristanišče. Slavnostni govornik je bil obrambni minister Jelko Kacin.

NOVO MESTO, 20. septembra – Predsednik novomeškega izvršnega sveta Boštjan Kovačič in generalni direktor GIP Pionir Jože Peterlin sta podpisala pogodbo o izgradnji osnovne šole Drska. Z deli so pričeli 1. oktobra, šola pa naj bi bila dograjena do začetka prihodnjega šolskega leta.

NOVO MESTO – Dolenjska založba je izdala kulturno-zgodovinski prospekt Novega mesta. Avtorja besedila sta Franci Šali in Stane Granda, oblikovalec je Peter Simič, fotografije so prispevali Bojan Radovič, Jovo Grobovšek, Zvone Pelko in Matjaž Mehle.

NOVO MESTO, 21. septembra – Hrvaško kulturno združenje v Novem mestu je pričelo z jesensko sezono kulturnih prireditev, in sicer z razstavo del enega vodilnih hrvaških likovnih umetnikov Josipa Botteriija-Dimija. Umetnika, ki je razstavljal v Dolenjskem muzeju, je predstavil kustos Dolenjske galerije Jožef Matijević.

NOVO MESTO, 22. septembra – V dvorani Doma kulture se je pričelo 2. srečanje slovenskih učiteljev kemije, ki je potekalo do 24. septembra v Novem mestu in na Otočcu.

NOVO MESTO, 22. septembra – V Mali dvorani Dolenjskega muzeja so odprli razstavo Sto let dolenjske proge, ki jo je ob stoletnici dograditve železniške proge Ljubljana–Novo mesto–Straža pripravil Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota za Dolenjsko in Belo krajino (vodja enote Zorka Skrabl ob pomoči arhivistov Mete Matijević in Marka Polenška). V priložnostnem katalogu so predstavljeni razstavljeni dokumenti s komentarji in s spremno besedo Karla Rustje.

24. septembra je bila na postaji v Bršljinu in na Novem trgu osrednja slovesnost ob stoletnici dolenjske železnice. Slavnostni govornik je bil minister za promet in zveze Igor Umek. Številni gostje so se pripeljali s tremi muzejskimi vlaki.

POSTOJNA, 22. septembra – Združenje in revija Manager je letošnjo priznanje menedžer leta podelilo Janezu Štefaniču, direktorju družbe Iskra – indu-

strija kondenzatorjev in opreme Semič. To mesto je prevzel pred tremi leti, ko je podjetje zaradi razpada jugoslovanskega trga zašlo v krizo in imelo 3,7 milijona mark izgube. Danes pa že posluje z dobičkom. Izvoz se je v prejšnjem letu povečal na 38 milijonov mark ali za 40 odstotkov. Semiška Iskra je s 1400 zaposlenimi velikega pomena za gospodarski in socialni razvoj celotne Bele krajine.

LJUBLJANA, 23. septembra – V Cekinovem gradu so odprli razstavo del sevniškega kiparja Petra Veneta. Na ogled je bil njegov opus v lesu pod naslovom Ljubezen. O njegovem ustvarjanju je govoril akademski slikar Alojz Konec. Na otvoritvi je zapel Slovenski oktet.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 23. septembra – Akademski slikar Jože Marinč je pripravil kulturni večer, s katerim je proslavil otvoritev obnovljene zasebne razstavno-prodajne galerije ter dograditev svojega slikarskega ateljeja v nekdanji Kuharjevi domačiji na Dobah.

NOVO MESTO, 23. septembra – V avli poslovnih prostorov Krke, tovarne zdravil, so odprli razstavo del akademske slikarke Marike Danč Roth. Otvoritev sta popestrila harfistka Ruda Ravnik Kosi in oboist Božo Rogelja. Umetnico je predstavila likovna kritičarka Maja Kržišnik.

NOVO MESTO – Na povabilo predsednika novomeške občinske skupščine Francija Koncilije je bila od 23. do 26. septembra na obisku delegacija italijanske province Brescia. Pogovarjali so se o medsebojnem sodelovanju.

SENOVO, 23. septembra – Planinsko društvo Bohor Senovo je počastilo 40-letnico svojega delovanja.

ŠENTRUPERT, 23. septembra – V Stanovanjski zadrugi Šentrupert so odprli razstavo del slikarjev, ki so ustvarjali svoja dela na turistični kmetiji pri Gorenčevih na Hrastnem v počastitev 950-letnice kraja. Razstavljali so: Bogdan Breznik iz Trebnjega, Janko Orač (pobudnik srečanja) iz Novega mesta ter akademski slikar France Slana iz Ljubljane in Veljko Toman z Rakitne. Njihova dela je predstavil umetnostni zgodovinar Jožef Matijević, otvoritev pa so popestrili pevci okteta Lipa iz Trebnjega.

TREBNJE, 23. septembra – ZKO Trebnje in Knjižnica Pavla Golie sta pripravili literarni večer, na katerem so se predstavili pesnika Jurij Hudolin in Zlatko Zajc ter pisateljica in publicistka Maja Novak.

NOVO MESTO, 24. septembra – V razstavnem prostoru frančiškanskega samostana so odprli razstavo ekslibrisov v knjigah samostanske knjižnice. Ervin Kralj iz Maribora je predstavil dva nova ekslibrisa in ciklus svojih slik pod naslovom Dolenjska.

LJUBLJANA – Ob praznovanju prve obletnice delovanja trgovinskega centra Interspar je nastopil tudi pihalni orkester iz Trebnjega pod vodstvom dirigenta prof. Igorja Teršarja.

MIRNA GORA, 25. septembra – Na dan črnomaljskih planincev so odprli vrata obnovljenega planinskega doma, ki je edini v Beli krajini. Prvi je bil postavljen pred petinšestdesimi leti.

KRONIKA
Rast 7–8/1994

LJUBLJANA, 26. septembra – V atriju Narodnega muzeja je bila predstavitev knjige Stična I – Naselbina in izkopavanja. Delo akademika dr. Staneta Gabrovca je izšlo v zbirki Katalogi in monografije, predstavila ga je dr. Biba Teržan.

SEPTEMBER BREŽICE, 27. septembra – V Galeriji Meke so odprli razstavo del zagrebškega slikarja naive Ivana Lackovića-Croate. V kulturnem programu je nastopila pevka Josipa Lisac.

NOVO MESTO, 28. septembra – Na ustanovnem sestanku so ustanovili Društvo vojaških invalidov. Za predsednika so izvolili Miloša Jakopca, upokojenega novinarja iz Novega mesta.

FARA, 30. septembra – V prostorih Ljubljanske banke so odprli razstavo fotografij članov kočevske sekcije foto-kino kluba Diana.

NOVO MESTO, 30. septembra – V Dolenjskem muzeju so odprli pregledno razstavo del lani umrlega akademskega slikarja patra Gabrijela Humeka. Na otvoritveni slovesnosti sta govorila dotedanji ravnatelj Dolenjskega muzeja Bojan Božič in dr. Ivan Sedej, ki je orisal umetnikovo življenje in delo.

Ob tej priložnosti je izšla monografija, ki sta jo izdala Dolenjski muzej in cistercijanska opatija Stična.

SEMIČ, 30. septembra – V hotelu Smuk je bila otvoritev razstave del trinajstih slikarjev, ki so ustvarjali na že osmem slikarskem srečanju Semič '94, in sicer: Apollonio Zvest, Nikolaj Beer, Aco Lebarič, Branko Korez, Janez Knez, Vojko Gašperut-Gašper, Rado Jerič, Henrik Marchel, Sašo Pavlovič, Anton Wolf, Polde Oblak, Diana Stankovič in Hui Qin Wang.

SLOVENSKA VAS PRI MOKRICAH, 30. septembra – V Galeriji Hamer so odprli razstavo likovnih del, ki so jih ustvarili udeleženci letošnjega mednarodnega slikarskega srečanja Hamer 1994. Razstavo je odprl likovni kritik Iztok Premrov.

NOVO MESTO – Po podatkih Republiškega zavoda za zaposlovanje, območna enota Novo mesto, se je brezposelnost septembra, tako kot julija in avgusta, v vseh občinah dolenjske regije povečala, razen v Črnomlju. Konec septembra je bilo na zavodu prijavljenih 5.332 brezposelnih, od tega 44 odstotkov žensk.

OKTOBER

ČRNO MELJ – 1. oktobra je Glasbena šola Črnomelj praznovala 30-letnico delovanja. Šolo, ki jo je ves čas vodil Silvester Mihelčič ml., je v teh letih obiskovalo 1372 učencev.

PLETERJE, 1. oktobra – Kardinal Franjo Kuharič, zagrebški nadškof, je v pleterski kartuziji posvetil novomašnika Josipa Subotičanca iz Gole pri Koprivnici.

LJUBLJANA, 2. oktobra – Poslanci državnega zbora so sprejeli zakon o ustanovitvi občin. Na našem območju so nove občine Semič, Šentjernej, Škocjan – Bučka, Loški Potok, Osilnica in Dobropolje. Novo mesto je dobilo status mestne občine. Po novem naj bi imela Slovenija 147 občin.

LJUBLJANA, 3. oktobra – Niko Galeša, nekdanji direktor novomeške Novotehne, je prevzel mesto svetovalca predsednika Gospodarske zbornice Slovenije Dagmarja Šustra, in sicer za območje nekdanje Jugoslavije in za države višegradske skupine.

LJUBLJANA, 4. oktobra – Tu je bila predstavitev prve knjige Jezikovnih del p. Stanislava Škrabca. Do marca naslednjega leta bodo izšle štiri knjige, ki jih ureja prof. dr. Jože Toporišič. Na predstavitvi so bili prisotni najvišji predstavniki SAZU, nadškof dr. Alojzij Šuštar, pater Niko Žvokelj, ki je predsednik organizacijskega odbora Škrabčevih dnevo v Novi Gorici.

Knjigo je izdal Frančiškanski samostan Kostanjevica pri Novi Gorici.

OKTOBER KOČEVJE, 5. oktobra – V prostorih Kočevskega muzeja so odprli razstavo Šeškov (Sokolski) dom v Kočevju.

NOVO MESTO, 5. oktobra – V Dolenjskem muzeju je imel predavanje hrvaški politik in analitik dr. Zdravko Tomac na temo Hrvaška in svet. S tem predavanjem so se ponovno začele prireditve pod naslovom V sredo ob osemnajstih, ki jih vsako prvo sredo v mesecu organizira Hrvaško kulturno združenje.

BREŽICE, 6. oktobra – V galeriji Posavskega muzeja so odprli razstavo del akademske slikarke Martine Koritnik-Fajt. V kulturnem programu sta nastopila harmonikaš Vital Ahačič in tenorist Miloš Genorio.

KOČEVJE, 6. oktobra – Člani Slovenskega konservatorskega društva so imeli v Šeškovem domu občni zbor. Poslušali so naslednja predavanja: Vzroki propadanja kulturne dediščine na Kočevskem (Mitja Ferenc), Kulturna dediščina Kočevske – endemična dediščina (Gojko Zupan), Spomeniškovarstvene akcije na kulturni dediščini (Alenka Železnik), Restavriranje lesenega stropa v podružnični cerkvi sv. Egidija v Ribjeku (Ivan Bogovčič).

KRŠKO – Od 6. do 8. oktobra je bilo v tukajšnjem kulturnem domu vseslovensko zborovanje slavistov, ki ga je pripravilo Slavistično društvo Dolenjske in Posavja. Udeležilo se ga je okrog 600 slavistov iz Slovenije in zamejstva. Začetek je bil posvečen Pleteršniku in njegovemu slovensko-nemškemu slovarju, nato so spregovorili o eseju na maturi. Naslednji dan so imeli občni zbor Slavističnega društva Slovenije. Med novoimenovane častne člane društva je bil imenovan tudi novomeški profesor Jože Sever. Slavisti so pripravili tudi dve okrogli mizi, in sicer o znova uvedeni maturi in o materinščini ter na drugi o zunanjem preverjanju znanja v osnovni šoli. Zadnji dan so si udeleženci ogledali okoliške kraje in še posebej Pišce in Pleteršnikov rojstni kraj.

Ob tem so se zborovalci lahko udeležili večera glasbe in poezije, kjer so se predstavili krški ustvarjalci: pevka Stanka Macur, Asta Malavašič z novo pesniško zbirko za otroke Maček med zvezdami, Jožica Vogrinc s pravkar izšlo pesniško zbirko Lokvanj v ledu ter Ana Rostohar in Silvo Mavsar.

NOVO MESTO, 6. oktobra – Med stavbami Dolenjskega muzeja je avantgardistično krilo filmske ekipe, ki je pričelo s snemanjem dokumentarnega filma o Srečku Kosovelu, izvedlo futuristično soarejo Gnoj je zlato pod vodstvom in scenarista Matjaža Bergerja.

Recitatorji Janez Škof, Matjaž Tribušon, Matjaž Picalo in Valter Dragan so nastopili s pesmimi iz Kosovelove zbirke Integrali. Predstavili so se še režiser filma Damjan Kozole, scenarist Tomaž Toporišič, Matjaž Berger in Dragan Živadinov.

ZAGREB, 6. oktobra – V Moderni galeriji so odprli razstavo 3. bienale slovenske grafike, ki se je preselila iz Novega mesta v to mesto.

NOVO MESTO, 7. oktobra – Ob 100-letnici novomeške bolnišnice je bil v Krkinem Izobraževalnem centru strokovni sestanek Združenja kirurgov Slovenije.

ČRNOMELJ, 8. oktobra – Pred petdesetimi leti, 8. oktobra 1944, je bila v Sokolskem domu ustanovljena na osvobojenem ozemlju kmetijska zadruga, ki je bila prva ne le v Beli krajini, ampak tudi v Sloveniji.

NOVO MESTO – 8. oktobra je Novomeščan Vanja Furlan preplezal doslej še nepreplezano steno nepalske 6427 m visoke gore Langshise Ri. Vzpon, ki ga je dosegel v alpskem slogu, je letos največji slovenski uspeh v Himalaji.

OKTOBER NOVO MESTO – 10. in 11. oktobra sta bila v Domu kulture gledališki predstavi Bregarca in ljudska oblast ali krompir režiserja Andreja Stojana. V glavnih vlogah sta nastopila Jerca Mrzel in Iztok Valič.

DOLINA PRI TRSTU, 12. oktobra – To pobrateno slovensko občino v Italiji je obiskala delegacija iz kočevske občine.

TRŠKA GORA, 12. oktobra – V Krkinem hramu sta pripravila novomeška občinska skupščina in Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba srečanje s častnim občanom občine Novo mesto, 91-letnim prof. Jankom Jarcem. Ob tej priložnosti so predstavili Jarčev zbornik, ki ga je lani izdala Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba. Med drugimi so se srečanja udeležili: prof. dr. Ferdo Gestrin, dr. Vasilij Melik, dr. Emilijan Cevc, dr. Anica Cevc, prof. dr. Jože Mlinarič, prof. Jože Dular, mag. Stane Granda ter predstavniki organizatorjev srečanja, župan Franci Koncilija, Franc Zaman in urednik Dolenjske založbe Franci Šali.

NOVO MESTO, 13. oktobra – V kletnih prostorih Doma kulture sta nova lastnika gostinskega lokala Slavko in Tatjana Brunskole ob pomoči Rudija Škofa pripravila kulturni večer, na katerem so se predstavili: harmonikar Vito Ahačič, tenorist Miloš Genorio, pesnik Smiljan Trobiš in slikar Igor Obradinovič.

Pesnik Smiljan Trobiš bere svoje pesmi na kulturnem večeru v Domu kulture; foto: Milan Markelj

OTOČEC, 13. oktobra – Galerija Otočec je pripravila v gotski cerkvi kartuzije Pleterje večer z dramskim igralcem Jurijem Součkom pod naslovom Pogled v igralčevo delavnico.

14. oktobra pa sta nastopila pesnik Dane Zajc in dramski igralec Janez Škof pod naslovom Le kam naj grem?

KOČEVJE, 14. oktobra – Občinska skupščina Kočevje je pripravila v Šeško-vem domu območno srečanje mladih literatov Dolenjske in Posavja.

KRMELJ, 14. oktobra – Gledališče Toneta Čufarja z Jesenic je gostovalo z veseloigro Juntez. Prireditel sta ob tukajšnjem krajevnem prazniku pripravili krmeljska krajevna skupnost in Zveza kulturnih organizacij Sevnica.

METLIKA – Od 14. do 18. oktobra je bila v Belokranjskem muzeju 7. slovenska sadjarska razstava, ki so jo skupaj s Sadjarskim društvom Slovenije in Kmetijsko svetovalno službo Slovenije pripravili člani Sadjarskega društva Bele krajine. Razstavo je odprl minister za kmetijstvo in gozdarstvo dr. Jože Osterc.

Ob tej priložnosti je društvo metliških čebelarjev praznovalo 60-letnico organiziranega dela.

OKTOBER BOŠTANJ, 15. oktobra – V Posavskem muzeju so nastopili na tradicionalnem srečanju štirih pobratenih zborov pevci in pevke iz Proseka – Kontovela pri Trstu, Železne Kaple na Koroškem, Stražišča pri Kranju in Brežic.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 15. oktobra – V tukajšnjem zdravilišču so odprli prodajno razstavo del slikarja Tuga Lebiča iz Novega mesta.

DOBRNIČ, 16. oktobra – Tu je bilo tradicionalno srečanje v spomin na 1. kongres Slovenske protifašistične ženske zveze, ki ga je pripravil Odbor za zaznamovanje 1. kongresa SPŽZ pri Združenju zveze borcev in udeležencev NOV Slovenije.

METLIKA, 16. oktobra – Ob 125-letnici metliškega gasilskega društva ter hkrati organiziranega gasilstva na Slovenskem nasploh, ob 25-letnici Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki in ob mesecu varstva pred požari sta metliška občinska gasilska zveza in občinski štab za civilno zaščito pripravila vajo Oktober 94.

NOVO MESTO – Od 16. do 22. oktobra je potekala 15. Krkina slikarska kolonija, ki so se je udeležili Džordže Petrovič iz Karlovca, Ismar Mujezinović, begunec iz Sarajeva, Rado Jerič iz Maribora, Tomaž Perko in Bojan Klančar iz Cerknice, Hui quin Wang iz Ljubljane ter Jožica Medle in Šentjerneja.

NOVO MESTO, 19. oktobra – V Domu kulture je nastopil pihalni kvintet Slowind. To je bil prvi od štirih koncertov iz cikla Komorni ansamblji Slovenske filharmonije, ki ga je organiziral Dom kulture v sodelovanju s Slovensko filharmonijo in ob pomoči Ministrstva za kulturo.

NOVO MESTO, 20. oktobra – Tu se je pričel tridnevni seminar za učitelje dvojezičnih šol na Koroškem, ki ga je pripravilo Ministrstvo za šolstvo in šport in Organizacijske enote Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport Novo mesto. Učitelji so hospitirali na osnovnih in srednjih šolah, prisluhnili predavanjem o jeziku ter se udeležili ekskurzije v Belo krajino.

OTOČEC, 20. oktobra – V Galeriji Otočec so odprli razstavo del slikarja Toneta Wolfa, po rodu Hrastničana, ki živi in dela v Logu pri Brezovici pri Ljubljani.

ARTIČE, 21. oktobra – Kulturno društvo Oton Župančič iz Artič in Zveza kulturnih organizacij Brežice sta gostila folklorno skupino Klimka Bachledy iz Zakopan (Poljska) in jim s tem povrnili gostoljubje, ki so jim ga le-ti izkazali v letošnjem juniju, ko so Artičani gostovali pri njih. Poljski gostje so nastopili v Čateških Toplicah in v Artičah.

CERKLJE OB KRKI, 21. oktobra – V galeriji tukajšnje vojašnice so odprli razstavo slik akademskega slikarja Ratimirja Pušlja. Avtorja je predstavil publicist Drago Medved, v kulturnem programu pa je nastopil sevniški mešani pevski zbor Lisca.

NOVO MESTO, 21. oktobra – V Domu kulture so odprli razstavo, na kateri so se predstavili mladi dolenjski likovniki, ki so delovali na 6. likovni delavnici mladih 1993/94. Organizirala jo je Zveza kulturnih organizacij občine Novo mesto.

Pričela pa se je že 7. likovna delavnica mladih, ki bo trajala do maja prihodnjega leta. Posamezne programe bodo vodili slikarji Jože Kumer, Branka Marčeta, Svetlana Jakimovska-Rodič, Janko Orač, Niko Golob in Suzana Bricelj.

ČRNOMELJ – 22. oktobra 1944 je bilo v Črnomlju ustanovljeno Društvo novinarjev Slovenije, ki se je takrat imenovalo Slovensko časnikarsko društvo.

OKTOBER Ob petdesetletnici je delegacija društva s predsednikom Marjanom Sedmakom položila venec na spominsko ploščo na črnomaljskem gradu.

LIZBONA, 22. oktobra – Tu so podelili deset priznanj Zlata zvezda za sodelovanje, eno izmed njih je bilo podeljeno mestu Kočevje. Prevzela sta ga predsednik občinske skupščine dr. Mihael Petrovič in član predsedstva Stane Pogorelec iz rok Davida F. Williasona, generalnega sekretarja Evropske komisije. Za to priznanje je kandidiralo 36 evropskih mest, ki so sodelovala na športno-zabavnih igrah evropskih mest v minuli sezoni.

NOVO MESTO, 22. oktobra – V gostišču Na Bregu sta postavili na ogled svoje akvarele in pasteले Jelka Kupec in Jožica Škof. Slikarki in njuna dela je predstavil prof. dr. Mirko Juteršek iz Ljubljane. Na kulturnem večeru, ki ga je povezoval Rudi Škof, so nastopili basist Ladko Korošec, pevka Ksenija Železnik, pesnik Miro Gutman in violinistka Vanja Švajcer.

NOVO MESTO, 22. oktobra – Na pokopališču v Ločni so pokopali posmrtno ostanke ljudi, ki so jih med drugo svetovno vojno pobili in zmetali v jamo blizu vasi Mihovec pri Padežu. Naslednji dan, v nedeljo, je bila v kapiteljski cerkvi žalna maša.

NOVO MESTO, 24. oktobra – Dolenjsko metropolo je obiskal veleposlanik Južnoafriške republike.

NOVO MESTO, 25. oktobra – V Domu kulture so nastopili moški pevski zbor Revoz pod vodstvom Cvetke Hribar, moški zbor Otočec pod vodstvom Jožeta Torija in mešani pevski zbor Pomlad z dirigentko Jožico Prus. Ti trije dolenjski pevski zbori so se na letošnji občinski reviji med štirinajstimi nastopajočimi najbolj odrezali.

TREBNJE, 27. oktobra – V Knjižnici Pavla Golie je bila predstavitev knjige Učbenik stabilnega življenja Tomaža Flajšmana in Primoža Škoberneta.

NOVO MESTO, 28. oktobra – V Dolenjskem muzeju so odprli pregledno razstavo grafik likovnega ustvarjalca Branka Suhyja, ki sta jo odprla in predstavila direktor Mednarodne galerije iz Zagreba Igor Zidić in direktor Albertine z Dunaja, prof. dr. Konrad Oberhuber.

Posnetek z otvoritve razstave grafik
Branka Suhyja; foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 7–8/1994

OKTOBER NOVO MESTO, 28. oktobra – V avli poslovne stavbe Tovarne zdravil Krka so odprli razstavo modnih eksperimentov absolventk Katedre za oblikovanje tekstilij in oblačil na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani (Suzana Ulčnik, Sonja Plut in Alenka Florjančič).

OTOČEC, 28. oktobra – Galerija Otočec je pripravila v tukajšnji cerkvi orgelski koncert prof. Filipa Križnika.

RIBNICA, 28. oktobra – V Miklovi hiši so odprli razstavo o jezikoslovcu p. Stanislavu Škrabcu, ki se je tu rodil pred 150 leti, in o njegovem delu. Razstavo so prenesli iz samostana Kostanjevica pri Novi Gorici. Ob tej priložnosti so predstavili 1. in 2. zvezek Jezikoslovnih del p. Stanislava Škrabca.

Najprej je govoril predsednik odbora za proslavljanje 150-letnice rojstva tega jezikoslovca p. Stanislav Žvokelj. Nato je podrobneje predstavil Škrabčevo delo prof. dr. Jože Toporišič.

NOVO MESTO, 29. oktobra – Pionirska knjižnica, ki deluje v okviru Knjižnice Mirana Jarca, praznuje 30-letnico svojega obstoja. Na slovesnosti, ki je potekala tudi v znamenju še ostalih praznikov, dneva varčevalcev, dneva reformacije in mednarodnega leta družine, je bil gost pesnik Tone Pavček, o pomenu družine je govorila Marija Gabrijelčič, o Pionirski knjižnici pa vodja Slavka Kristan.

LJUBLJANA, 31. oktobra – Na povabilo slovenske vlade in predsednika države je prišel na sedemdnevni obisk v Slovenijo astronom dr. Ronald Sega, čigar ded in babica sta bila iz Loškega Potoka. Z njim je pripotovala tudi žena Bonnie Dumber, prav tako astronomka.

KRŠKO – Knjigarna in papirnica Opus je pripravila literarni večer, na katerem so se predstavili pesniki in pisatelji, ki so svoja dela izdali pri založbi Mondena iz Grosuplja, in sicer: Goran Gluvič, Andrej Lutman, Milojka Žižmond Kofol, Ivo Frbežar in Željko Kozinc.

KARLOVEC – Ob koncu meseca so se predstavniki Knjižnice Mirana Jarca iz Novega mesta udeležili dneva slovenske knjige, ki so ga pripravili v Mestni knjižnici Ivana Gorana Kovačiča v Karlovcu. Ob tej priložnosti so tej knjižnici podarili sto slovenskih knjig, ki sta jih podarili Državna založba Slovenije in Knjižnica Maksa Samse iz Ilirske Bistrice.

NOVEMBER

NOVO MESTO – Dolenjska založba je izdala naslednje knjige: v zbirki Siga pesniško zbirko Jožice Vogrinc Lokvanj v ledu, v zbirki Gorjanski škrat otroške pesmi z naslovom Maček med zvezdami avtorice Aste Malavašič (ilustratorica je Darja Malarič), v zbirki Na krilih domišljije delo Franeta Tomšiča Potop in v zbirki Utva pesmi Ivice Jembriha, Zemlja smo – zemlja sme (ilustrator Lucijan Reščič).

NOVO MESTO, 2. novembra – Hrvaško kulturno združenje je v okviru svojih prireditev V sredo ob osemnajstih povabilo hrvaškega veleposlanika v Sloveniji mag. Miljenka Žagarja, ki je predaval o vzrokih in posledicah velikosrbske agresije.

NOVO MESTO – Konec maja se je iztekel občinski petletni samoprispevek. O njegovem izvajanju so razpravljali na občinskem izvršnem svetu in na seji občinske skupščine. Skupaj se je v petih letih zbralo za več kot 10,7 milijona mark. Po referendumskem programu je bilo 65 odstotkov zbranih sredstev namenjenih za gradnjo porodnišnice in ORL oddelka ter za sanacijo novomeške bolnišnice (7 milijonov mark), 35 odstotkov pa za dograditev osnovne šole Bršljin, za zgraditev osnovne šole v Žužemberku ter za gradnjo prve faze nove šole na Drski (3,7 milijona mark).

NOVEMBER LJUBLJANA — V Galeriji KUD France Prešeren je imel razstavo oljnih slik Robi Gabrič, študent gradbene fakultete, doma z Rake. Ta razstava, ki jo je naslovil *Colour de luxe*, je njegova prva predstavitev.

NOVO MESTO, 3. novembra — V prostorih lokala Pri slonu so odprli razstavo del likovnega ustvarjalca Tomaža Pavlina, ki se je tako prvič predstavil javnosti. Razstavo je naslovil *Nazaj v pozabljeni svet*. 25-letni Novomeščan je študent VTVŠ v Ljubljani.

OTOČEC, 4. novembra — V Galeriji Otočec so postavili na ogled razstavo portretnih in političnih karikatur znanega karikaturista Boruta Pečarja.

ČRNOMELJ, 7. novembra — Osnovni šoli v Podzemlju in Starem trgu sta skupaj z Glasbeno mladino Bele krajine organizirali mladinski koncert duetov kontrabasov (Silvester Mihelčič najmlajši iz Črnomlja in Ivan Jakob iz Grosuplje-ga).

LJUBLJANA — Od 7. do 12. novembra je potekal v Ljubljani 1. slovenski festival znanosti, ki ga je organizirala Slovenska znanstvena fundacija. Na njem sta sodelovala tudi mag. Ana Blažič in dr. Marjan Blažič iz Društva pedagoških delavcev Dolenjske — Klub za nadarjene učence Novo mesto s prispevkom Didaktični modeli dela z nadarjenimi. Danilo Breščak z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine je pripravil prispevek Nove arheološke raziskave na Dolenjskem. Novomeška občinska skupščina pa je pripravila razstavo o mladinski raziskovalni dejavnosti na Dolenjskem.

Mag. Svetozar Polič z Inštituta Jožefa Stefana je predstavil prispevek z naslovom *Ekološka sanacija onesnaževanja s PCB območja reke Krupe*.

LOKVE PRI ČRNOMLJU, 7. novembra — Pred petdesetimi leti se je v tem kraju smrtno ponesrečil Franc Rozman-Stane, komendant Glavnega štaba NOV Slovenije. V spomin na ta dogodek je Občinsko združenje borcev NOV Črnomelj priredilo žalno slovesnost.

NOVO MESTO, 8. novembra — Ob 150-letnici rojstva jezikoslovca p. Stanislava Škrabca, ki je poučeval tudi na novomeški gimnaziji, so v dvorani frančiškanskega samostana predstavili ponatis Škrabčevega jezikoslovnega opusa in odprli razstavo o p. Škrabcu.

O njegovem življenju in delu je govoril prof. dr. Jože Toporišič. (Foto: Milan Markelj)

NOVEMBER NOVO MESTO— 7. in 8. novembra je v Domu kulture gostovalo zagrebško gledališče Teater v gosteh s komedijo Neila Simona Ujetnik Druge avenije, ki jo je režiral Relja Bašić.

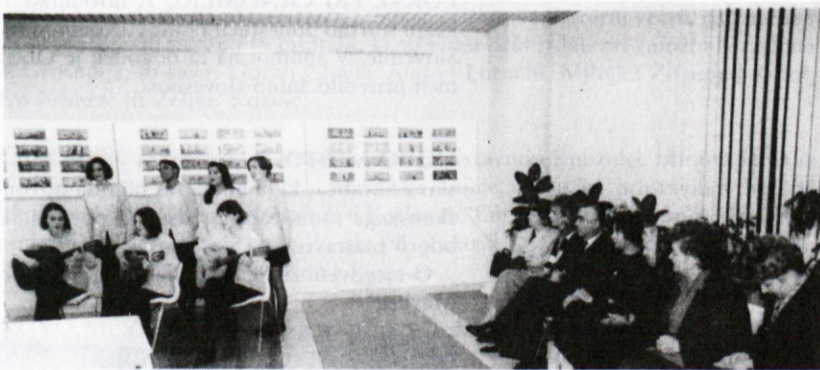
NOVO MESTO — V prostorih Agencije za plačilni promet so odprli prodajno razstavo del ukrajinske slikarke Ljube Zagnitko-Delimar, ki je končala leningrajsko akademijo umetnosti.

LJUBLJANA, 8. novembra — V Galeriji Gozdarskega inštituta Slovenije so odprli razstavo pod naslovom Slike iz narave avtorja Janeza Konečnika, inž. gozdarstva iz Kočevja.

NOVO MESTO, 9. novembra — V Krkinem izobraževalnem centru je prof. dr. Miloš Ribar predaval o pleterski kartuzijanski lekarni in njihovih bolničarjih.

KRŠKO, 10. novembra — V Valvasorjevi knjižnici je bila predstavitev pesniške zbirke Lokvanj v ledu Jožice Vogrinc, ki sta jo organizirali omenjena knjižnica in Dolenjska založba, ki je tudi izdala zbirko. Avtorico in njene pesmi sta predstavila urednik Dolenjske založbe Franci Šali in pesnica Neža Maurer. Predstavitev sta popestrili Jasmina Levičar na citrah in Stanka Macur, ki je uglasbila nekaj pesmi iz te zbirke.

NOVO MESTO, 10. novembra — V jedilnici Splošne bolnišnice je razstavljala slike in panjske končnice Marija Oberstar, višja medicinska sestra v novomeškem zdravstvenem domu. Nastopila je tudi vokalno-instrumentalna skupina Copacabana. (Foto: Milan Markelj)

OBRIEGHEIM — Od 10. do 13. novembra so v tem nemškem mestu razstavljali likovni umetniki iz Posavja: Vlado Cedilnik, Andrej Čebular, Stane Fabjančič, Igor Grmšek, Slavica Jesenko, Franc Les, Jože Marinč, Cvetka Miloš, Leopold Petan, Pavel Predanič, Rudi Stopar, Vladka Štoviček in Vesna Zakonjšek.

LJUBLJANA, 11. novembra — V Klubu Cankarjevega doma je imela koncert tamburaška skupina Prifarški muzikanti iz Fare v KS Kostel.

NOVO MESTO, 11. novembra — V avli poslovne stavbe Tovarne zdravil Krka so odprli razstavo del mladega zamejskega umetnika Davida Faganela, sina znane tržaškega slikarja. O avtorju in njegovem delu je govoril njegov prijatelj Pavle Gregorc, za prijetno vzdušje pa je poskrbel mojster na elektronski harmoniki Silvester Mihelčič.

SEVNICA, 11. novembra — Sevniški akademski slikar Alojz Konec je v sevniskem gradu odprl svoj atelje. Ob tej priložnosti je pripravil razstavo.

NOVEMBER ČATEŽ, 13. novembra – Letošnjega, že osmega po vrsti, množičnega pohoda po Levstikovi poti od Litije do Čateža se je udeležilo okrog pet tisoč pohodnikov. Med njimi so bili tudi predsednik države Milan Kučan, kmetijski minister dr. Jože Osterc in predsednik Turistične zveze Slovenije Marjan Rožič.

NOVO MESTO, 15. novembra – V Domu kulture je imel koncert Godalni kvartet Slovenske filharmonije. To je bil drugi koncert iz cikla Komorni ansambli Slovenske filharmonije.

NOVO MESTO – Dolenjska založba je izdala v zbirki Utva pesniško zbirko hrvaškega pesnika Ivica Jembriha pod naslovom Zemlja smo – zemlja sme. Pesmi so v kajkavščini in slovenščini. Knjigo je ilustriral Lucijan Reščič.

SEVNICA – Na osnovni šoli Sava Kladnika so ob mednarodnem kulturnem dnevu odprli mednarodno otroško likovno razstavo. Na likovni delavnici so poleg tukajšnjih učencev sodelovali še vrstniki iz Avstrije in z Madžarske.

ČRNOMELJ, 16. novembra – V Kulturnem domu je nastopil Godalni kvartet Slovenske filharmonije. To je bil prvi od štirih koncertov, ki jih bo v letošnji sezoni priredila v Črnomlju Slovenska filharmonija skupaj z Glasbeno mladino Bele krajine pri Glasbeni šoli Črnomelj.

NOVO MESTO – 16. novembra je bila 90-letnica rojstva akademika prof. Marjana Mušiča. Znani arhitekt se je pred tolikimi leti rodil v Novem mestu, ki ga je za njegove velike zasluge proglasilo za častnega občana.

NOVO MESTO, 16. novembra – V avli Zavarovalnice Tilia so odprli razstavo slik, keramike in porcelana štirih ruskih akademskih slikarjev. Predstavili so se: Nikolaj Mašukov, Marija Bersaj ter Sergej in Ljubova Hanonin. V kulturnem programu sta nastopila Irina in Aleksander Guščin, razstavo pa je odprl ruski konzul Valerij B. Tihonov.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 16. novembra – V Zdravilišču so odprli prodajno razstavo del slikarjev Ljuba Skupka in Jureta Jurečiča iz Novega mesta.

OTOČEC, 17. novembra – V Galeriji Otočec so razstavili na ogled dela akademskega slikarja Jožeta Marinča iz Kostanjevice.

RIBNICA – Domačin France Lovšin je izdal knjigo Moč življenja. V njej se bivši poslanec v republiški skupščini zavzema za brezstrankarsko demokracijo, ki naj bi se nadaljevala v brezparlamentarni sistem.

SEVNICA, 17. novembra – Na pobudo svobodnega umetnika Petra Veneta so na podstrešju nove blagovnice Mercator odprli stalno prodajno galerijo predvsem domačih likovnih umetnikov. Venetu je pri postavitvi del trinajstih avtorjev pomagal Zdravko Balog. Kulturni program so izvedli učenci sevnške glasbene šole in sevnški umetnik Rudi Stopar.

BREŽICE, 18. novembra – Tu so proslavili 90-letnico ustanovitve brežiškega Sokola s telovadno akademijo in otvoritvijo razstave v Posavskem muzeju, katere avtor je bil Marjan Gregorič. Med gosti je bil tudi legendarni telovadec Leon Štukelj.

ČRNOMELJ, 18. novembra – Črnomelj in Semič je obiskal Pierre Borgoltz, v. d. ambasadorja Evropske skupnosti v Sloveniji.

KRONIKA
Rast 7–8/1994

METLIKA, 18. novembra – Belokranjsko muzejsko društvo je pripravilo v sejni sobi občinske skupščine predstavitev nove publikacije z naslovom Etnolo-

ška topografija občine Metlika avtorice Marjete Balkovec-Debevec. Pri predstavitvi sta sodelovala prof. dr. Slavko Kremenšek in mag. Andrej Dular.

NOVO MESTO, 18. novembra – V restavraciji Breg je bil prvi izmed kulturno-izobraževalnih, večerov, ki jih načrtujejo v tej sezoni. Posvečen je bil spoznavanju domačih vin in vinske kulture. Vodja predstavitve je bil Niko Veselič. Za popestritev je nastopil otroški pevski zborček Zarja pod vodstvom Irene Rešeta.

OTOČEC, 18. novembra – V otoški cerkvi je pela operne arije prvakinja ljubljanske Opere Milena Morača.

ŠMIHEL – 19. novembra je tukajšnje Gasilsko društvo praznovalo 65-letnico svojega delovanja.

NOVO MESTO – 21. in 22. novembra je v Domu kulture gostovalo Mestno gledališče ljubljansko s tragikomedijo Evalda Flisarja Stric iz Amerike.

KRŠKO, 23. novembra – Valvasorjeva knjižnica in Dolenjska založba iz Novega mesta sta pripravili predstavitev nove zbirke otroških pesmi. Maček med zvezdami avtorice Aste Malavašič.

NOVO MESTO, 23. novembra – Skupina enajstih mlajših literatov iz novomeške občine je v samozaložbi izdala knjigo In P. Veritas. Uredila jo je pesnica Marjanca Kočevar, oblikoval Blaž Simič, grafika na naslovnici je delo Jožeta Kotarja. Izid knjige je finančno omogočila novomeška LDS.

Z izbranimi pesmimi se predstavljajo: Blaž Simič, Matevž Maznik, Klavdija Kotar, Samo Dražumerič, Andreja Maznik, Vesna Bučar, Smiljan Trobiš, Jože Saje, Patricia Gerbec, Janez Pungartnik in Barbara Barbič.

Predstavitve knjige, na kateri so nastopili avtorji pesmi, je bila v Dolenjski galeriji 25. novembra. Večer so popestrile plesalke skupine Terpsihora ter glasbenika Branko Rožman in Petra Gačnik.

LJUBLJANA, 24. novembra – Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan je odlikoval predsednika uprave Revoza Bernarda Coursata s častnim znakom svobode Republike Slovenije za njegove dolgoletne zasluge pri utrjevanju in pospeševanju gospodarskega sodelovanja Slovenije z Republiko Francijo ter za delo v dobro Slovenije, še posebej ob njenem osamosvajanju.

ČRNOMELJ, 25. novembra – Ljudska univerza Črnomelj, ki deluje kot enota zavoda za izobraževanje in kulturo Črnomelj, je s koncertom New swing quarteta obeležila 35-letnico svojega dela.

METLIKA, 25. novembra – V Ganglovem razstavišču so odprli razstavo del Sandija Leskovca, kiparja z Mirne.

SEVNICA, 26. novembra – V dvorani Gasilskega doma je bila revija oktetov Posavje 94, na kateri so nastopili moški zbor Prosvetnega društva Vinko Poljanec iz Škocjana na avstrijskem Koroškem, skupina Corona iz Boštanja, moški zbor Svoboda Krmelj, oktet Orlica iz Pišec, ženski oktet Brestanica in oktet Jurij Dalmatin iz Sevnice.

STIČNA, 26. novembra – V Kulturnem domu sta Občinska turistična zveza in predsedstvo Skupščine občine Grosuplje pripravila predstavitev knjige arheologa dr. Staneta Gabrovca Stična I. Avtorja in njegovo delo sta predstavila kustos Narodnega muzeja Drago Svoljšek in dr. Jože Kastelic, arheolog in prvi raziskovalec Vira pri Stični.

NOVEMBER NOVO MESTO, 27. novembra – V knjižnici frančiškanskega samostana so odprli razstavo del kiparke Lize Obereigner-Hribar, ki jo je pripravil p. Felicijan Pevec. Kiparka iz Ljubljane kljub 80 letom še ustvarja.

ŠENTJERNEJ, 30. novembra – V tukajšnji osnovni šoli so odprli tradicionalni Miklavžev knjižni sejem, ki sta ga že 14. leto zapored pripravili Mladinska knjiga iz Novega mesta in šentjernejska osnovna šola.

2. decembra je bil gost sejma pesnik Tone Pavček.

Janez BOJKA: Slikar z muzo, bron,
22,5 x 37 x 15 cm, 1990

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto
Marjan BREZOVAR, dramaturg, v pokoju, Ljubljana
Franca BUTTOLO, mag. primerjalne književnosti, Inštitut za slov. literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana
Marta FILLI, knjižničarka, upokojena, Tolmin
Mihael GLAVAN, prof., vodja Rokopisne zbirke v Narodni in univerzitetni knjižnici Ljubljana, Stična
Tone GOŠNIK, novinar-urednik in publicist, upokojen, Novo mesto
Jožko HUDL, učitelj, Ljudska šola Pliberk, Nanča vas pri Pliberku na avstrijskem Koroškem
Andrej HUDOKLIN, dipl. biolog, samostojni konservator, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Dolenjske Toplice
Mira IVANOVIČ, dipl. biologinja, samostojna konservatorica, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto
Gitica JAKOPIN, prevajalka in pisateljica, upokojena, samostojna kulturna delavka, Ljubljana
Primož KAUČIČ, absolvent gozdarstva, Vrhnika
Taras KERMAUNER, svobodni umetnik, v pokoju, Sežana
Edvard KOCBEK (1904–1981), pesnik, pripovednik, prevajalec, politik, živel v Ljubljani
Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, upokojen, pesnik, Novo mesto
Jurij KOVIČ, dipl. inž., mag. matematike, samostojni kulturni delavec, Ljubljana
Milan MARKELJ, novinar–urednik, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto
Joža MIKLIČ, dipl. ekonomistka, direktorica Agencije za plačilni promet Novo mesto, Novo mesto
Stane PEVEC, samostojni podjetnik, Ljubljana
Andreja PLENIČAR, dipl. sociolog, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto
Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Sevnica
Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas
Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport – enota Novo mesto, Novo mesto
Peter ŠTEFANČIČ, lektor in tajnik v Dolenjski založbi pri Tiskarni Novo mesto, Novo mesto
Ida TOMŠE, umetnostna zgodovinarica, kustosinja v Galerji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki
Marijan ZADNIKAR, dr. znanosti, umetnostni zgodovinar – konservator, v pokoju, Ljubljana
Ivan ZORAN, novinar – urednik, upokojen, pesnik, Novo mesto
Jaka ŽELEZNIKAR, študent Filozofske fakultete, Ljubljana

LETNO KAZALO

Letnik V, leto 1994, št. 1(23)–8(30)

A/VSEBINSKO KAZALO

UVODNIKI

ŠKUFGA Jože: (Ne)usodna zapoznelost	3–4
Posvojitev je potrebna, ta Rast	163–164
Pričevanja iz preteklosti in o sedanjosti	311–312
Sklepna številka petega letnika	479–480

LITERATURA

Poezija

BAKSA-SRNEL Antonija: Veter	7
Deklica	7
Privesek tvojega izročila	7
Vmes	7
Ciklamen in breze	7
Čez rubikon	7
Izguba	7
Obraz	7
Beseda	8
Pesmica	8
GREGORČIČ Avgust: Mesto mojih noči	168
Pot v najin svet	169
Slovo	169
GREGORČIČ Ivan: Literarni večer v	
okrogli dvorani	318
Kupovanje pesniške zbirke	318
Piknik ob presihajočem jezeru	319
Raševinasto podstrešje	319
Odsotnost	319
JEVŠEVAR Franci: Ne daja se	8
Življenje ni poezija	8
Spod pajčevine	8
Rekviem za Ečiko in zlato mamo (12.)	8
Potepanje s Polono	9
Baladina	9
JURJEVIČ Boštjan: Kadarkoli se ozrem...	322
Ko stopim	322
Odpravljam se na pot	322
Pomlad	322
Četudi zaostajam	322
KASTELIC Heda: Čas beži	12
KASTELIC Janja: V ogledalu	171
Kruto	171
KAUČIČ Primož: Zdaj vem	488
KOCBEK Edvard: Dolenjska	483
Kaj smo iskali	483
KOČEVAR Marjanca: ...nasršena v blesk in ogenj	170
...vsak dan ob svitu	170
...v ostrem oblizu latvice	170
...noč se potihem ruši	170
KOLENC Janez: Jožetu Dularju za 80. rojstni dan	484
KOTNIK Aleš: Mesečinka	323
Zametna črnina	323
Requim	323
KOVIČ Jurij: Vžigalice	486
Skrij svoj obraz	486
Pajčolan	487

LETNO KAZALO	PEVEC Stane: Nevidne roke	166
	Obletnica mature	166
	Gašperček	166
	Moje mesto	167
	Temenica	167
	Vedno korakajo isti	485
	V megli	485
	Naprej sam	485
	Nasvet iz groba	486
	PILKO Marija: Jutro	12
	Dlan	12
	ROBIČ Rudi: Bosanska balada	168
	Plač	168
	Strah	168
	SEVLJAK Jože: Balada	10
	Si sam	10
	Skica	10
	Sam	10
	STOPAR Rudi: Poletje 1994	488
	ŠAJNOVIČ Rajko: Mi, cigani, smo	320
	Samo mati ve	320
	Želja	320
	Dan	320
	Čergarko	320
	Ime ti skrivaj izgovarjam	321
	ŠALI Severin: Preludij	317
	Stvarnost in sen	317
	Če boš	317
	Simon Gregorčič	545–546
	TROBIŠ Smiljan: Gledam ta čudoviti svet	9
	Prelepi večer	9
	Čez ocean	9
	VOTOLEN Sonja: Še so topli večeri	322
	Pride čas	322
	Preko dolgih zamrznjenih	322
	VOVK Peter: Jelenov studenec	11
	Rožni studenec	11
	VUICA Drago: V meni je	172
	ZORAN Ivan: Pesnik v kuhinji	171

Prevodi

BAUDELAIRE Charles: Neki mimoidoči	173
Smrt zaljubljenecv	173
CHÉNIER André: Jamb	489
Mlada jetnica	489
MACHADO Antonio: Poletna noč	324
Jesensko jutro	324
Napevi	324
V času	325

Proza

GAČNIK-GOMBAČ Lidija: Nastop	13
Med mrtveci	14–15
JAKOPIN Gitica: Vinko	491–493
KLEČNIK Luc: Mantra in kvarta (II.)	181–184
KOLENC Janez: V tej trgovini prodajamo samo umetnikom	17–23
KRAKAR Lojze: Pogrebni in snubci	174–181
MARKELJ Milan: Izčvekanec	494–496
PLUT Katja: Moje školjke poezije	328
SMOLE Barica: Prešernova 31	15–17
STERGARŠEK Sonja: Sesedanje	329–331
ŠALI Franci: Spet jo bo vprašal	326–327
ŽELEZNIKAR Jaka: Vstop	497–498

HORNÍČEK Miroslav: Hvalnica kosovi pesmi	24–25
Hvalnica miru	25–28

KULTURA

BAČER Karel: Kako je leta 1906 Ribnica počastila pesnika Simona Gregorčiča	375–377
BOŽIČ Bojan: 3. bienale slovenske grafike	205–206
BREZOVAR Marjan: Beseda o pesniškem svetu Janeza Menarta	564–568
BUTTOLO Franca: Jože Ambrožič – Josip Jurčič ameriških Slovencev	547–551
ČEHOVIN Lučka: Kako sem spoznala Kosovela (Zapis ob 90-letnici rojstva)	378–383
FATUR Silvo: Srečavanje s tržaškim slovenskim pisateljem Borisom Pahorjem	31–44
FILLI Marta: Ob 150-letnici rojstva Simona Gregorčiča	538–546
GLAVAN Mihael: Renesansa stiskih romanskih rokopisov v letu 1994	508–512
GOŠNIK Tone: Ob visokem jubileju Splošne bolnišnice v Novem mestu	521–537
JAKOPEC Miloš: Sprehod po dolenskih arhivih	199–204
JAKOPIN Franc: Kopitar, Pleteršnik, Škrabec, Breznik – štiri obletnice	358–367
KAVČIČ Vladimir: Minevanje, odlomek	561–563
KERMAUNER Taras: Post scriptum	553–561
KMECL Matjaž: O osnovah Jurčičevega časnikarstva	368–374
MATIJEVIČ Jožef: Quo vadis, Bienale	384–390
NOVAK France: Pleteršnikov slovar	45–53
PODGORNIK Judita: Nagrobnik Janeza Pavlišča na semiškem pokopališču	54–56
SKRABL Zorka: Ob stoti obletnici dolenske proge	349–357
SLEKOVEC Dagmar: Uvoda k avtobiografskima zapiskoma Milana Škerlja	186, 335
ŠKERLJ Milan: Žužemberk	186–198
Krka v Novem mestu pred sto leti	335–348
TOMŠE Ida: Stalna zbirka Janeza Boljke v Kostanjevici na Krki	502–506
ZADNIKAR Marijan: Pred devetdesetimi leti	513–520

NAŠ POGOVOR

LEGAN Marjan: Samohodec po glasbenem brezpotju (Iz pogovorov z glasbenikom Vinkom Globokarjem ob njegovi 60-letnici)	393–397
MARKELJ Milan: Ptič, ki je pel pod svinčenim nebo (Pogovor z Viktorjem Blažičem)	208–220
ZORAN Ivan: Krka bo živela naprej (Ob bližajoči se 80-letnici pesnika, pisatelja, publicista in muzealca prof. Jožeta Dularja)	571–588
ZUPAN Jože: Življenje je večno iskanje poti (Pogovor s Trdinovo nagrajenko Marijo Gabrijelčič)	59–72

DRUŽBENA VPRAŠANJA

BLATNIK Vinko: Prvi maji na Slovenskem	75–84
CIGALE Marija: Slovenska družina v letu družine	403–407
ČERNELČ Draga: Nauk o zavarovanju pred boleznimi (imunologija) zavzema vse večji razmah v medicini	237–246
DULAR Boris: Problemi trga delovne sile na Dolenjskem	222–227
JOGAN Maca: Androcentrična ali androgina kultura in ženski praznik	89–92

Literarni in likovni prispevki učencev osnovnih šol	
Dolenjske in Bele krajine o družini	591–604
LOKAR Sonja: Marginalne skupine	85–88
MARKELJ Milan: Ne lov na glave, marveč sodelovanje pri vzgajanju	93–94
PIRKOVIČ Vilma: Kako je potekal začetek gradnje novomeške regijske bolnišnice	228–236
RENER Tanja: Ob mednarodnem letu družine	400–402
ZUPAN Jože: Družina, vir in navdih (Pogovor z dr. Jožetom Ramovšem)	408–412

RASTOČA KNJIGA

DULAR Boris: Upravljanje delniških družb pri nas in v nekaterih evropskih državah	439–447
GABRIJELČIČ Janez: Dolenjska in Bela krajina naprej	97–100
GREGORČIČ Ivan: Pomembno je, da človek ne pozabi, zakaj živi (Pogovor z Avgustom Gregorčičem	248–253
Idealnega učitelja ni, je samo ljubezen in so iskanja (Pogovor z učiteljico Alenko Knez)	415–424
HUDOKLIN Andrej: Lehnjak – naravni fenomen reke Krke	619–622
IVANOVIČ Mira: Kettejev drevored – problematika celovite obnove drevoreda	623–627
MIKLIČ Joža: Univerza se nam približuje	607–609
NEMANIČ Jože: Vinogradništvo – nepogrešljiv del gospodarstva in življenja Dolenjske in Bele krajine	108–112
PLENIČAR Andreja: Vloga knjižnice pri ekološkem ozaveščanju	610–618
RAVBAR Marjan: Novo mesto – mestna občina?	101–108
SKALAR Vinko: Posvet o nadarjenih na Otočcu	452–429
STARIČ Jože: Razvojna vizija kmetijske pridelave in zadružništva v občini Novo mesto	258–262
UREK Jure: Celovito obvladovanje kakovosti	254–257
USENIK Janez: Dolenjska in Bela krajina naprej – kdaj in kako?	430–432
Gradnja računalniško podprtega informacijskega sistema – uvajanje uporabnikov	433–438

ODMEVI IN ODZIVI

ANDREJČIČ Marija: Slovenski jezik – moje bogastvo in ponos	267–268
BERNIK France: Pozdravni nagovor na seminarju ekonomistov na Otočcu	265–266
BREŠČAK Danilo: Antični Praetorium Latobiorum	117–119
Tone Knez, Novo mesto III	123–124
GABRIJELČIČ Janez: Sporočila s seminarja ekonomistov Dolenjske in Bele krajine	264–265
GOŠNIK Tone: Modrost, ki je sol naroda (Ob izidu Jarčevega zbornika 1993)	133–136
GREGORČIČ Ivan: O Igrah s soncem Ivana Perhaja	454
HUDL Jožko: Glasbena šola na Koroškem	632–635
HUDOKLIN Andrej: Studenec Gospodična – prizadevanje za obnovo Ob izidu 61. tematske številke Acrocephalusa, Spodnje Posavje	272–273
KRIŽ Borut: Tone Knez, Novo mesto III	120–123
MIKLIČ Joža: Večno privlačno slikarstvo (razstava akvarelov Jelke Kupec in Jožice Škof)	132
Podjetništvo v solskih klopih	631–632
PICELJ Zdenko: Ulice Novega mesta	124–130
PUNGARTNIK Stanka: Knjižnica Pavla Golie stopa v četrto desetletje	451–453

LETNO KAZALO

ŠALI Franci: Novosti dolenske založbe	274–275, 455–457, 638–643
TOMŠE Ida: 40 let Lada Smrekarja v Kostanjevici na Krki	115–116
Kostanjeviški kloster	636–637
ŽGAVEC Mirjam: Kaseta Komornega zbora Trebnje	131

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

BAČER Karel:	277–286, 460–466, 647–650
------------------------	---------------------------

KRONIKA

ŠTEFANČIČ Peter: December 1993–marec 1994	128–155
April–junij 1994	288–307
Julij–avgust 1994	468–474
September–november 1994	653–667

* * *

B/IMENSKO KAZALO AVTORJEV

ANDREJČIČ Marija: Slovenski jezik – moje bogastvo in ponos	267–268
BAČER Karel: Gradivo za dolenski biografski leksikon	277–286, 460–466, 647–650
Kako je leta 1906 Ribnica počastila pesnika Simona Gregorčiča	375–377
BAKSA-SRNEL Antonija: Veter	7
Deklica	7
Privesek tvojega izročila	7
Vmes	7
Ciklame in breze	7
Čez rubikon	7
Izguba?	7
Obraz	7
Beseda	8
Pesmica	8
BERNIK France: Pozdravni nagovor na seminarju ekonomistov na Otočcu	265–266
BLATNIK Vinko: Prvi maji na Slovenskem	75–84
BOŽIČ Bojan: 3. bienale slovenske grafike Otočec 94	205–206
BREŠČAK Danilo: Antični Praetorium Latobicorum	117–119
Tone Knez, Novo mesto III	123–124
BREZOVAR Marjan: Beseda o pesniškem svetu Janeza Menarta (Ob pesnikovi 65-letnici)	564–568
BUTTOLO Franca: Jože Ambrožič – Josip Jurčič ameriških Slovencev	547–551
CIGALE Marija: Slovenska družina v letu družine	403–407
ČEHOVIN Lučka: Kako sem spoznala Kosovela (Zapis ob 90-letnici rojstva)	378–383
ČERNELČ Draga: Nauk o zavarovanju pred boleznimi (imunologija) zavzema vse večji razmah v medicini	237–246
DULAR Boris: Problem trga delovne sile na Dolenjskem	222–227
Upravljanje delniških družb pri nas in v nekaterih evropskih državah	439–447
FATUR Silvo: Srečavanja s tržaškim slovenskim pisateljem Borisom Pahorjem	31–44
FILLI Marta: Ob 150-letnici rojstva Simona Gregorčiča	538–546
GABRIJELČIČ Janez: Dolenjska in Bela krajina naprej	97–100
Sporočila s seminarja ekonomistov Dolenjske in Bele krajine	264–265

Rast 7–8/1994

LETNO KAZALO	GAČNIK-GOMBAČ Lidiya: Nastop	13
	Med mrtvci	14–15
	GLAVAN Mihael: Renesansa stiških romanskih rokopisov v letu 1994	508–512
	GOŠNIK Tone: Modrost, ki je sol naroda (Ob izidu Jarčevega zbornika 1993)	133–136
	Ob visokem jubileju splošne bolnišnice Novo mesto	512–537
	GREGORČIČ Avgust: Mesto mojih noči	168
	Pot v najin svet	169
	Slovo	169
	GREGORČIČ Ivan: Pomembno je, da človek ne pozabi, zakaj živi (Pogovor z Avgustom Gregorčičem)	248–253
	Literarni večer v okrogli dvorani	318
	Kupovanje pesniške zbirke	318
	Piknik ob presihajočem jezeru	319
	Raševinasto podstrešje	319
	Odsotnost	319
	Idealnega učitelja ni, je samo ljubezen in so iskanja (Pogovor z učiteljico Alenko Knez)	415–424
	HUDL Jožko: Glasbena šola na Koroškem	632–635
	HUDOKLIN Andrej: Studenec Gosposdična – prizadevanja za obnovo	269–271
	Ob izidu 61. tematske številke Acrocephalusa, Spodnje Posavje	272–273
	Lehnjak – naravni fenomen reke Krke	619–622
	IVANOVIČ Mira: Kettejev drevored – problematika celovite obnove drevoreda	623–627
	JAKOPEC Miloš: Sprehod po dolenskih arhivih	199–204
	JAKOPIN Franc: Kopitar, Pleteršnik, Škrabec, Breznik – štiri obletnice	358–367
	JAKOPIN Gitica: Vinko	491–493
	JEVŠEVAR Franci: Ne daja se	8
	Življenje ni poezija	8
	Spod pajčevine	8
	Rekvjem za Ečiko in zlato mamo (12.)	8
	Potepanje s Polono (3.)	9
	Baladina	9
	JOGAN Maca: Androcentrična ali androgina kultura in ženski praznik	89–92
	JURJEVČIČ Boštjan: Kadarkoli se ozrem	322
	Ko stopim	322
	Odpravljam se na pot	322
	Pomlad	322
	Četudi zaostajam	322
	KASTELIC Heda: Čas beži	12
	KASTELIC Janja: V ogledalu	171
	Kruto	171
	KAUČIČ Primož: Zdaj vem	488
	KAVČIČ Vladimir: Minevanje, odlomek	561–563
	KERMAUNER Taras: Post scriptum	553–561
	KLEČNIK Luc: Mantra in kvarta (II.)	181–184
	KMECL Matjaž: O osnovah Jurčičevega časnikarstva	368–374
	KOCBEK Edvard: Dolenska	483
	Kaj smo iskali	483
	KOČEVAR Marjanca: ...nasršena v blesk in ogenj	170
	...vsak dan ob svitu	170
	...v ostrem oblizu latvice	170
	...noč se potihem ruši	170
	KOLENC Janez: V tej trgovini prodajamo samo umetnikom	17–23
	prevod pesmi Charlesa Baudelaira (Neki mimoidoči, Smrt zaljubljenecv)	173

LETNO KAZALO

	prevod pesmi Andréa Chéniera (Jamb, Mlada jetnica)	489–490
KOTNIK Aleš:	Mesečina	323
	Zametna črnina	323
	Requiem	323
KOVIČ Jurij:	Vžigalica	486
	Skrij svoj obraz	486
	Pajčolan	487
KRAKAR Lojze:	Pogrebni in snubci	174–181
KRIŽ Borut:	Tone Knez, Novo mesto III	120–123
LEGAN Marjan:	Samohodec po glasbenem brezpotju (Iz pogovorov z glasbenikom Vinkom Globokarjem ob njegovi 60-letnici)	393–397
Literarni in likovni prispevki učencev osnovnih šol		
	Dolenjske in Bele krajine o družini	591–604
LOKAR Sonja:	Marginalne skupine	85–88
MARKELJ Milan:	Ne lov na glave, marveč sodelovanje pri vzgajanju	93–94
	Ptič, ki je pel pod svinčnim nebom (Pogovor z Viktorjem Blažičem)	208–220
	Izčekanec	494–496
MATJEVIČ Jožef:	Quo vadis, Bienale	384–390
MIKLJČ Joža:	Večno privlačno slikarstvo (razstava) akvarelov Jelke Kupec in Jožice Škof)	132
	Univerza se nam približuje	607–609
	Podjetništvo v šolskih klopih	631–632
MILIČ Jolka:	prevod pesmi Antonia Machade (Poletna noč, Jesensko jutro, Napevi, V času)	324–325
NEMANIČ Jože:	Vinogradništvo – nepogrešljiv del gospodarstva in življenja Dolenjske in Bele krajine	108–112
NOVAK France:	Pleteršnikov slovar	45–53
PEVEC Stane:	Nevidne roke	166
	Obletnica mature	166
	Gasperček	166
	Moje mesto	167
	Temenica	167
	Vedno korakajo isti	485
	V megli	485
	Naprej sam	485
	Nasvet iz groba	486
PICELJ Zdenko:	Ulice Novega mesta	124–130
PILKO Marija:	Jutro	12
	Dlan	12
PIRKOVIČ Vilma:	Kako je potekal začetek gradnje novomeške regijske bolnišnice	228–236
PLENIČAR Andreja:	Vloga knjižnice pri ekološkem ozaveščanju	610–618
PLUT Katja:	Moje školjke poezije	328
PODGORNIK Judita:	Nagrobnik Janeza Pavlišča na semiškem pokopališču	54–56
PODSEDENŠEK Mirjam:	prevod, Hvalnica kosovi pesmi, Hvalnica miru (Miroslav Hórmček)	24–28
PUNGARTNIK Stanka:	Knjižnica Pavla Golie stopa v četrto desetletje	451–453
RAVBAR Marjan:	Novo mesto – mestna občina	101–108
RENER Tanja:	Ob mednarodnem letu družine	400–402
ROBIČ Rudi:	Bosanska balada	168
	Plač	168
	Strah	168
SEVLJAK Jože:	Balada	10
	Si sam	10
	Skica	10
	Sam	10
SKALAR Vinko:	Posvet o nadarjenih na Otočcu	425–429

LETNO KAZALO	SKRABL Zorka: Ob stoti obletnici dolenske proge	349–357
	SLEKOVEC Dagmar: Uvoda k avtobiografskima zapiskoma Milana Škerlja	186, 335
	SMOLE Barica: Prešernova 31	15–17
	STARIČ Jože: Razvojna vizija kmetijske pridelave in združništva v občini Novo mesto	258–262
	STERGARŠEK Sonja: Seseclanje	329–331
	STOPAR Rudi: Poletje 1994	488
	ŠAJNOVIČ Rajko: Mi, cigani, smo	320
	Samo mati ve	320
	Želja	320
	Dan	320
	Čergarko	320
	Ime ti skrivaj izgovorjam	321
	ŠALI Franci: Novosti Dolenske založbe	274–275, 455–457, 638–643
	Spet jo bo vprašal	326–327
	ŠALI Severin: Preludij	317
	Stvarnost in sen	317
	Če boš	317
	Simon Gregorčič	545–546
	ŠKERIJ Milan: Zuzemberk	186–198
	Krka v Novem mestu pred sto leti	335–348
	ŠKUFCA Jože: (Ne)usodna zapoznelost	3–4
	Posvojitev je potrebna, ta Rast	163–164
	Pričevanja iz preteklosti in o sedanjosti	311–312
	Sklepna številka petega letnika	479–480
	ŠTEFANČIČ Peter: Kronika	128–155, 288–307, 468–474, 653–667
	Letno kazalo	669–676
	TOMŠE Ida: 40 let Lada Smrekarja v Kostanjevici na Krki	115–116
	Kostanjeviški kloster	636–637
	Stalna razstava Janeza Boljke v Kostanjevici na Krki	502–506
	TROBIŠ Smiljan: Gledam ta čudoviti svet	9
	Prelepi večer	9
	Čez ocean	9
	UREK Jure: Celovito obvladovanje kakovosti	254–257
	USENIK Janez: Dolenska in Bela krajina naprej – kdaj in kako?	430–432
	Gradnja računalniško podprtega informacijskega sistema – uvajanje uporabnikov	433–438
	VOTOLEN Sonja: Še so topli večeri	322
	Pride čas	322
	Preko dolgih zamrznjenih	322
	VOVK Peter: Jelenov studenec	11
	Rožni studenec	11
	VUICA Drago: V meni je	172
	ZADNIKAR Marijan: Pred devetdesetimi leti	513–520
	ZORAN Ivan: Pesnik v kuhinji	171
	Krka bo živela naprej (Ob bližajoči se 80-letnici pesnika, pisatelja, publicista in muzealca prof. Jožeta Dularja)	571–588
	ZUPAN Jože: Življenje je večno iskanje poti (Pogovor s Trdinovo nagradjenko Marijo Gabrijelčič)	59–72
	Družina, vir in navdih (Pogovor z dr. Jožetom Ramovšem)	408–412
	ŽELEZNIKAR Jaka: Vstop	497–498
	ŽGAVEC Mirjam: Kaseta Komornega zbora Trebnje	131

Za izid te številke so prispevali:

Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo

Skupščina občine Črnomelj

Skupščina občine Kočevje

Skupščina občine Metlika

Skupščina občine Novo mesto

Skupščina občine Trebnje

IMV Holding Novo mesto

Grafocommerce Janez Slapnik Novo mesto

Črkoslikarstvo Gvido Novo mesto

Ključavničarstvo Majcen Novo mesto

Janez BOLJKA: Motiv iz Ribnice, akvatinta, 75 x 55 cm, 1962

RAST **REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO**
RAST **IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
RAST **Letnik V., leto 1994, št. 7–8 (29–30)**
ISSN 0353-6750 UDK 050 (497.12)

USTANOVITELJ IN

IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Franci Šali

SVET REVIJE

Janez Slapnik, predsednik, Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Stane Peček (Trebneje), Nataša Petrov (odg. urednica), Jože Primc (Kočevje), Marko Stepan (Metlika), Jože Škufca (gl. urednik), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (»rastoča knjiga«), Ivan Gregorčič (literatura), Milan Markelj (kultura), Marjan Ravbar, Lucijan Reščič, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja), Alfonz Šterbenc

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragovska 7 a (telefon: 068/321-134, 324-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Rokopise sprejema tajništvo revije, lahko pa jih pošiljate posameznim urednikom. Prispevki naj bodo pisani s širšim razmakom in širokim robom; priporočljiv obseg: največ 10 tipkanih strani. Rokopisov in drugega (nenaročenega) gradiva ne vračamo.

Naročnino sprejema tajništvo uredništva. Letna naročnina za fizične osebe je 1800 SIT, za pravne osebe 3000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 800 SIT.

Žiro račun: Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba – za revijo Rast št. 52100-601-10472

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415–325/92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA. Izhaja štirikrat letno.

82
RAST 1994

200701935,7/8

COBISS 0

KUJANICA M. JARCE
Domenikova, sdelnik

TISKARNA NOVO MESTO

DOLENJSKA ZALOŽBA